

VIDÉKI RABBIKAR KÖRLEVELE

1954

Szerkesztette: dr. Schindler József főrabbi

MAGYARHONI ZSIDÓ IMÁEGYLET

VIDÉKI RABBIKAR KÖRLEVELE 1954

szerkesztette:

DR. SCHINDLER JÓZSEF FŐRABBI

A forráskiadvány főszerkesztője:

Róna Tamás

A forrást sajtó alá rendezték, közreadják, valamint a bevezető tanulmányt írták a ZSIMA Judaisztikai Kutatócsoportjának kutatói:

Kántás Balázs – Róna Tamás – Szabó Piroska

Judaisztikai szaklektor, a héber nyelvű idézetek fordítója,

magyarázója:

Somos Péter

Borítóterv:

Szajli Gabriella

ISBN 978-615-82154-3-5

MAGYARHONI ZSIDÓ IMAGYLET (ZSIMA)

BUDAPEST

2023

Tartalom

Dr. Schindler József főrabbi és a vidéki rabbikar 1954-es körlevele	2
Bevezetés.....	2
Dr. Schindler József főrabbi rövid pályarajza	5
Társadalomtörténeti kontextus – a magyarországi zsidóság 1950-es évekbeli helyzetéről röviden	14
A forrásról és közzétételének elveiről.....	20
Az 1954-es körlevél közreműködőinek rövid életrajzi adattára..	23
Vidéki rabbikar körlevele I. évfolyam 1954.....	31
– I –.....	32
– II –	86
– III–IV –.....	145
– V –	248
– VI –.....	294
A forrás tudományos feldolgozásához felhasznált szakirodalom	342

DR. SCHINDLER JÓZSEF FŐRABBI ÉS A VIDÉKI RABBIKAR 1954-ES KÖRLEVELE

BEVEZETÉS

Időszámítás szerint 70-ben Titus¹ római hadvezér és későbbi császár elpusztította Jeruzsálemben a Második Szentélyt.² Ezt követően a zsidó közösségek szétszóródtak a világban...

Olvassuk a szent iratok között, hogy Johanán ben Zakkáj³ főpap kérésére az imperátor engedélyezte, hogy Javne városában

¹ Josephus Flavius: *A zsidó háború*. Görögből fordította: Révay József. Gondolat Kiadó, Budapest, 1958, 415–416. o.

² *A szentély kulcsai*. (Jer. Sekal. VI. 2.); 2: *Traján és Jeruzsálem*. (Jer. Szukkah V. 1.); 3: *Miért pusztult el Jeruzsálem?* (Fol. 55. b.;) 4: *A templom lerombolása után* (Fol. 60.b.). In: Dr. Molnár Ernő: *A Talmud könyvei*. IKVA Könyvkiadó, Eger, 1989, 135., 165., 279–281., 396–397. o.; Gábor György: *A diadalíven innen és túl*. Akadémiai kiadó, Martonvásár, 2009, 149. o.

³ Johanán ben Zakkáj (kb. 30 – kb. 90) ókori zsidó hittudós, rabbi, tanító, lényegében a zsidó szellem megmentője. Hillél iskolájának követője volt. Amikor Vespasianus római császár meghódította Júdeát, , úgy döntött, maga veszi kézbe a zsidó szellemi élet irányítását. Javnéban – Jamniában – élt egy kis csoportnyi Tóra-tudós, Johanán ben Zakkáj pedig úgy vélte, hogy ez a kis csoport adhatná a zsidóság további szellemi-eszmei továbbélésének energiáit. Az ő tevékenységük biztosíthatná a zsidó élet továbbélését, ha Jeruzsálem és a Templom elpusztulna. Elhatározta, hogy Javnét és bölceit megmenti, mert a Tórában látta a nemzeti fennmaradás lényegét. Jeruzsálem ostroma alatt egy koporsóban vitette ki magát a városból. Életéről lásd bővebben: Jacob Allerhand: *A zsidóság története. Ókor – Az első szentély pusztulásától a Talmud*

megalapítsák az első tanházat. Ennek a tanháznak az élére tanítómesterek, azaz rabbik kerültek.

A zsidóság történelemszemléletén keresztül, ahogy visszatekintünk az elmúlt évezredek eseményáradatára, és megpróbálunk az időben valamiféle stabilitást, tájékozódási pontokat keresni, rövidebb vagy hosszabb szakaszokban, ezt a fajta biztonságot egy-egy közösség körül találhatjuk meg. Javne óta a világ zsidó közösségeinek élén egy-egy tanítómester áll, akinek személye, jelleme, ars poeticája, fáradhatatlan és önzetlen munkája alakította, formálta, építette a közösségeket.⁴

Amikor a magyarországi zsidó közösségek történetét bármilyen szempontok mentén vizsgáljuk, a közösség arculatáért felelős rabbik munkásságának feltérképezése elengedhetetlen feladat. A magyar zsidó közösség történetét ugyanis a kezdetektől a

lezárásáig bibliai bevezetéssel, ford. Lichtmann Tamás. Budapest, Magyar Izraeliták Országos Képviselőte, 1988. Valamint lásd: H. H. Ben-Sasson: *A History of the Jewish People*. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, 2002, 319–320. o.

⁴ „Throughout the Jabneh era, from immediately after the destruction of the Temple until the Revolt of Bar Kabbah (70-132), many steps were taken that were to have a decisive influence on the coherence of the nation under the contemporary conditions. The sages were able to gain control over the different groups and trends that were competing within the nation. Sects such as the Sadducees or the Essenes were no longer heard of. ... In the Jabneh era regulations were laid down to ensure that the soil of the Land of Israel would remain under Jewish ownership and to protect it against conversion to common pasture for shepherds, whose numbers had increased considerably since the destruction of the Temple. The philosophy of this generation stressed the religious importance of the land and of settling on it; and under the influence of this philosophy halakhic rules were laid down to encourage the redemption of the land from gentile ownership.” H. H. Ben-Sasson: *A History of the Jewish People*. 325. o.

kiteljesedéséig, majd a vészkorszakig és egészen napjainkig alapjaiban határozta meg a rabbik, e tudós-tanító emberek jellem- és közösségformáló szerepe.

E forráskiadvány középpontjában egy neves, ám mára szinte elfeledett magyar rabbi áll: dr. Schindler József.

A forráskiadvány célja többek között az, hogy Schindler József főrabbi pályarajzának ismertetése és egy általa szerkesztett, ritkaságnak számító, szamizdatszerűen terjesztett, kiemelkedő magyar judaisztika-történeti dokumentum, a *Vidéki rabbikar körlevele 1954* újraközlése révén emléket állítson a jeles zsidó vallási vezetőnek, akik a vészkorszaktól a Kádár-korszak első feléig, a legnehezebb történelmi időkben híven szolgálta közösségét, amennyire erejéből és lehetőségeiből tellett...

DR. SCHINDLER JÓZSEF FŐRABBI RÖVID PÁLYARAJZA

Dr. Schindler József 1918. június 4-én, Budapesten született. 1942-ben szerezte meg a bölcsészdoktori végzettséget, rabbinikus diplomáját pedig⁵ 1943-ban kapta meg, s még ugyanabban az évben Kecskemétre került.⁶

Mivel fiatalemberként lett a helyi zsidó közösség vezetője, ezért teljesen átélte a fiatalságot sújtó törvények által kiváltott ambivalens érzéseket. Ezeket igyekezett feloldani, kezelni egy nagyszerű pedagógus látásmódja és metodikája alapján.

Rengeteget foglalkozott az ifjúság nevelésével, zsidó tanuló napközit, zenei és irodalmi képzést, ipari és sportszakosztályt szervezett.

A közösség építése mellett tudományos ismereteit is mélyítette. Ennek egyik ismert példája az 1941-ben elkészült *Egy régi arab anyagelmélet – Az okkasionalista atomizmus rendszere, forrásai és*

⁵ „Rabbiképesítő vizsgálatok: A rabbivizsgálatokat január 5, 6, 7 és 8-án tartottuk. Hází dolgozataik és zárthelyi írásbeli vizsgálatuk alapján szóbeli vizsgálatra bocsájtattak dr. Frenkel Andor, dr. Schwarzbart József, dr. Schindler József és dr. Teszler Herman. A vizsgálóbizottság elnöke a néhai dr. Hevesi Simon pesti vezető-főrabbi, a vezérlőbizottság részéről kiküldött tagja dr. Kecskeméti Ármin makói főrabbi, egyetemi m. tanár volt. Vizsgáztató tanárok: Guttmann Henrik, dr. Hevesi Ferenc, dr. Löwinger Sámuel és dr. Róth Ernő. A január 10-én megtartott avató-ünnepségen dr. Hevesi Simon avatta fel a jelölteket, akikhez dr. Kecskeméti Ármin intézett beszédet. Nevükben dr. Schindler József mondott magyar és dr. Teszler Herman béber nyelvű hála- és búcsúbeszédet.” A budapesti Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve az 1942/43. tanévről. Kiadja az intézet igazgatósága, Budapest, 1943, 20. o.

⁶ Moshe Carmilly-Weinberger: *The Rabbinical Seminary of Budapest 1877–1977*. Sepher-Hermon Press, New York, 1986.

kritikája Májmuní alapján című munkája, melynek előszavában összefoglalja a mű kutatási céljait:

„A szellemtörténeti megalapozás után megrajzolom e rendszert Májmuní alapján, mégpedig nem a praemissák sorrendjét követve, hanem amint ezt ott megokolom, filozófiai problémakörök szerint csoportosítva az anyagot”.⁷

A továbbiakban kifejti többek között az atomizmus felmerülését az iszlám filozófiájában:

„Az iszlám tanainak kialakulásakor a vallási tételeket nyomon követi a filozófiai reflexió. Bagdad és Baszra teológiai iskoláiban megindul a Korán értelmezése. A régi arab hagyomány mélyen él a nagy tömeg lelkében. A Korán egyik-másik megállapítása e hagyománynak ellentmond. De magában a Koránban is különböző rétegeket lehet elválasztani. Mohammed tanításai nem egységesek. Sokszor változtatja nézetét egyazon kérdésben, akkori tanulmányainak, helyzetének megfelelően. E különbségek bekerülnek a Koránba, és alkalmat szolgáltatnak a különböző iskolák kialakulásához. Mindegyik iskola jogosan hivatkozik arra, hogy ő a próféta tanításainak egyedüli hordozója, hiszen mindegyik megtalálja a Koránban tanításainak alapját. Ugyanakkor az arab hagyományt sem lehet félreállítani. A hívek kérdeznek, felelni kell. De a gondolkodó lelkében is felmerülnek kétségek, az ellentétes álláspontokat át kell bídolni, vagy magasabb szintezésbe összefogni, hogy egységes tételrendszert kapjunk. A szellem dialektikájában felmerül az

⁷ Schindler József: Egy régi arab anyagelmélet – Az okkaszionalista atomizmus rendszere, forrásai és kritikája Májmuní alapján. Arany János irodalmi és nyomdai műintézet rt, Budapest, 1941, 3–4. o.

ellentétes nézetek összefogásának szakasza. Ámde ez elősegíti az eklekticizmus kialakulását. A legtöbbféleképpen magyarázott tételek egyike a Korán felfogása az akarat szabadságáról. Mohammed maga is többféleképpen nyilatkozott e kérdésről, így mindegyik iskola hivatkozhatott a próféta kijelentésére. A szabadságtól a legszélsőbb determinizmusig hullámzik a magyarázók felfogása. A felelet pedig szükséges, nem lehet homályban tartani, mert a vallás egyik alappilléreéről van szó. A megoldás következménye az erkölcs területén beláthatatlan. De a kérdés egyben a metafizikának is alapvető kérdése. A spekuláció tehát a vallás segítségére siet, támogatja a probléma megoldásában. A megoldás nemcsak az egyest érdekli, hanem a tömeget, hiszen olyan kérdés, mely mindegyikük lelkében felmerült. A tömeg pedig egy-egy gondolkodó köré fog csoportosulni, aki éppen kielégíti az ő saját megoldását. Hiszen ő maga is foglalkozik vele, talál megoldásokat, csak nem tudja összefüggő tételrendszerre alakítani. Így alakul a gondolkodóból és néhány különösen érdeklődő emberből az iskola. Mielőtt az atomista iskola tanításait vizsgálat tárgyává tesszük, helyesnek látszik a probléma felmerülésének vizsgálata. Ehhez pedig ismernünk kell az iszlám istenfogalmát, a kulturális és szociális helyzetet.”⁸

Ezekben az években mind a rabbi, mind pedig a fiatalság a háborús borzalmak közepette is azt vallotta, amelyet 1943-ban kiadott évkönyvükben olvashatunk:

⁸ Schindler József: *Egy régi arab anyagelmélet*, i. m., 7–8. o.

„ha nincs közösségi élet, kihal a zsidó fiatalokban a közösségi érzés, és így nem lehet sem hazájának, sem városának, sem pedig hitközségének teljes értékű, becsületes polgára” – vallotta a főrabbi.⁹

1944 tavaszától elkezdődött a vidéki zsidóság deportálása. Ez a dermesztő sötétség telepedett rá Kecskemét városára, és a tavasz helyett az elmúlás szele érintette meg az egész kecskeméti közösséget. Ő volt az egyetlen ember, aki lélekben és szellemben megtartotta a zsidó gettóba összegyűjtött hittestvéreiben a túlélés lángját. Schindler főrabbi volt az, aki 25 évesen a zsidótörvények által sújtott kecskeméti zsidó közösség élére állt, s aki ezekben a borzalmas pillanatokban is korát meghazudtoló éleslátással, erkölcsi tartással és a tanító szó mindenkori erejével tartotta össze és vigyázta a közösséget.

Mikor 1944 tavasza a vége felé közeledett, a kecskeméti zsidó hitközség több mint 1400 tagját már Auschwitzba deportálták. Köztük a főrabbit is, aki tudta, hogy az embertelen kegyetlenséget is túl kell, hogy élje, vissza kell, hogy térjen, mert érezte és tudta, hogy arra hivatott, hogy a haláltáborok poklából visszatérő keveseknek legyen pásztora és lelki támasza.

Schindler rabbi végül valóban maga is a Holokauszt túlélői között volt, és a második világháború után újra lelkesen a hitközség élére állt.

A visszatérését követő hónapokban a főrabbi feladatául tűzte ki, hogy maradandó és méltó emléket állítson az elhurcoltaknak.

⁹ Somodi Henrietta: *A kecskeméti ortodox zsidók és zsinagógájuk története*. Aura. Budapest, 1999, 104. o.

Így épül fölt a kecskeméti zsidó temetőben az új ravatalozó, ahol megálmodója akarata szerint az elhurcoltak nevét a szentírási citátumokkal, hagyományos szimbólumokkal együtt vésték márványba, és amelyek ott láthatóak a mai napig.

Schindler József főrabbi 1945 és 1950 között még optimista volt, és erősen bízott abban, hogy a kecskeméti zsidó hitközség megmenthető, ám látta azt is, hogy a környező települések zsidóságával együtt közel 4000 lelket magába foglaló közösség megsemmisült, s azok a kevesek, akik mégis visszatértek, elhagyták a várost, elhagyták az országot, vagy magát a zsidóságukat hagyták maguk mögött. Ezért úgy döntött, hogy elfogadja a felkérést, mely a szegedi rabbiszék betöltésére vonatkozott.

A főrabbit Szegeden 1950. június 23-án Scheiber Sándor, a 20. század egyik legnagyobb zsidó tudósa, főrabbi, az Országos Rabbiképző Intézet rektora iktatta be. Beiktatása alkalmából Scheiber Sándor főrabbi így fogalmazott a rabbi hivatásáról:

„A zsidó pap nem sámán volt, aki egy titokzatos világ küldöttének hirdette magát, paradicsomot ígért és pokollal fenyegetőzött, hanem mindig és mindenben ember. Szabad emberként akart szabad emberekhez szólni, és szabadságra akarta őket nevelni. Tévelygő ember, akiben hűveivel szemben többletként forró vágy élt az igazság után, amelyhez vezető utat talán meg tudta mutatni. Kétezer év óta, hogy Jochánán ben Zákékáj először adta a 'rabbi' címet tanítványainak, a rabbi feladata az volt, hogy tudásával és erkölcsi tekintélyével irányítson és tanítson... A rabbinak csupán egy előjoga volt: a tudása, amelyet tanulással szerzett meg... A mi teológiai főiskolánk sohasem tanított teológiát, hanem tudományt. Mi nem teológusokat

*képeztünk, hanem tudományosan képzett papokat adtunk a társadalomnak.”*¹⁰

Beiktatása után Schindler József 1963-ig, egészen haláláig látta el a feladatait.¹¹ A szegedi zsidóság szellemi vezetését lényegében a hitközség romjain volt kénytelen ellátni, kis létszámú közössége túlélői számára a legváltáságosabb időszakban szolgált szellemi iránytűként.¹²

A második világháború és a Holokauszt borzalmai után a főrabbi tudta, hogy hosszú, nehéz évek várnak a zsidó közösségekre, már azokra a kevesekre, akik megmaradtak.

Ezért úgy döntött, hogy 1954-től elkezdí szerkeszteni és kiadni a *Vidéki rabbikar körlevele* című időszaki kiadványt, amely szamizdat jellegű folyóirat volt, hogy segítse és támogassa vidéki rabbitarait a lelkipásztori feladatokban.¹³

¹⁰ Scheiber Sándor: *Emlébeszéd Dr. Schindler József szegedi főrabbi sírkőavatásán*, in uő, *Scheiber Sándor könyve. Válogatott beszédek*, szerk. Kőbányai János–Katona Ferenc, Budapest, Múlt és Jövő Kiadó, 1994, 102–104. o.

¹¹ Moshe Carmilly-Weinberger: *The Rabbinical Seminary of Budapest 1877–1977*. Sepher-Hermon Press, New York, 1986, 316. o.

¹² Schőner Alfréd: *Fény és árnyék a szegedi zsidóság életében a hetvenes évek elején. Szubjektív visszaemlékezés*.

<https://www.or-zse.hu/resp/soner-fenyesarnyek-szeged2003.htm> Letöltés ideje: 2023. 02. 10.

¹³ „Ma írunk és a mának írunk. Szeretettel kell követnünk minden erőfeszítést, amivel az ember életét jobbá, szebbé akarjuk tenni. Ez tanításunk lényege. A vidéki rabbitestület körlevele csoportosulás, de nem kirekesztő szándékú megmozdulás. Az idők múlásával ugyanazok lesznek a módszerek a főváros lelki gondozásában, mint a vidéken. Csak a vidéki, az egyes embert meglátó, eszközeikkel lehet majd eredményt elérni. E csoportosulás a

„A vidéki zsidó népesség lélekszámának és egyéb adatainak statisztikaszzerű ismerete hitéleti szempontból rendkívül fontos. Adatokra nem csak a hitélet megszerzése céljából van szükségünk, hanem elsősorban a hitélet programjainak helyes kialakítása végett. Azok a hitéleti keretek, melyekre jogi és szellemi értelemben az 1950-es egységes szervezeti szabályzat és intézményei épültek, öt esztendő alatt nagyon sok vonatkozásban idejüket múlták.”¹⁴

Schindler József főrabbi fiatalon, mindössze 45 évesen hunyt el 1963-ban. Végrendeletében úgy rendelkezett, hogy Raj Tamás főrabbi legyen az utódja.¹⁵ Raj Tamás főrabbi egy vele készült, jóval későbbi interjúban így emlékezett elődjére, Schindler József 1950–60-as évekbeli rabbinikus tevékenységére, tisztességére, állhatatosságára, illetve arra, a szegedi főrabbi miként tartotta távol magát a politikától, és mennyire nem hagyta magát a kommunista diktatúra éveiben sem magát általa befolyásolni:

„Schindler József nem tartozott az államilag irányított hitközségi vezetők kedvencei közé. Állandóan támadták, mert megmondta az igazságot, semmilyen kollaborációban és kompromisszumban nem vett részt, így aztán

Tóráért való megmozdulás.” *Kedves Kartársak!* In: Schindler József (szerk.): Vidéki rabbikar körleve I. évf. Szeged, 1954, 2. o.

¹⁴ *Vidéki zsidóságunk. I. fejezet.* In: Schindler József (szerk.): Vidéki rabbikar körleve. II. évf. MTA, Scheiber gyűjtemény) Szeged, 1955, 29. o.

¹⁵ A Kecskeméti Zsidó Hitközség legidősebb tagja által közölt adatok alapján.

kinevezték cionistának, ellenségnek. A vele szemben megnyilvánuló ellenszenvet pozíciójával együtt megörököltem.”¹⁶

Schmelzer Hermann Imre rabbi, Schindler egykori tanítványa pedig így emlékezett Schindler József főrabbi 1998-ban:

„Nem emlékszem már, hogy Scheiber Sándor, vagy Schindler József (áldott legyen emlékü) elgondolása volt, hogy a Rabbiképző növendékei a nyári szünidőt egy rabbival rendelkező hitközségben töltsék, s ott megismerkedjenek a gyakorlati rabbiság munka- és feladatkörével. Így kerültem én 1955 nyarán két hónapra Szegedre. [...] Schindler József [...] vezetésével és irányításával töltöttem a napok jó részét. A szegedi hitközség Jósika utcai épületében laktam, az Aggok-házában étkeztem, és a napi program a reggeli sácharittal kezdődött az »öreg templomban«. [...] Schindler ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelyet a tanulás, a tanítás, s a személyes hitelű példamutatás fogalmával és gyakorlatával lehet jellemezni. Felváltva prédikáltunk péntek esténként az öreg templomban, a hagyományos írásmagyarázat szellemében, Sabbath délelőtt pedig valamilyen aktuális témáról szóltunk. [...] Én voltam az utolsó szegedi »dajen«, ahogy boldogult Schindler nevezett. Távollétében én láttam el a rabbinikus teendőket Szegeden, jártam Hódmezővásárhelyre és Kistelekre tanítani, előadásokat tartani, s nem kis büszkeséggel töltött el, hogy e világszép szegedi zsinagóga színpékéről magyarázhattam, hirdethettem az

¹⁶ Petri György–Rácz Péter: *A dolgok csak megtörténnek velünk*. Beszélgetés Raj Tamással.

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-dolgok-csak-megtortennek-velunk>

Letöltés ideje: 2022. 01. 28.

örök tanítást. [...] Szegeden ismerkedtem meg Scheiber professzor révén Bálint Sándorral, a szakerális néprajz és Szeged kultúrtörténetének legnagyobb tudósával. [...] Scheiber Sándor írja nekem küldött, 1962. szeptember 15-éről keletkezett levelében: »E percben kaptam a hírt, hogy Schindler meghalt. Pótolhatatlan veszteség nekem és a magyar zsidóságnak.« Harmincöt év távlatából a szegedi hónapokra gondolva, és dr. Schindler Józsefre emlékezve a hála és a tisztelet érzése találkozik bennem.»¹⁷

Dr. Schindler József főrabbi sírját ma a szegedi temetőben találjuk. Halála után özvegye, Pannika, valamint Iván fia alijázott, azaz kivándoroltak Izraelbe, és Holonban telepedtek le. Pannika 2009-ben tért meg őseihez.¹⁸

¹⁷ Schmelzer Hermann Imre: Szegedi emlékek – A szeretett város. Új Élet 1989. november 15., 3. o.; idézi: Hídvégi Máté: Az utolsó szegedi dajen. R. Schmelzer Hermann Imre halálára.

https://multesjovo.hu/kultur_cikk/hidvegi-mate-az-utolso-szegedi-dajen/

Letöltés ideje: 2023. 01. 18.

¹⁸ A kecskeméti Zsidó Hitközség legidősebb tagja által közölt adatok alapján.

TÁRSADALOMTÖRTÉNETI KONTEXTUS – A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓSÁG 1950-ES ÉVEKBELI HELYZETÉRŐL RÖVIDEN

Miként az mára köztudomású és gyászos történelmi tény, a magyarországi zsidóság nagy részét, elsősorban a vidéki zsidó lakosságot, mintegy 450–500 ezer embert a Holokauszt során meggyilkoltak a németek és magyar kollaboránsaik.¹⁹ A vidéki településeken mindössze kis létszámú zsidó ember élte túl a vészorszakot, ráadásul többségében ők is leginkább az idősebb korosztályhoz tartoztak.²⁰ A Holokauszt túlélőit drámai szegénység sújtotta, a zsidó emberek csupán részlegesen kapták vissza korábban elkobzott javaikat. 1945 és 1948, valamint 1956 és 1957 között két kivándorlási hullám keretében körülbelül 65-70 ezer zsidó származású magyar állampolgár, a megmaradt magyarországi zsidóság mintegy egyharmada hagyta el hazáját új, jobb élet reményében.²¹ A Holokauszt teljesen új helyzetet teremtett, hiszen míg a magyarországi vallásos zsidó közösség nagy része korábban a magyar nemzet részének tekintette magát, a kirekesztés és a

¹⁹ A magyarországi Holokausztról és annak vidéki történéseiről bővebben lásd: *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*, főszerk. Randolph L. Braham, Budapest, Park Kiadó, 2007.; Csősz László – Kádár Gábor – Vági Zoltán: *The Holocaust in Hungary. Evolution of a Genocide*, Lanham, AltaMira Press, 2013.

²⁰ Kovács András: *Zsidóság a II. világháború utáni Magyarországon*, in *A magyarországi zsidóság története*, szerk. Róna Tamás-Mezei Mónika, Budapest, Szent István Társulat, 2018. 95–113, 95. o.

²¹ Kovács András: *Zsidóság a II. világháború utáni Magyarországon*, in *A magyarországi zsidóság története*, 95–96. o.

népirtás politikája sokakban kétségeket ébresztett. Az 1948-ban végre létrejövő, önálló Izrael Állam ugyancsak felerősítette a cionizmus eszméjét, és Európa számtalan, a háború borzalmait túlélő zsidó polgárát kecsegtette az új haza ígéretével.²²

A Holokausztnak és az azt követő kivándorlási hullámnak köszönhetően a magyarországi vidéki zsidóság szinte teljesen eltűnt, a zsidó származású magyarok nagy része a fővárosban és a nagyobb vidéki településeken élt. Ugyanakkor ebben a krízishelyzetben is megkezdődött a vallási és közösségi élet helyreállítása, a hitközségeket újraalapították. 1945-1946-ban 258, kis létszámú, többnyire neológ magyarországi zsidó hitközség jött létre, ám ezek nem voltak életképesek, átszervezésre szorultak, így az 1950-es évekre csak 60-80 magyar zsidó hitközség működött. Magyarországon ekkoriban 14 zsinagóga működött, és a korábbi 170-hez képest mintegy 60 rabbi teljesített szolgálatot. A korábbi magyarországi zsidó iskolarendszernek mindössze a fele maradt meg, a zsidó közösségnek így tizenhét elemi és három polgári iskolája, öt gimnáziuma, egy tanítóképző intézete, valamint egy teológiai főiskolája maradt - az Országos Rabbiképző Intézet.²³

A Rákosi Mátyás vezetésével berendezkedő, szovjet mintájú kommunista rendszer az 1940-es évek végétől kegyetlenül elnyomta az egyházakat és intézményeiket, megnehezítve a vallási életet nem csupán a keresztények, de a megmaradt izraelita hitű

²² Kovács András: *Zsidóság a II. világháború utáni Magyarországon*, in *A magyarországi zsidóság története*, 97. o.

²³ Kovács András: *Zsidóság a II. világháború utáni Magyarországon*, in *A magyarországi zsidóság története*, 97–98. o.

emberek számára is. Bár a kommunista kormányzat vezetői között számos zsidó származású politikus akadt, ők egy materialista politikai ideológia híveiként megtagadták vallásos gyökereiket, így az 1950-es években a zsidó származás egyáltalán semmilyen előnyt nem jelentett Magyarországon, nem járult hozzá az állampolgárok társadalmi mobilitásához. A háború utáni erőszakos államosítások sorozata lényegében felszámolta a magánszektor, ezzel pedig a hagyományos zsidó kis- és középpolgári, vállalkozói és szellemi szabadfoglalkozású értelmiségi réteg is jelentős hátrányokat szenvedett. A kommunista kormányzat igen sok zsidó származású magyar polgárt a „kizsákmányoló osztályba” sorolt, és megmaradt vagyonuktól megfosztották, sok esetben pedig kitelepítették őket.²⁴

Az 1949 és 1953 közötti időszakban a magyarországi zsidóságot tehát igen hátrányosan érintette a sztálinista politikai rendszer vallás- és polgárságellenes elnyomó intézkedéssorozata. Ebben az időszakban még nehezebb volt építkezni a Holokauszt sújtotta társadalom romjain. 1951-ben a kormányzat létrehozta az Állami Egyházügyi Hivatalt az egyházak mindennapi ügyeinek ellenőrzésére. E hatóság nem csupán jogi, vagyoni és pénzügyi kérdésekben ellenőrizte az egyházakat, de személyügyi kérdésekben is az illetékes állami és pártszervek jóváhagyására volt szükség.²⁵ A kommunista pártállam tehát nem csupán a keresztény egyházak, de a megmaradt zsidó egyházszervezet életébe is keményen,

²⁴ Kovács András: *Zsidóság a II. világháború utáni Magyarországon*, in *A magyarországi zsidóság története*, 100–101. o.

²⁵ A kommunista rendszer elnyomó egyházpolitikájáról lásd bővebben: Szabó Csaba: *Die katholische Kirche Ungarns und der Staat in den Jahren 1945–1965*, München, Verlag Ungarisches Institut, 2003.

ellentmondást nem tűrően beleszólt, és még a rabbik kinevezéséhez is politikai jóváhagyásra volt szükség.²⁶

A kormányzat államosította a zsidó oktatási intézményeket, illetve fakultatívvá tette a hitoktatást, valamint az Anne Frank Gimnázium és az Országos Rabbiképző Intézet is az Állami Egyházügyi Hivatal irányítása alá került. Az állam továbbá kikényszerítette az ortodox, a neológ és a status quo ante zsidó hitközségek intézményeinek egyesítését is, melynek köszönhetően 1950-ben létrejött a Magyarországi Izraeliták Országos Központja (MIOK) nevű vallási szervezet, egységes irányítás alá terelve mindhárom fő magyarországi zsidó vallási irányzatot. A kormányzat még azt is szabályozta, hogy a rabbik nem tarthatnak olyan hitszónoklatot, „amelynek tartalma vagy felfogása ellenkezik a magyar állam politikai, gazdasági vagy társadalmi rendjével és szellemével”, így a vallási élet feletti állami ellenőrzés teljessé vált. A magyarországi zsidó szervezetek csak és kizárólag vallási intézményekként működhettek, a korábbi virágzó magyar világi zsidó kultúra teljes egészében háttérbe szorult. A zsidó egyház mindössze egy kórház, egy árvaház és egy öregek otthona működtetésére, valamint kóser élelmiszeripari termékek előállítására kapott engedélyt.²⁷

Ami az izraelita sajtót illeti, a magyarországi zsidóságnak ekkor mindössze egyetlen lapja volt, az Új Élet, amely gyakorlatilag

²⁶ Kovács András: *Zsidóság a II. világháború utáni Magyarországon*, in *A magyarországi zsidóság története*, 102. o.

²⁷ Kovács András: *Zsidóság a II. világháború utáni Magyarországon*, in *A magyarországi zsidóság története*, 102–103. o.

csak vallási ügyekkel foglalkozhatott, illetve a szerkesztőiséget nyomás alá helyezték, hogy a kommunista kormányzat eredményeit propagálja, illetve határolódjon el Izrael Állam politikájától. A szovjet blokk ugyanis leginkább a közel-keleti arab államokkal alakított ki barátságos viszonyt, Izrael pedig – főként az Amerikai Egyesült Államok és a nyugat-európai kapitalista országok szövetségeseiként – a kommunista kormányok értelmezésében az ellenséges imperialista táborhoz tartozott. Az 1950-es évek első felében az egyetlen tudományos igényű magyarországi izraelita időszaki kiadvány éppen a jelen forráskiadvány keretében közreadott, Schindler József főrabbi által szerkesztett, írógéppel néhány tucat példányban sokszorosított *Vidéki Rabbikar Körlevelei* volt, amely szintén a vallási élet elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott.

A kommunista kormányzat a zsidó identitás különböző formáinak megélését is szankcionálta, a cionizmust pedig egyre inkább állam- és társadalomellenes eszmeként kezelte, hiszen 1949 és 1954 között politikai perek sorozata indult el cionista tevékenység vádjával. Még a kivégzett Rajk László belügyminiszter koncepcióos perének is volt cionista mellékszála, és a vádirat kiemelte bizonyos vádlottak korábbi cionista tevékenységét és zsidó származását.²⁸

Az anticionista kampány persze eredetileg a sztálini Szovjetunióból indult, ahol zsidó származású emberek százait tartóztatták le és ítélték börtönbüntetésre ártatlanul – köztük

²⁸ Lásd bővebben: Zinner Tibor: *A nagy politikai affér. A Rajk-Brankov-ügy I. kötet*, Budapest, Saxum Kiadó, 2013.

vallásos zsidó és valóban cionista eszméket valló személyeket éppen ugyanúgy, mint olyanokat, akiknek semmi köze nem volt a cionizmushoz. A rendelkezésre álló források tükrében a magyar kommunista kormányzat az 1950-es évek elején nagyszabású anticionista koncepciót perre készült, melynek során letartóztatták dr. Stöckler Lajos hitközségi elnököt, a Zsidókórház sebész főorvosát, és további tucatnyi aktív vagy egykori zsidó közéleti személyiséget.²⁹ Sztálin, a szovjet diktátor 1953-as halála viszonylagos enyhülést hozott, a nagyszabású magyar cionista perre végül nem került sor, a letartóztatott személyek azonban még így is sokáig fogságban maradtak. Az elnyomó intézkedéseknek köszönhetően a magyarországi zsidóság jó része, illetve a zsidó származású értelmiség az 1950-es években érthetően zsidóellenes rendszerként tekintett a kommunista kormányzatra.³⁰

Az 1956-os forradalom fogadtatása vegyes volt a maroknyi magyarországi zsidóság körében, néhányan az antiszemita erőszak fellángolásától tartottak, amely végül azonban egyáltalán nem jellemezte a forradalmat. A forradalom napjaiban a magyarországi zsidó egyház nyilatkozatot adott ki, amelyben támogatta a forradalmat, és bejelentette a politikailag kinevezett hitközségi vezetők leváltását. Az ortodox zsidóság számára a forradalom rövid időszaka a vallásgyakorlás elleni elnyomás alól való felszabadulást jelentette. Mindezzel együtt azonban a határok rövid

²⁹ Lásd bővebben: Novák Attila: *Ideológia és önazonosság. Az 1953-as budapesti cionista per*, Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2020.

³⁰ Kovács András: *Zsidóság a II. világháború utáni Magyarországon*, in *A magyarországi zsidóság története*, 103. o.

időre történő megnyílásakor mintegy 20-30 zsidó származású magyar állampolgár úgy döntött, életét inkább Izraelben, az Amerikai Egyesült Államokban, vagy valamely nyugat-európai demokráciában kezdi újra életét. A vidéki zsidóság a Kádár-korszakra gyakorlatilag valóban teljesen eltűnt, a megmaradt izraelita származású lakosok Budapestre és a nagyobb városokba költöztek. 1960-ban a magyarországi zsidóság létszáma mindössze 115 000 fő körül mozoghatott.³¹

Ezekben a viszontagságos években folytatta tehát dr. Schindler József főrabbi önzetlen közösségépítő tevékenységét, szervezte, amennyire tudta, hitközsége és általában a maradék vidéki magyar zsidóság életét, és szerkesztette a jelen kiadvány keretében közreadott egyedülálló magyar judaisztikatörténeti forrást, a *Vidéki Rabbikar Körlevelét*...

A FORRÁSROL ÉS KÖZZÉTÉTELÉNEK ELVEIRŐL

Miként az a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpontjának honlapján olvasható, ahol a jelen forráskiadás alapjául szolgáló „elektronikus facsimile” dokumentumok is találhatók, igen különleges történeti, társadalomtörténeti forrás a mindössze két éven át – 1954 és 1955 – kiadott *Vidéki Rabbikar Körlevele*. Nem csupán címében, de formátumában (írógéppel írott, erősen kézirat jellegű, A/5-ös méretű füzetek), szerkesztési és terjesztési módjában is körlevél

³¹ Kovács András: *Zsidóság a II. világháború utáni Magyarországon*, in *A magyarországi zsidóság története*, 105. o.

volt. A dokumentum nyilvános terjesztésbe nem került, mindössze néhány tucat példányban sokszorosították, és még a magyarországi közgyűjteményekben is csak elvétve található egy-egy példány, ahová főként rabbik hagyatékából jutott. Szerencsére a kiváló Scheiber Sándor főrabbi hagyatékából a Magyar Tudományos Akadémia Keleti Gyűjteményébe is került a körlevél két évfolyamából egy-egy példány.³²

A vészkorszak következtében végzetesen megfogyatkozott létszámú, elsősorban vidéki magyar neológ rabbik belső eszmecseréjének, módszertani együttműködésének fóruma volt a Körlevél, melynek szerzői körébe egy-egy rabbinövendék, kántor, hitközségi vezető is bekapcsolódott. A főszerkesztő, és egyúttal a kiadvány igen sok cikkének a szerzője a már említett kiváló Schindler József szegedi főrabbi volt 1954-ben és 1955-ben. Az egyes magyar zsidó hitközségek aktuális híradásai mellett megjelentek a vallásoktatás módszertani kérdései, helytörténeti tárgyú írások, hetiszakasz-magyarázatok, valamint a rabbik vallástudományi önképzését szolgáló szakirodalmi könyvismertetőik is.

A géppel írott judaisztikai forrás közlésekor a huszadik századi történeti források publikálásának elveit és bevett gyakorlatát követtük. Mivel írógéppel írott, a mai olvasó számára is jól olvasható és érthető dokumentumról van szó, a szövegeket

³² <https://kisebbsegkutato.tk.hu/adatbazis/videki-rabbikar-korlevele-1954-1955?keyword=schindler+j%C3%B3zsef> Letöltés ideje: 2023. január 25.

Az 1954-es évfolyam online facsimile kiadásának elérhetősége: <https://kisebbsegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/rabbikarkorlevel/vid-eki-rabbikar-korlevele-1-1954.pdf>

alapvetően változatlan formában közöljük, mindössze apróbb módosításokat hajtottunk végre rajtuk, némely helyen a magyar nyelv mai helyesírási és központoszási szabályai szerint. Továbbá helyenként a forrást magyarázó és szövegkritikai jegyzetekkel is elláttuk ott, ahol ezt feltétlenül szükségesnek ítéltük.

AZ 1954-ES KÖRLEVÉL KÖZREMŰKÖDŐINEK RÖVID ÉLETRAJZI ADATTÁRA

BACHER VILMOS (1850–1913), rabbi, orientalista, hittudós. 1876-ban szerezte meg rabbini diplomáját, 1877-től 36 éven át az Országos Rabbiképző Intézet tanáraként dolgozott. Jelentős része volt az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Bibliájának kiadásában, illetve elindította a Magyar Zsidó Szemle című folyóiratot. Korának egyik legkiemelkedőbb magyar zsidó hittudósa volt, könyvek tucatjait írta és szerkesztette. Életéről bővebben lásd: *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest, 1929, 73–74. o.

BENOSCHOFKY IMRE (1903–1970), rabbi, hittudós. A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett 1926-ban bölcsészdoktori címet, ezt követően 1928-ban avatták rabbivá. 1936-ban budai főrabbi néven nevezték ki, 1959-ben a Hegedűs Gyula utcai zsinagóga rabbija lett, majd 1960-tól országos főrabbi volt. 1945-től az Országos Rabbiképző Intézet tanára. Életéről bővebben lásd: <https://mazsihisz.hu/kozossegeink/nagy-elodeink/nagy-elodeink-dr-benoschofsky-imre-forabbi-1903-1970>, letöltés ideje: 2023. március 14.

FARKAS LÁSZLÓ, 1950 és 1956 között székesfehérvári rabbiként (rabbihelyettesként) működött. 1956-ban Izraelbe költözött, további sorsa ismeretlen.

GLEICHMANN EMIL, a Körlevél megjelenése idején rabbihelyettes Baján. 1957-ben Kaposvárra távozott. Az 1960-as években az izraeli Netanjában élt, innen szerkesztette a helyi magyar *Szinaj Szellemében* című lapot.

KLEIN TIBOR (1923–2023), bajai, majd a Körlevél megjelenése idején győri főrabbi. Bölcsészeti doktorátust szerzett, 1949-ben szentelték rabbivá. 1945-ben túlélte a Holokausztot, 1956-ban részt vett a forradalomban, amiért halálra ítélték. 1957-ben családjával együtt az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, ahol szintén rabbiként működött. Keresztnevét Joelre változtatta, és csatlakozott az amerikai Konzervatív Rabbinátushoz, majd különböző izraelita gyülekezeteknél teljesített szolgálatot West Springfieldben, Claremontban és Waukeganban. 1964-ben a manchesteri Temple Israel rabbija lett, ahol 13 évig szolgált. A rabbinikus szolgálattól való visszavonulása után lelkipásztori tanácsadó lett, és alapító tagja volt a New Hampshire-i Lelkipásztori Pszichoterápiás Egyesületnek. Egész életében tanított, aktív közösségi és hitéleti munkát folytatott, teológiai szakkönyveket írt. 2023-ban, százéves korában hunyt el, temetésére 2023. január 4-én került sor a Maine állambeli Portlandben. Életéről bővebben lásd:

<https://www.legacy.com/ca/obituaries/theglobeandmail/name/joel-klein-obituary?id=39789990>, letöltés ideje: 2023. március 14.

KOMLÓS OTTÓ (1913–1988), rabbi, hittudós. 1940-ben szerzett rabbinikus diplomát, majd bölcsészettudományi doktorátust. 1940–1947 között teológiai tanárként a Pesti Izraelita Hitközség alkalmazásában állt, 1947–1948 között a Székesfehérvári Izraelita Hitközség rabbijaként teljesített szolgálatot. 1949–1957 között a budai Bocska úti zsinagóga rabbija volt. 1948–1957 között az Országos Rabbiképző Intézet tanáraként dolgozott, a forradalom után, 1957-ben pedig számos társához hasonlóan kivándorolt Izraelbe. Kilenc éven át, 1959–1967 között a Jad Vasem Intézet magyar osztályának vezetőjeként dolgozott, illetve a Bar-Ilan Egyetem teológiaprofesszora is volt. 1974-ben megkapta Izrael Állam egyik legnagyobb irodalmi-kulturális kitüntetését, a Bialik-díjat. 1988-ban hunyt el. Életéről lásd bővebben: <https://opac-nevter.pim.hu/record/-/record/PIM61467>, letöltés ideje: 2023. március 14.

KRAUSZ HENRIK (1914–2008), rabbi. Rabbinikus diplomáját 1940-ben szerezte az Országos Rabbiképző Intézetben. 1939 és 1944 között Sümegen szolgált rabbiként, 1946 és 1956 között a Kaposvári Izraelita Hitközség rabbijaként dolgozott, illetve egy ideig a Magyar Néphadsereg táborig rabbijaként teljesített szolgálatot. Az 1950-es évek végén az

Amerikai Egyesült Államokba emigrált. 2008-ban hunyt el Los Angeles-ben. Életéről bővebben lásd: <http://archives.milev.hu/index.php/lwa68:isaar>, letöltés ideje: 2023. március 14.

MORGENSTERN BENŐ (1920–1961), rabbi, hittudós. Rabbinikus diplomáját 1946-ban szerezte az Országos Rabbiképző Intézetben. 1948 és 1956 között a Nyíregyházi Izraelita Hitközség rabbijaként szolgált. Sok társához hasonlóan 1957-ben Izraelbe emigrált a családjával együtt, ahol gimnáziumi hittantanárként dolgozott. 1961-ben, Haifában hunyt el. Életéről bővebben lásd: <http://archives.milev.hu/index.php/morgenstern-beno-lajos:isaar>, https://sofar-ujzag.hu/wp-content/uploads/2019/12/sofar_2019december.pdf, letöltés ideje: 2023. március 14.

SCHEIBER SÁNDOR (1913–1985), rabbi, hittudós, nyelvész, irodalomtörténész, a 20. század egyik legsokoldalúbb és legjelentősebb magyar zsidó vallás- és kultúratudósa. 1938-ban avatták rabbivá, 1941 és 1944 között Dunaföldváron szolgált rabbiként. A vészkorszak után az Országos Rabbiképző Intézet megújítója, 1950-től haláláig az intézmény igazgatója volt. 1985-ben hunyt el Budapesten, munkássága emlékét mintegy húsz szakkönyv, és hasonló mennyiségű tudományos szövegkiadás, elsősorban a *Magyar-zsidó oklevéltár* általa szerkesztett kötetei őrzik. Életéről és

munkásságáról lásd bővebben: *100 éve született Scheiber Sándor. Emlékkötet*, Gabbiano Print Kft., Budapest, 2014.

SCHINDLER JÓZSEF (1918–1963), rabbi, hittudós. Budapesten avatták rabbivá, a vészkorszak előtt Kecskeméten, a második világháború után Szegeden szolgált rabbiként. A második világháború utáni magyar zsidó hitélet meghatározó személyisége, a Vidéki Rabbikar Körlevele című időszaki kiadvány életre hívója és szerkesztője. Haláláig szolgált közösségét szegedi rabbiként. Fiatalon, 1963-ban hunyt el. Életéről lásd bővebben a jelen szövegkiadás bevezető tanulmányát.

SCHWARZ BENJÁMIN (1880–1960), rabbi. 1908-ban szerezte meg bölcsészeti doktorátusát, majd 1909-ben avatták rabbivá. Tizenöt évig szolgált a Pesti Izraelita Hitközség vallástanáráként, majd 1926-ban kinevezték a Budapest VII. kerületi templomkörzet rabbijává. Az 1950-es években az Országos Rabbitanács elnöki tisztségét töltötte be. 1960-ban hunyt el. Életéről lásd bővebben: <http://mek-oszk.uz.ua/04000/04093/html/szocikk/14382.htm>, letöltés ideje: 2023. március 15.

SCHWEITZER JÓZSEF (1922–2015), rabbi, vallástudós. A 20. századi magyar zsidó vallástudomány és közélet egyik legjelentősebb alakja. 1940-ben érettségizett a Pesti Izraelita Hitközség

reál gimnáziumában. A vészkorszakot túlélve, 1946-ban szerzett bölcsészdiplomát a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Rabbivá 1947-ben avatták, 1948 és 1981 között Pécsen teljesített rabbinikus szolgálatot. 1981-ben kinevezték a Budapesti Izraelita Hitközség főrabbijává, ezt a pozíció 1985-ig töltötte be. 1985-ben egyetemi tanárrá, és egyúttal az Országos Rabbiképző Intézet igazgatójává nevezték ki. Az intézményt 1997-ig vezette, az intézményvezetői székben dr. Schöner Alfréd főrabbi, egyetemi tanár váltotta. 1994-ben országos neológ főrabbiá választották, e tisztségét 2000-ig viselte. 2015-ben, 92 éves korában hunyt el. Életéről és munkásságáról lásd bővebben: *Schweitzer József emlékezete. A halálának első évfordulóján rendezett tudományos konferencia köszöntő beszédei és előadásai*; Mazsihisz, Budapest, 2016.

SINGER ÖDÖN (1916–2002), rabbi, hittudós. Rabbinikus diplomáját 1941-ben szerezte meg, szolgálatát szolnoki rabbiként kezdte, amelyet 1947-ig látott el. A vészkorszak idején katolikus papok mentették meg az életét, aminek köszönhetően egész hátralevő életében a keresztény–zsidó vallásközi párbeszéd egyik fő magyarországi szószólója volt. 1956-tól Budapesten, a Nagyfuvaros utcai zsinagóga rabbijaként szolgált, végül 1985 és 2001 között a Frankel Zsinagóga főrabbija volt. 2002-ben hunyt el Budapesten. Életéről lásd bővebben: <https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/mazsihisz-hirek/a-szaz-eve-szuletett-singer-odon-nehai-forabbira-emlekezunk>, letöltés ideje: 2023. március 16.

SZIRTES LÁSZLÓ (1923–1989), rabbi. Tanulmányait az Országos Rabbiképző Intézetben végezte, 1950-ben avatták rabbivá. Pályáját tábori rabbiként kezdte, majd Nagykanizsán teljesített rabbinikus szolgálatot. E funkcióját 1956-ig látta el, majd a forradalom kitörése után az Amerikai Egyesült Államokba emigrált. Cincinattiben folytatott további rabbinikus tanulmányokat, majd miután megtanult angolul, számos amerikai zsidó közösség rabbijaként szolgált. 1989-ben hunyt el. Rövid életpályáját lásd: [Ismeretlen szerző]: Dr. Szirtes László, Új Élet, 1989. augusztus 15., p. 4.

SZÉKELY ALFRÉD (1883–1966), zsidó vallástanár, iskolaigazgató. 1903-ba szerzett tanítói oklevelet, majd 1908-ban polgári iskolai tanári diplomát. 1923-tól a Szegedi Zsidó Hitközség iskolájának tanára és igazgatója volt, iskolai és iskolán kívüli pedagógiai munkája mellett a szegedi hitközségben vállalt egyéb feladatokat, többek között a Szegedi Zsidó Árvagyylet titkáraként s a hitközség kultúrbizottságának elnökeként. A vészkorszakot túlélte, 1946-ban nyugdíjazták. 1966-ban hunyt el Szegeden, emléket ma a szegedi zsinagógában 1996-ban felavatott emléktábla őrzi. Életéről lásd bővebben: https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/14411/1/publicatio_teljes.pdf, letöltés ideje: 2023. március 16.

TEICHMANN JAKAB (1915–2001), rabbi. 1940-ben szerezte meg rabbinikus diplomáját, majd 1942-ben bölcsészettudományi

doktorátusát. A vészkorszakot a Carl Lutz svájci konzul által kiállított védlevelének köszönhetően élte túl. Budapest-újpesti rabbiként szolgált, majd az 1956-ban külföldre emigrált. Először Izraelben telepedett le, ahol a Yad Vashem Múzeum munkatársaként dolgozott. 1960-ban Svájcba költözött, ahol Zürichben főrabbiaként tevékenykedett. Nyugdíjba vonulása után, 1980-tól a lengnauai zsidó öregek otthonának rabbijaként dolgozott. A zsidó–keresztény párbeszéd egyik nemzetközileg ismert és elismert, tekintélyes szószólója volt. 2001-ben hunyt el. Életéről lásd bővebben: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/014924/2012-08-15/>, letöltés ideje: 2023. március 16.

WEISZ MIKSA (1913–2001), rabbi, hittudós. Rabbinikus diplomáját 1941-ben szerezte meg, majd orosházi és debreceni rabbiként szolgált. Az 1950-es években előbb Finnországba, majd az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, ahol szintén rabbiként tevékenykedett. 2001-ben az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Rektori Tanácsa díszoklevelet adományozott az ekkor már Kaliforniában élő, idős rabbinak diplomázásának 60. évfordulója alkalmából. 2001-ben hunyt el. Életéről lásd bővebben: <https://www.orzse.hu/regiforum/2001-10-21.htm>, letöltés ideje: 2023. március 16; Weisz Miksa: *As Long As I Have The Strength: The Autobiography Of Rabbi Mika Weiss*, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2008.

VIDÉKI RABBIKAR KÖRLEVELE
I. ÉVFOLYAM
1954

1954. május

5714 Ijjár

– I –

VIDÉKI RABBITESTÜLET KÖRLEVELE

עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה³³

PONIM EL PONIM³⁴

Vállalkozásunk a mindennap szükségleteiből nőtt ki. Nem vezetett bennünket irodalmi becsvágy, nem kecsegtetett a szereplésért járó babér. Régen éreztük már az összefogó erő hiányát.

A szellemi élet elsatnyult köreinkben. A hitközségi aprómunkában elmerülő rabbi szellemi légszomjban szenved. A zsugorodó hitközségi keretek egyre jobban szorítják a szellemi vezetőt. Lassan-lassan a templom kapujának kinyitásától a

³³ Ászu kitot kitot ve'ászku ba'Torá lefi se'én ha'Torá niknit elá be'chavurá. – Alkossatok csoportokat és tanuljátok a Tórát, mert a Tóra ismeretét csak csoportos tanulással lehet megszerezni.

³⁴ Szemtől szembe.

hitközségi iroda bezárásáig mindent mi fogunk végezni. Mi lesz a tannal és a tanulással?

Könyvtáraink hiányosak. A tíz esztendő előtti tragédia híveinkkel együtt könyveinket is megsemmisítette. A legszükségesebb segédkönyveink hiányoznak. Mindig így volt a perifériákon, de most még inkább így van.

S még valami. Kisebbség vagyunk elődeinknél. Csak a 70 év előtti Tanügyi Értesítőt,³⁵ vagy a 90 év előtti Ben Chánánját³⁶ kell végiglapozni. Mit tudtak akkor, hogyan írtak akkor a tanítók! A Szegedről elindult Szántó Eleázár,³⁷ vagy Singer Izráel.³⁸ Vagy az alföldi poros városban működő Stern és Wilhelm Frigyes!³⁹ Igaza lesz a régi midrásnak: A késő jövőben a szellemi lépcsőzeten

³⁵ Az Izraelita Tanügyi Értesítő az Országos Izraelita Tanítóegyesület hivatalos időszaki kiadványa volt 1875 és 1944 között. Történetéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, 402–403. o.

³⁶ A Ben Chananja Lőw Lipót szegedi főrabbi által szerkesztett, német nyelven megjelenő zsidó teológiai folyóirat volt 1858 és 1867 között. Bővebben lásd: <http://mek.niif.hu/04000/04093/html/szocikk/10505.htm>, letöltés ideje: 2023. március 18.

³⁷ Szántó Eleázár (1829–1893), magyar zsidó vallástanár, a Pesti Izraelita Hitközség iskolájának igazgatója. Életéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, 825–826. o.

³⁸ Singer Izráel (1828–1908), rabbi, zsidó hittanár, élete nagy részében Sátoraljaújhelyen működött. Életéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 791. o.

³⁹ Wilhelm Frigyes (1812–1900), magyar zsidó vallástanár, a hódmezővásárhelyi zsidó iskola vezetője. Életéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 963. o.

mindenki egyet hátralép. Kisebbség vagyunk, de törekvéseink talán ugyanolyan szentek.

Ma már azt is látjuk, hogy az elmúlt esztendőben hibákat követtünk el. Az akadályokért igyekeztünk másokra hárítani a felelősséget. Megelégedtünk a hibák felhánytorgatásával. Ez pedig inkább szétválasztott bennünket.

Peszách előtt tartott összejeövetelünk mérföldkővé lett szellemi munkánkban. Meggyőződésünk, hogy e mérföldkövet újabb útjelzők követik az örök úton.

Egymást akarjuk segíteni e hasábokon. Eszközeink szerények és hangtalanok. Nem tudományos eredményekre törekszünk. Csupán a gyakorlatot akarjuk tudással megtámasztani.

Egymásnak írunk. Ezt előbb meg kell tanulnunk. Az első időben sokat fogunk botlani, de hisszük, hogy célunkat mindig jobban megközelítjük.

Egymásnak írunk, nem kell terjengősnek lennünk. Elvünk legyen: Lőchakimó birmizó, lösojtó böchurmizó⁴⁰ (Midr. Mislé p. 22.).

Egymásnak írunk és mégsem csak egymásnak. Tanulni akarunk egymástól, hogy taníthassunk. Erőfeszítéseink eredménye hitközségeink életében jelentkezni fog.

Ma írunk, és a másnak írunk. Szeretettel kell követnünk minden erőfeszítést, amivel az ember életét jobbra, szebbé akarják tenni. Ez tanításunk lényege.

A VIDÉKI RABBITESTÜLET KÖRLEVELE csoportosulás, de nem kirekesztő szándékú megmozdulás. Az idők

⁴⁰ Okos a célzásból ért, bolond a verésből.

múlásával ugyanazok lesznek a módszerek a főváros lelki gondozásában, mint a vidéken. Csak vidéki, az egyes embert meglátó eszközökkel lehet majd eredményt elérni.

E csoportosulás a Tóraért való megmozdulás. Ezért a fejléc változtatása nélkül is a munkatársak, a vidéken kívül is, jelentkezni fognak.

Később talán megváltozik a fejléc is, de megmarad örökre Istenünk szava.

Sz...r R.f

HÉTRŐL HÉTRE

BÖHÁÁLAUSZCHÓ⁴¹

A KÉT SIMON

Írta: Dr. Singer Ödön

Böháálauszchó esz hánnéeraus⁴² (Num. 8,2), kezdődik a hetiszakasz. Bölcsseink e bibliai mondatnak többféle jelképes értelmet adnak. A mécses fénye a hit erejéből kisugárzó tudásnak világosságát jelenti általában. Ez vezérelte a Talmud tudósait, hogy mindig és mindenhol tanítsanak. E tanulás- és betűszeretet ma is él. A zsidó ember a nyári szombatok hosszú délutánján tanul.

B. szombatján az első pereket olvassuk. A tanház bölcssei különböző korokban keresték a világot tartó pilléreket. Összekapcsoljuk a két Simon tanítását (Óvausz I.2. és I.18.).

Az „igazságos” Simon (Lőw L.: Ges. Schr. I., Krausz S.: A nagy gyülekezet férfiai IMIT 1897, 258–276.) így tanít: Három pillér tartja a világot: a Tóra, az istentisztelet és a jótekonyság.

⁴¹ Midőñ fölteszed.

⁴² Midőñ fölteszed a mécseseket.

Simon b. Gamiél⁴³ viszont így tanít: E három oszlop: az igazság, az ítélet és a béke.

A két tanítás látszólag ellentétes. Az életre vonatkoztatva igen jól egyezik a két tétel, a rabbinak pedig mindig úgy kell tanítania, hogy a hit tanítása és az élet mindennapja között megtalálja a párhuzamot.

Tauró-emesz.⁴⁴ Az első oszlop kettős felirata. Valóban, mi hisszük, hogy a Tóra igaz. Minden tanítása az ember üdvét és lelki boldogságát szolgálja. (Hozzunk példákat.)

Ávaudó-din.⁴⁵ Az istenszolgálat legyen törvény, de olyan, melyet örömmel és szeretettel teljesít az ember. Az ávaudó másik értelmére is gondolhatunk. Ávaudó-din, a munka legyen az ember életének törvénye. A munka oly nagyszerű Isten előtt, mint maga az istentisztelet. Az igazi munka: istentisztelet. Ezért ugyanaz a szó a két fogalomra. A Biblia egyik legelső törvénye: bözéász ápechó⁴⁶ (Gen. 3,19), áldás. Áldás minden ember számára.

Gömilusz chászodim-sólaum.⁴⁷ Ha valóban békét akarunk teremteni itt e földön, akkor a súlyos társadalmi ellentéteket meg kell szüntetni, mégpedig jószívvel, önzetlenséggel. Emberi életkörülményeket kell biztosítani mindenkinek, és akkor

⁴³ Simon ben Gamiél (kb. i. e. 10.–kb. i. sz. 70) zsidó vallási vezető, a Második Szentély pusztulása előtti időkben nászi (zsidó fejedelem).

⁴⁴ Igaz Tóra.

⁴⁵ Istenszolgálat – törvény.

⁴⁶ Arcod verejtékével.

⁴⁷ Jótett – béke.

megszületik a béke. Az igazi sólaum⁴⁸ az, amikor a gömilusz chászodimot⁴⁹ már csak halottakkal szemben kell teljesíteni.

Mindez könnyűvé válik, ha – visszatérve az indító pószukra⁵⁰ – a hit fényével keressük az utat.

⁴⁸ Béke.

⁴⁹ Jótett.

⁵⁰ Mondat.

A HÁROM LÉPCSŐ

Írta: Gleichmann Emil

Böháálauszhó esz hánnéeraus⁵¹ (Num. 8,2). A menóra felragyog előttünk mint ünnepünk szertartásának egyik eszköze, s mint soros szentírási olvasmány.

A szó világot mozgató erejével hirdeti a tanítást: El mul pöné⁵² stb., mindig az egészet nézzük. Hitünk egész lényegét, eszmevilágunk gerincét kell meglátnunk fényénél. Vájáasz kén Áháraun (v. 3), Áron is így cselekedett.

A midrás szerint: Even hojó lifné hámmönauro, uva sólaus mááalaus⁵³ (Jalk. Eliezer 24), kőből készült emelvény állott a menóra előtt, melybe három lépcsőfok volt vésve. Csak ezeken keresztül közelíthette meg a főpap a mönaurót. Még a szentélyi szolgálat állandó készütségében élő főpapnak is éreznie kell a pillanat fönségét. Hágódaul méechov,⁵⁴ csak aki fejjel kiemelkedik testvérei közül, méltó arra, hogy az isteni szó világosságát meggyújtsa. Ezért nem léphet oda egyenesen, csak a lépcsőfokokon keresztül. Az erkölcsi tökéletesedés lépcsőfokain.

Mit jelent a hármas lépcső? Milyenek legyenek jellembeli tulajdonságai? (Lásd előbbi hely kommentárját: Sólaus sölémausz córich lönovi: gibbaur, chóchom, auser⁵⁵.)

Hogyan kell értenünk e három emberi kiválóságot?

⁵¹ Midőn fölteszed a mécseseket.

⁵² Előrése felé.

⁵³ Egy kő volt a menóra előtt, benne három lépcsőfok.

⁵⁴ Aki nagyobb testvéreinél.

⁵⁵ Három kiváltság kell a prófétának: hősiesség, bölcsesség és gazdagság.

I. Ezehu gibbaur hákkaúvés esz jicrau⁵⁶ (Óvausz 4,1–2). Aki önmagát is legyőzi, az erős. Szerzetársaink sokszor önmegtartóztatást kívánnak. Ennek nevelő, formáló, fegyelmező ereje van. Mégsem jelent ez aszkétizmust. A názir⁵⁷ áldozatot kellett, hogy hozzon a természetellenes önmegtartóztatásért. A mi törvényeink fegyelmezettségre szoktatnak, de életigenlők, áser jáásze auszom hóódom vócháj bóhem⁵⁸ (Lev. 18,5). A zsidó formában való élet eszköz gyarlóságaink, hibáink, bűneink leküzdésére, hogy az életet erkölcsi alapokra helyezzük.

II. Ézehu chóchom hálaumód mikol ódom⁵⁹ (Óvausz 4,2). A bölcs mindenkitől és mindig tanul. A felkelő napból, a változó, megújuló természetből olvassa ki a gondviselés művét. Mikol ódom, a mindennapi ember életében is meg lehet látni a Teremtő kezét, jóságát, kegyelmét. Ehhez gondolatok Ber. 54a-ból: Dájjon hóemesz, hátauv vóhamétiv, mövóréch ál horóó⁶⁰ stb.

III. Ezehu ósir hászoméách böchelkau.⁶¹ Az nevezhető gazdagnak, aki megelégszik azzal, amije van. Nem kínozzák elérhetetlen vágyak, nem kísértik – azok eléréséért – bűnös gondolatok. Gazdag, aki megelégszik azzal, amit tisztes munkájával, szorgalmával szerez. Áron érdeme, hogy ilyen volt.

⁵⁶ Ki nevezhető hősnek? Az, aki ösztönét legyőzi.

⁵⁷ Meghatározott időre vagy egész életére szóló fogadalmakat tett, önmegtartóztatással élő ember (szerzetes).

⁵⁸ Melyeket megtesz az ember, hogy éljen általuk.

⁵⁹ Ki a bölcs? Aki minden embertől tanul.

⁶⁰ (Áldott) az Igaz Bíró (a rosszra mondott áldás), a Jó és a Jótevő (a jóra mondott áldás), azaz megáldja a rosszat is egy külön áldással.

⁶¹ Ki mondható gazdagnak? Az, aki osztályrészével megelégszik.

Áron nem változtatta meg a menórához illő tulajdonságokat.
(Lásd Rási⁶² a helyhez.)

I. Gibbaur⁶³ volt, gyermekei pusztulásakor vájjidaum⁶⁴

II. Chóchom,⁶⁵ mert elfogadta a tanítást fiatalabb testvére útján. Kááser civvó hásém esz Mause.⁶⁶

III. Ósir⁶⁷ volt, mert szeretetet és békességet terjesztett. Élet és halál mezsgyéjén kiállott testvéreiért – vájjáámaud bén hameiszim uvein háchájjim⁶⁸ stb. Num. 17,13 – és ez őt lelkileg gazdaggá tette.

A főpap csak példakép. Mindenkinek így kell közelednie az élethez, a menórához, az örök élethez. Hiszen Tauró áchász jihje lóchem, vőáttem tihju li mámlechesz kauhánim⁶⁹ stb. Az erények e lépcsőfokain át nemcsak mi érünk el az örök élethez, hanem másoknak is meggyújtjuk.

⁶² Rabbi Slomó ben Jichák (1040–1105), közkeletű rövidített nevén Rási, középkori francia zsidó vallástudós, rabbi, az egyik legnagyobb tekintélyű Talmud-tudós. Életéről és munkásságáról lásd bővebben: Wellesz Gyula: *Rási élete és működése*, Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, Budapest, 1906.

⁶³ Hős.

⁶⁴ Hallgatott.

⁶⁵ Bölcs.

⁶⁶ Amint az Örökkévaló megparancsolta Mózesnek.

⁶⁷ Gazdag.

⁶⁸ S állott a holtak és az élők között.

⁶⁹ Egy törvény legyen nektek... s ti lesztek nekem papok birodalma.

SÓVAUSZ

A HIT ÉS A TAN ÉLETET AD

Írta: Dr. Schweitzer József

Cháj, cháj hu jaudechó⁷⁰ (Jes. 38,19).

Chizkijóhu⁷¹ hálaéneke, az életöröm himnusza. Ünnepeinken kapott életet izráel.

I. A tiszta hit világában. II. A Tóra által.

I. Nem szövevényes mítoszok, Aton, Márduk, hanem: Ónauchi.⁷² Gyógyító szó volt a politeizmus fertőjéből. A tökéletes igazság és könyörület szólalt meg a világnak. Hellász bölcsei nem tudták biztosan, de minden egyszerű zsidó ember, aki ismeri a 10 igét, teljes bizonyossággal tudja, hogy van erkölcsi törvénye és bírója a mindenségnek. Platón és Arisztotelész nem ismerik a ráchámimot,⁷³ de mennyire azok, akik tudják, hogy Isten ráchum vöchánun.⁷⁴ Ebben követendő. Aki ennek híján van, az nem Ábrahám ivadéka (Bécó 32a).

⁷⁰ Az élő, az élő, az magasztal téged.

⁷¹ Chizkijáhu (Ezékiás): Júda királya, uralkodott i. e. 716-tól 687-ig.

⁷² Én: Isten megnyilatkozása: én vagyok (az Örökkévaló, a te Istened...).

⁷³ Irgalmat.

⁷⁴ Irgalmas és kegyelmes.

Hitünk gránitalapja azonban nem bölcséleti meggondolás (ez interpretáció csak), mert Ábrahám, Izsák és Jákob Istene nem a filozófusok Istene (Pascal), hanem az az egyszerű emberi tapasztalat, hogy lelkünk nyugalma, derűje és ereje az Egyetlenbe vetett bizalom (Jes. 40,31). Ez *jellemző* a tiszta hit világát.

II. Amelyben a Tóra által kell élnünk. A Tóra formálja, izmosítja cselekedetekké vallásos érzéseinket. A zsidó hit nem szubjektív elgondolások és érzések labilis halmaza, hanem olyan erkölcsi-lelki meggyőződés, amelyet vallásos ismeretek mélyítettek, és előttünk járt nemzedékek százainak áhítata őrzött és hagyományozott ránk. A zsidó hit tehát nem nélkülözheti a zsidó ismereteket. Talmud ... mévi lidé máászé⁷⁵ (Kidd. 40b). Érdeklődésünk folytonos tárgya a zsidó tanítás, és alapokmánya a Tóra. A Tóra, a luz sel sedró,⁷⁶ a zsidóság testében, amelyet nem emészt tűz, nem mállaszt víz (Lev. rabba 18). A Tóra hitünk iránytűje.

Amit Gunkel oly szépen mondott az egész tönáhra, fokozottan áll a Tórára: csodálatos könyv, az emberiség tanítómestere, szellemi létünk alapja, hasonlítász Istennek boldog városához a magasba nyúló világhegyen. A népek néznek s isznak folyamaid eleven vizéből... az emberek egyre újból visszatérnek hozzád. (Idézi: Turóczi-Trostler: Nyugat XVIII. 10. 268.)

Általa *éljük* a tiszta hit világát.

Ki él, ki él, csak az dicsőít Téged.

⁷⁵ A tanulás cselekvéshez vezet.

⁷⁶ Egy csont a gerincoszlopban, pontos elhelyezkedése vitatott. A zsidó misztika szerint ez az a csont, amelyből a test újjáépül a feltámadáskor.

Él: tiszta hitben és
Él: a hitben a Tóra által!

A HORDOZHATÓ TÖRVÉNY

Írta: Dr. Klein Tibor

Ex. 24,12. ...esz luchausz hóeven, vöhátauró, vöhámicvó áser kószávti löhaurauszom.⁷⁷

Izraelt körülvevő népek kőoszlopon örökítették meg törvényeiket, melyeket egy-egy istenük adott át uralkodóiknak. A kőoszlop állandóság, földhözköttöttség.

Nálunk kőtábla, vándorló élethez alkalmazkodó. Amint Istenünk nem földhözköttött bálvány, úgy a törvénytábla sem az. Izrael azért vándorolt, hogy vigye törvényét beteljesítésre. A bizonytalan talajon a szellem vált biztos talajává. Emelkedett a törvény által, de nem oly magasra, hol már nincs éltető levegő, ahová fel nem ért hozzá az embertárs. A törvényt csak az embertárs közelében tudja megvalósítani. Az első öt felemeli Istenhez, a második öt összeköti az emberrel. Figyelmeztetés, hogy ne tegye istenné magát, ne lehessen élet és halál ura. S mégis az élet mestere lehet.

A hordozható kőtábla példa legyen, és ne merevedjék meg a törvény. Tauró⁷⁸ számértéke 611. Ezen felül a két kőtábla söné luchausz *hábrász* 612. Eggyel több, mint a törvény betűje. Így teljesítheti csak az igaz zsidó élet minden törvényét, a cheszed⁷⁹ gyakorlásával a 613-at.

⁷⁷ ...a kőtáblákat meg a tant és a parancsolatokat, melyeket írtam, hogy tanítsam őket.

⁷⁸ Tóra.

⁷⁹ Önzetlen jótett.

Az ünnep ideje léleknezés ideje. Ezért ünnepeljük évről évre, hogy tanuljuk megtartani, és újból megnyilatkozzék. Mégsem a mázkir⁸⁰ egy futó pillanata kell, hogy emlékeztessen a zsidó életre, hanem az élet egész valója.

Mózes összetörte a kőtáblákat, de a tört táblákat is őrizték a frigylárában. A mi életünkben is, a mieink elvesztésével, sok a törött kőtábla, sok a tört remény, de itt vannak az új kőtáblák is, melyek jelölik megújódott szavakkal a helyes utat.

Mózes, amikor felindultságában szétzúzta a táblákat, egy pillanatra elfordult a néptől. Nem mi zúztuk szét a kőtáblákat, tehát a néphez fordulunk, hogy a széttört táblákat eggyé forrassza.

Ezért nincs nekünk földhöz merevedett oszloptörvényünk. Visszük magunkkal minden utunkon, ünnepünkről hétköznapra, nemzedékről nemzedékre, korszakokból korszakokba.

Amint törvényünk élő szellem, úgy Istenünk, kitől átvettük, a szellem legtisztább alakja, az öröklétű igazságot követelő Isten.

Ő adjon erőt felfogni a kinyilatkoztatás valódi értelmét: Vájaumer hásém el Mause álé éláj hohóró, vehjé som...⁸¹ Ex. 24,12. Emelkedjünk fel Hozzá a kinyilatkoztatás tiszta légkörű, távlatokat nyitó hegyére. Legyünk ott, éljünk az isteni igazság fényében, hogy átadja nekünk a kőtáblákat, a tanítást, hogy vezessen általa az élet útjain.

⁸⁰ Más néven jizkor: az elhunyt hozzátartozók emlékére évente négyszer közösségben elmondott ima.

⁸¹ És mondta az Örökkévaló Mózesnek: Jöjj fel hozzám a hegyre és légy ott...

AGGÁDÁK OLVASÁSA KÖZBEN

M. Rabbá XXVIII–XXIX.

1. Ómar R. Böráchjő: Háluchausz hóju 6 töfóochim. Kövájochaul hóju böjád mi seómár vöhójó hóaulum 2 töfóchim, uvjóda sel Mause 2 töfóchim, uvész töfóchim hóju máfrisín bén jád löjod.⁸²

Istennek és embernek egyformán része van a törvényben. Isten és ember együtt tartja a törvényt. Ugyanannyi választ el bennünket, mint amennyi összeköt.

2. Böauszó sóó biksu máláché hásórész lifgauá bömause. Ószó lau HKBH klásztirin sel pónov sel Mause daume löávrohom...⁸³

A törvényhozó Mózes arcvonásai Ábraháméhoz hasonlítottak. Az erkölcs, melyet Mózes hozott, Ábrahám erkölcsé. Mózes az egyetemes ember képviselője, Ábrahám Izráel népéé. Az emberi egyetemes erkölcsöt már Ábrahám, a zsidó nép őse megsejtette. Az átvétel élményének pillanatában zsidó volt ez az élmény, sajátosan. Mégis egyetemes emberi. Mózesnek ugyanaz volt az élmény, mint Ábrahámnak. Ez nyilatkozott meg arcán.

3. Kau szaumár lövész Jáákauv: élú hánnósim.⁸⁴ Négy szempontból okolja meg. a) A nők megértik a lényegét. b)

⁸² Berechia rabbi mondta: A táblák hat tenyér hosszúak voltak: mintha két tenyérnyi annak a kezében lett volna, akinek a szavára a világ létrejött, két tenyérnyi pedig Mózes kezében, és két tenyérnyi választotta el egymástól a két kezét.

⁸³ Amikor az angyalok ártani akartak Mózesnek, az Örökkévaló Mózes arcvonásait Ábraháméhoz tette hasonlónak.

⁸⁴ Így szólj Jakób házához: ezek a nők...

Serényen teljesítik a törvényt. c) Gyermkeiket ők nevelik. d) Befolyásukat érvényesítik a családban, a házasságban.

4. Ómár R. Jirmijó: umá bösóó sehu nauszén chájjim lö-aulom eréc róásó⁸⁵ (Ps. 68,9). Ha életet kap, a világ nem tudja elviselni. Lázadozik ellene. Minden életszerű földrengésben születik.

5. Tóraadáskor elnémult a természet. Kösenószán HKBH esz hátauró cippaur lau cávvoch⁸⁶ stb. A természettel szemben, mely addig a fel nem ismert szigorú törvényszerűség szerint élt, fellép a szellem szabadsága, mely új értelmet ad a természet törvényeinek is. Eló hóaulom sauszék umácháris, vőjóció hákaul: Ónauchi.⁸⁷ Amíg nem született meg a színáj⁸⁸ szó, értelmetlen és néma volt a természet is. Ezt szimbolizálja a világ egy pillanatra való megállása, hogy azután új értelemben folytassa működését.

6. Kaul gódaul vőlau jószof ... máhu? Eló köseódom kauré láchávérau jés lökaulau bász kaul, vőhákaul sejóció mipi HKBH lau hójó lökaulau bász kaul. Az ember szavának mindig van mellézköngéje. Isten szavának nincs, Isten szava egyértelmű. Vő. Tanch. Jiszrau 11.

Tanchuma⁸⁹ Jiszrau

7. A törvény minden testrész számára orvosság.

⁸⁵ Jirmija rabbi mondta: amikor életet ad a világnak, a föld megrendül.

⁸⁶ Amikor az Örökkévaló a Tórát adta, egyetlen madár sem rikoltott...

⁸⁷ De a világ néma és süket volt és szólt a hang: Én vagyok (az Örökkévaló)...

⁸⁸ Színáj- (vagy Sinai-) hegy: a hagyomány szerint a Tóraadás színhelye.

⁸⁹ A Pentateuch-haggadót három különböző gyűjteménye (Zsidó Lexikon, 1929, szerk. Ujvári Péter).

8. Völómó lau nitnó tauró kösejóccu mimicrájim.? ...ád setósuv náfsau min háchauli...⁹⁰

A rabszolgaság betegségéből meg kell gyógyulni. Izrael évezredes rabszolgaságának betegségéből nem gyógyulhat meg egyik napról a másikra. Nem baj, ha még nem gyógyult meg, csak lelkileg készen kell lenni a gyógyulásra. A léleknek kell először meggyógyulnia.

9. Az Egyiptomból kijövő zsidóság beteg volt. A fizikai munkában elvesztették végtagjaikat, megrokkantak. Minden betegség kikezdte őket. Mégis négyféle betegségtől mentesek maradtak: Uminájon selau hóju bóhen a) szumin, b) chérsin, c) gidmin, d) chigrin.⁹¹ Bármilyen súlyos is Izráel betegsége, bármennyire tönkretette az évezredes rabszolgaság és az utolsó nagy megpróbáltatás, képes az eszmék megértésére, és közvetítheti is a kinyilatkoztatást, ha: a) nem vak és világosan lát, b) nem marad süketen értékeinkkel szemben, és szívesen hallgat meg mindent, ami zsidó, c) alkotó keze nem bénul meg, s mint ősei, nagyot alkot a munkában, d) s nem sántikál helytelen utakon, hanem gerincesen megáll az örök eszmék talaján. (Vájiszjácvu bötáchtisz hóhor,⁹² Ex. 19,17.)

10. Vájhi kaul hásaufor hauléch vöchozék möaud⁹³; háhedjaut kol zömán sehu hauléch vötaukéá, kaulau ómó (milósaun juám zóhov) vökéhá, vöcháán hauléch vöchózék... Az

⁹⁰ Miért nem kapták meg a Tórát, mikor kijöttek Egyiptomból? Amíg felépül (a nép) lelke a betegségből...

⁹¹ Nem volt köztük a. vak, b. süket, c. béna, d. sánta.

⁹² És megállottak a hegy tövében.

⁹³ És a harsona hangja egyre erősebb lett.

ember kürtfúvás közben kifulladás, hangja mind erőtlenebbé válik, Isten hangja mindig jobban erősödik. A közönséges, nem isteni eredetű kultúrának előbb-utóbb elkövetkezik dekadenciája. Mi tartotta vissza a nagy klasszikus kultúrákat a bukástól? Izráel minden időben nemcsak megújította kultúráját, hanem tovább szélesítette és gyarapította új értékekkel. Ez a történelmi tapasztalat, mely már a színáji ígéretben is fundálva van, vigasz a megtizedelt gyülekezet számára.

Egyébként Ex. 19,19-re és a fenti gondolatsor kifejtésére a legkitűnőbb példa, a magyar homiletikai irodalom legsikerültebb sóvuauszi alkotása Kaufmann Dávid 1878. június 7-én a Rabbiképzőben tartott beszéde. K. D.: Achtzehn Predigten, Bpest 1931. 60–71. E beszédet a kinyilatkoztatás fejlődésének megértése végett minden rabbinak sóvuausz előtt ismételtelen el kell olvasnia.

11. Böauszó sóó bikkés HKBH lichrausz imóhen bōrisz ál hasztórim vōál hagljum. Omru lau ál háglujim ónu chaurszin...⁹⁴ Izráel szövetségekötése nem tartalmaz rejtett tanításokat. Nem összeesküvés. Nem olyan, amit takargatni kell. Tanításaink olyanok, melyeket nyíltan lehet feltárni mindenki előtt és minden időben.

*Masszóra*⁹⁵

3 helyen fordul elő a kifejezés: löcész bōné jiszróél méerec micrájim.⁹⁶ a) Ex. 19,1. Bájaum házze bōu midbár Szináj.⁹⁷ b) Num.

⁹⁴ Ekkor az Örökkévaló kérte, kössenek szövetséget a rejtett és a nyílt (látható) dolgokról. Azt felelték neki: a nyíltakról kötünk...

⁹⁵ Hagyomány. A Biblia szövegének épségben tartására irányuló munkásság, mely egész irodalomná nőtt ki. Forrás: Zsidó Lexikon 1929, szerk. Ujvári Péter

⁹⁶ Midőn kivonultak Izrael fiai Egyiptom országából.

33,38. Áron halála. Vájáál Áháraun hákauhén el haur hóhor ál pi hásem.⁹⁸ c) I. Reg. 6,1. Vájiven hábbájisz láhásém.⁹⁹

Löcész böné jiszróél méerec micrájim. A kinyilatkoztatás tudatos szembenállás Egyiptommal, az élet erkölcsé a halál erkölcsével. Az akkori idők embere e szembenállásban látta a kinyilatkoztatás értékét.

a) Szinájjal azonban a kinyilatkoztatás önértékűvé lett. Olyan élményben volt részük, melyben az előző nemzedékek nem részesültek. (Vö. Zóhár: Jiszrau. Vöjaudim má selau jódü háddauros z hóácháraunim sebóu ácháréhem.¹⁰⁰)

b) Az így megélt erkölcs nem maradt papirosvilágnézet. Már abban a nemzedékben kitermelt egyéniségeket, akik megközelítették az ideálokat. Vájáál Áháraun el haur hóhor.¹⁰¹ Élete a szináji erkölcs útján haladó tökéletesedés. Ő nem volt fenn Mózes magasságában a tóraadáskor, de élete során feljutott. Azért juthatott fel, mert életében mégis megélt az élményt: löcész böné jiszróél stb.

c) Vájívén hábbájisz... A hagyomány útján történetileg kialakult erkölcs tárgyasul intézményekben. Ezek az intézmények őrzik tovább az erkölcs formáit, hogy a belőlük kisugárzó szellemiség nevelje azokat a nemzedékeket, melyeknek már nincs részük a történelmi élményben.

⁹⁷ Aznap eljutottak Szináj pusztájába.

⁹⁸ És fölment Áron a pap a Hór hegyre az Örökkévaló parancsára.

⁹⁹ És fölépítette a házat az Örökkévalónak.

¹⁰⁰ Jitro. És tudták, amit az utánuk következő nemzedékek nem tudtak.

¹⁰¹ És fölment Áron a Hór hegyre.

Sóvuauusz, béke ünnepe

1. A honfoglaláskor a kánaáni királyok sóvuauusz előtt két nappal üzentek Józsuanak háborút. Ő nem vette fel a harcot, csak az ünnep után. Érdekes a harc helyének megválasztása: élaun maure mul hár görizim.¹⁰² A tanítás ellen akarták felvenni a harcot! (Józsua könyvének szamaritánus változata.)

2. Juda Makkábi sem harcolt sóvuauuszkor (Makk. II.12,29–32).

Mindkét hely idézve: Levinszky: Sóvuauusz 18.

*Zövóchim*¹⁰³ 116

Felhívom még a figyelmet az idézett helyen található aggádára. Kezdődik: Kösenószán HKBH tauró löjiszróél hójó kaulau hauléch¹⁰⁴ stb. – egészen hásém jövőréch esz ámmau básólaum-ig.¹⁰⁵ Igen gazdag és felhasználható gondolatokat tartalmaz!

...r ...f

¹⁰² Élaun Maure a Grizim hegyel szemben.

¹⁰³ Vágóáldozatok. A Talmud ötödik rendjének (Kdosim – Szentségek) egyik traktátusa.

¹⁰⁴ Amikor az Örökkévaló a Tórát adta Izraelnek, hangja elszállt (a világ egyik végétől a másikig).

¹⁰⁵ Az Örökkévaló békével áldja majd meg népét.

MESTEREINK SÓVUAUSZI GONDOLATAI

*Lőw Immánuel:*¹⁰⁶

„A szétszóródás népének összetömörülése az isteneszme körül az eszme hatalmának legmeglepőbb történeti példája: sóvuausz állandó ünneplése.”

Kétszáz beszéd I. 328.

„Vöchávtó löréáchó kómauchó – Szeresd felebarátodat: nem a könyörülő szeretetnek ígéje csupán, hanem a viszonos igazság parancsszava.”

Ua. I. 331.

*Perls Ármin:*¹⁰⁷

„nem a munkátlan, áldozatlan hit által való igazulás, nem az a renyhe kipihenés a bűnbocsánat és megváltás puha párnáin,

¹⁰⁶ Lőw Immánuel (1854–1944), főrabbi, vallástudós, orientalista, művelődéstörténész a 19. és a 20. század magyar zsidó vallási és kulturális életének egyik legnagyobb hatású szereplője. Életéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, 548. o.

¹⁰⁷ Perls Ármin (1853–1914), kassai, pécsi és kecskeméti főrabbi, vallástudós, a 19. század második felének egyik legfontosabb magyarországi zsidó személyisége. Életéről lásd bővebben: Róna Tamás: A közösség szolgálatában: Kecskemét négy neves rabbijának pályarajza a dualizmustól a Kádár-korszakig, Budapest, Magyarhoni Zsidó Imaegylet, 2023, 8–18. o., <https://zsima.hu/wp-content/uploads/2022/08/04-rt-a-kozosseg-szolgalataban-jav-kesz.pdf>, letöltés ideje: 2023. március 19.

hanem az Ő igéje tűz volt, lobogó, emésztő, salakkiégető és sziklákat, sziklaszíveket zúzó, megpuhító pöröly.”

Beszédek III. Pécs 1908. 90.

„Sem a tegnap emléke, sem a holnap reménye, sem a múlt története, sem a jövő próféciaja külön-külön nem biztosítéka Izráel hűségének, halhatatlanságának. De a ma, melyben a tegnap emléke és a holnap reménye összeölelkezik...”

Ua. 90.

*Kohn Sámuel:*¹⁰⁸

„Amit Izráel a Szinai tövén nyert, az az egész világnak közös tulajdonává lett, és mai ünnepünk voltaképpen az egész emberiség ünnepe. Ilyen ünnep alkalmával pedig megfelelő álláspontot kell elfoglalnunk, és ez általános, tiszta emberi álláspont.”

79. p. Zsinagógai szónoklatok. Budapest 1875.

„A vallásos tudat az emberi öntudattal szorosan van egybekötve, és minden emberi kebelben él, s mégpedig nemcsak a veszély s a fájdalmak órájában... hanem szunnyadozva bár, de mindig él, éppen azért él ottan, mivel e kebel emberi kebel, mely magasb hatalmat sejt, s az ég felé vágyódik, törekedik.”

Ua. 91.

¹⁰⁸ Kohn Sámuel (1841–1920), főrabbi, vallástörténész, a Pesti Izraelita Hitközség főabbija és az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat elnöke. Életéről lásd bővebben: Magyar Életrajzi Lexikon, Online Kiadás, OSZK MEK, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kohn-samuel-764E9/>, letöltés ideje: 2023. március 18.

*Neumann Ede.*¹⁰⁹

„Ama két tábla, amelybe Istennek Izraellel kötött frige be van vésve, mind a kettő egyaránt szent előttünk, az első mint a másodíknak alapja, és a másodík, mint az elsőnek eredménye.”

Hitszónoklatok és beszédek. Nagy-Kanizsa 1886. 75.

*Schreiner Márton.*¹¹⁰

„Nem fényesebben láthatjuk-e nyilatkozni az Istennek szellemét évezredek szellemi munkájában, mint ama félelmetes tűzlángokban? Nem hangosabban szól-e a sófár harsogásánál Izrael története, mely annál ékebben szól hozzánk, mennél több század gördül le mögöttünk, az Istennek akaratát hirdetve, melyet Izrael képviselt”.

Prédikációk. Csurgó 1887. 30.

¹⁰⁹ Neumann Ede (1859–1918), rabbi, hittudós, bibliafordító, vallástudományi tankönyvszerző. Életéről bővebben lásd: Magyar Zsidó Lexikon, Online Kiadás, OSZK MEK, <http://mek-oszk.uz.ua/04000/04093/html/szocikk/13613.htm>, letöltés ideje: 2023. március 18.

¹¹⁰ Schreiner Márton (1863–1926), rabbi, vallástudós, a zsidó-arab irodalom, az arab irodalom zsidó vonatkozásai és a zsidó vallásfilozófia kiemelkedő kutatója. Életéről lásd: Magyar Életrajzi Lexikon, Online Kiadás, Arcanum Kft., <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/s-778D5/schreiner-marton-77A31/>, letöltés ideje: 2023. március 18.

*Kecskeméti Lipót:*¹¹¹

„Akár több is lehetne költészetnél ez a midrási szó; amúgy meg éppen kritikai valóságul is elkelhet, hogy aki zsidóban semmi nincs a színáji megérzésből, annak a lelke zsidóba tévedt idegen lélek.”

Vallási zsidóság... Nagyvárad 1922. 17.

„A zsidóság élete annak a színáji akarathoz története.”

Ua. 18.

*Venetianer Lajos:*¹¹²

„...bármely elhagyatottság sötétjébe vezessen is vándorutad e földön, bármely részvétlenül suhannak is el melletted az emberek, s nem veszik észre bánatod, ne félj, lát az Isten, számon tartja minden egyes könnyedet, mellyel az áldások talaját termékenyíti meg, ha követed törvényét.”

Világosság. Magyar Zsinagóga VIII. 5666. 222.

¹¹¹ Kecskeméti Lipót (1865–1936), rabbi, irodalomtörténész, bibliakutató. Életéről lásd bővebben: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, Online Kiadás, OSZK MEK, <https://mek.oszk.hu/03600/03628/html/k1.htm#Kecskem%C3%A9tiLip%C3%B3t>, letöltés ideje: 2023. március 19.

¹¹² Venetianer Lajos (1867–1922), főrabbi, vallástörténész, egyetemi tanár, a 19. század vége és a 20. század elejének egyik legnagyobb hatású magyar zsidó vallástudósa. Életéről lásd bővebben: Életéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, 945. o.

*Hevesi Simon.*¹¹³

„A kinyilatkoztatás lehajolt a föld fiához, és így szólt hozzá: oszd két részre lényedet, az egyik legyen a márványtömb, az alkotás anyaga, melyből a műremek kerül, a másik legyen öntudatos, teremtő művész, és állíts elő önmagadból, a földi emberből erkölcsi lényt, erkölcsi remeket.”

Az ember és a kinyilatkoztatás. Lugos 1905. 12.

Ua. MZsg. VII. 5666. 22.

„Izrael szívében nem szűnik olthatatlan lánggal győzedelmesen lobogni az eszményi vágy, az üdvözítő gondolat, mint utolsó mécs, mint utolsó oltártűz az ábrándvesztes emberiség kietlenében.”

Ua. 15. és Ua. 25.

*Bernstein Béla.*¹¹⁴

„Vájéred Mause min hóhor el hóom vájkáddés esz hóom. Az intelligenciának is múlhatatlan erkölcsi kötelessége leszállani képzelt vagy tényleges magasságából a néphez, hogy megszentelje azt, hogy erkölcsében, gondolkodásában és érzésében tökéletesítse, nemesítse.”

Az intelligencia hivatása. MZsg. IV. 242.

¹¹³ Hevesi Simon (1868–1943), főrabbi, publicista, vallástörténész. Életéről lásd bővebben: <https://opac-nevter.pim.hu/record/-/record/PIM58082>, letöltés ideje: 2023. március 18.

¹¹⁴ Bernstein Béla (1868–1944), főrabbi, történész, bibliafordító. Életéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, 111–112. o

*Jellinek Adolf:*¹¹⁵

„Ha azonban azt akarod megtudni, milyen valamely népfaj erkölcsi színvonala, akkor nem kiváltságos egyéneit, hanem a nép minden rétegét, nagy tömegét kell megismerned.”

Der jüdische Stamm

Lów Immánuel:

„Felment Mózes a hegy csúcsára, de a hegycsúcsokat nem azért keressük, hogy ott megtelepedjünk, hanem hogy onnan a távolba ható látás emlékét lehozzuk az élet völgyeletébe, ahogy lehozta Mózes az ígét, az eszmét, hogy népének lelkébe írja.”

Kétszáz beszéd. I. 325.

v v
v

„Kösenitnó hátauró löeszer dibrausz haulid kol dibbur vödibbur kaul, vöauszau hákaul nécholék lösivim kaulausz vöhóju kullom möirim vönaucöcim löénáj chol jiszróél.”¹¹⁶

*Zaubár Jiszrau*¹¹⁷

¹¹⁵ Adolf Jellinek (1821–1893), osztrák rabbi és vallástudós. Életéről lásd bővebben: <https://www.britannica.com/biography/Adolf-Jellinek>, letöltés ideje: 2023. március 18.

¹¹⁶ Mikor a Tóra a Tízparancsolathoz adatott, minden egyes parancsolat hangot szült és minden hang hetven további hangra oszlott, és mindegyik világított és csillogott egész Izrael szeme előtt.

¹¹⁷ Zohár: Ragyogás könyve. Simon Bár-Jochájnak tulajdonított mű a Tóra misztikus magyarázataival. Először a 13. században jelent meg Spanyolországban.

HALADÓ HAGYOMÁNYOK

JÓKAI

Írta: Dr. Schweitzer József

Ps. 45. és a hozzáfűzött Jalk. Sim. alapján

Felbuzog szívem szép beszédre... nyelvem gyors írónak tolla. A csodás szavú, bő termésű, sokszor lényeglátó Jókaira, halála félszázados fordulóján a tisztelet és hála érzéseivel gondolunk. Szülőháza, a későbbi komáromi rabbilak¹¹⁸ falán márványtábla őrzi emlékét. Neve a magyar zsidóság nagy barátainak fényes sorában ragyog.

Hucák chén, ajkain utolérhetetlen báj ömlött el,¹¹⁹ élete művén a kiváltságosok áldása teljesedett. Hat és tanít következő nemzedékekben. (Ál kén béráchöchó¹²⁰ kifejezésben a midr.

¹¹⁸ Jókai Mór komáromi, Vármegyei utcai szülőháza később valóban a helyi izraelita hitközség tulajdonába került, és a helyi rabbi és egyéb hitközségi alkalmazottak lakóhelyül szolgált. Lásd: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarország-varmegyei-es-varosai-1/komarom-varmegye-es-komarom-sz-kir-varos-D60E/komarom-irta-rovacs-albin-varosi-leveltaros-D825/jokai-mor-szulohaza-D891/>, letöltés ideje: 2023. március 18.

¹¹⁹ Zsoltárok 45. 3.

¹²⁰ Azért megáldott téged.

Ábrahámra utal. Bákaul ismert Rási-ben.¹²¹⁾ Fölbuzog szívem – a midr. értelmezésében – a prófétaság ihletére. Jókait a zsidóság megítélésében a próféták igazságosság-szeretet gondolata jellemzi. Az ifjúnak akadémiai pályatételként benyújtott drámájától (Zsidó fiú), az aggnak visszaemlékezéséig (Előszó Bernstein könyvéhez). Megragadja a zsidó hithűség (Zsidó fiú, Óceánia), érdekli a zsidó élet és a zsidók élete. Enciklopédikus tudásában zsidó ismeretek: történelem, rítus, héber fordulatok, ez utóbbi néha hibásán, többször helyesen.

Ábrázolásaiban vissza-visszatér a jellegzetes zsidó típus, a kereskedő, de nem a „kufár” alakjában, mint néhány kortársnal és elődjénél.

Rokonszenves zsidó hősei – zsibárus Salamon, a fogolyszabadító Eszter – közül kiemelkedik Ráby Mátyás meghittje, bizalmasa, Rothesel Ábrahám. Ő indítja a népért való küzdelem nehéz útjára Rábyt, hozzá mindvégig hű marad.

Jókai melegszívű méltánylója a zsidó emberek jellemző jó tulajdonságainak: együttérzés, segítőkészség, önfeláldozó családszeretet. Ohávtó cedek...¹²² szavaival jellemezhetjük őt. A szépség, a tisztaság illata árad műveiből. Elauhechó,¹²³ hívő ember volt. „Istentől kiválasztott talentum a művész.” (Vajthó L: Magyar idézetek könyve. Bp. 1942.) Maga is az volt. Ál kén ámmim jöhauduchó: Azért ismerte el elsősorban a nép. Haudchó bóalum

¹²¹ Mindennel: ...az Örökkévaló megáldotta Ábrahámot mindennel (1Mózes 24. 1).

¹²² Szereted az igazságot (Zsoltárok 45. 8.).

¹²³ Istened.

háze váhádorchó bóaulum hábó... hódolat övezte életében,
dicsőség halhatatlanságában.

Messzececsengő tanító szaván: Róchás libbi.¹²⁴

v v
v

Jókairól Lőw Immánuel prédikációja: Száz beszéd 1923. Zsidó
vonatkozásait behatóan tárgyalja és irodalmat ad Révész György a
Kiss Arnold-emlékkönyvben. Bp. 1939. Ld. még Vajda Béla.
MZSSZ. Vidor Pál uo.

v v
v

Helyes, ha Jókairól megemlékezünk, akár a valláskulturális
összejöveteleken, akár a szószéken. Nem hiba, hogy az évforduló
elmúlt. Az évforduló évek, jubileumi esztendő! Májmuniról is
egész évben tarthatunk megemlékezést!

¹²⁴ (Szép beszédre) buzdult szívem – Zsoltárok 45. 2.

ÖRÖK SEBEK

ÁDÁR 24-I GYÁSZNAP

Írta: Dr. Krausz Henrik

A magyar rabbikar közvetlen a felszabadulás utáni időkben határozatilag kimondotta, hogy „a gyászos emlékezetű 1944. március 19-ének megfelelő zsinagógai nap, ádár 24-e, mellyel a magyar zsidóság katasztrófasorozata megkezdődött, örök időkre böjttel egybekötött gyásznapi legyen.”

Ezt a határozatot a kongresszusi árnyalatú hitközségek elfogadták. Ezzel a maradék magyar zsidóság – a Rabbikar határozata alapján – örök böjtnapot fogadott Ádár 24-re. Böjttel, önsanyargatással emlékezik a végzetes napra, a német barbárok betörésére, mellyel a magyar zsidóság sorsa megpecsételődött. Elfogadta továbbá, hogy „Mindazoknak az elhunytaknak, akiknek halálozási időpontja egyáltalában nem ismeretes, gyászévfordulójukat (Jahrzeit) ezen a napon kell megtartani”. Az első évben a felhívás visszhangra talált. A folyton kereső, megnyugvást nem találó, felejteni nem tudó, de nem is akaró zsidó ember minden alkalmat szívesen fogadott Szerettei emlékének megszentelésére. Az évek folyamán azonban az egyes hitközségekben az elhurcolás, illetőleg az Auschwitzba való megérkezés idejét tekintették gyászévfordulónak. Így a hitközségek

más-más napot iktattak be liturgiai rendjükbe. Néhány hitközség azonban – szerintem nagyon helyesen – megtartotta Ádár 24-ét is, mint a magyar zsidóság gyásznapiját.

Felekezeti lapunk¹²⁵ felszabadulás utáni évfolyamainak példányait lapozva, májustól júliusig, szivántól ábig láthatjuk a hitközségek Jahrzeitjait.

Országos Irodánk¹²⁶ kezdeményezésére ez évben Ádár 24-ének előestjén, március 28-án este hat órakor összegyűlt a zsidóság templomaiban, imaházaiban, hitközségek és kicsi szórványok egyaránt, emlékezni és imádkozni.

A vidéki rabbikar elhatározta, hogy vidéken mindenütt azonos imarend és azonos szövegű magyar imádság hangozzék el. Egy-egy szórványos esettől eltekintve, így is történt.

A nagyobb hitközségekben, csakúgy, mint a kisebbekben, s a szórványokon mindenütt, megtartották a gyásznapot. Talán nem is volt egészséges zsidó ember, ki a meghirdetett időben ne sietett volna templomba. A legkisebb helyen is, legalább a Déldunántúli Községkerület nagy részében – ahonnan az értesítések megérkeztek – megtartották az emlékező gyásznapot. Rabbi, vagy

¹²⁵ 1948 után a magyarországi zsidóság egyetlen felekezeti lapja az Új Élet volt, amely elsősorban vallási ügyekkel foglalkozott, illetve a kommunista kormányzat eredményeit propagálta.

¹²⁶ Feltehetőleg a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája nevű szervről van szó, amely 1945 és 1989 között országos, központi felekezeti hatósággént látta el feladatait. Fennmaradt iratai ma a Magyar Zsidó Levéltárban találhatók, illetve online is kutathatók a Hungaricana Közgűjteményi Portálon: <https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mioi/>, letöltés ideje: 2023. március 20.

az illető hitközségben lakó hittestvér olvasta fel az egységes imádságot.

Érdemes lenne bővebben foglalkozni az egyes hitközségek e nagy napjával. Helyszűke miatt csak annyit: a hitközségek, a hittestvérek apraja-nagyja a nagy naphoz méltóan halotti csendben áldoztak a Mártírok emlékének. Külön mély hatást és igen jóleső érzést váltott ki az ünnepség fenséges egyszerűsége.

Helyes lenne a most következő hónapokban megtartásra kerülő hitközségi évfordulók azonos imarendjét is megállapítani.

v v
v

Szerk. megjegyzése: E kimerítő közleményből és az egyéb helyekről beérkezett adatokból kitűnik, hogy felesleges volt az aggodalom az Ádár 24-ével kapcsolatban. Sikerült tudatosítani, hogy e nap az egységes magyar zsidóság *közös* megmozdulása. Így azután nem csökken a helyi Jahrzeitok súlya sem. Ezzel kapcsolatban közöljük, hogy a következő összejövetelünk egyik pontja lesz e téma. Kérjük a kartársakat, hogy gondolkodjanak a közös emlékezést legjobban kifejező *vallásos cselekmény* bevezetésén. A közös – bibliás stílű – imádság megszerkesztésére felkértük egyik kartársunkat.

v v
v

„Ómár Rábbi Jauchónon: Im róiszó daur semiszmóét vöhauléch – chákké lau, seneemár: vöesz ám óni tausíá.”¹²⁷

¹²⁷ Rabbi Jochanan mondta: ha látsz egy nemzedéket, amelynek nagyjai fogynak, várjál, amint mondják (2Sámuel 22. 28): s a szegény népet megsegíted.

HOMILETIKA

TÖRTÉNELEM A SZÓSZÉKEN

Írta: Dr. Singer Ödön

A zsidóság története merőben különbözik minden más nép múltjától. A világ minden népe, legyen a messze kelet lakója vagy a mediterrán vidék benépesítője, őseit és hőseit mind félisteneknek mutatja be. Az összes eposzok azt a célt szolgálják, hogy bebizonyítsák: nem mindennapi ősökre tekinthetnek vissza, és ezért az emberi nem legdicsőbb nemzetsége.

Egyedül a mi történetünk kezdődik a jól ismert ténnyel, hogy őseink nem voltak világverő hősök, hanem más népek elnyomott rabszolgái. S ez a szemlélet az évezredes tapasztalatokban csak erősödött.

E szemlélet lehetővé tette, hogy nemcsak a tömegek fölé emelkedő egyén, sorsokat irányító és vezető személyek – ha ez egyáltalában megfelel a történelmi igazságnak – életével érdemes foglalkoznunk, hanem a Mózeset követő szürke, egyszerű és mégis hősl elkü zsidó emberekével is, akik vállalták a zsidó sors minden formáját, akik tanházakat építettek stb.

A mi szemléletünk szerint nagyon könnyü az egyszerű embereket és a tömegek által élt történelmi eseménysorozatot a szószékre vinni. Róluk is kell tanítani a ma rabbijának, az ő életüket

is a közömbösödő hívek elé kell vetíteni, hogy okuljanak és erősödjenek. A mindennap embere elsősorban a hasonló jellemek és jelenségek példáján nevelődik. Legyen tehát a szószék a zsidó tanító katedrája. Az ünnepekkel és a liturgiai renddel nem kapcsolatos történelmet is a szószékre kell vinni, mégpedig elsősorban a jelentéktelennek látszó és a tömegek által teremtett történelmet.

Mindent vigyünk a szószékre, és ne fáradjunk el. Ne veszítsük el türelmünket a látszatra eredménytelenségen. Legyen előttünk az esőcsepp nagyszerű példája: *aqua cavat lapidem*.¹²⁸ A témával már foglalkozott a Magyar Izráelben Kecskeméti Ármin 1943 dec. Az ott levont következtetést azonban most még tovább kell szélesíteni a jelzett irányban. Bizonyos, hogy e témák vonzani fogják a hívők egy részét, és vissza tudunk egy-egy személyt hozni a zsidóság táborába.

¹²⁸ A latin nyelvű idézet magyar fordítása: A víz kivájja a követ.

**VALLÁSOKTATÁSBAN RÉSZT NEM VETT
GYERMEKEK BÁR-MICVÓ ELŐKÉSZÍTÉSE**

Írta: Dr. Klein Tibor

Az elkövetkező években többször lesz alkalmunk a most szórványosan előforduló esettel szembenézni: a szülők kívánják a gyermek bármicvójának megtartását, noha az előző években semmiféle vallásoktatásban nem részesült. Az így jelentkező vallásos igényt ki kell elégítenünk. E néhány sor a probléma felvetésén kívül azt a célt szolgálja, hogy tisztázzuk az alapelveket, és a hozzászólások alapján kidolgozzuk azt a tervet, mellyel a probléma megoldható.

Nem szabad a legkönnyebb megoldással megelégednünk. Az ilyen gyermek majdnem semmiféle vallásos élményben nem részesült. Nekünk kell ezt megteremtenünk számára, mégpedig a hagyományos kereteken belül. A könnyebb vége az, ha felhívátjuk máftírnak,¹³⁰ a gyermek jó hangú, jó hallású, magyar betűkkel írt szöveggel megtaníjtuk a haftórát¹³¹ stb.

¹²⁹ Maure terebintusa. Itt mondta az Örökkévaló Ábrahámnak: „Magzatodnak adom majd ezt az országot (1Mózes 12. 7).

¹³⁰ Aki a Tóra-olvasást követő prófétai szakaszt olvassa fel.

Elengedhetetlen, hogy a gyermek felkészüljön erre az alkalomra. Meg kell ismernie legalább a vallás lényegét.

Egy szóval fejezhetném ki a követendő eljárást. Ugyanolyan feladattal állunk szemben, mintha betérőt tanítanánk. Talán ugyanazt a tananyagot kell elvégeznünk a gyermekkel. Vállalnunk kell ezt, még akkor is, ha a szülő ellenzésével találkozunk. Az ellenzés a bármicvó ünnepség eltolásának félelméből ered. Rendszerint a szülő igen rövid idővel a 13. születésnap előtt jelentkezik.

A tananyagra vonatkozóan vitát kellene indítani. A megvitatás alapjául ajánlanám Kálmán Ödönnek¹³² a rabbikönyvében¹³³ a prozeliták¹³⁴ számára ajánlott anyagot (118. old.).

Feltétlenül meg kell tanítanunk a gyermeket a héber olvasásra. Miután 13. éves gyermekről van szó, a globális módszer, szavak megtanulásával alkalmazható lesz. Az imádságok megismertetésével együtt a zsidó gondolatvilágot is

¹³¹ A Tóra-olvasást követően felolvasott prófétai szakasz.

¹³² Kálmán Ödön (1886–1951) rabbi, hittudós, jászberényi, majd kőbányai főrabbi, az Országos Rabbiképző Intézet tanára. Életéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, 448. o.

¹³³ Kálmán Ödön *A rabbi könyve* című, 1940-es megjelenésű kézikönyve a szerző legfontosabb műve, amely a magyarországi gyakorló rabbik számára a mai napig útmutatásul szolgál munkájukhoz. Online lásd: [https://mandadb.hu/dokumentum/1193597/Kalman Odon A rabbi konyve_1b2f4acb8d114ae3.pdf](https://mandadb.hu/dokumentum/1193597/Kalman%20Odon%20A%20rabbi%20konyve_1b2f4acb8d114ae3.pdf), letöltés ideje: 2023. március 20.

¹³⁴ Prozelita = nem zsidó születésű, a zsidó vallásba betért személy.

megismertethetjük. A vonalakkal kijelölt fordítás helyett tartalmi ismertetés! A történelem főbb mozzanatait is tanítanunk kell.

A bármicvó ünnepség eltolódása függ majd attól, hogy a gyermek milyen gyorsan tanul, és mennyi időt tud erre a célra fordítani. Ha kiemeljük a vallási aktus fontosságát, talán lesz kedve az anyagot elvégezni. Nem szabad megelégednünk a minimummal, mert akkor az elfelejtés során, idők múltával semmi sem marad. A Talmud–Tóra oktatáson keresztül igyekeznünk kell felszámolni a vallásos életben való teljes járatlanságot. Az ilyen gyermeket a bármicvó után még erőteljesebben kell bevonni a Talmud–Tórába.

A liturgiai anyag megismeréséhez jó segédeszköz Richtmann Mózes¹³⁵ Liturgiája, melyet annak idején elemi iskolák számára írt, de még a Tanítóképzőben is használták. Fisch-Hahn: A felavatott ifjú könyve¹³⁶ is irányt mutathat. Annak idején emlékmegőrzés céljára íródott, és erre igen alkalmas volt.

Külön probléma az ünnepség megrendezése, hiszen az istentiszteletet szombaton korán reggel tartjuk vidéken. Ezért, ha mód adódik rá, olyan ünnepnapon kellene az avatást tartani, mely munkaszüneti napra esik, és a családtagok ráérnek az istentiszteleten részt venni. Nem hagyományos ez a szokás, nem is lehet mindig keresztülvinni, de nem kell visszariadni tőle.

¹³⁵ Richtmann Mózes (1880–1972), rabbi, hittudós, vallástörténész, az Országos Rabbiképző Intézet tanára. Életéről lásd bővebben: Magyar Életrajzi Lexikon, Online Kiadás, OSZK MEK, <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC12527/13017.htm>, letöltés ideje: 2023. március 20.

¹³⁶ Fisch Adolf – Hahn István: *A felavatott ifjú könyve*, Törökszentmiklós, kiad. Eppinger Artúr, 1938.

Igen helyes szokás az emlék-oklevél ajándékozása. Ennek egyik mintáját megtalálhatjuk a Jabneh II. évf. 4–6. számában. Ugyanez a szám közli Dr. Friedmann Dénes¹³⁷ bár-micvó agendáját: minden hetiszakaszból egy pőszukot, melyet avatóbeszéd felépítésére alkalmasnak tart.

Az avatóbeszédnek is az élményteremtést kell szolgálnia. Frappáns, megragadó legyen. Természetesen ez már nem tartozik szorosan a felvetett kérdéshez.

Az egész problémával részletesen kellene a jövőben foglalkoznunk.

¹³⁷ Friedmann Dénes (1903–1944), rabbi, vallástörténész, judaika-kutató. Életéről lásd bővebben: Magyar Életrajzi Lexikon, Online Kiadás, OSZK MEK, <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03975/04741.htm>, letöltés ideje: 2023. március 20.

ÁBRAHAM ELHAGYJA SZÜLŐFÖLDJÉT

Mintatanítás a Talmud–Tóra I. oszt.-ban

Írta: Székely Alfréd nyug. igazgató, Szeged

A zsidóság története Ábrahámmal kezdődik. Életének egyszerűségével közel áll a gyermek lelkivilágához. Közel hozza ezenkívül az az egyszerűség is, mellyel a Biblia elbeszéli. Ebben az egyszerű köntösben jelennek meg a zsidó erkölcsiség csírái: a családi béke, a rokoni szeretet, az önzetlenség, az áldozatos ember- és vendégszeretet, bizalom és engedelmesség Isten iránt. Valamennyi oly erény, mely az egyéni és társadalmi együttélés számára boldogító összhangot teremt.

Ha valamikor, úgy most, egy új világrend kialakulásakor, szükséges, hogy gyermekeinket ezeknek az erényeknek irányában elindítsuk. Keresve sem találhatnánk alkalmasabb anyagot, mint ősatyáinknak, köztük elsőként Ábrahámnak a szociális emberré-levés felé nemes egyszerűséggel törekvő életét.

Ez az elgondolás vezessen bennünket, amikor gyermekeinkkel ősatyáink életét megismertetjük. Első lépésként természetesen Ábrahám lesz, akiben a felsorolt erények mintegy összpontosulnak. Ennek következményeként a róla tanítandókat annyi részletben kell elvégeznünk, ahány cselekedetre ezek alkalmat nyújtanak.

Első tanításunk alaki célja: a történelmi érzék felkeltése a gyermekben (távoli múltnak érzékeltetése a jelenhez viszonyítva); az ősök emléke iránti kegyelet (az elhunyt szülők, nagyszülők emléke); Ábrahámhoz hasonlóan iparkodjunk mi is életünk nyújtotta példájával másokat is az erkölcsi jó felé irányítani.

Tárgyi célja: Á. életének azt a szakaszát megismerni, amikor isteni sugallatra szülőföldjéről elindulva vándorútján Kánaánba érkezik, és ott megtelepedik.

A tanítás módja: Meseszerű közlés.

Szemléltetés: Pl. Lilien Ábrahámja a csillagos éggel. Könnyen megszerezhető Frenkel-bibliában.¹³⁸

A tanítás időtartama: 30 perc.

Kapcsolás: A gyermekben a felmenőági rokonságról meglevő ismerethez.

Új anyag

Szereted-e apukádat? Hát anyukádat? Él-e a te nagyapád? Nagyanyád? Régen haltak meg? Ki látta már közületek, hogy apukája vagy anyukája a nagyapa, nagyanya évfordulóján mécesst gyűjt? Sőt templomba is elmegy, hogy ott egy imát elmondjon értük. Ezt azért teszik, mert nemcsak életükben szerették, hanem haláluk után is tisztelik emléküket. (Ahol szokásban van a virágkultusz a temetőben, hiányzó előbbi helyett ebbe kapcsolhatunk.) Így tettek nagyszülőink és ezeknek szülei, nagyszülei és így tovább, akiket már dédszülőknak, ükszülőknak, ősatyáknak, ősanákknak nevezünk. Nekünk, zsidóknak van egy közös ősapánk és egy közös ősanánk, akik már igen-igen régen éltek, nagyon sokan születtek és haltak meg azóta, hogy ők éltek.

¹³⁸ A forrás a dr. Frenkel Bernát rabbi és hitoktató által szerkesztett és részben fordított, 1922-ben megjelent *Szentírás a család és az iskola részére* című, négykötetes zsidó bibliafordításra utal.

Szemléltetés. Nézzétek ezt a szép képet, ilyennek gondolta el a festő. Ez ős, a mi őünk. A nevét is megmondom: Ábrahám.

A gyermekek nézegetik, megjegyzésekkel kísérik: Milyen öreg... mekkora a szakáll... A legtöbbjének a csillagos égnék a kép bal sarkában levő részlete fog feltűnni: Mennyi csillag... Miért nézi? A kérdés az istenfogalom bevetésére csábít, de korai volna egy-egy szkeptikus gyermek feszegetésének kitenni, csak annyit mondok, hogy csodálja őket, és imádja azt, aki teremtette. Erről a mi ősatyánkról, Ábrahámról sok szépet és jó fogok nektek mesélni.

Figyeljete, ki tudja megmondani, megmutatni, hol látjuk a napot reggel? Jól van. Ezt mondjuk: napkelet. Messze-messze napkeleten volt egy ország, olyan, mint Magyarország, de annak nem Magyarország, hanem Mezopotámia volt a neve, annak legnagyobb városában, Urban élt a mi ősatyánk, Ábrahám, feleségével, Sárával és egy rokonával, Lóttal. Volt sok-sok juhuk és bárányuk. Ezeket legeltették, ezeknek tejét ittak, a sok gyapjú árán megvettek mindent, amire szükségük volt. Volt is itt legelő, víz elég, jól is ment dolguk, mégsem tudtak itt megmaradni, mert az emberek rosszak és tudatlanok voltak. Képzeljétek csak! Csináltak kis szobrocskákat, és ezekről azt hitték, ha megkérik őket, esőt adnak, szép időt csinálnak, meggyógyítják őket, ha betegek. Hát lehetséges ez? Szóval ezeket a bálványokat imádták, pogányok voltak. Egymás közt nem férték meg, örökösen veszekedtek.

Ezt nem bírta a mi békeszerető ősatyánk (tudjátok, mi az: békeszerető? stb.), no meg a legelő is fogytán volt, hát így szólt családjához: „Gyerünk innen egy békésebb vidékre”. Ábrahám nem tudott ott maradni. Egyszer csak úgy érezte, hogy nekik onnan el kell menniök. Ugye nektek is van néha ilyen érzetek,

hogy valamit meg kell tenni? Később majd elmondom azt is, miért van ez.

El is indultak, sokáig vándoroltak, míg végre elérkeztek egy szép országba, ahol sok volt a legelő, és az emberek is mintha egymást jobban szeretnék, mint a szülőföldjük emberei. Hol is volt ez? Itt meg is telepedtek. Hogyan? Ház, sátor stb. (Utóbbi héber szava az alef-bész könyv útján.) Ennek az országnak neve Kánaán volt. Most már itt laknak, és amit majd más órákon fogok nektek elmesélni, minden itt történik.

Ismétlés. Ki a mi ősanyánk, ősapánk? Hol éltek? Milyenek voltak az emberek? Ezért mit tettek? Miért? Nem akartak veszekedni. Vándorlásukban hol telepedtek meg? Miért?

BIBLIOGRÁFIA: AZ IZRAELITA TANÜGYI ÉRTESÍTŐ évfolyamaiban a következő mintatanítások találhatók:

Ábrányi Aladár: Izsák házassága. Mintalecke a bibliatörténetből. Elemi iskolai II. oszt. 1914. 50–55.

Pintér Zsigmond: Gideon legyőzi a midjanitákat. Gyakorlati tanítás. 1906. 352–356.

Czeisler Ödön: Peszách-széderest. 1937. 70–73.

Dőry S. Zsigmond: Mintatanítás. A templomszentelés. 1901. 272–275.

Mind nagyon jól használható!

A bibliai történet-tanításról:

Sasvári Béla: A biblia-történet tanításáról az első osztályban. (Gyenge elméleti cikk.) 1904. 482–484.

SZEMLE

ISMERTETÉSEK SZEMLÉJE

Írta: Dr. Weisz Miksa

1. Schalom Ben-Chorin: Mythos und Realität. In Memoriam OSCAR GOLDBERG / JUDAICA. Beiträge zum Verständnis des Schicksals in Vergangenheit und Gegenwart, Herausg. in Auftrag der Schweiz. Evang. Judenmission – vormals Verein der Freunde Israels zu Basel – von Pfarrer Lic. Robert Brunner Zürich in Verbindung mit prof. D. Gottlob Schrenk, Zürich und Prof. D. Walther Eichrodt. Basel. 10. Jahrgang. Heft 1. 1. März 1954. 41–47.

Oscar Goldberg,¹³⁹ a mai modern zsidó szellem egyik kimagasló, genialis és mégis excentrikus alakja, 1953. aug. 18-án, 67 éves korában halt meg Franciaországban.

Racionalista és misztikus, konzervatív és forradalmár, héber és univerzalista zsidó tudós volt egy személyben. Ellentétben azokkal a tudósokkal, akik a Bibliát akár teológiai, akár kritikai szemmel vizsgálják, ő egy harmadik állásponton volt, illetve

¹³⁹ Oskar Goldberg (1885–1953), német zsidó vallástudós, eredetileg orvos, a 20. század meghatározó zsidó vallási gondolkodója. Fő műve a *Die Wirklichkeit der Herbräer – A héberek igazsága*.

mind a kettőt együtt vallotta, annak ellenére, hogy az egyik kizárja a másikat. Racionalista volt, azaz a szentírást az antik irodalom egy részének tartotta kritikai-filológiai-analitikai kutatásai alapján, és mindezzel egy időben a Biblia minden egyes igéjét mégis Isten kétségbevonhatatlan kinyilatkoztatásának tartotta, és azt mondotta, hogy ezek semmi szín alatt sem lehettek egy vagy több ember alkotásai.

Kiváló hebraista volt. Zsidó tudását egyrészt a berlini Heidereutergassei Béthámidrásban Ábrahám Biberfeldnél, majd ugyancsak Berlinben a Rabbiszemináriumban szerezte. Dr. Joseph Wohlgemuth¹⁴⁰ professzorral tartott meleg tanítványi kapcsolatokat, annak ellenére, hogy bibliakritikai felfogásának erős ellenfele volt. Goldberg exegézisét a Tóra betűinek számértékeire alapozta, és mágikus értelmezést adott a Bibliának. Dov Száda professzor szerint Sölómó Molchó¹⁴¹ és a Kabbala modern követője volt. Valami ködös zsidó pogányságnak hódolt. Szerinte a pusztai miskánban¹⁴² kialakult kultusz volt az egyedüli út, mely Istenhez vezetett. Minden más későbbi templomszolgálatot, zsinagógai és egyéb istentiszteletet csak a pusztai szentély szertartásai elfajulásának tartott, amely degenerálódás Dávid és Salamon idejében vette volna már kezdetét.

Misztikus elgondolásait arra a teóriára alapozta, hogy az ember a természet erőit két módon tudja csak elővarázsolni:

¹⁴⁰ Joseph Wolgehmut (1867–1942), német zsidó vallástudós, egyetemi tanár.

¹⁴¹ Solomon Molcho (1500 körül–1532), portugál zsidó misztikus, önmagát a messiásnak tartó vallástanító, akit végül máglyán égettek el.

¹⁴² Sátorszentély. A 40 éves pusztai vándorlás során istentiszteletek tartására és áldozatok bemutatására szolgált.

technikailag és metafizikailag. Bár gépesített korszakunkban a metafizikai utak értelmetlenné váltak, ennek ellenére sem lehetnek kevésbé reálisak, minthogy Goldberger egyedül csak a „mózesi héberséget” ismerte el legitim Izraelnek, és a zsidóság minden egyéb formáját és megnyilvánulását csak ennek ellentétének tartotta – Majmuni-ellenes volt. Amikor 1935-ben az egész zsidóság Majmuni 800.-ik születésnapját ünnepelte, Goldberg felhasználta az alkalmat, hogy Majmuni-ellenes nézeteit kifejtse, és egyúttal a modern zsidóság minden törekvéseivel is leszámoljon (ortodoxia, reform stb.), amik Majmuni szelleméhez vezethetők vissza.

Maga Thomas Mann is igen nagyra becsülte és értékelte. „Doktor Faustus” című regényében (Stokholm 1947) Dr. Cjajim Breisacher alakjában Goldberg ironikus portréját rajzolta meg.

Talán Franz Rosenzweig¹⁴³ és Martin Buber jellemezték a legjobban: „In einer Schale von Wahnsinn viele gute exegetische Kerne.”¹⁴⁴

Főbb munkái:

a.) Die fünf Bücher Moses, ein Zahlengebäude. Berlin 1908.
(E munkája újabb kiadást is megért a Revue Juive-ben: Genf 1947.
Das Zahlengebäude des Pentateuch, eine Geheimnisschrift in den 5. Büchern Moses.)

b.) Scripta Mathematica 1906.

¹⁴³ Franz Rosenzweig (1886–1929), német zsidó vallásfilozófus, a 20. század egyik meghatározó zsidó vallási gondolkodója.

¹⁴⁴ A német idézet magyar fordítása: „Az örület héjában sok jó exegetikai (írsmagyarázattal kapcsolatos) mag [rejlík]”, tehát az elsöre örültnek, zavarosnak látszó gondolatok mély írsmagyarázatokat rejtjenek.

c.) Die Wirklichkeit der Hebräer. Berlin 1925.

d.) Maimonides. Kritik der jüdischen Glaubenslehre. Wien 1935.

2. Friedrich Thierberger: Die Glaubensstufen des Judentums. Stuttgart 1952. JUDAICA: 57–58.

A modern kutatások – az archeológia, a bibliatudomány, az összehasonlító vallástörténet – elért eredményeinek felhasználásával. tárgyalja könyvében a szerző, M. Buber és Leo Beck¹⁴⁵ hatása alatt, a zsidó vallás fejlődését, szűk összefüggésben magával a zsidó nép történetével. A könyv mindenekelőtt a művelt laikusok számára íródott. Számos érdekesnél érdekesebb képpel van gazdagítva.

3. Martin Buber: Hinweise. Zürich. Neue Wege. Blätter für den Kampf der Zeit. Verlag: ereinigung Freunde der Neuen Wege. Zürich. März-April 1954-48 J. Heft 3/4 147–148.

A könyv a szerző 1900–1953 évek alatt összegyűjtött essay-it tartalmazza ezen címszavak alatt: Bücher und Menschen, Mal und Mal, Leistung und Dasein, Die Lehre vom Tao, Die Forderung des Geistes und geschichtliche Wirklichkeit, Geschehende Geschichte, Biblisches Führertum, Franz Rosenzweig, Erinnerung an einen Tod (Gustav Landauerer), Drei Sätze eines religiösen Socialismus,

¹⁴⁵ Leo Beck (1873–1956), német rabbi és zsidó vallástudós, a zsidó vallás reform irányzatának meghatározó 20. századi gondolkodója.

Gandhi, die Politik und Wir, Volk und Führer, Hoffnung für diese Stunde, Geltung und Grenze des politischen Princip.¹⁴⁶

Az essay-k csak egyszerű utalások akarnak lenni azért, hogy az olvasó egész lényével érezze át, magában kidolgozza a világért való nagy felelősségének szolgálatát. Csak utalások és nem bizonyítékok, mint a tudományban. Utalások arra, hogy az ember átértzett felelősségében mit tehet, és mit kell tennie.

v v
v

...Olvasol, jegyezd ki, ami érdekes. Tedd el, mert felhasználhatod. Amit érdekesnek találsz, közöld a Körlevéllel, hogy mi is tanuljunk belőle...

¹⁴⁶ A felsorolt német címszavak kb. a következőképpen fordíthatók magyarra: Könyvek és emberek, Mal és Mal, Teljesítmény és lét, A tao tanítása, A szellem igénye és a történelmi valóság, Történelem a cselekvésben, Bibliai vezetés, Franz Rosenzweig, Egy halál emlékezete (Gustav Landauer), Egy vallásos szocializmus három gondolata, Gandhi, Politika és mi, Emberek és vezetők, Remény erre az órára, A politikai elv érvényessége és korlátja.

TESTÜLETI ÉLET

JEGYZŐKÖNYV

a Vidéki Rabbitestület 1954. IV. 12–13-án tartott üléséről.

Jelen vannak a testület tagjai teljes számban.

I. nap. IV. 12. de. 10–1.

1. Schindler József üdvözlí a megjelenteket, és ismerteti az ülés megszervezésének előzményeit. Határozattá válik, hogy a jövőben a teljes tárgysorozat közlésével történjék a meghívás.
2. Weisz Miksa előadása: A temetési beszédek elmélete. Alkalomból születik. Vallásunk az élet minden alkalmát kapcsolatba akarja hozni, Istennel. Mi legyen a belső tartalma? Ez általában felvethető lenne minden hitszónoklattel kapcsolatban. Cél, hogy ez is mozgásba hozzon és útnak indítson. Szükséges, hogy megszólaljon belőle divré Elauhim chájjim.¹⁴⁷ A gyászbeszédben, mint az élet egyik legőszintébb pillanatában elhangzó beszédben, meg kell szólalnia a zsidó istenélménynek.

¹⁴⁷ Az élő Isten szavai.

Ismerteti elméleti felfogását Maybaum,¹⁴⁸ Chajes¹⁴⁹ és a magyar homiletikai irodalom nagyjai alapján. A textust illetően felfogása, hogy a legfontosabb szempontunk az legyen, hogy ez nem csupán jelszó, hanem a gondolatnak tömör kifejezése. Több saját maga által tartott gyászbeszédén mutatja be felfogását.

3. A terjedelmes és az egész kérdést felölelő előadáshoz előre felkérve Gleichmann Emil szól hozzá. A gyakorlati élet érdekesebbnél érdekesebb eseteit sorolja fel. Sajnálatos, hogy az elhunytak életének belső tartalmáról szinte semmit sem tudunk. Régen könnyű volt az elhunyt portréját megrajzolni és rokonszenvessé tenni. A temetési funkciót istentisztelet rangjára kell emelni, akkor van olyan keretünk, melybe minden belefér. Ezáltal elkerüljük, hogy a személyi kultusz szolgálatában embertiszteletté váljon.
4. Az összes jelenlevők részvételével élénk vita alakul ki. A hozzászólások alapján megvilágosodik a követendő út. Arra kell törekedni, hogy egyeztetés jöjjön létre az istentiszteleti jellegű vallásos tanítás és az elhunyt életének rajza között. Ki kell választani az elhunyt életéből az egyéniséget alakító vonásokat, ezeket csomóponttá fogva, meg kell mutatni benne a teremtető munkálkodásának hatásait és ezen keresztül a vallás örök eszményeinek érvényesülését, felkeltve egyszersmind a

¹⁴⁸ Ignaz Maybaum (1897–1976), osztrák rabbi és vallástudós, a 20. század egyik meghatározó, liberális felfogású zsidó vallási gondolkodója.

¹⁴⁹ Zvi Perez Chajes (1876–1927), ukrainai születésű rabbi, vallástudós és cionista vezető.

jelenlevőkben a vallásos élményt.

Mind az előadónak, mind a felkért hozzászólónak alapos munkájáért köszönetünket fejezzük ki.

5. Du. 3–4. A Páva utcai körzetben működő Talmud–Tóra (vezető: Dr. Rósenblum Manóné) egyik órájának meglátogatása. I. csoport álef-bészt tanulók. A gördülékeny előadást és a gyermekek felkészültségét élénk figyelemmel kísérik [a] résztvevők.
6. 4–5. Az óra kiértékelése a tanárnő részvételével. A résztvevők őszinte elismeréssel adóznak a bemutatásért.
7. Schindler József előadása: A héber olvasás tanításának metodikája és a nevelési célkitűzés kapcsolata a Talmud–Tóra első csoportjában. I. rész 5 – ½ 7.

II. nap. de. 9–11.

Előbbi folytatása. Előadó síkraszáll a pontos nevelési célkitűzésért, melytől nem szabad visszariadni. Történetileg elemzi a problémát. Az olvasás tanítását illetően a globális rendszer mellett van. Helyes lenne, ha a gyermek értené, mit olvas. Erre legalábbis törekedni kell. A vallásos gyakorlat tanításában őszinték legyünk. Ne tanítsunk olyat, ami szembeállít az étellel. Utóbbi meggondolás alapján kell felépíteni a bibliatörténetet, szertartások, bróchok¹⁵⁰ stb. tanítását.

Schweitzer József részletesen elemzi az elmondottakat, és fél, hogy hosszadalmas lesz ez a munka. Kérdés, hogy az előadott

¹⁵⁰ Áldások.

kapcsolatok nem mesterségesek-e? A vita eredménye alapján kitűnik, hogy további megbeszélésekre van szükség.

8. Krausz Henrik előadásában folyó ügyek következnek, melyeket a javasolt formában fogad el az ülés.
9. Határozattá válik, hogy ajánlatos lenne a mártíremlékezések és mázkirok¹⁵¹ hangulatát a sebek felszakításának mellőzésével a megnyugtató, építő hatás irányába fejleszteni.
10. A kormányzatnak a mezőgazdaság fejlesztésével kapcsolatos intencióit ajánlatos a vidéki életben tudatosítani, még akkor is, ha nem közvetlen mezőgazdasági dolgozókból áll a gyülekezet. A kereskedelmi és egyéb dolgozók a maguk helyén is sokat tehetnek ez irányban.
11. Schindler József előterjeszti a Vidéki Rabbitestület Körlevele c. periodika tervezetét. Az értekezés lelkesedéssel és egyhangúlag állást foglal, és megbízza indítványtevőt, hogy a szerkesztést – a fennálló lehetőségek figyelembevételével – vállalja el. Indítványtevő erre késznek mutatkozik, amennyiben Krausz Henrik és Weisz Miksa kartársak, mint szerkesztőbizottság, támogatják. Az értekezés Schindler József vezetésével és Krausz Henrik és Weisz Miksa részvételével működő szerkesztőbizottságot alakít és ígéretet tesz, hogy a munkába minden egyes résztvevő bekapcsolódik. Határozattá válik, hogy a körlevél nem tudományos célokat szolgál, hanem a gyakorlati munka alátámasztására szükséges, és az eddig egyenkénti levelező összeköttetést fogja helyettesíteni.

¹⁵¹ Más néven jizkor: az elhunyt hozzátartozók emlékére évente négyszer közösségben elmondott ima.

12. Értekezlet felhatalmazza a szerkesztőbizottságot a legközelebbi összejövetel előkészítésére, az előadók kijelölésére és az időpont megállapítására az Országos Iroda megfelelő szerveivel egyetértésben.

Több tárgy nem lévén értekezlet feloszlik.

v v
v

A következő értekezlet valószínű tárgysorozata: Schweitzer József:
A halál és halhatatlanság.

Weisz Miksa: Megnyitóban. Az auschwitz-i tragédia teológiája.

Gleichmann Emil: Aktuális apróságok.

Klein Tibor: Leányavatás. Problémafelvetés.

A Körlevél jelen számának megbeszélése.

Részletes meghívó megy!

HÉCHOL VÖÁZÓRÓ¹⁵²

Az Országos Intézőbizottság ülésén válaszokat hallottunk az Orsz. Gyűlésen és az elmúlt ősszel beadott indítványokra. Üdvös újítás!

Bibliafordításról is szó került. Állítólag nincs igény. Ha ez igaz, mi vagyunk hibásak. A kérdésre a következő számban részletesen visszatérünk.

Alapszabályok rövidesen elkészülnek. Indítványaidat küldd be Dr. Bródy Ernőnek,¹⁵³ a bizottság elnökének.

Minden közlemény Dr. Schindler József. Szeged, Jósika u. 12. címre küldendő.

¹⁵² A szentély és udvara.

¹⁵³ Bródy Ernő (1873–1961), ügyvéd, politikus, zsidó világi vezető, Bródy Sándor író unokaöccse. Életrajzát lásd részletesen az Országgyűlés Almanachjában online: https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t065.htm, letöltés ideje: 2023. március 20.

1954. július

5714 Támmuz

– II –

**VIDÉKI RABBIKAR
KÖRLEVELE**

עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה¹⁵⁴

KEDVES KARTÁRSAK!

Jöchezkiél próféta egyik látomásának első két verse (8,14-15) szíven üt bennünket. „Erre azután elvitt engem az Úr, a templom kapujának északi bejáratához, ahol asszonyok ültek, s sirattak a Támmuzt. Ekkor szólt hozzám: Láttad-e ezt, emberfia? Még ennél is nagyobb aljasságot fogsz látni.”

10 év múlt el a nagy tragédia óta. A forró Támmuz hónapja a vidéki zsidóság nagyobb részének siratóhónapja lett. Régen az asszonyok sírása: félreértett természeti erőket szimbolizáló pogány istenség kultusza. Ma a támmuzi férfisírás: a megmaradt kevesek

¹⁵⁴ Ászu kitot kitot ve'ászku ba'Torá lefi se'en ha'Torá niknit elá be'chavurá. – Alkossatok csoportokat és tanuljatók a Tórát, mert a Tóra ismeretét csak csoportos tanulással lehet megszerezni.

emlékezése. Félremagyarázott természeti törvényék alapján nevelt pogányok elhozták 10 évvel ezelőtt az időt, melyben bekövetkezett: „Még ennél is nagyobb aljasságot fogsz látni.”

Nehéz a rabbi feladata ezekben a hetekben. A vesztesek vigasztalják a többi veszteseket. A vigasztalás ma könnyebb, mint 10 esztendeje. A társadalmi átalakulás és a tanító szó lassan alakítja az egyént is. Döntögetik a támmuz-bálványokat.

Munkánk megkönnyítésére ajánljuk a kartársak által beküldött gondolatokat, vázlatokat, problémafelvetéseket.

Nemcsak a bennük lévő pozitívumot használjuk fel. A negatívumokat is. Ha a közöltekből rájövünk arra, mit és hogy nem kell csinálnunk, akkor is segítettünk egymásnak.

Fogadjátok a közölteket megértéssel. Segítsünk egymásnak a munkában, ezzel segítettünk testvéreinken. Előmozdítottuk megvigasztalódásukat, s a világ megbékélését.

...r ...f

v v
v

„Bösóó seHKBH zauchér esz bónov sesörujim böcáár bén ummausz hóaulom, kövájóchaul, maurid söté dömóausz lőjám hágódaul, vőkaulon nismé miszauf hóaulom vőád szaufau.”¹⁵⁵

Ber. 59.

¹⁵⁵ Amikor az Örökkévaló megemlékezik gyermekeiről, akik a világ népei között szenvednek, két könnycseppet hullajt a nagy tengerbe és hangja a világ egyik végétől a másikig hallatszik.

SÖNÁJIM MIKRÓ VÖECHOD TÁRGUM¹⁵⁶

A bibliafordítás kérdése legalább kétezer-ötszáz éves. Ahogy a héber nyelv ismerete csökkent, jelentkezett szükségessége. Az aram nyelvű fordítás a vallásos gyakorlatban is meghonosodott. Érthető. Értsék azok is a szöveget, akik már távol estek a héber szótól. E legrégebb fordítás leste el a szöveg később elfeledett értelmét is. A möturgömán¹⁵⁷ intézménye így biztosította a megértés mellett az akkori hagyományos értelmezést is.

A zsidó kéztől eredő magyar nyelvű bibliafordítás problémája is több mint száz éves. Az 1840–41-es Bloch-féle Hexateuch-fordítás¹⁵⁸ után, a széles közönséghez szóló, de mégis tudományos értékű fordítás szükségességét Lőw Lipót¹⁵⁹ vetette fel.

A Magyar Zsinagóga című folyóiratában, melyből összesen csak egy szám jele nt meg, a II. közlemény: „Felszólítás a Szentírás magyar fordítására.” „Mindezen okoknál fogva megvitázhatatlanul

¹⁵⁶ A halacha szerint a hetiszakaszt kétszer a Tórából, egyszer Onkelosz arám nyelvű fordításából olvassák fel.

¹⁵⁷ Tolmács.

¹⁵⁸ A Hexateuch a héber biblia első hat könyve, szó szerint „hat tekercs”. A szöveg Ballagi Mór, született Bloch Móric református teológus, bibliatudós 19. századi fordítására utal.

¹⁵⁹ Lőw Lipót (1811–1875), német-cseh születésű magyar rabbi, szegedi főrabbi, a 19. századi magyar zsidóság meghatározó alakja és vallási gondolkodója, Lőw Immánuel rabbi édesapja. Életéről lásd bővebben: Nyáry Krisztián: *A rabbi, aki kibírdette a független Magyarországot*, Index.hu, 2015. december 29., https://index.hu/tudomany/tortenelem/2015/12/29/a_rabbi_aki_kihirdette_a_fuggetlen_magyarorszagot/, letöltés ideje: 2023. március 20.

kíváncsi marad, hogy az egész szentírás hű és a bibliai tudomány mostani állapotjának megfelelő magyar fordítása újra bocsáttassék közre.” (55. o.)

Ugyanabban a füzetben Bleuer Ignác¹⁶⁰ tolmácsolásában Jóél könyvének fordítását közli. Érti ugyanis az egész szentírás kiadása elé tornyosuló szellemi és anyagi nehézségeket: „Addig is, míg az óhajtott alakulás megtörténik, a magyar zsinagóga, mind egész cikkek, mind egyes versek, mind egyes (nehezebb) szavak magyarra fordítását s fejtegetését szívesen felveszi.” (Uo. 56.)

Lőw Lipót 107 év előtti kezdeményezése összefüggéseinek felkutatása jelentős lesz számunkra. A füzet 1847-ben pápai működése idején jelent meg. Ugyanakkor „A szentírás alaposabb tanulmányozása céljából... csakhamar egyület (sócháré tov¹⁶¹) alapított, melynek tagjai szombatonként összegyűltek, hogy kivált *a prófétai könyvek* beható és buzdító magyarázatát hallgassák.” (Szegei Zsidók 191.)

Hosszas bizonyítás nélkül is nyilvánvaló, hogy a fordítás szükségességének felvetése és a szentírást tanulmányozó egyesület ugyanannak a gondolatnak két arca.

Az elmondottakat szeretnők hozzákapcsolni a bibliafordítás mai kérdéséhez. Az Országos Intézőbizottság legutolsó ülésén komoly szó esett a bibliafordításról. Itt hallottuk azt a véleményt, hogy új fordításra, a hitközségek részéről, nincs igény. A néhány

¹⁶⁰ Bleuer Ignác (1819–1901), polgári iskolai tanító, Joel könyvének egyik magyar fordítója.

¹⁶¹ Szó szerint: jóra törekvők („Aki jóra igyekszik, kedvességet keres...” Pélábeszédek 11. 27.).

évvel ezelőtt szétküldött Frenkel-féle¹⁶² szentírások az igényeket teljesen kielégítik.

Mit jelent ez? Tegyük le – hogy Lőw szavait újra idézzük- – „a bibliatudomány mostani állapotjának megfelelő magyar fordításról?” Hiszen le sem mérhető még a bibliatudomány előrehaladása a legutolsó teljes fordítás óta. Azt hiszem, a kérdést akkor látjuk világosan, ha visszatérünk a Lőw Lipót-féle problémalátáshoz.

A kérdés kulcsa, bibliafordítás és Bibliát tanulmányozó társaság, ugyanannak a szükségletnek két arca. Nincs igény, mert teljesen háttérbe szorult a Bibliának felnőttek között való tanítása.

Hosszúra nyúlna a történeti bizonyítás. Csak egy esetleges ellenérv cáfolata. Nem véletlen, hogy Lőw Lipót unokája Baracs Károly,¹⁶³ Heller Bernát¹⁶⁴ és Édelstein Bertalan¹⁶⁵ segítségével, Budán a húszas évek elején ilyen csoportot alakított. Ennek a mintájára azóta alakult bibliakörök bebizonyították, hogy igenis

¹⁶² A forrás valószínűleg a dr. Frenkel Bernát rabbi és hitoktató által szerkesztett és részben fordított, 1922-ben megjelent *Szentírás a család és az iskola részére* című, négykötetes zsidó bibliafordításra utal.

¹⁶³ Baracs Károly (1868–1929), mérnök, Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének egyik alapító tagja, 1921 és 1926 között a Budapesti Izraelita Hitközség elnöke, Lőw Immánuel rabbi unokája, a magyar zsidó közélet fontos szereplője. Életéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, 86.

¹⁶⁴ Heller Bernát (1871–1943), magyar zsidó orientalista, irodalomtörténész, az Országos Rabbiképző Intézet tanára. Életéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, 356.

¹⁶⁵ Édelstein Bertalan (1876–1935), budai főrabbi.

van érdeklődés a legkülönbözőbb rétegekben a szentírás eszméi iránt.

Szegeden 1951–52-ben elvégeztük Jirmijáhu könyvének nagy részét. 1953-ban Jób könyvének felét. 1954 első felében Ámoszt teljesen, és megkezdtük Hóseát. A résztvevők előtt héber és magyar szentírások voltak, és mondatról mondatra követték az előadást. Úgy tudjuk, Budán is működött még az utolsó időben is bibliakör. Szegeden a résztvevők száma 20–35 között váltakozott. Szombat délután tartottuk az előadásokat. Módszerük is megtalálható Lőw írásában: „beható és buzdító magyarázat”. Vagyis nem kell szűkre fogni a tárgyat. A próféták olvasása közben a reáliák és a zsidó eszmevilág számos pontját egyaránt érinthetjük. Mindez érdekli a közösséget.

Ha mindenütt megpróbálnák ilyen bibliakörök szervezését, jelentkezne az igény a fordításokra. Sőt, nemcsak a szubjektív igény, hanem az objektív szükséglet is. Bevezetőül olvassuk Jirmijáhut vagy Ámoszt. Fél esztendő múlva áttérhetünk Jöchezkiélre. Ezzel pedig egyszersmind szükséglet jelentkezik magyar nyelvű példányokra. Elértük tehát azt, hogy Jöchezkiélt, Hirschler Pál zsl.¹⁶⁶ tudományos értékű és művészi fordításában közrebocsássuk. A vidék biztosan felvesz, ez esetben – ha működnek a bibliakörök – 300 példányt. Akkor Budapest is felvesz 300 példányt. Az igény kérdése ezzel elintézészt nyert. Vagyis világosan szólva: a rabbiknak meg kell teremteni az igényt, az

¹⁶⁶ Hirschler Pál (1907–1944), rabbi, 1931 és 1944 között Székesfehérváron teljesített szolgálatot. Életéről lásd bővebben: <https://regi.sofar.hu/hirschler-pal/>, letöltés ideje: 2023. március 18.

illetékesek meg fogják teremteni ennek kielégítését, az új, zsidó kézből származó szentírásfordítás első könyvét, a Hirschler-féle Jöchezkiélt!

A fordítás és a tanulmányi cél összefüggésére már a toszafisták¹⁶⁷ gondoltak. Ezért voltak olyanok, akik minden nyelvű fordítást az aram tárgum¹⁶⁸ megbecsültségére akartak emelni. (Ber. 8a. Vöjés möforsim.)¹⁶⁹ Hiszen ha nincs ilyen cél, akkor nincs értelme a sönájum mikró vöechod tárgum¹⁷⁰ elvnek. (Orách. Ch. 145. Hóidnó¹⁷¹ etc.)

Az említett Hirschler-féle fordítás kiadása önérték. Ugyanilyen önérték az ügy másik része, a Biblia tanulmányozása. Az egyik függvénye a másiknak. Teológiai nyelven így mondhatnók, korrelát fogalmak. Ami igaz volt Lőw Lipót látásában, igaz ma is. Érdeemes egy kissé forgatni a porlepte füzeteket.

Sz...r R.f

¹⁶⁷ „Így jelölik a Rasi utáni Talmud-glosszátorokat” (Zsidó Lexikon 1929, szerk. Ujvári Péter).

¹⁶⁸ Arám fordítás.

¹⁶⁹ Vannak értelmezők.

¹⁷⁰ Lásd jelen írás címének lábjegyzetét.

¹⁷¹ Az arám fordításnak addig volt jelentősége, amíg a nép ezt a nyelvet beszélte.

ÖRÖK SEBEK

ÉGETŐ SEBEK

Tóránk legtöbb tanítását azonnal, már első olvasásra, személyes ügyének érzi a zsidó ember. (Mispótim, ködaisum, sömá.¹⁷²) De vannak olyan tórai szövegek, amelyeket, ha mégannyiszor olvastunk is a múltban, nem éreztük azokat a magunk ügyének. Így Lev. 13,12-t és a hozzá hasonló helyeket sokáig a régmúlt gyógyászati emlékeinek éreztük. A betegségekkel sújtott ember ábrázolásában 1944-ben (de már előbb is) egyre inkább önmagunkra ismertünk. Most már rólunk beszélt az Írás ezekben a szakaszokban. Nem képletesen, a valóságban voltunk betegségekől sújtottak. Jesája 1,6 is kilépett szimbolikus értelméből.

Azóta 10 év telt el... testi sebegek begyógyultak, de negatív bőrárháború¹⁷³ (Lev. 13,3), a fájdalom még ég. A lelkek még nem gyógyultak meg. Nincs olyan zsidó család, amely ne érezné 1944 fájdalmát (M. Negóim 12,1), és nincsen olyan zsidó gyülekezet sem (Lew. 11.6b). A vidék gyülekezetei az egyéni fájdalom túl, a

¹⁷² Törvények, Szentek (legyetek), Halljad Izrael.

¹⁷³ A sérelem a testnek bőrén.

közösség életében is újra meg újra tapasztalják a 10 év előtti tragédia következményeit... bár-micvó, a házasságkötés egyre ritkább ünnepi alkalom a vidéki zsidó életében. „...a szép tavasz kiesett az évből, egy nemzedék halt ki az emberiségből” (Arany: Ráchel siralma). Vidéki zsidó ifjúságról alig beszélhetünk. Meggyilkolták őket. Ódon falusi templomaink ajtaját évszámra sem nyitják ki, kicsiny falvak zsidó temetőinek egyre jobban süppedő hantjain csak a szélhordta magból kél virág. „...Keine kaddisch wird man sagen”,¹⁷⁴ a Bettauer-szatírából¹⁷⁵ (Város zsidók nélkül), iszonyatos valóság lett Izráel háza: bájisz seniró vau negá¹⁷⁶ (M. Negóim 13,3).

Graetz¹⁷⁷ mondotta: ha a zsidó történelem hűségesen nyomon követné a krónikákat, memor-könyveket és mártírológiákat, akkor lapjait vérözönnek leírásával kellene megtöltenie. Annyi zsidó vér, mint egy évtizede, nem hullott még történelmünk során.

Pedig de sokszor kellett a zsidó embernek életét áldoznia.

A korbánnak¹⁷⁸ különböző fokozatai vannak. Van egyéni és közösségi áldozat.

¹⁷⁴ A német idézet magyar fordítása: „*Nem kellene kaddist mondani.*”

¹⁷⁵ A forrás Hugo Battauer (1872–1925) nemzetiszocialisták által meggyilkolt osztrák író és újságíró 1922-ben született, antiszemitizmus-ellens satírájára (*Die Stadt ohne Juden – Város zsidók nélkül*) céloz.

¹⁷⁶ Ház, amelyen csapás van.

¹⁷⁷ Heinrich Graetz (1817–1891), rabbi, német zsidó hittudós, a 19. század fontos zsidó vallási gondolkodója.

¹⁷⁸ Áldozatnak.

1244 júniusában, 700 évvel Auschwitz előtt, egyének életét követelte a vérvád. 200 évvel később Zorfáti Izsák arról panaszkodik, hogy Németország zsidóinak „a halálnál is súlyosabb” borzalmakat kell elszenvedniök. Az előbbi korbán jóchid,¹⁷⁹ az utóbbi korbán cibbur¹⁸⁰ volt.

1944 olyan korbán cibbur, amelyhez foghatót nem ismer történelmünk. Nemcsak egy ország, hanem egy egész világ rész zsidóságának szörnyű korbánja. Akkori lelkiállapotunkat és tényleges helyzetünket az író szavaival tudnám érzékeltetni: „...hová forduljak... kiéhezett... számkivetett vagyok. Európa, Európa... tagjaimmal te ülted a legnagyobb diadalt... ízzé-porrá zúztad kicsinyeimet...”

Azt hiszitek, hogy egy régies stílust kedvelő író 44-es élményeiből idéztem? Tévedtek. Az író a spanyol kiűzetés tragédiájáról beszélt. 1944-re mi sem jellemzőbb, mint éppen az, hogy egy 400 éve halott író szavaival beszélhetünk róla (Sámuel Usquea).¹⁸¹

Ezek után érthető, ha negá böaur háboszor,¹⁸² a fájdalom égeti a szívünket.

A Biblia korában megnézte a pap a testi sebeket, és legtöbbször meg is gyógyította. Korunk zsidóságának lelki sebeit látják írástudóink. Okait megmagyarázzák bölcseink, de a gyógyítás

¹⁷⁹ Egyéni áldozat.

¹⁸⁰ Közösségi áldozat.

¹⁸¹ Samuel Usque (1500 körül–1555), portugál zsidó író.

¹⁸² A sérelem a testnek bőrén.

művére földi ember nem vállalkozhat. Hitünk Istentől várja, Tőle reméli. A mi fájdalmunk láttán ember mit tehet?

Mit mondjak néktek, oh mit mondhatok?

Eljöttem én is, mint Jób baráti

Nem fájdalmatok, sebetek látni,

Nem vigasztalni, arra nincs erő,

Versengni sem, ki volna vakmerő,

A jó Istennel...

Csak odaülni mellétek a porba

Hallgatni, sírni vigasztalhatatlan

S veletek együtt imádkozni halkan.

(Rolla Margit:¹⁸³ *Arany estéje*. Bp. Egyet. Ny. Szász Károly
verse, Széll Piroska temetésén)

Dr. Schweitzer József

¹⁸³ Rolla Margit (1908–1990), költő, irodalomtörténész. 1944-ben jelent meg *Arany estéje* című könyve. Életéről lásd bővebben: Magyar Életrajzi Lexikon, Online Kiadás, OSZK MEK, <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC12527/13073.htm>, letöltés ideje: 2023. március 19.

MÁRTÍREMLÉKMŰ AVATÁS Nyíregyházán 1954. június 16-án

Előzmények. 1949 nyarán, a deportálás ötödik évfordulóján avattuk a nyíregyházi emlékművet a város egyik legszebb utcáján, a leégett statusquo nagytemplom helyén.¹⁸⁴ Az emlékmű alá temettük az 1948-ban Auschwitzból hozott hamvakat. Most, egy – a különböző érdekeket kölcsönösen tiszteletben tartó – megállapodás következtében, áthelyeztük az emlékművet temetőnkbe¹⁸⁵ a hamvakkal együtt.

v v
v

Kódaus, kódaus, kódaus háSém Cövóausz, mölau chol hoórec kövau dau.¹⁸⁶

Isten szentsége rásugárzik azokra, semoszru náfsom ál ködusász háSém.¹⁸⁷ A mártírhamvak harmadszorra jutottak végső pihenőhelyükre. Megszentelték mindhárom helyet. Kódaus, szent nekünk a mártírium és szenvedés helye. Kódaus, szent a hely, ahol

¹⁸⁴ A Szarvas utcán létrehozott emlékfalat a leégett zsinagóga épen maradt bejáratí részéből alakították ki.

¹⁸⁵ A 2011-ben felújított, mintegy 1800 áldozat nevét megörökítő emlékfal a mai napig megtekinthető a Kótaji út 5–7. szám alatti zsidó temetőben. Az áldozatok száma ennél jóval nagyobb volt, de az emléktáblákra csak azoknak a neve került fel (kivéve a hitközségi alkalmazottakat), akiknek maradtak hozzátartozói, és ezt kérvényezték.

¹⁸⁶ Szent, szent, szent a Seregek Ura, az egész föld az Ő dicsőségével telik meg.

¹⁸⁷ Akik lelküket az Örökkévaló megszenteléséért adták.

templomunk állott, és ahol öt éven át nyugodtak a hamvak. Szent mától kezdve ez a hely is, ahová most elhoztuk és eltemettük azokat.

A mártírokra való emlékezés felemeli a mi lelkünket is. Célja az, hogy bennünket is megszenteljen: vihjszem ködausim lélauhéchem.¹⁸⁸ Erre mutat a soros hetiszakaszban a porosász cicisz,¹⁸⁹ a megszentelő életre. A szövegben fogalmazásban kapjuk a micvák végrehajtásának utasítását.

1. Uröiszem auszau, uzöchártem ... váásziszem.¹⁹⁰ Eddig emlékművünk a város szívében volt. Mindenki sűrűn elment mellette, *látta*, tehát *emlékezett* arra, amit az emlékmű hirdet. Igazi célját akkor érte volna el, ha a gondolatsor harmadik tagját – váásziszem – is megvalósítottuk volna, és az emlékezés aktív cselekedetre bírt volna bennünket.

2. Lömäán tizkörü váásziszem.¹⁹¹ A másodszor felavatott emlékmű elkerült szemünk elől, ki a temetőbe, ahová csak ritkán járunk. Így sem felejthetünk, és így az emlékezésekből még inkább kell tetteknek fakadni.

A próféta által meghirdetett hármasszentség csak úgy lehet teljes, ha Isten szentsége, a mártíromság szentsége mellett, a mi életünkben, tetteinkben, cselekedeteinkben megvalósítjuk a harmadik szentséget: vihjszem ködausim.

¹⁸⁸ Szentek legyetek Isteneteknek.

¹⁸⁹ A szemléltetőkről szóló szakasz.

¹⁹⁰ És lássátok azt és megemlékezzetek... és tegyétek meg.

¹⁹¹ Hogy megemlékezzetek és megtegyétek.

A temetőbe került az emlékmű, a névtelen, személytelen mártírhamvak, ahová majd sokan járnak siratni, imádkozni, azok közé a sírok közé, amelyek meg vannak jelölve, tudjuk, kit takarnak, de nincs, ki ott imádkozzék és sirasson.

Régebb időkben minden zsidó embernek más napon volt a gyászévfordulója. Nagyünnepeink előtt szétszéledt a közösség az ország minden tájára, vagy ebbe a temetőbe más-más sírokhoz, és ott sírta el fájdalmát, ott imádkozott. A közös gyásznapi és a közös emlékmű, ahol valamennyien együtt gyászolunk, együtt imádkozunk, kidomborítja a megmaradottak egységét. Arra tanít, hogy úgy, ahogy a gyászban és kegyeletben egyek vagyunk, örömben és az élet minden megnyilvánulásában is egyek legyünk, testvérek, akik apát-anyát együtt siratnak, egy napon.

A mártírelékmű rendeltetése, hogy közös emlékeket ébresszen. Az emlékezés értelme, hogy cselekedetekre bírjon. A cselekedetek fokmérője, hogy mennyiben szolgálják a vihjiszem ködausim¹⁹² parancsát.

Dr. Morgenstern Benő

¹⁹² Szentek legyetek.

A ROMVÁROS

A próféta látomásában Egyiptomban emelkedő városokról beszél. Közülük az egyik Heresz (Jes. 19,18). Eltérőek a vélemények, hogy melyik várossal azonos.

1. Ir háHeresz¹⁹³ Heliopolisz, napváros, melyről tudjuk, hogy az antiochusi üldözésekben asilum volt. Amikor szeretteink emlékét idézzük, érezzük, hogy nekünk is ilyen menedéket adó napvárosunk, nauszén semes löaur jaumon¹⁹⁴ (Jer. 31.34). Ez volt nekünk: apa, anya, gyermek, testvér, hitves, rokon. De hássemes jéhóféech löhausech¹⁹⁵ (Jóél 34).

2. A második magyarázat szerint Ir háHeresz Leontopolisz, Oroszlánváros, ahol a jeruzsálemi szentély mintájára épült templom állott, mely a nemzeti katasztrófát követő időkben szintén elpusztult. Az oroszlán a szentély díszítőeleme és jelképe az oltárnak (Jes. 29,1). Siratjuk az elpusztult hitközségeket, a zsidó élet fellegvárait, a több száz elpusztított közösséget, templomokat. Siratjuk a tan embereit, akik tanításukkal, életük példájával virágzó zsidó életet teremtettek. Siratjuk mindazokat, akik az Oroszlánvárosból merítették hitük erejét.

3. Végül Ir háHeresz egyszerű értelmében romváros. Méltó jelképe ez azoknak, akik lelkükben önön életük roncsait hordják. A rom pusztulást mutat, s nem-e jelképe ez az erkölcs pusztulásának? (Itt következhetik az elkövetett embertelenségek és a fasizmus

¹⁹³ A romváros.

¹⁹⁴ Ki a napot adja világossággul nappal.

¹⁹⁵ A nap átváltozik sötétséggé.

elítélése.) Isteni akaratot földi halandó nem képes megváltoztatni. Isten azt akarta, hogy éljen a zsidóság, és életben maradjunk feladatok és eszmék teljesítésére. Az elpusztult családi élet helyett új családi élet árássa a napváros melegét, boldogságát. Azt a szeretetet, melyet elpusztult családtagjainkra fordítottunk, fordítsuk az élet elesettjeire, szegényekre, öregekre, elhagyatottakra. Építsük, erősítsük a hit, a közösségi élet, a zsidó hagyomány oroszlánvárosát.

Akkor érezni fogjuk, hogy felépülnek a lélek romjai, begyógyulnak a szív sebei.

Imádság, mártírokért, élőkért.

Helyes, ha a beszéd a 10. évfordulón nemcsak a helyi veszteségeket eleveníti fel, hanem egyetemes jellegű.

Dr. Komlós Ottó

A BETELJESÜLÉS KOSZORÚJA

Tizedszer panaszzoljuk a tizedik zsoltár versével: bögáávasz rósó jidlák óni,¹⁹⁶ a gonoszság tobzódása idején elégett a szerencsétlen nép.

Tizedszer gyűltünk össze, hogy felidézzük múltunkat. Nem szabad felejteni. Emlékezni kell mindig. Hadd legyen okulásul a jövőre. Voltak idők: ki rósó máchtir esz hácadik¹⁹⁷ (Chab. 1,4), amikor a gonosz szenvedéssel koszorúzta az ártatlan arcokat.

Pedig más koszorúk ékesítették a mi mártírjaink arcát életükben. Olyan koszorúk, melyeket erkölcsi értékeként bölcseink fontak.

Omár r. Jauchónon: sölausó zérím hén, sel mizbéách, sel sulchon, sel óraun¹⁹⁸ etc. (Jóma 72b).

1. Mizbéách jelenti a békességet. Bösóó sehójó zövóchim bóaulom, hójó sólaum (Jólamdénu tauldausz).¹⁹⁹ Áron ennek prototípusa. A zsidó ember ezzel élt egész életében. Példák, hogy a sólaum²⁰⁰ egész vallási életünk alapja. Nem csak most. Mindig így volt. Nem kívántak ezért külön koszorút. Az ember nem kíván elismerést azért, mert az erkölcsi törvények szerint él. Csupán azt követelheti meg az ember, hogy ne szakítsák le róla az életben kiküzdött szépségeket.

¹⁹⁶ A gonoszok gőgje által ég a szegény.

¹⁹⁷ Mert gonosz környékezi az igazat.

¹⁹⁸ Rabbi Jochanan mondta: a három koszorú az oltáré, az asztalé és a frigyládáé.

¹⁹⁹ Amikor vágóáldozások voltak a világban, béke volt.

²⁰⁰ Béke.

2. A sulchán koszorújának tulajdonosára példa Dávid. Kinaur hójó tóluj mimitószau sel Dóvid²⁰¹ etc. (Ber. 3b). A hárfa jelképezi az emberi együttérzést. Ál kén méáj lömauov, kákinaur jehemu²⁰² (Jes. 16,11). Jelenti a mindenkivel együttérző emberi szívet, mely még álmainkban sem távozhathat tőlünk. Az igazán jó ember, aki még álmaiban sem gondol tudat alatt rosszat. Felsorolandó a gömilusz chászódím²⁰³ és ze széfer tauldausz ódom²⁰⁴ gondolataira példák. Hogyan gyarapodott mindig egy-egy levéllel az emberszeretet koszorúja Izrael történetének hosszú évszázadaiban.

3. Az óraun koszorúját még nem szerezte meg senki. Ádájjon munách ... hórauce jóvau, vöjikkoch.²⁰⁵ Óraunnal jelképezzük a beteljesülést, az elért eredményeket, a megvalósult álmokat, ideálokat. Omár r. Lévi kösehichnisz Sölaumó esz hóóraun bővész hámikdos hirtivu kol hóécim. (Jalk. Eliezer).²⁰⁶

Egyetlen ember sem szerezheti meg a teljes beteljesülést. Az óraun eltakarja az emberi reményeket. Elvágja és pontot tesz a küzdelmére. Az óraun (széfer tauró óraunja)²⁰⁷ sohasem lehet teljesen a miénk. Csak a koporsó teljesen a miénk. Ez azonban nem szabad, hogy elcsüggyesszen bennünket. Nem a beteljesülés

²⁰¹ Dávid ágya fölött hárfa lógott.

²⁰² Azért zúgnak beleim Moábért, mint a hárfa.

²⁰³ Jótett.

²⁰⁴ Ez Ádám nemzetségeinek könyve.

²⁰⁵ Mostanáig el van helyezve, aki akarja, jöjjön és vegye el.

²⁰⁶ Rabbi Lévi mondta: amikor Salamon bevitte a frigyládát a Szentélybe, minden fa megtelt nedvekkkel.

²⁰⁷ A frigyláda (a tóratekerész szekrénye).

fontos az ember életében, hanem az oda vezető út. Mártírjaink előtt nem záródott le az oda vezető út. Az Ő életüket nem zárta le az óraun (koporsó). Egy szomorú nemzedék minden reménye, jövője a gyűlölet megnyitotta örvénybe belehullott. De csak látszólag! Ez a koszorú itt van, ezt nekünk kell megszereznünk. Az igazi kegyelet, ha hervadó virágok helyett hervadhatatlan tettekkel, múló érzések helyett elmúlhatatlan cselekvésekkel folytatjuk művüket, az első két koszorút. S ezzel megszereztük számukra – akik az örökkévalóságban vannak, ahol van beteljesülés – a harmadik koszorút, a beteljesülés koszorúját. A mi – zsidóságunk mezsgyéjén haladó életünk – az ő koszorújuk, a beteljesülés, az ő beteljesülésük koszorúja. „Bájaum háhu jihje Hásém Cövóausz, lááteresz cövi, völicfirász tifóro lisöor ámmau”²⁰⁸ (Jes. 28,5).

Isten – holtakat és élőket egybekapcsoló – koszorúja, a megmaradt kevesek életének értelme.

Gleichmann Emil

²⁰⁸ Azon a napon lesz az Örökkévaló, a Seregek Ura díszes koronájává és pompás koszorújává népe maradékának.

ÉCHÓ I.1. MIDRÁS RÁBBÁ

Felhívom kartársaim figyelmét az Échó Rábbá²⁰⁹ kezdetén álló aggádára. A különböző korokban jelentkező échó kifejezés a korszakok fölött álló hasonló problémára utal, s egyszersmind leírja a nagyra hivatott nép dekádenciáját is a Színájtól, a náásze vönismá²¹⁰ elvtől, a teljes megsemmisülés felé.

„Échó josvó. Sölausó nisznábu bölösaun échó. Mause, Jősjájó, vőjirmijó. M. ómár: Échó esszó lövádi. J. ómór: échó hojszó lözaunó. Jir. ómár: échó josvó bodod. Ómár r. Lévi: Mósol lömá hádóvor daume, lömátraunó sehójó lah gimmel susbinim, echod róó auszah bösálvószah, vöechod róó auszah böpácházuszah, vöechod róó auszah bönivulah. Kách Mause róó esz jiszróél bichvaudom, uvsálvószom, vőómár Deut. 1,12.²¹¹

Jesájó róó auszom böpácházusom vőómár Jes 1,21.²¹²

Jirmijóhu róó auszom bönivulom vőómár Ech. 1,1.²¹³

Sóálu esz ben Ázzáj omru lau, Rábbénu döraus lónu dóvor echod mimgillász kinnausz. Omár lóhem: Hágólu Jiszróél ad

²⁰⁹ Az Echa (Siralmak könyve) magyarázata.

²¹⁰ Megtesszük és meghallgatjuk.

²¹¹ Hogyan maradt egyedül? Hárman profétáltak az eicha kifejezéssel: Mózes, Jesája és Jirmea. Mózes azt mondta: hogyan viseljem el egymagam. Jesája azt mondta: mint lett paráznává. Jirmeja azt mondta: mint maradt magányosan. Rabbi Lévi azt mondta: hasonló ez egy matrónához, akinek három násznagya volt. Egyik békességében látta őt, a másik kicsapongásában, a harmadik hervadásában. Mózes látta Izraelt dicsőségében és békességében és mondta Deut. 1,12.

²¹² Jesája kicsapongásában látta és mondta Jes. 1,21.

²¹³ Jirmeja hervadásában látta és így szólt Ech. 1,1.

sekofru bijchidau sel aulom, böászeresz hádibrausz, bömiló, báchámisó szifré tauró, minájon: écho”.²¹⁴

Egyedül ül a nagynépességű város bódod²¹⁵ számértéke is 10. Mint ül gyászban a tíz év előtt még nagynépű gyülekezet.

Minden korszakban voltak nehézségek, melyek visszhangjaként a kor nagy embere felkiáltott. A felkiáltás azonban mindig súlyosabb lett.

Mi a jeremiasi écho szomorú részesei vagyunk. A maradék kis gyülekezet, écho jósó bodod,²¹⁶ egyedül ül, nem díszes ruhában, hanem bigdé vodod, egyszerű len öltözetben, azaz gyászban, lélekben a fájdalomnak és bűnbánatnak hófehér öltönyében. Ál miskóvi bálélausz,²¹⁷ szüntelenül keressük szeretteinket. Emléküket igazán akkor érezzük, ha – ádséháviausziv el besz imi, vöel cheder haurószí²¹⁸ – ha a szülői házban látottakhoz, az anyai tanításokhoz visszatérünk.

A tizedik évforduló fájdalmas gyásza, ha visszatérünk az écho betűinek midrás adta gondolataihoz – Isten, tíz ige, ábrahámi

²¹⁴ Megkérték Ben Ázájt: rabbink, magyarázz el nekünk egyetlen dolgot a Siralmak könyvéből. Azt mondta: Izrael nem került száműzetésbe, amíg meg nem tagadták az Egyedülit a világon, a húsz nemzedék után kapott körülmetélést, a Tízparancsolatot és a Tóra öt könyvét. Ezek számértékének összege megegyezik az eicha szóéval (36).

²¹⁵ Magányosan.

²¹⁶ Mint maradt (ült) magányosan.

²¹⁷ Fekvőhelyemen az éjszakákon (Énekek éneke 3. 1.).

²¹⁸ Míg be nem vizem anyám házába, szülőm kamarájába (Énekek éneke 3. 4.).

szövetség, tauró²¹⁹ –, a zsoltár szavaival – Ps. 10,14 és 17–18 – vigasztalóvá lesz.

Dr. Singer Ödön

²¹⁹ Tóra.

BÉSZ TÖFILLÓ²²⁰

Ajánljuk kartársainknak az itt következő imát a gyászistentiszteletek befejező imádságául. Az ima szövege a szentírás igéiből és az imakönyv klasszikus fordulataiból lett összeállítva.

Örökkévaló Isten,

Hozzád imádkozunk az iszonyat évfordulóján.

Oh Isten, pogányok törtek birtokodba, meggyalázták szent templomaidat!

Szolgáid holttestét keselyűk eledeleül vetették, szent embereid tetemét a föld vadjainak. Vérüket, mint a vizet ontották, el sem temették őket.

Gyalázzattá lettünk szomszédaink előtt, csúfságul és gúnytárgyul a körülöttünk lakóknak.

Jaj, de árván ül az egykor nagynépű gyülekezet! Sírván sír éjjelente, könnyes az orcája, senki sem vigasztalta, elhagyták barátai, ellenségeivé lettek.

²²⁰ Imaház.

Számkivetésbe hurcolták, nem talált nyugodalmat, üldözői utolérték nagy nyomorúságában. Van-e olyan bánat, mint a mi bánatunk, mellyel minket sújtott az Úr elbúsult haragjában?!

Elapadt a szemünk a könnyhullatástól gyülekezetünk romlása miatt, hogy éhen pusztult a kis gyermek és a csecsemő, hogy hiába kért kenyeret a kisdéd anyjától, hogy éhségtől elalélta és kilehelték lelküket kisdedeink anyjuknak kebelén.

Uram, miért álltál távol, miért rejtőztél a szükség idején?! Miért dobtál oda minket vágó-juhok gyanánt s vetettél csúfságra?!

Isten, irgalom atyja, te láttad, hogy mikor mindez utolért minket, mégsem feledtünk el téged, és nem szegtük meg frigyedet!

Hallgass meg hát a szorongattatás emlékezetének idején, irgalmazz, kegyelmezz, ha nincs is érdemünk, erősítsen minket a Neved, Jákob Istenel!

Ha vétkeztünk is, ki védene minket, ha nem a Te nagy Neved?

Lelkünk csüggedt ama szörnyű háborúság, az elhurcoltatás, a halálvész, a betegség, a nyomorúság emlékeitől, bánatától, de Benned bízunk.

Tekints fájdalmunkra, sok sebünkre, szívünk szorongására, lásd meg, hogy csúfsággá lettünk volt a gonoszok közt, de nevedet mégsem feledtük el, ó, ne feledkezz meg Te sem mirőlünk!

Emlékezzél a boldog jövőt ígérő ígére, hogy annyian leszünk, mint az ég csillaga – kevesen maradtunk a sokból, nevedet mégsem feledtük el, ó, ne feledkezz meg rólunk!

Hirdesd meg újra prófétád igéjét:

Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet, így szól a ti Istenetek! Hogy megértsük: minden test, mint a fű, mind a szépsége, mint a mező virága – elhervad a fű, elhull a virág, de Istenünk igéje

örökké fennmarad. Lelkünkhez szóljon, szívünkhez beszéljen az ige: Ne félj, mert én veled vagyok, ne csüggedj, mert én vagyok Istened, megerősítlek, meg is segítlek, diadalmas jobbommal támogatlak. Ne félj, maroknyi Izráel, én megsegítlek, szól az Úr, a te Megváltód, Izráel szentje.

És lészen, két rész kivágattatik, elpusztul, de a harmadik megmarad. Azt is tűzbe viszem és megtisztítom, mint ahogy tisztítják az ezüstöt, és megpróbálom, mint ahogy próbálják az aranyat, ő engem hív, én meghallgatom, ezt mondom: Népem ő, ő pedig vallja: Az Úr az én Istenem!

Mindenható atyánk, hogyan feledhetnők, hogy Egyiptomból megváltottál, a szolgaság házából megszabadítottál, éhségben tápláltál, bőségben megelégitettél, fegyvertől megmentettél, halálvérszből megsegítettél minket. Eddig segített irgalmad és nem hagyott el kegyelmed. Ne hagyj el minket, Isten, mi Urunk, sohasem!

És így szólunk előtted egykoron, amikor béke lesz a földön: Hálát adok néked, Uram, mert bár haragudtál, de elfordult haragod és megvigasztaltál engemet.

Íme, Isten az én szabadítóm, bene bízom, nem félek, erősségem, diadalénekiem Ő, Ő lett az én szabadítóm. Boldogan meríték a szabadság forrásából. A népek pedig összetörik kardjaikat kapákká, dárdaikat oltókésekké, nem emel nemzet nemzet ellen kardot, nem tanulnak többé háborút. Nem tesznek többé rosszat és nem ártanak az emberek a földön, és megtelik a föld a Te neved ismeretével, mint ahogy a tenger medencéjét borítják a vizek.

Irgalom Istene, magasságok lakója, adj örök nyugalmat vértanú szeretteink lelkének a szent és tiszta lelkek fokozatában,

emeld fel lelküket az örökélet foglalatába! Irgalom atyja,
védőszárnyad oltalmába fogadd be őket örök időkre, Te légy
lelküknek örökrésze, megszenvedett testük hamva nyugodjék
békében örökkön örökké

Ámen.

dr. Benoschofszky Imre

KORBÁN TAUDÓ²²¹

Az Izraelita Tanügyi Értesítő 1904. évfolyamában [a] 440. lapon a következőket olvassuk:

„Fiatal tagtársunk, *Ábrányi Aladár*,²²² a pesti izr. hitközség hitoktatója, július 31-én esküdött örök hűséget szíve választottjának, Singer Aranka székesfővárosi tanítónőnek”.

Drága ÖRÖKFIATAL Ábrányi Igazgató Bácsink! Házasságuk 50. évfordulóján köszönjük Önnek mindazt, amit oktatásunk érdekében, sok-sok zsidó gyermek neveléséért tett. Külön köszönjük önnek és Hitvesének a balatonfüredi szép napokat, a mintaszerű üdülőt. Isten áldása engedje, hogy akik megmaradtak a nagy tragédiából, még sokáig közöttünk áldásosan működjenek. Szeretettel

a VIDÉKI RABBIKAR

²²¹ Hálaáldozat.

²²² Ábrányi Aladár (1881–1957), tanító, hittantanár, a Pesti Izraelita Hitközség elemi iskolájának igazgatója, Országos Izraelita Tanító Egyesület elnöke.

HÉTRŐL HÉTRE

BÓLOK²²³

Izraelnek az Ígéret Földje felé vezető úton a moábitak országán kell csak áthaladnia. Bálák, Móáb királya, behódolni nem akar, szembeszállni nem mer. Tudja: én kauchau elő böfiv (Rási),²²⁴ csak a beszéd erejével tud ártani. Fegyver helyett káromló, átkozó szóval akar diadalmaskodni. Ezért felbérel a „prófétát”, Bileámot. A pogány próféta „az Írástudók árulásának” aktív módjára vállalkozik: átkozni, vádaskodni, rágalmazni akar. Bileám és Mózes! Bileám szerint a prófétasághoz varázsigék kellenek, áldozat bemutatása szükséges. Szerepnek, foglalkozásnak fogta fel a prófétaságot. Mózes Izrael világszemléletét hirdette, élete hivatásának tartotta Isten szolgálatát, népének javítását, nevelését annak üdvére. – Bálák kérleli Bileámot, és megmutatja az elátkozásra szánt népet. – Először Báál magaslatain mutatja meg. Báál az elbizakodottság istene. Ilyennek mutatja Izraelt. Nyegle, fölényes, elbizakodott nép. Bálák nem éri el itt a célját, Izrael a maga egészében nem ez! – Másodszor a látók földjére mennek.

²²³ A Tóra egyik hetiszakasa (4Mózes 22.2 – 25. 9).

²²⁴ Nincs ereje, csak a szájában.

Távoli ferdítéseit, a későbbi vádakat akarja megláttatni a „prófétával”. Itt sincs sikere! Izráel nagy része a szentírást vallja magáénak! – Harmadszor Peor ormán²²⁵ kísérleteznek. Peorral, az erkölcsi feslettség bálványával tekintett Izráelre. Íme, felszínes és léha Izráel élete. – De itt is hiábavaló volt az erőlködés. Izráel már akkor is és távolabbi, későbbi életében rácáfolt Bálák vádjaira. A szináji tanítások szelleme elevenen él soraiban. Isten és felebarát iránti szeretet hatotta át mindennapi létét. Ezért mondatta Isten Bileámmal: mily szépek a te sátraid, Jákób, hajlékaid, Izráel! Sátraid: otthonaid stb. stb., hajlékaid: tanházaid stb. Tanításaink szellemének őszinte átélése mentette meg ekkor is, később is a népet és tartotta fenn, s háráította el felőle az átok beteljesedését és a pusztulást. Hit, hűség, szeretet hármias alapzatán, az istenhit, a zsidóság iránti hűség és az embertársak iránt való szeretet, igazság- és békeszeretet alapzatain tiszta életet épített fel Izráel.

Dr. Krausz Henrik

²²⁵ És elvitte Bálák Bileámot a Peór csúcsára (4Mózes 23. 28).

ÖRÖK PINCHÁSZOK

Vátéchósév lau licdókó, lödaur vódaur ád aulom²²⁶ (Ps. 106,31). Pinchászról, a buzgó papról, népe megmentőjéről mondja ezt a zsoltárköltő.

Mi volt Pinchász érdeme? Vájókom mittauch hoédó,²²⁷ amikor a nép vezetői, Mózes és Áron is kétségbeestek, siránkoztak, tétlenkedtek, hémó bauchim peszách hóauhel,²²⁸ akkor ő bátorságával, fellépésével megmentette a népet. Példát mutatott, hogy amíg lelkes emberek vannak, addig van remény, a kérdések megoldhatók, nem veszünk el.

Ezen a ponton kapcsolatos alakja Élijáhuval.

Amikor Élijáhu önmagával meghasonlott, visszavonult, így szólott Istenhez: kánnau kinniszi löHásém ... ki ozvu böriszchó – vöivószér áni lövádi...²²⁹ Élijáhu panaszára kettős kioktatásban részesül: a) nem maradt egyedül: vöhisárti böJiszróél sivász álófim,²³⁰ b) csüggedten, reménytelenül nem lehet szolgálni Istent. I. Reg. 19,10 etc. Isten nem található az elemek tombolásában, csak békességben és csendben. Ezzel a csüggedés prófétája a reménység hirdetője lett. A zsidó legenda legkedvesebb alakja, aki mindig megjelenik, ahol bajban vannak. Feltűnik, ahol már alig reménykednek, hogy vigaszt hozzon. Ezért talál párhuzamot az

²²⁶ Betudatott az neki igazságu nemzedékre meg nemzedékre örökké.

²²⁷ És fölkelt a község közepéből.

²²⁸ Azok pedig sírtak a találkozás sátrának bejáratánál.

²²⁹ Buzgólkodva buzgólkodtam az Örökkévalóért... mert elhagyták szövetségedet – én egyedül maradtam meg...

²³⁰ És meghagyok Izraelben hétezeret.

aggáda a két alak között. Ómár r. Simon ben Lákis, Pinchász ze Elijóhu.²³¹ Kettőjük működésének szintézisében látja a követendő példát.

Pinchász bátor fellépésének Elijáhuban tökéletesedett formája nemcsak legendáinkat színezi, hanem életünket is. Az élet a legdúsabb fantáziájú regényíró, szokták mondani. Talán még túl is tesz rajta – mondhatjuk mi.

Pinchász és Elijáhu kapcsolatát még közelebbről nézve azt mondhatjuk: Pinchász a hőskor gyermeke, benne csupán elszántság van, minden előző kétségbeesés nélkül. Elijáhu már modern ember, csüggedés állapotából kell eljutnia a hősies reménységig. Ami ott két ütemben, Mózes, Áron – Pinchász megy végbe, az itt egy emberben benne van.

Pinchász, Mózessel és Áronnal szembeállítva a kisember elszántságát jelzi oly időben, amikor még a nagyok is kétségbeesnek.

Az első Pinchász példájával bebizonyította, hogy egy igaz ember lelkesedése csodára képes. Történelmünk igazolja, hogy – lödaur vódaur – így volt ez nemzedékről nemzedékre – ád aulom – így van ez mindig. Ma is. Ezek a mindenkori Pinchászok a mi nagy embereink. S ezek a nagy emberek sokszor... kisemberek! Egyszerű, dolgos, jószándékú emberek, akiknek ügyes-bajos dolgaik mellett is van egy jó szavuk, egy ráérő percük, egy felesleges fillérjük mások vagy a közösségük számára. Az ő érdemük volt, hogy felszáradt egy-egy könny, felderült egy arc,

²³¹ Simon Ben-Lakis rabbi mondta: Pinchász ő Elijáhu.

megalakult egy minján,²³² nem aludt ki egy örökmécs, mert a pesszimistákkal szemben kis eszközökkel, de pinchászi erővel buzgólkodtak.

Vátéchósév lau licdókó,²³³ örök érdeme a kezdeményezés bátorsága. Egy tündérszép eszménnyel gazdagította nemcsak mondavilágunkat, hanem tartalmasabbá tette életünket. Örök jutalma, hogy követőkre talált, komplikáltabb korokban is (Élijáhu), és érdekessé tette népét esz böriszi sólaum-ra.²³⁴

Gleichmann Emil

²³² A közösségi imához szükséges, legalább tíz (13. életévét betöltött) férfi.

²³³ Betudatott az neki igazságul.

²³⁴ A béke-szövetségre.

MÁSZÉ²³⁵

Könyvzáró szombat. A masszóra²³⁶ megjegyzi: Uszödorov sönájim uslausim: Lév tóhaur bóró Elauhim, szimon.²³⁷

E szombatra jelölt délutáni olvasmány a II. Perek. R. Elózor aumér Lév tauv, ómar lóhem, raue áni esz ... sebichlál dövórov divréchem²³⁸ (II.13).

1. Lév tóhaur, az ember önmaga felé. Vööszi li mikdos, vösóchánti böszauchom²³⁹ (Ex. 25,8). Önmagukban belül, szívükben lakozom. De mi nem találjuk Istent, mert nem ott és nem úgy keressük, ahol és amint keresni kellene, a szív mélységes fenekén, a lélek rejtekeiben, mert írva vagyok: Megtalálod, ha keresni fogod szívedben és lelkedben (Perls²⁴⁰ III.13). – Hol lakik Isten? Mindenhol, ahol beengedik (Buber²⁴¹).

Nem a szentély Isten lakhelye. Az csak annak a szentségnek jelképe, melynek irányítania kell Izráel életét. A tisztaság forrása a templom, melyből merítenie kell a szívnek.

2. Lév tauv, az embertárs felé.

²³⁵ Mózes IV. könyvének zárószakasza.

²³⁶ Hagyomány.

²³⁷ Tiszta szívet teremtett Isten.

²³⁸ Rabbi Elázár mondá: jó szív. Erre azt mondta nekik (tanítójuk): én leghelyesebbnek tekintem... mert az ő szavaiban bennefoglaltatnak a ti szavaitek is.

²³⁹ Készítsenek nekem szentélyt, hogy lakjam közepettük.

²⁴⁰ Perls Ármin.

²⁴¹ Martin Buber (1878–1975), osztrák származású izraeli zsidó vallásfilozófus, a 20. századi zsidó tudományosság egyik legjelentékenyebb képviselője.

A jó szívek háromfélék, mint ahogyan háromféle a dió is. (Dióhasonlat, Sir. Has. Rab. 6,11, idézi: Venetaner: A zsidóság eszméi és tanai 51–52.)

Sebichlál dövórov divréchem,²⁴² a két egybekapcsolt gondolkörben benne van az egész zsidó erkölcs.

Dr. Klein Tibor

²⁴² Mert az ő szavaiban bennefoglatatnak a ti szavaitok is.

GYÁSZHETEKRE

ÁRZÉ HÁLÖVÓNAUN²⁴³

Ajánlatos a három gyászhét idején tisó-beávi²⁴⁴ előkészítő előadást tartanunk. Ilyen alkalommal érdemes bemutatni a liturgia egy-egy darabját. Közönségünk a középkori költészet eme gyöngyeit egyáltalában nem ismeri. Ugyanakkor bemutatható néhány jellemző melódia is. (Eli Cijaun, Söé neeszár²⁴⁵ etc.)

A bemutatás során röviden ismertethetjük a kiválasztandó kinót,²⁴⁶ irodalomtörténetileg és gördülékeny fordításban az eredeti szöveget. Jó szavalóval esetleg elszavaltatható.

A közölt kinót példaképpen mutatjuk be.

Őseink szenvedése, a zsidó sors tragédiájának forrása sugalmazója a tisó-böóvi gyászdaloknak. A kinó volt – tanítja

²⁴³ Libanon cédrusai.

²⁴⁴ Áv hó 9. Estétől estig tartó szigorú böjtnap Jeruzsálem kétszer történt pusztulásának évfordulóján (Zsidó Lexikon 1929, szerk. Ujvári Péter).

²⁴⁵ A Siralmak könyve felolvasása után énekelt gyászdalok.

²⁴⁶ Siratóéneket.

Zunz²⁴⁷ – a maradandó, és habár egyházi cenzúra közé szorított, de mégis egyetlen szabadság-megnyilvánulása a középkor zsidóságának. Gyakori tárgya a gyászdaloknak a hadriánusi üldözésekben mártírhaltalt halt tíz talmudbölcs vértanúságának a leírása. A Franciaországból való Méir ben Jöchiél (XIII. sz. vége) Arzé halvónaun²⁴⁸ kezdetű kinájában megrázóan írja le a mártírok állhatatosságát. (Zunz, *Synagogale Poesie* 139–145. Davidson I. 345. Finkelstein, *Essays and studies in memory of L. R. Miller*. N. Y. 1938. 29–55.)

Az alábbiakban ennek a gyászdalnak fordítását olvashatjuk.

Libanon cédrusai, a Tóra hatalmasai, a Misna és a Gemara tudósai, az erő hősei, a tan tisztaságában fáradozók, kiknek vére hullott és ereje kiapadt. Ők a szentek, a tíz mártír, miattuk sírok, és szemem könnybe lábad. Ha rájuk gondolok, keserűséggel kiáltok: Izráel drágasága, a szentség eszközei, díszes koszorú és korona, ők a tisztaszívűek, a szentek, rettenetes halállal haltak meg. Sorsot vetettek, hogy ki menjen először a halálba, és amikor a sors R. Simonra esett, a bitó alá hajtotta nyakát, sírt, hogy kimondatott fölötte a végzet. Az uralkodó könyörtelenül kivégeztette őt. Egy Áron ivadékából való pap azt kérte, hogy megsirathassa ezt az uralkodói sarjat. A mártírnak fejét, a tiszta lámpást ölébe tették, szemét szeméhez, száját szájához illesztette nagy szeretettel, és

²⁴⁷ Leopold Zunz (1794–1886), német zsidó vallástudós, a Biblia utáni zsidó vallási irodalom egyik legfontosabb rendszerezője, összefoglalója. Életéről bővebben lásd:

<https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/109/pc010922.html#8>, letöltés ideje: 2023. március 19.

²⁴⁸ Libanon cédrusai.

mondta: ó száj, mely hőssé vált a Tóra tanulásában, milyen kegyetlen halál méretett rá! Feje bőrét késsel tépdesték le, és teljesedett rajta az írás szava: görnyedj le, hogy áttiporjunk rajtad. Amikor a hóhér a mártír fején a töfilin helyéhez ért, feljajdult kínjában, és kiáltásától megrendült a föld.

Utána R. Akibát vitték a vesztőhelyre, aki éleselméjűségével szinte hegyeket szakított ki és morzsolt össze. Testét vasszűrkkel fésülték, hogy megtörjék őt. Lelkét az „Echod” szóval adta ki, és megszólalt akkor egy égi hang: Boldog vagy r. Akiba, mert tisztán távozik tőled a lélek.

Majd megtört szívvel r. Juda ben Bóvó következett. Hetvenéves korában ölték meg őt az átkozott kezek. Sokat böjtölt, tisztalelkű és jámbor volt és buzgó az Isten akaratának teljesítésében.

R. Chaninó b. Tórádjon volt a következő. Ő gyülekezetet toborzott maga köré a tanulás kapujába. Tanítás közben fogták el, a Tóra volt mellette. Szőlőinda kötéllel vették körül. Tórapergamentbe göngyölték és meggyújtották. Szívére gyapjúból való szivacsot tettek, hogy sokáig kínlódjon a halállal.

R. Jösévovot, a jámbort, az írástudót is megölte Gomora népe. Tetemét ebeknek vetették ki, hogy el ne temethessék. Egy égi hang azt mondta róla, Mózes Tórájából semmit sem mulasztott el.

R. Chucpisz volt a sor következője, a harag napján. A levegőben repülő madár, mint a máglyán, úgy égett el szájának bölcs leheletétől.

Az igazságos R. Előzor ben Sámúát ölték meg utolsónak karddal. Erev sabbosz²⁴⁹ volt akkor, a kiddus ideje, és imáját akarta elmondani, s kardot rántottak rá. Nem engedték, hogy élve fejezze be imáját. E szavaknál adta ki lelkét: Isten teremtett, Ő az alkotó, az alakot formáló. Mennyi sokat kínoztak halálba az istentelenek, megkövezéssel, elégetéssel, karddal, megfojtással, ki tudná mindezt felmérni. A belőlük szétszórt nyájként megmaradottakat oroszlánok emésztették meg. A szent áldozatokat oroszlánok tépték széjjel.

Tégy jót velünk, Örökkévaló, s ne fenyítsen többé. Erősítsd a botladozó térdeket, Te, Jákob osztályrésze, segítő a szorongásban. Igazság szerint uralkodjék az égi király, és mondja: Beteltek gyászod napjai. Mi pedig az Ő világossága felé járjunk folyvást.

A mártírok neveire vonatkozólag a források között eltérések vannak. Egyébként dolgozatomban: IMIT. 1943. 203–21–210.

dr. Komlós Ottó

²⁴⁹ Péntek délután.

HOMILETIKA

„HOGYAN KÉSZÜLÖK AZ IGEHIRDETÉSRE?”

Káldy Zoltán²⁵⁰ pécsi evangélikus lelkész értekezik fenti címmel a „Lelkipásztor” c. folyóirat 1954. áprilisi számában. Bevezetőül megállapítja, hogy pályája kezdetén kevésbé tudatosan, de ma már egyre tudatosabban és jobban igyekszik „mindazt elérni, ami elékerül a hétköznapi forgatagában, és a vasárnapi szolgálatban, az igehirdetés számára gyümölcsözően felhasználni”.

Rendszeresen és. tervszerűen olvas. Szakirodalmat és népszerű vallási kiadványokat és szépirodalmat. A szovjet írók és a haladó magyar írók művei jó segítséget nyújtanak többek között abban, hogy általában ne az embernek, hanem a konkrét embernek, aki a mi korunkban él, tudjon prédikálni. A szakirodalmon természetesen nem homiletikát, hanem általában teológiát kell értenünk.

²⁵⁰ Káldy Zoltán (1919–1987), evangélikus lelkész, teológus, országos evangélikus püspök, a Lutheránus Világszövetség elnöke. Életéről lásd bővebben: Magyar Életrajzi Lexikon, Online Kiadás, OSZK MEK, <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/07244.htm>, letöltés ideje: 2023. március 18.

Témáit részben híveitől kapja. A lelkipásztori látogatások alkalmával értesül arról, hogy hol várják az „ige útmutatását”. Havonta egyszer a bibliakörben a résztvevők elmondják nézeteiket az elhangzott beszédekről. Ez rendkívül tanulságos a prédikátor számára.

A beszédkészítés első feladata a textus megértése, exegetikai feldolgozása a görög szavak szótári szinonimáinak figyelembevételével. Legtöbbször ugyanis a görög szövegből készül. Utána arra figyel, hogy mit mond neki magának a szöveg, tehát mi annak „sajátos, egyéni, páratlan üzenete”. A szentírásmagyarázat tényeitől elszakadva, de mégis úgy akarja a szöveget hallani, ahogy azt „senki más nem hallhatja”.

Legtöbbször megelégszik bő vázlattal, és a bevezetés, érdeklődésfelkeltés mellőzésével rögtön a tárgy lényegét ragadja meg. A beszédet a textus belső rendje és menete osztja és tagolja fel. A cikknek sok tételével egyetérthetünk. Találó megállapítása, hogy a „fejek felett elszálló prédikáció nem prédikáció”, minden templomi szónoklatra érvényes. Hasonlóképpen, amit a rendszeres és többirányú olvasásról, annak szükségességéről és hasznáról mond. Valóban, továbbtanulás nélkül sekélyes lesz a prédikáció. Biblialátás tekintetében minékünk más hagyományaink vannak. A zsidó bibliamagyarázat: párdész (pösat, remez, dörös, szaud),²⁵¹ ahonnan szívesen hozunk egy-egy szép virágot, akár csokorra valót

²⁵¹ Párdesz: liget; pösat: szó szerinti értelmezés; remez: célzás, utalás, azaz másodlagos értelmezés; dörös: fejtegetés (mélyebb, összehasonlító elemzés) és szaud: szó szerint titok, azaz misztikus értelmezés. Ha mindezt az utat végigjárjuk, akkor jutunk el az elsőként említett ligetbe (betűszó, amelyet a négyféle értelmezés kezdőbetűi alkotnak).

is a szószerzőkre. De mindig mértékkel és arányérzékkel. Figyelembe vesszük a legújabb exegetikát is, de a vallási tanítást a hagyomány írásmagyarázatának megfelelően nyújtjuk. Ugyanakkor mi is megtaláljuk a hangot a ma emberéhez, hiszen magunk is azok vagyunk. A beszéd felosztása tekintetében egységes szabályról a zsidó prédikációban nehéz volna beszélni. A Káldy követte módszernek a mi homiletikánkban olyan hagyományai vannak, mint Kaufmann Dávid,²⁵² de az ettől eltérő megoldások hívei is hivatkozhatnak olyan nevekre, mint Lőw²⁵³ és Perls.²⁵⁴ A felosztásnak egyetlen szabálya van: a beszéd áttekinthető legyen.

Azok, akik jobbnak tartják a bő vázlat készítését a szószerinti kidolgozásnál, a kötött szöveg okozta pszichológiai akadályokra hivatkoznak. A kidolgozás hívei féltik a szónokot a pongyola stílustól, amely jobban elkerülhető, ha szó szerint leírta beszédét és csiszolgatta. Olvasható az a nézet is, hogy bevezetést és befejezést ajánlatos szó szerint leírni – ne legyen baj a kezdéssel és befejezéssel –, a tárgyalásra elég a bő vázlat.

A szerző alaptételében képviselt gondolatot mb. Hevesi Simon úgy fogalmazta meg, hogy a rabbinak retorocentrikusan kell olvasnia. Scheiber professzor²⁵⁵ témagyűjtő füzet vezetését ajánlja

²⁵² Kaufmann Dávid (1852–1899), rabbi, vallásfilozófus, az Országos Rabbiképző Intézet tanára. Életéről lásd bővebben: <https://mazsihisz.hu/kozossegeink/magyar-zsido-arckepcsarnok/magyar-zsido-arckepcsarnok-kaufmann-david>, letöltés ideje: 2023. március 20.

²⁵³ Lőw Immánuel.

²⁵⁴ Perls Ármin.

²⁵⁵ Scheiber Sándor.

tanítványainak. Helyes lett volna, ha Káldy módszere bemutatásául néhány vázlatot közöl.

Dr. Schweitzer József

ÉLAUN MAURE²⁵⁶

JAVASOLT TANANYAG a vallásoktatásban részt nem vett gyermekek bár-micvó előkészítésére

Héber olvasás Kol Jöhuda alapján 15 óra.

Ünnepek és ennek kapcsán a zsidó történet főbb mozzanatai. 5 óra. Ehhez kapcsolódva, szemléltető bemutatással a zsidó szimbólumok, ünnepi jelképek megismertetése.

A haftóra²⁵⁷ szöveg tanulásával kapcsolatban a próféták eszmevilágának néhány főbb gondolata. 10 óra.

Ünnepi istentiszteletek rendje, és az ünnepi imádságok eszmei tartalma. 5 óra.

Ünnepekből kiindulva a tízparancsolat héber szövegének és magyar fordításának megtanulása. Ugyanilyen módszerrel a sömá és a legfontosabb imák, illetve bróchok.²⁵⁸ 10 óra.

Ehhez kapcsolódik még, bróchok, tórafelhívás, talisz, töfilinre stb.

²⁵⁶ Maure terebintusa.

²⁵⁷ A szombati, ünnepi és böjtnapi istentiszteleteken a Tóra-olvasást követő prófétai olvasmány (Zsidó Lexikon 1929, szerk. Ujvári Péter).

²⁵⁸ Áldások.

A zsidó gondolatvilág megismertetését a tízparancsolat köré csoportosítanám. Felhasználható lenne Venetianer Lajos: *A zsidóság eszméi és tanai*.²⁵⁹ Természetesen úgy, hogy elbeszélgetünk az egyes kérdésekről. Beszélgetések után, nagy vonalakban írásbeli beszámolót is kérhetünk egy-egy gondolat kifejtésére.

A héber nyelvű liturgikus fogalomvilág megismerésére még mindig igen jó szolgálatot tesz Lőw: *Meló chofnájimja*²⁶⁰ és a *Mivchor*.²⁶¹

Ajánlatos lenne felkutatni a nyári iskolai szünetben az ilyen akaratot és megnyilvánulásokat, s a szünidőt felhasználni a tanításra, majd a gyermeket később bevonni a Talmud–Tórába.

A kérdés rendkívül bonyolult. Hálás lennék, ha a kartársak a tananyagot megbeszélnék, és több oldalról hozzászólás hangoznék el. Csak ily módon jutunk célhoz.

Dr. Klein Tibor

²⁵⁹ Venetianer Lajos: *A zsidóság eszméi és tanai*, Budapest, Singer és Wolfner, 1904.

²⁶⁰ Bőség (szó szerint: tele marék), zsidó liturgika.

²⁶¹ A Szegedi Zsidó Népiskola Tanítótestületének gyűjteményes kiadása.

ÁBRAHÁM BÉKESZERETETE

Mintatanítás a Talmud–Tóra első osztályában

A tanítás tárgya: Á-nak a gyermeki lélekhez legközelebb álló és általa legkönnyebben megérthető jellemvonása.

A tanítás ideje és helye: ½ óra. TT. első, kezdő csoportja.

A tanítás módja részben kifejtő, részben közlő, belső szemléltetéssel.

Alaki célja a testvérek és pajtások közti béke szeretetétérő való nevelés.

Tárgyi célja az eszményként kezelendő ősatya legemberibb jellemvonásának megismerése, történeti-meseszerű keretben.

I. Ismétlés

Kiről is meséltem nektek múltkor? Kicsoda nekünk? Hol élt fiatal korában? Miért hagyta ott szülőföldjét? Miért nem szerette az ott lakó embereket? Ilyen dolgokban azért hittek, mert tudatlanok voltak. Ki marad tudatlan? Ti ugye nem akartok ilyenek maradni? Nem is lesztek tudatlanok, ha az iskolában és itt is úgy iparkodtok és figyeltek, mint most. Kiket vitt vándorútra és hol telepedett meg?

II. Kapcsolás az új anyaghoz

Á. nemcsak feleségét, Sárát és testvérének fiát vitte magával, hanem házanépét, akik sok bányát és juhát segítették legeltetni.

III. Új anyag

Nemcsak Á.-nak, hanem Lótnak is sok bányája, borja, no meg családja volt. Tudjátok-e, hol legeltették a pásztorok a nyájukat? Itt Szegeden van-e legelő, rét, ahol legelni tudnak a juhok és a

tehenek? Itt bizony sok rét, sok legelő van, meg víz is van bőven, melyből az állatok ihatnak. Az újszegedi oldalon, ahol kicsi a Tisza vize, gyakran láthattok teheneket, kecskéket, de még juhokat is a vízben, amint isznak és hűsülnek. S tudjátok, milyen szép foglalkozás a pásztorok munkája. Nekünk nem lenne mit ennünk, nem lenne finom vaj, tejecske, sem ruhánk, ha a pásztoreMBER nem fáradozna.

Bezzeg nem így volt Kanaán országában, ahol Á. lakott. Ott nyáron nem esik az eső, nagy szárazság van, a fű nagyon megritkul, vizet csak ott találtak, ahol előre megásott gödrökben megmaradt. Ilyen helyen nem tud az állat legelni.

Így hát bizony bajok voltak. Sok volt az állatja Á.-nak és Lótnak is, de kevés volt a legelő, kevés volt a víz. Emiatt a pásztorok között gyakori volt a veszekedés, perpatvar (megmagyarázandó a szó!), akárcsak a békét nem szerető testvérek között, ha kevés a kiosztásra kerülő cseresznye. A pásztoroknak ilyen civakodásához (megmagyarázandó!) éppen odaérkezett Á. Nagyon bántotta őt ez a csúnya dolog. Szelíd szóval tanította őket: „Ne civakodjatok, testvérek, maradjatok nyugodtan egymás mellett, nemsokára megjön az eső, lesz legelő és víz elég”. A pásztorokon nem fogott a jó szó (megmagyarázandó), csak veszekedtek azután is. Mikor Á. ezt látta, így szólt Lóthoz: „Testvérem, ma még csak pásztoraink civakodnak, de én attól tartok, hogy később köztünk is megromlik a jó rokon viszony, ezt pedig dehogyis szeretném. Ezért ajánlok valamit: váljunk el egymástól. Ha itt akarsz maradni, én megyek másfelé, ha pedig te akarsz elmenni, én maradok. (Úgy is lehet, ha te még jobbra stb. A szegedi olvasástanítási metódus útján, e bibliai verset héberül is megtaníthatjuk, a gyermek megjegyzi, és szívesen alkalmazza.)

Lót is békeszerető ember volt, sőt rokon is volt, látta, hogy ebből mindkettőnek haszna lesz, elfogadta hát nagybátyja ajánlatát, és olyan szeretettel hallgatott rá, hogy inkább ő ment el másfelé. El is ment nyájaival, és megtelepedett egy szép termékeny vidéken, Szodoma városában. Sajnos e szép vidéken az emberek nem voltak ilyen jók, de erről majd egyszer legközelebb mesélek nektek.

Á. övéivel Kanaánban maradt. Ilyen békés elválás után természetes, hogy szerető, jó rokonok maradtak.

IV. Összefoglalás, alkalmazás

No gyerekek, ki mondja el ennek a két jó embernek békés megegyezését? Másik elmondja az előzményeket! Most már arra vagyok kíváncsi, ki veszekedett közületek, vagy talán még össze is verekedett egy másikkal. Ez bizony nem szép dolog. Csúnya a gyerekek között, de csúnya a felnőttek között is. Alighanem hallottatok arról, hogy most sok nagy ország békétlenkedik egymással (Korea, Indokína). Egy Genf nevű városban békés megegyezést keresnek. Összejöttek, mint Ábrahám és Lót, hogy szépen megtárgyalják. Sajnos azonban van közöttük sok olyan, mely nem szereti a békességet úgy, mint Ábrahám és Lót. Mindenképpen civakodást akarnak, háborút, pedig ez nagy-nagy baj volna mindannyiunkra.

Végül ki mondja meg, mit tanultunk Á. és Lót békés megegyezéséből? Szabad veszekedéssel dolgokat elintézni? Nem bizony, ne tegyétek úgy, mert úgy jártok, mint a mesebeli két kecske. Megfelelő hangulatkeltéssel elmondom a mesét, melynek tanulsága magyarázatra nem szorul.

Székely Alfréd
ny. igazgató, Szeged

TALMUD-TÓRA VIZSGÁK

Kaposvárott

húsz gyermekkel indultunk. A gyermekek 6-7 évesek. Betegség és egyéb lemorzsolódás következtében maradt az év végére 14 gyermek. Hat gyermek (nagyobbak) folyékonyan megtanult héberül olvasni (Kol Jöhuda alapján). Nyolc gyermek szótagolva olvas. – Könyv nélkül megtanultak hat áldást: kényérre, borra, faföldi gyümölcsre, süteményre, egyéb ételre. Könyv nélkül a maude ánit,²⁶² sömá első szakaszát, asztali áldás első szakaszát. Bibliai történetből az ősapák történetét. (Midrásokra nagy súlyt helyeztünk.) Chanukakor, purimkor műsoros előadást rendeztünk. Purimkor egy számban a megillát²⁶³ adtuk elő. Széder-estéken ugyancsak versekkel szerepeltek. Három csoportban, összesen heti hat órában folyt a tanítás.

Nagy élményt jelentett a vizsga, ahol felnőttek előtt adtak számot a tanulmányokról. Nagy meghatottsággal hallgatták. Kis alakú imakönyvet kaptak a gyermekek: Hevesi Simon: Szombati imádságok. Megígérték, hogy naponta 10 percet fognak a héber imakönyvből olvasni. Az otthonmaradók nyáron is eljönnek egyszer.

Dr. Krausz Henrik

²⁶² Hálaadó ima, amelyet a reggeli felkeléskor mondanak.

²⁶³ Általános jelentése: tekercs, itt: Eszter könyve, amelyet purimkor olvasnak fel.

Szegeden

július 6-án délután 6 órakor, a 10 éves évforduló emléktisztvisztelete előtt tartották a vizsgát. A vizsga elnöke: Dr. Fisch Henrik²⁶⁴ főrabbi, az Országos Hitéleti Osztály vezetője volt.

9 gyermek (6-8 évesek) adott számot az álef-bész tanulmányokról. A Kaul Jöhuda feldolgozása a tárgyi koncentráció alapján történt. Az olvasmányok szavainak 50-70 százalékát a gyermekek előre megismerték. Így alkalmazható volt sikeresen a globális tanítási módszer. Egyszersmind megismerték a gyermekek a későbbi imafordításhoz szükséges szavak egy részét, továbbá a liturgiai fogalmakat, összesen kb. 80 szót. A bibliai történetet is az olvasmányok kapcsán tanulták. Ahol Ábrahám jelentkezett, ott beszéltek Ábrahámról, vájhi hámábbul árbóim jaum²⁶⁵ részénél az özönvízről. Ámrom, Mirjom, Jauchebed²⁶⁶ részénél Mózesről stb. Így azután a tanítás során a kronológiai sorrendet elhagyták. Nem volt hiba. A gyermek amúgy is csak később kapcsolja be a kronológiai fogalmakat. A történetek végén szállóigeként mondták az olvasmányban jelentkező mondatot: Jauchebed ém hájóled²⁶⁷ stb.

²⁶⁴ Fisch Henrik (1907–?), rabbi, 1954 és 1972 között a Dohány utcai zsinagóga rabbija. Az 1970-es években Németországba emigrált. Lásd: Frojimovics Kinga: *Szétszakadt történelem. Zsidó vallási irányzatok Magyarországon 1868–1950*, Budapest, Balassi Kiadó, 2008, 50. o.

²⁶⁵ És volt az özön negyven nap (1Mózes 7. 17.).

²⁶⁶ Mózes apja, nővére és anyja.

²⁶⁷ Jauchebed a gyermek anyja.

5 áldást, a smóne eszré²⁶⁸ első részét a ködusával, az asztali imát tudták majdnem könyv nélkül. Ezek imádkozása imakönyvből nem okoz nehézséget a gyermeknek! Egy másik csoport az egész péntek esti istentiszteletet átvette, héberül és magyarul! 12 évesek.

A vizsga végén Dr. Fisch Henrik főrabbi rámutatott a vizsga és a Jahrzeit kapcsolatára. Bebizonyítottuk, hogy nem sikerült megsemmisíteni a zsidó szellemet. Mégpedig azért, mert annak értékei a mai világ értékeivel párhuzamosak. Jól mondták a gyermekek: gúla helyett helyesebb lett volna házakat az élőknek építeni. Mi ez, ha nem az alkotó munkára való nevelés – mondotta az igen nagyszámú (kb. 100) közönség helyeslése közben a főrabbi. Nagybetűs imakönyveket kaptak a gyermekek. Reis Sándor dr. községkerületi elnök és Káldor József hitk. elnök könnyek között köszönték meg a gyermekek buzgalmát. Spitz Endre hittestvérünk nagy buzgósággal szedte össze a jutalmakat és jutalomdíjakat.

Az év folyamán liturgiai dalokat is tanultak, mégpedig az egyik gyermek zongorakíséretével. Az előrehaladott idő következtében ennek bemutatására nem került sor. A szép „bizonyítványokat” zsidó motívumokból Dr. Klein kollégánk rajzolta!

²⁶⁸ Jelentése: 18, mert eredetileg ennyi áldásból állt, s a neve azután is megmaradt, hogy a második szentély pusztulása után még egy áldást hozzatettek. Állva mondják (erre utal másik neve: ámidá). A napi imarend központi része.

TESTÜLETI ÉLET

ELSŐ KÖRLEVELÜNKET,

mint igen szükséges összekötő kapcsot, szívesen fogadták kartársaink és a laikus vezetőség egyaránt. Nemcsak az Országos Vezetőség elismerését kaptuk meg, de a vidéki érdeklődő vezetőink biztatását is halljuk. Különösen a mai időknek megfelelő kollektív összefogást hangsúlyozzák ki. Olyan ez, mint egy kis munkaközösség. Igénytelen, hiszen csupán az eddigi egyenkénti levelezést pótolja. De nem is akar többet.

Dr. Scheiber Sándor, a Rabbiképző Intézet igazgatója a leglényegesebbnek azt tartja, „hogyan összefognak és együtt dolgoznak a vidéki rabbik”.

Dr. Benoschowszky Imre budai főrabbi igen sok figyelemreméltó hasznos tanácsot adott a további munkához, és minden közleményt részletesen megbírált.

Dr. Fisch Henrik főrabbi, a Hitéleti Osztály vezetője: „nagyon szükséges kezdeményezés. A tartalma értékes, hasznos. Van változtatnivaló benne. Mégis kitűnő alapanyag” – írja többek között.

*Dr. Heves Lajos,*²⁶⁹ a MIOI elnöke: „Köszönöm ezt az ajándékot a magyar zsidóság nevében, mely annak üdvös hatásait remélhetőleg rövidesen érezni fogja” – írja.

– Valóban ez volt a mi célunk! –

Vida Miklós alelnök „nagyra értékeli a vidéki rabbikarnak e megvalósításban kifejezésre jutott összefogását és az abból kicsendülő összhangot”.

A Budapesti Izraelita Hitközség Rabbisága sok sikert kíván a vidéki kartársak munkájához.

Beck Lajos hitk. elnök és Dr. Dániel Róbert, a Dél-dunántúli Községkerület titkára (Kaposvár): Nagy örömünkre szolgált, hogy betekinthettünk a vidéki rabbikar munkájába. Ezt nemcsak hézagpótlónak tartjuk, hanem szinte nélkülözhetetlennek. A magyar zsidóság mintegy Jabneh-i²⁷⁰ eredményének tekintjük, vidéki szemmel nézve. Hivatása is hasonló szerepet tölt be, hiszen a közös, szent munkában részt vevők adják át egymásnak tudásukat és tapasztalatukat. Ezen keresztül tudnak bennünket is jobban felemelni. E lelkes munkának helyi viszonylatban rendszeresen is részesei lehetünk.

²⁶⁹ Heves Lajos ügyvéd, a Magyar Izraeliták Országos Irodájának elnöke. 1957-ben a magyar zsidó egyházi öngazgatási szerv felettes hatósága, az Állami Egyházügyi Hivatal nyomására menesztették pozíciójából. a pozícióban Sós Endre író, újságíró követte. Bővebben lásd: <https://remeny.org/remeny/2007-tavas-5767-niszan-ijjar-szivan/deutsch-gabor-dr-heves-lajos/>, letöltés ideje: 2023. március 20.

²⁷⁰ Jabneh (Javne) város bölcseinek a második szentély pusztulása után kulcs szerepe volt a zsidó valláskultúra és oktatás fennmaradásában.

– Örülünk e soroknak, mely felismerte a munka fontosságát. Helyi viszonylatot illetően örülünk rabbi és hitközsége megértő együttműködésének!

Lóbl Béla győri főkántor meleg szeretettel köszönti a vidéki rabbikat. Jó reményekre jogosító, utaló és tettekre váltható szép kezdet – írja.

Örölnénk, ha sikerülne kartársaink, a kántorok részéről, különösen a liturgia tanítása és gyermekkórusok szervezésének megbeszélésére közleményt kapnunk!

Lóbl kartárs egyéb indítványával foglalkozni fogunk.

Dr. Reis Sándor, az Alföldi Községkerület elnöke szeretné, ha az egész magyar rabbikar részt venne a munkában. E második körlevél már felelet az óhajra.

Köszönjük a sok meleg, érdeklődő, buzdító szót. Kartársak, közöljük egymással munkánkat, ajánljuk egymásnak megoldásainkat. Dolgozzunk együtt a régi zsidó értéktáblával kezünkben, a mai idők építő, alkotó szellemének megfelelően!

JEGYZŐKÖNYV

a vidéki rabbik 1954. június 21-én és 22-én tartott üléséről.

Jelen volt az egész vidéki rabbikar, Weisz Miksa kivételével, aki kimentését kérte.

Részt vett Dr. Schwarcz Benjámint, a Rabbitanács elnöke, Dr. Heves Lajos, a M. I. O. I. elnöke, és Dr. Fisch Henrik.

I. nap. de. 11–2

1. Dr. Schindler József üdvözli a megjelenteket. Örömmel üdvözljük Dr. Schwarcz Benjámint és Dr. Heves Lajost. Megjelenésükkel igazolták, hogy összejövedeleinkre szükség van, és azt kellőképpen értékelik. Fisch Henriket nem kell üdvözölni, hiszen ő a vidéki rabbikar igazi tanácsadója.
2. Dr. Schweitzer József előadása: Halál és halhatatlanság a Biblia korában, eredeti szövegek és feldolgozások alapján. Az erre vonatkozó szakirodalmat bőségesen felhasználta. Véggkövetkeztetése, hogy e kor zsidó emberét e kérdés nem foglalkoztatta, mert szemlélete nem individuális, hanem kollektív volt.
3. Dr. Schwarcz Benjámint tartalmas hozzászólásban kiegészíti az elmondottakat, hosszú gyakorlati pályájának tapasztalataival. Egyben kifejezi óhaját, hogy e rendkívül nívós előadásokat és a vidéki rabbikat összekötő körlevelet együttes munkává szélesítsük.
4. Dr. Heves Lajos egy saját tapasztalatában előforduló konkrét esetre utal az elhangzott vita kapcsán. E kérdésre Fisch Henrik és Schindler József adnak megnyugtató választ.

Az igen érdekes és eleven előadásért köszönetet mondunk az előadónak.

5. Szirtes László dr.²⁷¹ részletesen foglalkozik a körlevéllel és a prédikációk témájával. Véleménye szerint közelebb kell hozni a mai embert. Nem szükséges ragaszkodni a midrás keretéhez. A mai ember nem érti, és esetleg felesleges nehézségeket okoz a megértésben. A témákat is ennek megfelelően kell megválasztani.

du. 4–7

Ülés elhatározza, hogy a felvetett kérdések tárgyalására, mely a mai ülés kereteit meghaladja, részletesen visszatér.

6. A 10 éves Jahrzeit kapcsán ülés rögzíti az egyes helyeken kialakult szokásokat és szimbolikus cselekedeteket.
Határozattá válik, hogy a 10 éves Jahrzeitot, lehetőleg egységesen, egyszerűséggel párosuló méltósággal, minden misztikus vonás kikapcsolásával kell megtartani.
7. Dr. Morgenstern Benő ismerteti a készülő hitközségi alapszabályokat és elemzi paragrafusok szerint. Utal a tényleges helyzet és a tervezet közti különbségre. Többek hozzászólása után, részletesen kidolgozzuk javaslatainkat.

22. II. nap. de. 9–11

8. Klein Tibor a leányavatás tananyagát és problémakörét ismerteti. Javasolja, hogy miután mostanában egy-két gyermek

²⁷¹ Szirtes László rabbi, az 1950-es években az Amerikai Egyesült Államokba távozott, ahol később a zsidó vallás reform irányzata mellett kötelezte el magát.

van csupán, tegyük át a leányavatást Szimchász Tauróra.²⁷²

Ülés a Szukkoszt előkészítő tárgysorozatba utalja a kérdést.

9. Gleichmann Emil a mindennapos rabbimunka néhány igen érdekes esetét ismerteti.

Kölcsönös megvilágítás után az ily esetekben követendő út megvilágosodik előttünk.

10. Schindler József ismerteti a körlevéllel kapcsolatos munkálatokat és a beérkezett kritikákat. Az elmondottak tudomásul szolgálnak.

11. Morgenstern Benő a MÁV 50%-os menetdíjkedvezményét ismerteti a szabadságokkal kapcsolatban. Örvendetes tudomásul szolgál Morgenstern kolléga figyelmessége.

Több tárgy nem lévén, értekezlet feloszlik.

²⁷² A Tóra ünnepe, de nem tórai ünnep. A szukkotot (sátoros ünnep) követő smini ácétet után tartják.

SZEMLE

BIBLIATUDOMÁNYI CIKKEK

A református Egyház című folyóiratban megjelent és bennünket közelebből is érdeklő cikkekre hívjuk fel a figyelmet.

Az 1953. júl. 1-i szám az Ex. 3,14 értelmezése és fordítása körül kialakult vitát közli. A folyamatban lévő prot. bibliafordítás vetette fel a kérdést. A fordító a többségi véleményt: – ehje áser ehje²⁷³ – vagyokkal, a kisebbségit: leszekkel akarja visszaadni.

1953. aug. 1–15. szám Pákozdy László²⁷⁴ tanulmányát közli Jeremiás templomi beszédéről (Jer. 7). Részletes történelmi és vallástörténeti háttér után elemzi a fejezetet, és messzire vezető történelmi és teológiai konklúziókra jut.

Ezek. 36,16–32 magyarázatát és a prédikációban való helyes alkalmazását adja ugyancsak Pákozdy az 1954. május 1. számban. Az ápr. 1. számban a most folyó bibliafordítást bírálja Tóth

²⁷³ Vagyok, aki vagyok (2Mózes 3. 14.).

²⁷⁴ Pákozdy László Márton (1910–1993), református teológus, hittudós, 1960-tól 1983-ig a Budapesti Református Teológiai Akadémia tanára. Életéről lásd bővebben: Ladányi Sándor: *A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának története 1855–2005*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2005, 236. o.

Kálmán.²⁷⁵ Több új fordítási lehetőséget ajánl. Erre válaszol Pákozdy ugyanebben a számban.

Nagy terjedelmű közlemények. Még a vázlatos ismertetés is túlhaladja a rendelkezésünkre álló teret. Ajánljuk valamennyit a kartársak figyelmébe.

Dr. Schweitzer József

²⁷⁵ Tóth Kálmán (1907–2009), református teológus, hittudós, a Budapesti Református Teológiai Akadémia tanára. Életéről lásd bővebben: Ladányi Sándor: *A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának története 1855–2005*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2005, 232–233. o.

HÉCHOL VÖÁZORÓ²⁷⁶

RABBIHELYETTES kartársainkat június 30-án avatták. Dr. Scheiber²⁷⁷ igazgató és Gleichmann Emil kartársunk beszédeit helyszűke miatt nem közölhetjük. Felemelő ünnepség volt.

DÉLDUNÁNTÚLI Községkerületben 8 helyen tartanak mártíristentiszteletet. Én bájisz áser én som mész!²⁷⁸

²⁷⁶ A szentély és udvara.

²⁷⁷ Scheiber Sándor.

²⁷⁸ Nem volt ház, ahol nem lett volna halott (2Mózes 12. 30.).

1954. szeptember

5714 Elul

– III–IV –

**VIDÉKI RABBIKAR
KÖRLEVELE**

עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה²⁷⁹

VÁGYAK ÉS REMÉNYEK

5715

Áhítatos komolysággal várjuk a zsinagóga 5715. esztendejét. Vágyak és remények élnek bennünk.

Vágyunk: a reánk bízott gyülekezetek életének továbbmunkálása, a mai keretek fenntartása, az elesettek ügyének felkarolása. Reményünk: az emberiség békés együttműködése biztosítsa munkánk zavartalanságát.

Vágyak és remények nem mindig állnak egymás mellett. Gyakran túlságosan magasra merészkednek a vágyak, olyan

²⁷⁹ Ászu kitot kitot ve'ászku ba'Torá lefi se'en ha'Torá niknit elá be'chavurá. – Alkossatok csoportokat és tanuljatók a Tórát, mert a Tóra ismeretét csak csoportos tanulással lehet megszerezni.

határokba, melyeket reményeink el nem érhetnek. Igaz, hogy a vágyak repítőereje viszi előre az életet, mégis úgy kell vágyainkat megzaboláznunk, hogy ne feszítsék túl a reális reményeket.

Nem búcsúzunk lelkendező sietséggel az 5714. évtől. Nem kell szégyenkeznünk miatta. A búcsúzó esztendő nagy erőfeszítések éve volt. Az élő szervezet egyik tulajdonsága, hogy időnként új lángra kap benne az élet, működése meggyorsul. Ilyenszerű folyamatot figyelhattunk meg hitközségeinkben. Az érdeklődés és buzgalom nem csökkent. Templomban és gyülekezeti termeinkben egyaránt szeretettel sorakoztak fel testvéreink. Talmud–Tórákban és bibliatanfolyamokon szívesen és érdeklődéssel tanultak ifjaink és öregjeink. Elesettjeink istápolása nem egy helyen hatékonyabbá lett.

Mindezek a jelenségek arra figyelmeztetnek bennünket, hogy munkánkat még komolyabbá és tudatosabbá kell tennünk. Nem pillanatnyi ötletszerűségekre kell építenünk munkánkat, hanem végre ötletes tervszerűségekre. Már ma kell számot vetnünk a holnap és holnapután teendőivel. Az utolsó esztendőkből azért pangott a szellemi munka, mert sohasem készültünk fel előre a soron következő feladatokra.

A felkészülés szükségessége gyülekezeteink sajátos struktúrájából is következik. Az 5704-es tragédia következményei egyre élesebben jelentkeznek a legtöbb közösség kor-, nemi és szellemi összetételében. Éppen ezért elengedhetetlenül szükséges, hogy e meghatározó tényezőket lemérjük, és azok pozitív oldalát értékesítsük.

Sokoldalú feladataink közül csak néhányat emelünk ki.

A tragédia után született gyermekek első hajtása 7-8 esztendő. A Talmud–Tórakon folyó foglalkoztatást úgy kell

felépítenünk, hogy a gyermek a zsidó élet minél nagyobb területét élményszerűen ismerje. A Talmud–Tóra munka ma elsőrendű feladata a rabbinak. Ez megkívánja, hogy önmagunk között tisztázzuk a célkitűzéseket, kikeressük a megfelelő anyagot, feldolgozzuk ezt az anyagot az oktatással foglalkozók számára, s végül megtanuljuk mi magunk is a kisgyermekkel való foglalkozás módszerét.

Saját munkánk nem mellőzhető, kiegészítő része a valláskulturális összejövétel. A vidéki rabbikar mindig boldog volt, ha akár előadóasztal mellett, akár templomaink szószékén más gyülekezetekben működő kartársainkat üdvözölhettük. A magunk területén ezt fogjuk tenni a jövőben is, mert úgy hisszük, hogy közös szolgálatunk van. Ezeket a lehetőségeket – még anyagi áldozatok árán is – elsősorban a felnőttek vallásos nevelésének szolgálatába kell állítani.

5715-ben a Magyar Izraeliták Országos Szerveinek újraválasztására is sor kerül. E tekintetben – mint általában minden vonatkozásban – az államhatalmi szervek eljárása lebegjen előttünk példaképpen. A legszélesebb körű nyilvánosság bevonásával kell megválasztani az Országos Képviselőt tagjait a hitközségi, illetve községkerületi gyűléseken, mert csak így remélhető, hogy sikerül új érdeklődőket megnyerni. Másrészt a készülő hitközségi alapszabályokban kodifikálni kell azt a gyakorlati szükségességet, hogy egy-két nagyobb hitközségtől eltekintve a közgyűlést az összes tagok egyetemes gyűlése alkossa. Az utóbbi két elv összekapcsolásából remélhető, hogy belső célkitűzéseink hangja erőteljesebben jusson el az Országos Vezetőség szerveihez, mely így saját elhatározásait és irányító elveit szélesebb alapokra építheti.

Ma minden célkitűzés végeredményben a rabbi munkáját súlyosbítja, hiszen a tervezés és végrehajtás munkáját neki kell vállalnia. Ez teszi szükségessé, hogy sorainkat szorosabbra fogjuk, szellemi munkánkat megélénkítsük, személyi kérdéseket a tárgyi szempontok mögé szorítsuk.

E célkitűzések szerény szolgája a KÖRLEVÉL is. Ez is a búcsúzó 5714. év termése. Nem tökéletes. A vidéki rabbikarnak mégsem kell szégyenkeznie miatta. Az együttműködők száma megnőtt, és tovább fog növekedni, kezdeményezések majd szárba szökkennek. Ha okosan mérlegeljük képességünket és lehetőségeinket, becsületesen együttdolgozhatunk. S talán nemcsak becsületesen, de az 5715-ös esztendő nem használt, a szentírásban csupán egyszer jelentkező alakjára utalva, TuSiJoH ,²⁸⁰ eredményesen is.

E számjelzőt nem használják, mert Isten nevének két betűjét rejti. Önmagunkba fordulásunkban éppen ezért használhatjuk. A fordulópontok nemcsak új lendületet adnak, hanem gyakran az ellenkező végletbe átcsapva megtörik az embert. Vágyaink gyakran lezuhannak a magasból, de reményeink továbbvisznek.

Reményeink forrása az eluli²⁸¹ zsoltár igéje: „Reménykedj tehát, énem, Ádonájban, légy erős és szívóslelkű, reménykedj Ádonájban!”

Sz...r R.f

²⁸⁰ Utalás Példabeszédek 3.21-re: Fiam, ne mozduljanak el szemeid elől, óvd meg a valódi belátást és a meggondolást.

²⁸¹ Elul a zsinagógai év utolsó hónapja, a bűnbánat és a megtérés időszaka.

MAJD KÉT ÉVEZRED ELŐTT

„Rábbi Lévi mondotta: Nagy érték a megtérés, mert elér egészen Isten trónusáig, amint írva van: Térj meg, Izráel, egészen Ádonáj a te Istenedhez.” (Hós. 14,2.)

Jóma 86a

„Rábbi Jóchánán mondotta: Nagy érték a megtérés, mert szétszakítja az ember felett kimondott ítéletet.”

Ros-Hás. 16a

„Rábbi Jónátán monda: Nagy érték a megtérés, mert elhozza a megváltást.”

Jóma 86b

„Rábbi Méir monda: Nagy érték a megtérés, hisz ha egy ember megtér, megbocsátanak neki és az egész világnak. Az írás is mondja: Meggyógyítom elpártolásukat, szeretem őket ajándékozó szeretettel, mert haragom elfordult róla. (Hós. 14,3.) Nem róluk, már akkor is, ha róla.”

Jóma 86b

JÓMIM NAURÓIM²⁸²

A CHÁSZIDIZMUS KINCSESTÁRÁBÓL

HÁROM MESE

a dubnói mággid²⁸³ jómim nauróimi beszédeiből

1.

Egy apa hosszú vándorúton volt kicsi fiával. Mikor az út nehézzé vált, a gyermek elfáradt, vagy folyóhoz, meredekhez, értek, az apa ölbe vette fiát, és úgy vitte át a gázlón, a meredeken. Egyszer csak egy hatalmas vár falai alá érkeztek. Éjszaka lett, és a vár kapui már zárva voltak, hiába kopogtak, az őrök nem hallották meg, nem nyitottak kaput. Már-már lefeküdtek volna a falak tövébe a földre, amikor az apa felfedezte, hogy kis nyílások vannak a falon. Így szólt hát gyermekéhez: Fiam, idáig segítettetek, sokszor ölemben vittelek és megkíméltelek az út szenvedéseitől. Most a te

²⁸² A félelmetes napok.

²⁸³ Eredeti nevén Jacob Ben-Wolf Kranz (1741–1804), litván származású, tanmeséiről ismert prédikátor.

segítségére van szükség. Kússzál fel a falra, a te gyermeki tested átfér a réseken, ébreszd fel az öröket, kérd meg őket, nyissák ki a kaput, hadd mehessünk be a várba éjszakára. Így is történt, a gyermek felkúszott a falra, átbújt a résen, és kinyílt a kapu az apa előtt is.

-O-O-O-

Zsidóságunk évezredes történelmi útját járjuk. Rengeteg nehézség tornyosult már eddig is elénk az úton, de öregjeink a maguk bölcsességével, istenfélelmével mindig átsegítették a fiatalabb generációkat is a nehézségeken. Mindig újabb várfalakat kell megívnia az embernek. Elzárják az új problémák várfalai az utat. Tovább tudunk-e jutni? Az új generációt, gyermekeinket, akik a szörnyű világégés után, egy szabadabb világban születtek, kell segítségünkre hívnunk. A zsidóság jövőjének kapuja, a zsidó reménységek kapuja, mely előttünk különben már örökre zárva maradna, talán előttük kinyílik. Sokmillió gyermekmártír érdemében talán az ő imáikat meghallgatja Isten. Tanítsuk meg őket imádkozni, neveljük őket, úgy, hogy alkalmasak legyenek a zsidó jövő reménységeinek betöltésére.

2.

Élt egyszer egy gazdag ember, hatalmas palotája meg vagyona volt. Egyszer tűz ütött ki a palotában, leégett a nagy ház, benne égett a mi emberünk minden vagyona. Egy szál ruhában, minden nélkül menekült csak meg az ember kis gyermekével. Egy düledező viskóban húzták meg magukat, koldulásból tengették életüket, és keseregtek elmúlt gazdagságuk felett. Egyszer csak a kisfiú így szólt apjához: Édesapám, miért keseregsz a múlton és miért bánkódsz, miért nem azon gondolkodol inkább, hogy jobb körülmények közé

kerüljünk, és újra emberi életet élhessünk? Erre így felelt az apja: Fiam, én már megöregedtem, napjaim meg vannak számlálva, nincs értelme, hogy újból munkához kezdjek és felépítsem azt, amit talán én már nem is élvezhetek, emlékeimnek élek már csak, és nem vállalom az újjáépítés terhét. Mikor a gyermek ezt meghallotta, keservesen sírni kezdett, és így szólt apjához: Te már valóban megöregedtél és nem törődsz a te holnapoddal, de törődj velem és lásd be, ha te lehunyod szemed, én egyedül maradok minden nélkül. Törődj velem és lásd be, hogy én még az élet tavaszát élem, az én jövőmről, az én életemről van szó. Ha úgy is érzed, hogy saját magadért nem érdemes már a terheket vállalnod, vállald miattam, érettem, hogy az én életemet megkönnyítsd, hogy ha már nekem nem is lesz hatalmas palotám, de legalább meleg otthonom maradjon.

-O-O-O-

A szörnyű világégés felperzselte a zsidó otthonokat. Sokan elfásultak és elfáradtak, úgy érzik, hogy nem képesek újból felépíteni azt, amit a gyűlölet tüze felégetett, nem tartják érdemesnek a munkát és fáradságot arra, hogy otthonaikat újra zsidóvá, lelkiekben gazdaggá varázsolják. De ezeknek is gondolniuk kell gyermekeikre, azokra, akik előtt még egy egész élet áll. Mi lesz velük, ha semmi hagyományt, semmi zsidóságot, semmi lelki gazdagságot nem találnák a szülői házban. A mi gyászunkat, bánatunkat ők már nehezen értik meg, csupán ez már kevés nekik. Nekik több kell, érzés és tudás, lelki tartalom, vallásos hagyományok és zsidó érzelmvilág, mely belőlünk talán kiégett, de érdemes újjávarázsolni, újjáéleszteni, hogy gyermekeinkbe tovább tudjuk plántálni.

3.

Néhány jóbarat elhatározta, hogy tengeri útra indul szerencsét próbálni. Összeadták a pénzt, és építettek maguknak egy hajót. A vízrebocsájtása napján igen nagy volt az apály, valamennyiök közös erőfeszítése volt szükséges ahhoz, hogy a hajót kivontassak a sekély vízből a tengerre, ahonnan el tudott indulni. Az utasok derekasan ki is vették részüket a munkából. Mindannyian segítették a hajót kivontatni. Amikor már a hajó a vízen lebegett, szétszéledtek a hajón, és fáradtan pihenni tértek. Ekkor így szólt hozzájuk a kapitány: Barátaim, derekas munkát végeztetek, amikor izmaidok megfeszítésével és verejtékekkel, erőtet nem kímélve segítettetek útnak indítani közös hajónkat, de ezzel nincs minden megoldva. A tengeri út még előttünk van, rengeteg veszélyt rejt még magában, viharos szelek, zátonyok veszélyeztetik hajónkat a hosszú úton. Ha rendkívüli erőfeszítésre nincs is mindennap szükség, gondtalan pihenés, félreállítás nem helyes, mindenkinek részt kell kérnie a hajó mindennapi életéből fakadó gondokból, helyt kell állnia az apróbb munkáknál is, ha azt akarjátok, hogy hajónk sértetlenül révbe jusson.

-o-o-o-

Ünnepeink célja, hogy zsidóságunk egy helyben álló hajóját kimozdítsuk helyéről, és útnak indítsuk az örök zsidó célok felé. Ebből a munkából derekasan kiveszik részüket azok, akik áhítatban részt vesznek az istentiszteleten, lelki elmélyülésben, szellemi erejük megfeszítésében töltik e napokat. Azonban a zsidóság hajójának révbe juttatásához több kell. A zsidóságnak nemcsak ünnepnapjai vannak, hanem hétköznapijai is, és a zsidóság azt kéri tagjaitól, a közös hajó utasaitól, hogy ne csak az ünnepnapok erőfeszítésében és felfokozott lelki életében vegyenek

részt, hanem vállalják a mindennap, a hétköznapi terheit, kis gondjait, aprómunkáját. Templomaink és intézményeink nemcsak az ünnepet szolgálják, hanem a mindennapi életnek megszentelését is. Az ünnepnek az a célja, hogy lelki tartalmat és szentséget tartalékoljunk a hétköznapi számára is. Az ünnep nem múlik el haszontalanul és nyomtalanul, ha lesznek, akik az ünnep áhítatából megedződve kerülnek a hétköznapiokba, ünnep után sem fáradnak el, és nem húzódnak félre, hanem részt vesznek a hétköznapi munkájában is. Csak így lehet a zsidóság hajóját biztos révbe juttatni.

Dr. Morgenstern Benő

AZ ÉLET ÚTJAI

Szemelvények a chaszidizmusból

Ezt a néhány, antológiaszerű, a jómim nauróimra²⁸⁴ alkalmazható tanítást a chaszidizmus gazdag szellemi kincsesházából válogattam össze.

Beszélgetések ezek Isten és az ember között. És megfordítva. Gyöngyszemek a gyöngyszemtengerből.

Nem hordozza-e magában az egyes gyöngyszem is a többinek, az egésznek minden tulajdonságát? Az egyikről – vagy jelen esetben e néhányról – tudunk következtetni a többire is!

Sok közülük itt nem is annyira a jómim nauróimmal van összefüggésben. Pontosabban: nem éppen a nagyünnepi szent alkalmakkor hangzottak el a chaszid rabbik ajkairól. Inkább a mindennapi életben. És talán éppen ez teszi őket aktuálissá. Hiszen a jómim nauróim is szoros összefüggésben van alapjában véve mindennapi, a hétköznapi életünkkel. Nem azért adta-e Isten e szent napokat, hogy a mindennapi életünkben Vele és embertársainkkal való kapcsolatainkat revidiáljuk?!

A jómim nauróim elszámolás és készülődés. Elszámolás: az elmúlt esztendő minden napjáról. Készülődés: a jövő év mindennapi életére.

Egy-egy tanítást transponáltam is. De mindegyik: predikációs objektum.

E gyűjtemény nem lett egész, mint eredetileg elgondoltuk. És nem is véglegesen lezárt. Csak éppen a közelemben

²⁸⁴ Félelmetes napok.

rendelkezésekre álló és a magam hiányos könyvtárában elfekvő könyvekből szedhettem össze. A kezdete a Bálsém tanításaival indul meg. De ez csak kronológiailag történt így, minthogy bármelyik tanítás, mint olyan, kezdet lehetne egy-egy személyesen is elmélyült gondolatunk elindításához, amely bennünk is fölhalmozódik és sokszor megszólal. Csak éppen a meginduláshoz nincs elég erőnk, belső meggyőződésünk és hitünk, magasabb szemlélődésre alkalmazható témához.

S. Zweig²⁸⁵ írja Gorkijról: „...az elbeszélés nála nemcsak művészi kifejezési forma, hanem egész lényének emanációja. Elbeszélés közben benne élt abban, amit mesélt. Átváltoztatta azzá, amit elbeszélt.” (Búcsú a tegnaptól, ford. Mészáros Károly, Anonymus 1945. 341–42. p.) Azt akartam velük, hogy a belőlük oly melegen kiáramló tanítások bennünket is átváltoztassanak azzá, amit elbeszélnek. Megihlessenek bennünket.

Rajtunk keresztül pedig hallgatóinkat vezessék rá, hogy éltük erőit Isten és az Ő tanításaihoz koncentrálják, ahhoz az istenélmény-gondolathoz, amit vallásunk málchusz sómájim-nak,²⁸⁶ „Isten királyságának” nevez, és ahogyan azt éppen Buber²⁸⁷ is értelmezi: „nicht von oben, sondern von unten, von uns her, aus unserem Leben fassen wollen, dann bedeutet es eben dies, dass die Welt, dass das Menschengeschlecht zu einer echten, daurenden

²⁸⁵ Stefan Zweig (1881–1942), zsidó származású osztrák író, költő, műfordító.

²⁸⁶ Égi királyság.

²⁸⁷ Martin Buber.

allumfassenden Gemeinschaft werde.”²⁸⁸ (Kampf um Israel. Reden und Schriften. [1921–1932.] Sch. Verl., 1933, 253. p.)

I. Rabbi Izrael Bálsémtov
(–1.760.)

1. Tösuvó²⁸⁹

A kabbala régi követői sehogy sem tudtak megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a bűnös lélek megtérése által, csak úgy egyszerűen, minden vezeklés nélkül megbocsájtást nyerhet Istennél. Ezért teljesíthetetlen, az emberi struktúrával teljesen ellentétes, életveszélyes föltételekhez szabták a megtérést. Ezeket a föltételeket a tösuvó szó kezdőbetűinek kiboncolgatásaiból írták elő: T=táánisz, S=szák, V=vóéfer, V-B=böchijó=sírás, H=heszpéd.²⁹⁰ Csakis ezen szigorú és kegyetlen vezeklések mellett eszközölhette ki bűneinek eltörlését.

A Bálsém minden erejével küzdött e sötétlátó és önkínzó felfogás ellen. Kimondotta: az aszkézis bűn. Helyette vidámsággal, örömmel, megváltozással és őszinte hittel lehet mindent elérni. Sőt, azt tanította, hogy az ember ne eméssze magát a bűn megtörténte miatt, hanem elég a belső, lélekből fakadó, igaz komoly megbánás.

²⁸⁸ A német idézet magyar fordítása: „nem felülről, hanem alulról, önmagunkból, az életünkéből, akkor ez pontosan azt jelenti, hogy a világ, az emberiség igazi, mindent átfogó közösséggé válik.”

²⁸⁹ Megtérés.

²⁹⁰ Táánit: böjt, zák: zsákruha (a gyász jele, lásd pl. Eszter könyve 4.1); vóéfer: és hamu (ugyancsak a gyász jele); böchijó: sírás; heszpéd: gyászbeszéd.

A tösumó szónak optimista értelmezést adott. T=tómim Deut. 18,13, S=siviszi Ps. 16,8, V=vöóhávtó Deut. 6,5, VB=vöchol dörochechó dóéhu Prov. 3,6, H=hikkaun Am. 4,12.²⁹¹ (Ch. Bloch: Priester der Liebe. ed. Amatheia Verlag Z.-L.-W. 1930. 34–35.)

-O-O-O-

A Bálsém által föllállított kezdőszavak alapján alkalmas jómim nauróimkor bármikor a megtérésről beszélni. 1. Isten iránt való teljes odaadás. 2. Mindig legyen szemünk előtt, hogy mit akar Isten, és nem az, hogy mit akarunk mi. 3. Mit tanít vallásunk az istenszeretetről. 4. Sokféle az út, de csak az az út vezethet célhoz, amelyen Isten jelzőtábláit látjuk, és hozzáigazítjuk lépteinket. 5. Életünk legyen mindig készülődés, hogy tetteinkről bármikor számot tudjunk becsületesen adni Isten előtt.

2. Az ima igazi értéke

A Bálsém egyszer nem akart belépni egy imaházba, pedig nagyon kérték és feszülten várták hívei. „Miért nem jössz be a mi templomunkba?” – kérdezték a megdöbbent chászidok. „Egyedül azért – felelte –, mert ez a ház teli és teli van földön heverő, a falak között ide-oda röpködő, az égbe felszállni nem tudó imádságokkal, amelyek azért nem juthatnak föl, mert meg lettek terhelve a ti anyagias, önző, csak formailag áhítatos gondolataitokkal, érzelmeitek bűnös terheivel.” (M. Buber: Die chas. Bücher. Sch. 1927. 144.)

²⁹¹ Tómim: feddhetetlen; siviszi: (Az Örökkévalót mindig) magam előtt tartottam; vöóhávtó: szeresd (az Örökkévalót); vöchol dörochechó dóéhu: minden útjaidban ismerd meg őt; hikkaun: készülj.

Hogyan imádkozzunk? Hiszen éppen ennek a kérdésnek a tisztázása volna a legfontosabb jóim nauróim idején. Sokan bevallott vagy be nem vallott társadalmi ténykedést is látnak az imádkozásban, és nem lelki szükségletet. Ha az adott ünnepnapkor megjelennek a templomban, és ott minden elmélyülés nélkül, cikázó gondolatok vagy dübörgő szóáradatok kíséretében az imák elhadarására is jut idejük, szentül meg lesznek győződve, hogy így is Istennek tetszően cselekszenek.

Ne csak illemből, ne csak megszokásból imádkozzunk! Sokszor az idő, az állapot sem fontos. Csak szívből jöjjön. RÁCHMÓNÓ LIBBÓ BŐÉ.²⁹² Csak igaz sóhajként táruljon föl a lelkünkől. Alázattal és hosszantűréssel imádkozzunk. Ne zúgolódjunk, és ne csak kérjünk minduntalan.

Alkalmas téma lehet éppen ezekben a napokban az ima belső értékeiről beszélni. Alapigéül lehet a vátiszpállél Chánót²⁹³ így: 1. Származhatik a pólál²⁹⁴ vagy pul²⁹⁵ gyökből. Jelenti: hasítani, elválasztani. Az őszintén imádkozónak mindig valamit el kell választania magától: a hitetlenkedést. A tiszta hitnek kell a lelkében felülkerekednie. 2. Származhatik pillél²⁹⁶ gyökből Ps. 106,30

²⁹² Az Örökkévalónak nemcsak a cselekedet, de a szívbéli szándék is fontos (szó szerint: az Irgalmas a szívet akarja).

²⁹³ Ekkor imádkozott Hanna (1Sámuel 2.1.).

²⁹⁴ A héber nyelvben az igék többnyire három betűs gyökből épülnek fel.

²⁹⁵ Ezeket a gyököket az „ige” (poál) szó különböző magánhangzókka ellátott alakjaival jelölik.

²⁹⁶ A nevezett gyök ragozásának megfelelő ige található az idézetben: „Akkor odaállt Pinkász és ítéletet tett, és elállt a csapás”.

alapján, és jelentheti: ítéletet tenni. Imáinkban mondjunk ítéletet magunkról. Lehet példákkal szemléltetni. Kitérülve valljunk be mindent Isten előtt. 3. Nipaul²⁹⁷ gyökből Szifré Vóeszchánon²⁹⁸ 26 fej. alapján, ahol föl vannak sorolva az ima elnevezései, és jelentheti azt is: leesni, leborulni.

„Amikor imádkozunk, lelkünkben boruljunk le Isten előtt. Adjuk meg magunkat alázattal! Bízunk sorsunkat Rá. Az utolsó menedékünk, ha leborulunk Isten előtt!”

Idézhetjük hozzá Jicchok Léb Perek²⁹⁹ egyik novellájából (Kutyaszéder. ford. Dr. Weisz Miksa. Új Élet, 1951. április 19.), amikor leírja, hogy a Bálsém egyszer arról prédikált híveinek, hogy jutnak föl az imák az égbe. „Az imák – tanította – egy test egy lélekkel. A szavak alkotják a testet. Az áhítat a lelket benne. Minél több az áhítat benne, annál több a lélek benne, s annál gyorsabban száll föl az égbe. Ha nincs áhítat, nem tud följutni a Magasságos színe elé, hanem összevissza kóborol a légűrben. Az is előfordul, hogy egyesek gabonára, rozsra, üzleteikre, gyűlölködésre gondolnak, akkor azok az imát lehúzzak a mélységbe. És ha közben az imádkozónak oda kell állnia a legfelsőbb ítélőszék elé, és a vádló bűneit egyre halmozza a mérleg bal serpenyőjében, a védőnek üres kézzel kell állania, mert nincs mit dobni a jobb serpenyőbe. Fölkiált a bűnös: »Oh én Uram Istenem, hiszen imádkoztam! Hát nem érkeztek volna föl imáim?« Ekkor kinyitják

²⁹⁷ Gyakori a héber szövegben az ige visszaható és szenvedő alakja.

²⁹⁸ És könyörögtem...

²⁹⁹ Icchok Lejbusz Perek (1852–1915), lengyel zsidó író, a 19. századi európai zsidó irodalom jelentős alakja.

előtte az egyik égi ablakot, hogy meggyőződjék a legfelsőbb ítélőszék igazságosságáról, hogy a saját szemével láthassa imáit, amint valahol a mélységben, a pocsolyákban hánykolódnak...”

2. Minden tudás vége

Jer. 16,11-hez Jer. Chág. 76c interpretálása alapján: Elhagytak engemet – szól az Ö. –, a Tórámat nem őrizték meg.

Ezt így lehet magyarázni: Minden tudás oda vezet, hogy általa megtudjuk, hogy semmit sem tudunk. De a nemtudásnak két fajtája is létezik. Egyik a rögtöni nemtudás, amikor valaki meg sem kísérli a megértést, mert az úgyszólván lehetetlen. A másik, amikor valaki próbálkozik és kutat, míg végül rájön, hogy a tudás lehetetlen. Vajon mihez hasonlítható a kettő közötti különbség? Két emberhez, akik szeretnék látni az uralkodót. Az egyik belép a király lakosztályába, gyönyörködik a szobák és termek pompájában, de rájön, hogy mégsem látta a királyt.

A másik ember így gondolkodik: Minthogy a királyt úgyszólván láthatom, nem fárasztom magamat az odamenéssel, és beérem azzal, hogy nem láttam.

Ez a magyarázata annak, hogy mit jelentenek Istennek ama szavai: „Ők elhagytak engem” – elmulasztottak utánam kutatni, mert az úgyszólván lehetetlen, hogy engem megismerjenek. De bárcsak kutatással és értelemmel hagytak volna el, de viszont a Tórámhoz hívek maradtak volna. (Idézi M. Bubertől Nahum M. Glatzer:³⁰⁰ In time and eternity. Schocken Books. New York 1946. 86. p.)

³⁰⁰ Nahum Norbert Glatzer (1903–1990), ukrainai születésű német hittudós, Franz Rosenzweig tanítványa.

3. A gőg és bűn természetéről

Deut. 1,1-hez Bálsém a következő magyarázatot fűzte. Sok ember annak ellenére, hogy Istenben hisz és közel állónak érezné magát hozzá, mégsem tud róla. De viszont Isten azokhoz áll közel, akik távolból vágyódnak utána. Mindig arra kell gondolnunk, hogy a Jordán partjain állunk, és mégsem léptünk az ígéret földjére. Ámbár minden parancsnak eleget tettünk, és mégsem tettünk semmit. (Glatzer. i. m. 107.)

4. Miből lesz a gonoszság

A Bálsém tanította. A teremtés könyvében így olvassuk: „És látta Isten mindent, amit teremtett, igen jó” Gen. 1,31. Mózes így szólott Izrael fiaihoz, hogy intse őket: „Lásd, eléd tettem a mai napon az életet és a jót, a halált és a rosszat” Deut. 30,15. Honnan jön a rossz? A rossz is lehet jó, de az igazi jóság legalsó foka. Ha jót teszünk, a rossz jóvá alakul, de ha vétkezünk, akkor gonoszság lesz belőle. (Glatzer: i. m. 107.)

5. Isten gyermekei

A Bálsém a következő magyarázatot fűzi Ps. 48,15-höz. Almut³⁰¹ helyett aulómauszt³⁰² olvas. Rási alapján, mely így hangzik: Kőódom hámnáhég esz bönau hákóton löát löát.³⁰³ Így vezet Isten is bennünket. A kicsiny gyermekét az édesapja úgy tanítja meg járni, hogy maga elé állítja. Közelében kinyújtja két kezét, mint egy

³⁰¹ Világ (egyes szám), ebben a zsoltárban: mindörökké.

³⁰² Világok (többes szám).

³⁰³ Mint az az ember, aki a kisfiát lassan-lassan vezeti.

korlátot. Közöttük teszi az első lépéseket. Közben nagyon vigyáz rá, hogy el ne essen. És ha már a kicsike megtett egy-két lépést sikeresen, az apa hátrál, hogy a gyermek tovább tudjon előrehaladni. Ha az apa nem menne hátrafelé, a gyermek sohasem tanulhatna meg járni. Ha nem lenne mellette két keze, nem volna a gyermeknek miben kapaszkodnia.

(Tauré zóhoz börimuzé Ros Hásónó. Széfer Bálsémtov. Jákob Wieder Szineváralja. 1943. 115.)

-O-O-O-

Ezt teszi Isten is velünk. A lelkünk kicsiny gyermekekhez hasonlatos. Meg kell tanulnia járni. Ez a földi feladata. A lélek lépéseivel. Fejlődnie kell. Amikor szenvedünk, a lelkünk járni tanul: Hásém Jireh, Isten lát bennünket. Még ha hátralép is egyet-egyet, de csak azért, hogy mi előbbre tudjunk haladni, Feléje. De a keze ott van, hogy el ne essünk teljesen. Szenvédésünkben, megpróbáltatásunkban Hásém jéróeh,³⁰⁴ látnunk kell, mit akar Isten. Meg kell ragadnunk a felénk táruló kezét!

6. Mi istenünk és atyáink istene

Elegendő volna – kérdezi a Bálsém – az első is. Két fajtája létezik az istenfélő embernek. Az egyik azért hisz, mert őseitől kapta hitét, ennek a hite erős. A másik hitét gondolkodás és elmélkedés által nyerte. Az elsőnél az a hiány, hogy emberektől szerezte, minden gondolkodás nélkül. Az utóbbinak az az előnye, hogy saját erejénél kezdte, de ennek hátránya, hogy ellentétes indokokkal megrendíthető. Aki mindkét oldalról nyerte hitét,

³⁰⁴ Isten megmutatkozik.

megingathatatlan! Ezért mondjuk: „Mi Istenünk és atyáink Istene.” Bizonyítható ez Ps. 34,9-ből. Isten jósága két úton található meg: 1. táámu,³⁰⁵ ha magunktól előbb gondolkodunk és elmélkedünk, 2. uröu³⁰⁶ és mindazok által, amiket apáinktól láttunk. (Wieder. 179.)

7. Az ember képmása

Gen. 1,27-hez. Az ember képmása állativá változik a bűn elkövetésével. Az ódom³⁰⁷ szó számértéke 45. Ez a magyarázata bölcseink ama tanításának: ézehu saute hámoábéd *máb* (=mh=45) senausznim lau³⁰⁸ (Chág. 44a) má senausznim lau méaulomausz eljaunim.³⁰⁹ Ki a balga? Az, aki elveszti mh³¹⁰ jellegét, magáról azt az ódomot, azt a képmást, amit a felsőbb világoktól kapott. (Básémtov: Likuté ámórim.³¹¹ Wieder 53.)

II. R. Nachman Brátszlávból (-1810.)

1. A világ

A világ egy forgó rokka. Minden forog és változik: ember angyallá, angyal emberré, a fejből láb lesz, a lábból pedig fej. A

³⁰⁵ Érezzétek meg.

³⁰⁶ És lássátok.

³⁰⁷ Ember.

³⁰⁸ Ki a balga? Aki elveszti, amit adnak neki („amit”, héberül má – mem-hé, számértéke 45).

³⁰⁹ Amit adnak neki a felső világból.

³¹⁰ Az „amit” és az „ember” szó számértéke egyaránt 45.

³¹¹ Mondások gyűjteménye.

legmagasabból a legmélyebb, a legmélyebből a legmagasabb. Mert gyökerében minden egy és ugyanaz, és az üdvözülés a változásban és a visszatérésben rejlik.

2. A fény látása

Miként a kéz, amelyet ha a szemünk elé tartunk, el bírja takarni a legmagasabb hegyet is, ugyanúgy a mi kis földi pályánk elvonja látásunkat a hatalmas ragyogástól és titkoktól, melyek megtöltik a világot. Csupán az, aki el bírja vonni kezét szeme elől, csupán az láthatja meg a nagy fényt és a világ belső magvát.

3. Isten és az ember

Minden kétségbeesés, amit az ember átél, belőle magából származik, mert Istennek fénye mindig körülengi; csakhogy az ember – túlságosan súlyt helyez a testi életére – sötétséget képzel maga elé, amin keresztül Istennek fénye nem hatol át.

4. Hűség

A hűség igen nagy erő. Hűséggel, egyszerűséggel és szophizmus nélkül az ember méltóvá válik minden szeretetre. Mindez több, mint minden tudás. Csendes extázisában elérheti vele Istennek hatalmas kegyelmét, mígnem kitör belőle lelkének túlfeszültsége.

5. Igazság és dialektika

A győzelem nem bírja el az igazságot, és ha az, ami igaz, kitárul szemed elé, visszautasítod, mert te vagy a győző. Bárki akarja a való igazságot, el kell űznie a győzelem szellemét. Csupán akkor kerül az igazság birtokába.

6. Embertől emberig

Vannak emberek, kik kétségbeesett hangulatban vannak, és nem tudják, hogy mi nyomja szívüket. Mennek tovább az útukon és szenvednek, szenvednek. De ha találkoznak valakivel, kinek mosoly ragyog az arcán, az örömmel tölti el őket.

Bizony nem jelentéktelen dolog valakit fölélnéki. (Buber: i. m. 31–36.)

7. Isten hírnökei

Istennek lehet szolgálni a rosszaság hajtóerejével is, föltéve, hogy Isten felé irányul lángoló ereje. Tökéletes szolgálat nem is lehetséges a rosszaság hajtóereje nélkül. – Ha valakiben nincs önbírálat, minden ténykedése bírálattá válik, és minden Isten üzenetévé válik. (Glatzer: i. m. 108.)

III. R. Lévi Jicchák, a berditschevi (-1809.)

1. Örökké újakezdeni

Egy tanítvány megkérdezte a b.-i rabbit: „A Talmud azt tanítja, hogy azok, akik tökéletesen igazak, mégsem állhatnak meg ugyanott, ahol azok állnak, kik Istenhez visszatérnek?” (Ber, 34b.) Ilyképpen azok, kik makulátlanok voltak ifjúkoruk óta, mégis azok után következnek, kik többször is vétkeztek Isten ellen?

A cáddik így válaszolt: azok, kik naponta fényt látnak meg, azok – ha őszintén akarnak szolgálni – el kell, hogy ítéljék tökéletlen tegnapi szolgálatukat, és újból kell nekilátniuk a tökéletesedéshez. Viszont a feddhetetlen előéletűek, kik azt

képzelik önmagukról, hogy tökéletesek, nem látják az új fényjeleket és azok után jönnek, kik javulásra hajlandók.

(Buber: i. m. 630–31.)

2. Megbocsájtok

R. L. J. egykor az engesztelő napon áttüzesedve az áhítattól ehhez az imához ért: „És Ő szólt: megbocsájtok!” – megszakította imáját, és így folytatta: „Világ Ura! Nincs már erőnk többé így mondani: »És Ő szólt« – Te magad mondjad már: Én megbocsátok!”

(Buber: i. m. 455.)

IV. R. Zuszja Hannipolból

(-1809.)

1. Az ének

Rabbi Zuszja egyszer a Kolnidré³¹² estén hallotta, hogy az előimádkozó csodálatos hangon és dallammal énekelte ezt az imát: Szóláhti.³¹³ Ekkor így fohászkodott föl: „Világ Ura! Ha Izráel népe nem vétkezne, hogyan is csöndülhetne föl Előtted egy ilyen ima?”

(Buber: i. m. 438.)

³¹² Minden fogadalmam. Jom kippur előestéjén ez az ima hangzik el a betartatlan fogadalmak érvénytelenítésére.

³¹³ Megbocsátok.

2. Válaszúton

Vándorútján egyszer R. Z. válaszúthoz érkezett, és nem tudta elhatározni magát, hogy a kettő közül melyiket válassza. Égre emelte szemeit, és látta, hogy Isten dicsősége megjelenik, és a helyes utat mutatja. (Buber: i. m. 439.)

Az újesztendő válaszút elé állít mindannyiunkat. Élet és halál. Jó és rossz. Melyiket válasszuk? Döntenünk kell sürgősen. Emeljük égre tekintetünket, és kérjük I.-t, vezessen bennünket a helyes útra. Deut. 30,19.

V. Snéur Zálmán, a Ráv Ládiból
(-1813.)

Hol vagy, ember?!

Mikor S. Z., a reuszeni Ráv, mert nézetei és irányzata miatt a mitnágdim³¹⁴ fejei a kormánynál megrágalmazták, a pétervári börtönben ült és már kihallgatásra várt, bejött cellájába a cári csendőrparancsnok. A ráv méltóságteljes, de szelíd tekintete megsejtette az elmélkedésre hajlamos parancsnokkal, milyen fajta ember ez az ő foglya. Beszélgetésbe eredt vele, több kérdéssel fordult hozzá, mely a Szentírás olvasása közben merült fel benne. Végül ezt kérdezte: „Hogyan érthető, hogy a mindentudó Isten azt kérdezi Ádámtól: »Hol vagy?«” „Hiszed Te – szólt a ráv –, hogy az írás örökkévaló, és minden kor, nemzedék és ember bele van foglalva?” „Hiszem” – szólt amaz. Tehát – mondotta a cáddik –

³¹⁴ A haszidizmus ellenzői.

minden időben így szólítja meg Isten az embert: Hol vagy te a te világodban? Ennyi esztendő és ennyi nap telt el a számodra megszabottból, meddig jutottál ezideig a te világodban? Például azt mondja Isten: Negyvenhat esztendőt éltél, hol tartasz?

Mikor a parancsnok éveinek számát hallotta említeni, egyszerre fölriadt, kezét a Ráv vállára tette, és így szólt: „Jól mondtad!” De a szíve lángolt.

(M. Buber: Száz chászid történet. Ford. Pfeifer I.)

Lásd: Gen. 3,9. Ps. 139,7–8. Midrás r. wilnai kiadás Gen. 86. p. Éch heviszó, eszmaul lödāti vöächsov lödáasz hánochos, eszmaul mészauf hóaulom vöád szaufau vöächsov böszauch éc hágon.³¹⁵ Zöév Einhorn (Mátnáusz köhunó)³¹⁶ c. kommentárjából ehhez a midráshoz megjegyzi: én ze hásááló elő tömijó seHKBH mőtámóh ál hoódom vöómár lau, hiszbaunén ál ácmöchó héchon mááloszchó.³¹⁷

1. Istennek Ádámhoz intézett kérdése Ájeke:³¹⁸ számonkérés. Nem csodálkozás. Nem ott van, ahol lenni kellene. Lelkibujdosó lett és rejtőzködő. A kígyóra hallgat, és nem Istenre. – Isten ítélete előtt állunk, és számonkérő kérdéseire kell felelnünk: „ájeke”. Hol van bennünk az ember? Hol vagyunk egész esztendőn át, amikor Isten nevének megszenteléséről van szó? Hitünk elmélyüléséről és megbecsüléséről. Hol van bennünk az ember, amikor oly önzőek

³¹⁵ Hogy volt? Tegnap az én nézetem szerint, ma pedig a kígyóé szerint, tegnap a világ egyik végétől a másikig, ma a kerti fa belsejében.

³¹⁶ Papi ajándékok.

³¹⁷ Nem kérdés, hanem álmélkodás, amint az Örökkévaló rácsodálkozott az emberre és mondta neki: tekints magadra, hol van az (ősi) erényed?

³¹⁸ Hol vagy?

és szívtelenek tudunk lenni? Vóiro ki éraum onauch – min hámicvausz.³¹⁹

2. Van ebben a kérdésben vigasztálás is. Rási ehhez a vershez szóló kommentárjában azt mondja: Jaudéá héchon hu elő líkónész ima bidvórim sölau jöhé nivhol löhosiv.³²⁰ Isten ezzel a kérdésével segítségére siet az embernek. Elébe megy, hívogatja. Időt és alkalmat akar neki adni az ünnepen, hogy elszakadásában visszataláljon hozzá. Keresi, hogy megtérjen, és azt mondhassa neki: szóláhti. A feladatunk, a célunk, a boldogságunk, az engesztelésünk kulcsa, hogy azt mondjuk magunknak éppen ma: nem rejtőzködök el többé, és ha halljuk lelkünkben megszólalni, akkor nem úgy, mint Ádám éppen, hanem úgy, mint Ábrahám Mórjánál, Mózes Chórebnél, stb. az ősi zsidó feleletet adjuk: hinéni.³²¹ Fölfedem bűneimet, föladam további bujdosásaimat előled. Újra Nálad vagyok és maradok, Istenem!...

VI. Rabbi Szimcha Bunám Psysbaból
(-1827.)

A nagy vétek

R. B. így szólt chászidjaihoz: Az embernek nem az a legnagyobb vétké, hogy bűnt követ el. Nagyon nagy a megkísértés, és csekély

³¹⁹ És félttem, mert mezítelen vagyok – a parancsolatoktól.

³²⁰ Tudta, hol van, csak azért kezdett beszélni vele, hogy ne rémüljön meg zavarában.

³²¹ Íme, itt vagyok.

az ellenálló erő Az emberek legnagyobb vétke abban van, hogy bármely pillanatban megtérhetnek Istenhez, és mégsem térnek meg.

(Buber: i. m. 629. és Sendung und Schicksal 203.)

VII. R. Naftali Rospitzből
(-1827.)

A szegyenkező megtérő

Egy vétkező vezekelni kívánt, és elment a rospitzi rabbihoz, hogy megtudja tőle, mit kell tennie. Azonban szégyellte bevallani minden bűnét. Mégis kénytelen volt azokat felsorolni, de olyképpen, mintha másnak ügyét akarná elintézni.

A rabbi mosolyogva nézett a szegyenkező arcába. „Barátod egy nagy számár – mondotta –, saját személyében is előállhatott volna, és elmondhatta volna nekem, hogy egy másikat képvisel, aki szegyenkezett eljönni...”

(Buber: i. m. 634.)

Dr. Weisz Miksa

BESZÉDVÁZLATOK

LISMAUÁ KAUL SAUFOR³²²

Évezredek teltek el, amióta az Írás megírta: Hóriu lifné hámelech háSém,³²³ amióta az első sófár megrendítette az első közösséget, és mi esztendőről esztendőre kérjük: lomó taukin?³²⁴ Kutatjuk a sófár jelentőségét és titkát.

A Talmud bölcsei az akédóhoz³²⁵ kapcsolják. Szádja gáón³²⁶ tíz okát tudja, misztikus számkombinációt mond róla a kabbala, a chászid rabbik álmokkal fejtik. De a titkok titka mellett kis tudnivalókat is látunk, a sejtelmes okokat kicsinyke szabályok kísérik. Nem tudjuk, ki írta, ki szedte csokorba, ott élnek a nép ajkán, mindnyájan ismerjük. Mezei virágok, a Zóhár és a kabbala üvegházban tenyésztett rózsái mellett, de üdék és tanulságosak, megértjük általuk az aggáda szavait: O. r. Ch. B. D. auszó háájl lau

³²² Sófár hangját hallani.

³²³ Riadlatok a király, az Örökkévaló előtt!

³²⁴ Miért fűjjuk meg?

³²⁵ Izsák megkötözése.

³²⁶ Egyiptomi születésű tudós rabbi (882–942).

jócó mimenó dovor lövättóló³²⁷ (P. d. r. E. 31. P.), nincs annak a törvénynek felesleges szava.

Micvauszó sejöhé kófuf ... ködé sejichföfu löávihem sebásomájim (Máháril).³²⁸

Akkor felel meg az előírásoknak, ha hajlított a formája. Jelképezze számunkra, hogy legyen az ő szívük alázatos az ő mennyei Atyjuk előtt. Erény az egyenesség, de csak akkor, ha kötelességeinkről, becsületünkről van szó. Isten előtt kevélykedni nem lehet. Ikkáf lélahé móraum³²⁹ (Mich. 6,6). Egyenes az ifjú termet, de meghajlik idővel, amint közeledik Istenhez. Gondolatok: A sófár arra tanít, hogy aki Isten előtt meghajlik, felemelt fővel állhat az életben.

Atuszon hámcájin ... lau jófó hémm auszim³³⁰ (Or. Ch. 586,17). Nem helyes, ha díszítik, mert megváltozhat tőle a hangja. Az adja báját, hogy egyszerű, hatását, hogy mesterkétlen, azért megrendítő, mert nincs zenéje. Kint az életben, bent a templomban őszinte szó, tiszta szándék legyen. Ha kendőzzük hibánkat, akkor nem tudjuk jóvátenni. Ha szépítjük bűnünket, akkor nem tudjuk igazán megbánni. Akik másképpen járnak el, azok nem érnek el eredményt. Lau jófó hémm auszim,³³¹ bizony nem jól teszik.

³²⁷ Abból a kosból semmi nem veszett kárba.

³²⁸ Parancsolat, hogy hajlított legyen (a sófár)... hogy meghajtsák magukat Mennyei Atyjuk előtt.

³²⁹ Hajoljanak meg a magasságos Istene előtt.

³³⁰ Akik rajzolnak rá... nem jól teszik.

³³¹ Nem jól teszik.

Én möchállölin ólov esz héjaum tauv. (S. Á. sel hoRáv).³³²
Ez a sófár legszebb törvénye, igen sokat tanulunk belőle. Évezredek óta kutatják értelmét, egy egész hónappal megyünk eléje, de ha ünnepbe ütközik, ha törvényt kellene miatta megszegni, inkább lemondunk róla. A mi céljaink felé csak megengedett utak vezetnek. A cél tisztaságával nem lehet igazolni az eszközök kétésségét. Isten útjain egyenesen halad az ember. Micvó hábó böávéró: én mözálzölin³³³ stb.

Ezek a kicsinyke szabályok is nagy célokat szolgálnak, felsorakoznak a nagy törvények mellé, beolvadnak az ünnepi gondolatkörbe, szívünk tiszta szándékát, lelkünk áhítatát tolmácsolják a sófár hangjának égbetörő szárnyain, ítélet napján, a Mindenható Istennek.

Gleichmann Emil

³³² Nem szegik meg érte az ünnepet.

³³³ Nem szabad egy parancsolatot egy másik megszegése árán teljesítenünk.

A HÁROM ŐSANYA

Böraus hásónó nífködu Szóró, Róchéł, vöChánó³³⁴ (Raus. Hás. 10b). Három ősanját idéz elénk a Talmud, e napon, a zsidó nő, a zsidó hitves és anya mintaképeül.

Az első Sára, Ábrahám felesége. Ábrahám, aki már gyermekkorában ráeszmélt a pogány bálványimádás, az önzés lélektelen, lealacsonyító voltára, s helyette az egyistenhit fenséges eszméit vallotta és hirdette, Sárában méltó, hűséges hitvest talált. Vöszóráj istöchó, lau szikró esz sömó szórój, ki szóró sömó³³⁵ (Gen. 17,15). Fejedelemnőt jelent az új név, mert fejedelme, nagyasszonya volt a népeknek, kiket ő hozott az egyistenhit magasztos eszméjének védőszárnya alá. Vállalta Ábrahámmal az élet megpróbáltatásait, biztatta, buzdította, serkentette férjét az áldozatok vállalására. S., midőn az Ö. egyetlen gyermekükkel próbára tette Ábrahámot, nem ásta alá siránkozással férjének hitét, hanem hőshöz méltó hitvesként állt mellette a legválságosabb órában is, amely a szülői szív számára a legsúlyosabb megpróbáltatást jelentette. –

Az igazi anyai szív egyesült Sárában hősi lélekkel és azzal a hitből merített bölcsességgel, amely tudja, hogy gyermekeink szeretete és legmagasabb ideálok szeretete valójában sohasem ütközhetnek egymással, ha mindkét fajta szeretet a lélek igazi mélységéből fakad.

³³⁴ Ros ha'sanakor említik Sárát, Ráchelt és Chanát.

³³⁵ Száraj feleségednek ne hívjad nevét Szárajnak, hanem Sára legyen a neve.

Ha Sára alakjában az igazi női lélek hősiessége rajzolódik ki, a másik anya, akit ma idézünk, Ráchel, a női lágyág mintaképe. Kaul bórómó nismó³³⁶ (Jer. 31,14), Ráchel siratja gyermekeit. A lány, szenvedő női lélek szívettépő fájdalma sikolt ebben a megrázóan gyönyörű bibliai versben, mely örök kifejezője az örök anyai szenvedésnek. Mert ne higgyétek, hogy Ráchel csak egy volt. A bibliai Ráchel megismétlődött sok milliószor. Az én édesanyám, a tiéd és külön-külön mindannyiunké Ráchel volt, anya, hitves, a szó leggyönyörűbb, legtisztább, legigazibb értelmében. Feledhetetlen, földön járt angyal, mint a bibliai Ráchel, kinek alakja megjelenik ma lelki szemeink előtt. Kér, könyörög, sír, zokog gyermekeiért. Érettem, éretted, gyermekeinkért, unokáinkért. Lelke a lágyág és hősiesség anyagából tevődött össze, harmat és napsugárálom és valóság volt ő, az anya. Mosoly gyermekeinek, és dacos, összeszorított ajkú az élet mostohaságaival szemben. S a női lelkiségnek ez a másik mozzanata, a fájdalmasan szerető női szív, a maga szüntelen belső remegésével, szeretteiért való aggódó félelmével, drága könnyeivel, úgy hozzátartozik a zsidó anya lényegéhez, mint Sára hősiessége.

A zsidó anya harmadik jellemző vonása az a vágy, hogy gyermekeinek istenfélő zsidó nevelést adjon. Ezt a vonást a harmadik asszony alakja domborítja ki élesen. Vönószáttó láámoszchó zerá ánósim, unszáttiv láHásém kol jómé chájjov³³⁷ (I. Sám. 1,11). Ezt a fogadalmat tette Channa, Sámuel próféta anyja,

³³⁶ Hang hallatszik Rámában.

³³⁷ És majd adsz a szolgálódnak férfimagzatot: akkor odaadom őt az Örökkévalónak életének minden napjaira.

amikor gyermekért könyörgött Istenhez. Az igazi zsidó anya mindig Channa szellemi örököse. Mindig úgy neveli gyermekét, mintha ezt a fogadalmat tette volna. Mint ahogy valójában teszi is ezt a fogadalmat, ha nem is önti ünnepélyes szavakba, de lelke mélyén olyan szent várakozással tekint az anyaság hivatása elé, mely egyenértékű a fogadalommal. Tudja, ha így neveli gyermekét, ezzel egyaránt szolgálja gyermekének, a zsidóságnak és az egész emberiségnek érdekét. A három érdek elválaszthatatlan, mert közös alapjuk az isteni tanítás.

Farkas László

TALÁLKOZÁS ÖNMAGUNKKAL

Ósi melódiák megindító hangjai tolmácsolják felénk az írás örök szavát jomkippur napján.

Bözausz jóvau Áháraun el hákaudes³³⁸ (Lev. 16,3). Felfigyeltek a bölcsek a szokatlan szóra. Gondosan cizellált a biblia stílusa, mutató névmás főnév helyett szokatlan forma, vajon mit akar jelenteni? Háromféle vélemény alakult ki közöttük:

1. Bizchusz háTauró, seneemár: zausz hátauró áser szom.³³⁹

Mause Deut. 4,4.

2. Jiszróél, sen: zausz kaumószéch domszó löszómor.³⁴⁰

Cant. 7,8.

3. Sövótim, sen: sönájim ószor ávónim, hójó nőszunauz ál libbau sel Áháraun...³⁴¹

Amióta elpusztult a szentély, szentély lett minden templom, amióta nincsen főpap, mindenki önmaga papja. Az ősi rítusokból csak emlékeztetők maradtak. Háromféle kötelességről kell számot adni Istennek. Az elsuhanó év egyetlen napján pillanatra megállni, odaállni lelkiismeretünk elé és számot vetni, mit teljesítettünk kötelességeinkből.

1. Mit tettünk a Tóránkért? Hogyan igyekeztünk emberi kötelességeinket a Tórával egybehangolni, hogyan segítettünk ehhez másokat? Mi maradt a megvalósítható szokásokból,

³³⁸ Ezzel menjen be Áron a szentélybe.

³³⁹ A Tóra jogán, ahogy írva van: ez a Tan, melyet tett Mózes (Izrael fiai elé).

³⁴⁰ Israel, ahogy írva van: a termeted hasonlít a pálmához.

³⁴¹ Törzsek, ahogy írva van: tizenkét kő volt Áron szíve fölé helyezve.

szertartásokból? Mennyi él még házunkban, mit látnak abból gyermekeink?

2. Mit tettünk a zsidóságunkért? Egyetlen szem kiesése megszakítja a hagyományok végtelen láncolatát, melyet elődeink vérükkel hoztak idáig. Mit tettünk templomaink, intézményeink, temetőnk fenntartása érdekében? Kötelességeink vannak azok iránt, akik ránk hagyták, kötelesség azok iránt, akiknek tovább kell adni. Sokszor éreztük áldását, sokszor bátorítottak, vigasztaltak bennünket, érezték ezt elődeink, érezzék utódaink is.

3. Mit tettünk embertársainkért? Kivesszük-e mindenből egy részünk, mint ahogyan ezt törvényeink előírják?

Megrendítő nap ez, megrendítő találkozás a hívő ember számára, nemcsak Istenével, hanem saját lelkiismeretével is. A kötelességek három dimenziója ködlik fel előttünk, amely meghatárolja egész emberi, egész zsidó életünket. Szent kötelességünk az esztendő legszentebb napján jóvátenni az esetleges hibákat, pótolni az elmulasztottakat és megfogadni: vöchol ódom lau jlhje böauhel mauéd³⁴² (Lev. 16,17), nem marad többé semmi emberi, semmi gyarló bennünk. Jóvá tesszük, amit önmagunk ellen, amit zsidóságunk ellen, és amit embertársaink ellen vétettünk. A megtisztult lélek megnyugtató tudatával járulunk Isten elé, akinek kegyelmét reméljük, felidézve kedveseink emlékét, akik mindig tudták kötelességüket. Tiszta életük világítja meg az igaz utat, melyet az esztendő folyamán oly sokszor eltévesztettünk.

Jizkaur...³⁴³

Gleichmann Emil

³⁴² Senki ne legyen a találkozás sátrában.

³⁴³ Emlékezz...

TEST ÉS LÉLEK

(A rabbi nélküli hitközségekbe szétküldött beszéd)

És a hetedik hónap tizedik napján szent gyülekezések legyen nektek, sanyargassátok lelketeket, semmi munkát ne végezzetek!

Ezek a mára rendelt tórai igének örök szavai. Testvérek! A lélek ünnepe van ma. A lélekhez és a lélekről szól a tórai parancs. Böjtöt szab meg az előírás. Léleknek sanyargatását.

S van ebben valami feltűnő. Böjttel a testet sanyargatjuk, testünk nem kapja meg a fenntartó energia anyagát, a test szenved, hogyan szólhat a parancs a léleknek, hogy böjt sanyargatásával szerezze meg az ember számára az engesztelést?

Valahogy úgy mutatja az élet, hogy a test független a lélektől. Mindkettő éli a maga életét, s talán ez az ünnep is csak a léleknek [van] szánva, mi része benne a testnek?

Régi kérdése a Talmudnak: vajon a test és a lélek kivonhatja-e magát külön-külön az égi büntetés alól úgy, hogy a test azt mondja: a lélek vétkezett. Hiszen attól a naptól kezdve, hogy elválik tőlem, íme úgy fekszem a sírban, mint a néma kődarab.

A lélek pedig így szól: a test a vétkes, mivel attól a naptól kezdve, hogy elválok tőle, repdesem a levegőben, mint a madár.

S válaszol a Talmud mestere a kérdésre: Elmondok erre egy hasonlatot. Mihez hasonló ez a dolog? Ahhoz a királyhoz, kinek volt egy gyönyörű kertje, és ebben nagyon szép fűgék. Két őrt állított a kertbe: egy sántát és egy vakot.

Odaszólt a sánta a vaknak: Nagyon szép gyümölcsöt látok a kertben, jöjj, végy a válladra, hozzuk el, hogy megehessük. Felvette a vállára a vak a sántát, elhozták a fűgét, és megették.

Néhány nap múlva eljött a kert gazdája, és így szólt hozzájuk: hol vannak a gyönyörű fügek? Így válaszolt a sánta: nincs nekem jó lábam, hogy járhatnék? Így szólt a vak: nincs nekem szemem, hogy lássák vele? Mit tett erre a gazda? Felültette a sántát a vak vállára, és elítélte őket, mintha egy személy lettek volna.

Ugyanígy az Örökkévaló előhossa az Ítélet napján a lelket, beléhelyezi a testbe, és megítéli őket, mint egy személyt, mert szól ő felülről a léleknek és a földről, hogy ítélje népét, a testet.

Testvérek! Ez a zsidó tanítás. Élvezni kell nekünk az életet, melyet az Isten ád nekünk a földi időben, de meg kell adni a léleknek is azt, ami az övé, amit a lélek tisztasága követel tőlünk.

Nem független a lélek a testtől. A lelket kell sanyargatni ezen a napon böjtöléssel, lemondással, alázattal, meghajlással, noha a böjt csak a testnek sanyargatása.

Ezért mondja nekünk a Tóra, hogy sanyargassuk lelkünket, mert a test és a lélek örök összefüggésben van, egymástól elválaszthatatlan. Együtt jár az életben mind a kettő, sanyargatni kell a testet, hogy tudjon állhatatos lenni, hogy tudjon lemondani, akkor is, amikor minden bőségben van előttünk, hogy tudjon nélkülözni, mikor megkaphat mindent, úgy lesz erős és tűri a szenvedést, mikor nélkülöznie kell, hogy ereje legyen, mikor megpróbáltatásokban van része.

Csak egy napra írja elő Tóránk az önfegyelmézést a test sanyargatására. Az életben máskor nem így van, de parancsában benne [van] a lélek önkínzó megtisztítása is. Nem kíván tőled a zsidó élet egész napos imát, de ezen a napon merülj el fohászban s kérd az örökkévalót, tekintsen feléd. Bocsássa meg a test lélekhajtotta telhetetlenségét, ne nézze a vétket, de legyen irgalmas hozzád.

Sanyargassátok lelketeket is böjttel, küzdjétek le a test vágyait, és imádkozzatok teljes lélekkel. Kínozzátok lelketeket is, hogy megszerezzétek a magatok és embertársaitok békéjét.

A lélek rossz indulatai feldöntették a földi békességet: irigység, hivalkodás, harag, bosszú, haszonlesés, hazugság, gyönyörvágy, gyűlölség letörölték a gyermeki ártatlanság szent békéjét, de a lélek sanyargatásával, a bűnbanás, a töredelmes megvallás, vezeklés útján visszavívhatjuk, visszakönyöröghetjük a békét szívünkbe.

Nehéz ez az út, de meg kell járni, ez az ünnepnek és emberi létünknek parancsa. Sanyargassátok lelketeket, mert másképp fel nem juthattok a béke templomába. Fájdalom ez kezdetben a léleknek, de meg kell tennie: ha minket bántottak, ingyen megbocsátani, ha mi sértettünk, készségesen megkérlelni, jótalanul szerzettet visszaadni, feldúlt családi békét visszaállítani, célt tévesztett életet újrakezdeni, bűnös vágyakat gyökerestől kitépni, mérsékletet, önfegyelmet gyakorolni, szerénységet, szeretetet művelni, igazságot, türelmet és tiszta erkölcsöt meghonosítani, munkálkodni rajta és győzelemre vinni... minden bizonnal a lélek fájó sanyargatása. De csak a kezdet nehéz. Munka alatt nő az akarat, sanyargatás közben erősödik a lélek.

Ha a lélek elhagyja a testet, éli külön életét, testünk porban hever, mint a néma kődarab, de ha együtt halad örömben és bajban, bőségben és szorultságban, madár könnyűségével emeli a poralkatot, száll terhével és emelkedik, viszi és felfelé ível véle együtt az igaz magasságok felé, mind közelebb-közelebb a béke tökéletes forrásához, Istenhez. S Ő imák lelkes szárnyán fogad el bennünket, és szétárasztja, kiterjeszti felettünk békessége sátorát.

A kettő mindig együtt jár, test és lélek együttesen felelős. Így kell cselekednünk és tudnunk, hogy nem szabadulhatunk meg a felelősség alól. Erősítsük lelkünket a lemondással, s tudjunk uralkodni testünk vágyai felett is!

S a lélek ünnepe a mai.

Lelkek emlékét idézzük magunknak az ünnep áhítatában. S a lelkek idézése, emlékek életrekeltése is tanítja számunkra, hogy nem szűnik meg a lélek és a test a halál pillanatában.

A talmudi hagyomány tanítja: mindazoknak, kiknek nevében egy-egy mondásukat idézik az élők világában, megmozdul ajkuk a sírban. Mély az értelme e tanításnak.

Ha elköltözik egy is azok közül, kiket az életben szerettünk, örökre elvesz számunkra, ha nem emlékezünk róla, ha nem hívjuk emléken keresztül, s nem tesszük élővé a magunk számára.

Ha hívod, ha figyelmeztető ajkának intését tetté változtatod, ajka odaát is ismétli az óvó, oktató igéket, s örökélőn melletted marad, vezérlő eszmeként. Ha idézed emlékét, olyan ő számodra, mintha élne, mert az ember dolga a világban, hogy tanítást adjon az utódnak, hogy élő folytonossággá legyen elmúlása után, s mit ő adott, örök hagyományként származzék át örökségül az utódokra. Idézd az emléket, s véled a lélek, s a test nem élt hiába!

Vésd szíved táblájára az apai példát, keltsd életre az anyai szeretetet, gondold a testvérré meg az életnek társára, mert nem csak test volt ő, a lélek örökre melletted él.

Sanyargatod emlékidézéssel a lelket, de erősödik általa a tested. A fájdalom csak arra jó, hogy még inkább érezd a következő örömet.

Testvérek, így értsük meg az ünnep tórai parancsát. A test és a lélek örök szövetségben él, elválaszthatatlan frigybe olvasztotta

az Örökkévaló, mindkettő ott áll, közös felelősségben, az ő magasztos színe előtt a mai ítéleti órán.

Kérjük Őt és fohászkodjunk Hozzá, hogy irgalommal ítélje meg a lelket, és a testnek cselekedeteit megbocsátásával tekintse.

Adjon erőt nekünk és minden testvérünknek, hogy ünnepének napján jöhessünk templomába lelket meg emléket idézni, és valóra válthassa a Tóra ünnepi ígését: hogy a hetedik hónap tizedik napján legyen szent gyülekezés, sanyargassa tisztító böjttel minden zsidó ember lelkét, hogy a megbocsátásban megszülessék a test és lélek együttes békessége,

Ámen.

Dr. Klein Tibor

v v
v

„A messiási korszak ezen a világon lesz, s a természet törvényei nem változnak meg.”

(Májmuni: Hilchausz tösumó³⁴⁴ 9,2.)

³⁴⁴ A megtérés szabályai.

AGGÁDÁK OLVASÁSA KÖZBEN

Három vihar

Három nagy viharról beszél a Szentírás: Jóna, Jób és Élijáhu idejében (Ber. Rabba 24,4).

Jóna idejében: Arra a viharra vonatkozik, mely a kötelességei elől elmenekülő ember lelkében megy végbe. Vöhorsóim kájom nigros³⁴⁵ (Jes. 57,20)

Jób idejében: Ez a megpróbáltatás és a szenvedés vihara. Van összefüggés a két vihar között. Aki Isten elől menekül, megszökik, egyedül marad, bajában összeroppan.

Aki az emberek elől, az nem érzi a segítés boldogító érzését, aki a zsidóság elől menekül, az megszensteleníti azok emlékét, akik életükkel és halálukkal szentelték meg a zsidóságot.

Élijáhu idejében: Az emberek gonoszsága elől (Ácháb)³⁴⁶ Istenhez menekül, és a Chóreb-hegyi látomásban megerősödik benne a küldetés parancsa, és a lelkesedés vihara új feladatok felé hajtja.

A négy tanácsadó

Amikor Isten a mi világunkat meg akarta alkotni, tanácsot kért:

1. égtől és földtől = somájim vóórec
2. az emberi alkotó erőtől = máászé jaum vójaum
3. az igazak lelkétől = náfsausz cáddikim
4. önmagától = bölibbau nimloch

³⁴⁵ De a gonoszok olyanok, mint a felkavart tenger.

³⁴⁶ I. e. 874 – i. e. 853 között Izrael királya.

-O-O-O-

A legszentebb napon a zsidó ember megvizsgálja az ő „kis világát”, hogy újjáteremtse azt, akkor ebben az isteni példát kell követnie.

Mi alakíthat bennünket újjá?

1. Természet, alázatra indítja az embert.

2. Az élet feladatai.

3. Történelmünk nagyjainak dicső példái. Ezeket okulásra feltárta Isten nekünk, de van, aminek okát, értelmét nem tárta fel előttünk, amit önmagával beszélt meg.

4. Ezt emberi elme felfogni nem képes: a szenvedések és tragédiák az ember életében.

Dr. Komlós Ottó

HÁROMNEGYED ÉVEZREDDDEL EZELŐTT

MÁJMUNI MÓZES TÖRVÉNYKÖNYVÉBŐL

„Ma, amikor nem áll már a szentély, és nincs engesztelést szerző oltár, csak egyetlen engesztelési mód van: a megtérés. A megtérés engesztelést szerez minden bűnért. Aki egész életében gonosz volt, de végül is megtér, semmit sem vesznek tekintetbe gonosztetteiből, amint az írás mondja: A gonosznak nem kell elbuknia gonoszságban. (Jöchezk. 33,12.)

Maga az engesztelés napja is csak azok számára szerez engesztelést, akik megtérnek, amint az írás mondja: Ezen a napon engesztelést szerez nekik (ti. a megtérőknek).”

Hilch. Tösuvó³⁴⁷ I. 3.

„Ez a teljes megtérés: Ha előadódik valami, amit elkövethetne, s módjában van, hogy megtegye (a rosszat), s mégis távol tartja magát és nem teszi, mert a megtérés (szelleme) irányítja, nem félelemből és nem testi ereje híján”.

Hilch. Tösuvó II. 1.

³⁴⁷ A megtérés szabályai

„Aki hibát követett el embertársával szemben, és a sértett meghalt, mielőtt bocsánatát kérhetné, vigyen tíz felnőtt férfiút, és állítsa őket a meghalt sértett sírja köré, s mondja jelenlétükben: Vétkeztem a Teremtő, Izráel Istene ellen és ez ellen a férfiú ellen, így és így cselekedtem.

Ha anyagiakkal tartozott néki, adja vissza örököseinek. Ha nem ismeri örököseit, helyezze el a bíróságnál, s ott vallja meg bűnét.”

Hilch. Tösuvo II. 11.

„A lehetőség mindenki számára adott: ha a maga számára a jó utat akarja választani és igaz legyen, módjában van. S ha a rossz útra akar térni, módjában van... Az emberi nem e tekintetben egyedüli, hogy saját maga tudatosan és tervszerűen tudja, mi a jó és mi a rossz, s azt teszi, amit akar.”

Hilch. Tösuvo V. 1.

MESTEREINK JÓMIM-NAURÓIMI³⁴⁸ GONDOLATAI

Lőw Immánuel:

„Réstöltő buzgóság áramát szüli az ünnep, áthidal hasadékok, át mélyvájatú medret, hogy keblére öleljen Istennek szerelme: – Nincs szakadék, nincs űr, nincs mélyülő meder, amit át nem hidal bűnbánat hatalma, Isten könyörülete.”

Kétszáz beszéd I. 26.

„A jó győzelmének reménye merész remény, de a hívő hitnek valósuló szép reménye.”

Ua. 30.

„Sivár, virágtalan ligetében életednek örökzöldet ápolj! Avagy oly töméntelen-e tavaszod feslő bimbaja, nyarad ragyogó szirmú virága, hajló korod elvétve nyíló őszikéje, hogy a hitnek enyhe, változatlan télizöldjét nem kívánod?”

Ua. 16.

³⁴⁸ Félelmetes napok.

„Bensőnk világa felsőbb világnak tükröződése! Színlő vonala magasba száll az ünnep buzgó ájtatának hullámhegyén.”

Ua. 17.

„Mint a meddő kagylóölben a tengernek bújása, úgy bújjon szívedben remények morajlása.”

Ua. 48.

Perls Ármin:

„Áldd meg... meglegedett munkásokkal a gyárat, műhelyeket, bányákat és boltokat, a nép javát önzetlenül istápoló tisztviselőkkel a közhivatalokat, lelkes vezérekkel a községeket, buzgó tanítókkal az iskolákat...”

Beszédek IV. 26.

„...volt idő, mikor még a hitigazságokat is karddal döntötték el a csatamezőkön, majd jön egy szebb, dicsőbb kor, mikor a jog és méltányosság törvénykönyvét vetik a mérlegbe, és az dönt fejedelmek és nemzetek ellenséges hatalmi érdekei között.”

Beszédek IV. 27.

„Kell, hogy legyen minden zsidó családban egy eszmének, egy iránynak, egy semmi megalkuvást nem tűrő gyökérelvnek, mely vasgerenda módjára keresztülhúzódik a lelkeken, hogy Istentől és egymástól el ne hajoljanak.”

Ua. 30.

„S ha egyik-másik ága el is száradt, nem hajt már sem virágot, sem gyümölcsöt, akkor sem vessétek félre. Tiszteljétek a

múltat romjaiban is. Ezekből az ágakból készítjük mi, kik az Úr szőlőjét műveljük, a karókat, melyekre ráköttjük a tőkét, hogy tömött fürtjei sárba ne hulljanak. Ezekből faragjuk a botot, melyre később rátámaszkodtok, hogy az élet gondjai és terhei alatt össze ne roskadjatok.”

Ua. IV. 36.

Kohn Sámuel:

„Ros hássáná az évnek kezdete, újév. Ez tehát nem a múltra, hanem a jövőre, nem a régre, hanem az újra, nem hátra, hanem előre utal.”

Zsinagógái szónoklatok 1875. 2.

„A múltnak hibáit és tévedéseit csak a jövőben igazíthatjuk ki.”

Ua. 3.

„Vallásunk nem ismerte el sohasem azt, hogy az emberiség egykoron jobb és szerencsésebb volt, és most aránylag boldogtalanabb korszakot él. Hitünk nem ismer bünt, mely az emberiséget annyira sülyesztette volna, hogy tőle még ma sem szabadulhatott fel; nem ismer sem eseményt, sem egyéniséget, sem tárgyat, mely a történet vagy a hit oly magaslatán állott volna, hogy az emberiség azóta magasabbra nem törekedhetnék.”

Ua. 6.

„És hitközségünk – valljuk meg nyíltan a bűnbánat e napján – nem felelt meg szent hivatásának, hogy mint fővárosunk nagy községe, a művelődés zászlóvivője legyen, hogy vezércsillaga

legyen a magyar zsidóságnak az új nagy eszmék érvényesítésében, a vallásos és szellemi haladás felkarolásában, pártolásában.”

Ua. 21.

Neumann Ede:

„Nem válnak-e még a leggyalázatosabbak is hőökké, midőn a rágalom fegyverét emelhetik testvérük ellen.”

Prédikációk I. 1886. 183.

„A hiba inkább magasabb körök sajátja, míg a büntett az alsóbb köröknek, a földhözragadt szegénynek képezi egyetlen birtokát. Akik a társadalomban előkelő helyet foglalnak el, akiket Isten kegyelme megajándékozott földi javakkal, mintegy akaratuk ellenére maguk se tehetnek róla, ráadásul az erényt kapták – nem ölnék, nem lopnak. Azok pedig, akik arcuk verejtékében keresik mindennapi kenyerüket, akiknek minden áldott nap új gondokat és új nélkülözéseket hoz, azok még a szégyen és gyalázat nyűgét is kénytelenek hordozni...”

Ua. 185.

Kecskeméti Lipót:

„A hirtelen lelkesedés a jóban, de a hirtelen lelkesedés a rosszban is; hanem hogy azt a lelkesedést a rosszban is a legjobbnak hite viszi, hogy minden áldozatot megér...”

Vallási zsidóság 34.

„...a zsidó érzésnek ott kell megmutatnia, hogy mi, ott a munka emberében, a munka világában, ott, ahol eldől, erő-e és milyen erő az erő.”

Ua. 36.

„Olyan is a zsidó lélek: nagyon sokat megbírt; a legérzékenyebb szervezet és szertelen a teher, amit vállalnia kell: kint és eszményeket. Valaki, valami ráparancsolja: az Isten, az erkölcs, az élet, egy ösztön, egy emlék, egy álom – és a zsidó szív legutolsó a panaszkodásban.”

*Edelstein Bertalan.*³⁴⁹

„Vajon halált érdemel-e Izrael, ha nem is emelkedett még fel egészen arra az eszményi magaslatra, melyet alapítói, fejlesztői számára kiszemeltek, de alá sem süllyedt?”

Zsinagógai beszédek, 1906. 37.

„Csak az, aki valamilyen módon összefügg az étellel, a munkával, csak az, aki a mindnyájunk által mindig kevesellt, de mindig eltékozolt életnapokat a munkának szenteli, annál találhatod meg legalább előfeltételeit, alapját a boldogságnak.”

Ua. 41.

„A munka azért alapja csak a boldogságnak és még nem maga a boldogság, mert a boldogság egyik elengedhetetlen feltétele: az erkölcsi tudat, az erkölcsi érzés, a jót a rossztól megkülönböztető képesség és annak követése az életben.”

Ua. 42.

³⁴⁹ Edelstein Bertalan (1876–1934), rabbi, vallástudós, budai főrabbi, az Országos Rabbiképző Intézet tanára. Életéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, 209. o.

„A bátorság, a maga élethivatásától való meggyőződöttség már maga biztosítja a győzelmet is.”

Roshásónó 5690. B. I. H. É. XVII. 9. 2. 1929.

Pollák Miksa.³⁵⁰

„Izráel tisztító szélvész gyanánt robogott a szellemvilágon keresztül.”

Ünnepi beszédei I. 1937. 79.

„Habár lassan-lassan, de mégis tért hódít annak felismerése, hogy a világbéke nem lehetetlen, csak közös, egyetemes akarat kell hozzá.”

Ua. 91.

„A próféták hirdette világbéke nem lehetetlen, csak egy feltételt kell teljesíteni: nem szabad azt kenetes ajakkal hirdetni és mellette véres kézzel a kardot döfésre készen tartani.”

Ua. 91.

³⁵⁰ Pollák Miksa (1868–1944), rabbi, vallástörténész, Pap Károly író édesapja. Életéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, 715. o.

*Spira Salamon:*³⁵¹

„Mert van egy olyan élet is, amelyben a napok tömege, száma gyarapodik, mégsem lesz nagyobb az élet tartalma, becse, értéke és szentsége.”

Beszédek, Miskolc 1938. 167.

„Az emberiség halad, előre tör, tökéletesedik, század századba kapcsolódik, mind inkább tűnnek a babona és a sötétség rémei, világosabban megjelennek, valósulnak az igazság eszméi. Áttekintjük az időnek hatalmas arányait, érezzük, még messze vagyunk a céltól, kell még, hogy számtalan elme felszánts a szíveket, hogy elhintse a lelkekbe a tiszta megismerés vetéseit, még tévedések sokasodnak, még az állat uralkodik sokszor az emberben... míg beköszönt ama korszak, melyet a próféták hirdetnek... s minden élő hódol az Örökkévalónak, és minden ajak zengi dicsőségét.”

Ua. 180–181.

Kaufmann Dávid:

„Wir haben den Boden unserer Kraft verlassen, aus dem wir auf unsichtbaren Wegen die Säfte zogen für unseren ewigfrischen Bestand, die Frische ist verschwunden, verloren ging die Kraft.”³⁵²

Achtzehn Pred. (1874) 16.

³⁵¹ Spira Salamon (1865–1944), rabbi, vallástudós, 1898-tól Miskolc főrabbi. Életéről bővebben lásd: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, 802. o.

³⁵² A német idézet magyar nyelvű fordítása: „Elhagytuk erőnk talaját, melyből láthatatlan ösvényeken szívtuk a nedveket örökké friss alapanyagunkhoz, eltűnt a frissesség, elveszett az erőnk.”

„Wenn so die Jugend heranwächst in der Furcht Gottes in der Übung unserer ewigen Gesetze und die edlen Tugenden unseres Stammes in ihrem Herzen keimen und erblühen dann wird die Zahl der Glücklichen sich wieder mehren in Israel.”³⁵³

Ua. 18.

„Sie geht nicht unnütz am Gemüthe vorüber, die Fluth der heiligen Gefühle sie lebt benetzt den Herzensgrund für die Gluth des Jahres.”³⁵⁴

Ua. 21.

Hevesi Simon:

„Fényes mozzanat a megtérés lelkünk életében. Olyan az, mint a delejáram, megrázkódtatja a lelket és megüdüti azt. Szellemünk ereje, lelkünk nemessége, jellemünk acéla, erkölcsünk ellenállóképessége a megtérés hullámaiban edződik erőssé, edződik sziláddá. Aki megtér, aki számba veszi koronként erkölcsi állapotát, beismeri bűnösségét és nemes elhatározásokkal gazdagítja lelkét, az süllyedést nem ismer, az csak emelkedhetik.”

Megtérünk. MZSG. V. 5664. 2.

³⁵³ A német idézet magyar fordítása: „Amikor az ifjúság istenfélelemben és örök törvényeinket követve nő fel, és törzsünk nemes erényei kicsíráznak és kivirágognak a szívében, akkor a boldog emberek száma újra megnő Izraelben.”

³⁵⁴ A német idézet magyar fordítása: „Nem megy el haszontalanul az elme mellett, a szent érzések áradata élleti, átnedvesíti a szív talaját az év izzására.”

SZÖLICHÁK ÉS SZÖLICHAUSZ-KÖLTŐK

A hajnali áhítat imádságait egy könyv őrizi, benne az istenkereső emberi lélek fohászai és elődeink szenvedéseinek fájdalmas panaszai. E könyv hosszú évszázadok irodalmi munkásságának az eredménye.

A Sölaus eszré middausz, Isten tizenhárom tulajdonsága, mely Mózes előtt akkor tárult fel, amikor Szináj hegyén volt, hogy lehozza [a] második törvénytáblát, középponti része a szölichausz istentiszteletnek. A Talmud szerint ugyanis Isten Mózeszt megtanította imádkozni: „Valahányszor Izráel vétkezik, imádkozzék előttem ezen a módon, és én megbocsátok.” R. Jehuda ezt tanította, hogy e tulajdonságok [az] alapjai az isteni frigynek, mely így nem maradhat hatástalan. Érthető tehát, hogy az isteni megbocsátás e fenséges jelzői a bűnbánó imádságok középponti részeivé lettek, és kezdetben a szölicha megjelölés kizárólag rájuk vonatkozott. Az imarend később egyéb könyörgő bűnvalló imákkal bővült, melyek nagyrészt bibliai versek

³⁵⁵ Elul hónapban éjféltől és napfelkelte között, engesztelésért mondott imák. Szefárd zsidók a hónap első napján, askenáziak a ros ha'sanat megelőző szombat kimenetelekor kezdik mondani.

összefűzéséből jöttek létre. Ezek a szölichausz istentiszteletnek bevezető és befejező részei.

Később nem érték be ezekkel a bibliai motívumú könyörgő imádságokkal, hanem a pijjutok³⁵⁶ mintájára szölichákat szerkesztettek. A szölicha külső formájában hasonlít a pijjuthoz, de tartalmában eltér tőle. A Pijjut tárgyát a múltból merítette, a szölicha a jelennek fájdalmát ecsetelte. Zunz szerint a pijjut a próféciához áll közel, míg a bűnbocsánati dal a zsoltárokhoz.

A zsidóság ezekben a szölichákban siratta el a maga fájdalmát, és így a középkori zsidóüldözések megismeréséhez szinte kútforrásul szolgálnak. Az elégiák a bűnbocsánat reményében és némelyek a messiási korszak eljövételének hitében csendülnek ki.

Szádja gáonnak (882–942)³⁵⁷ *ovló náfsi*³⁵⁸ kezdetű szölicháját őrzí könyvünk, de ennél is jelentékenyebb az erev raus hásónói³⁵⁹ gyönyörű könyörgése: Ó, tekintsd szolgád és jámboraid hűségét, akik halált vállaltak érted... Ó, emlékezz ezekre az oltárookra, tekintsd ezeket az áldozatokat, szánj meg, fordítsd el a haragot, és vess véget a vésznek és rombolásnak, mely népedet pusztítja el! Irgalmazz, és kegyelmezz a megmenekült maradéknak, vezess sötétségből világosságba, és hozz reánk jó esztendő, a kegyelem évét és a megváltás esztendejét.

³⁵⁶ Görög eredetű szó, jelentése: liturgikus költemény.

³⁵⁷ Szadja ben József (882–942), egyiptomi születésű rabbi, vallástudós, a diaszpórában élő zsidóság egyik vallási vezetője, a kora középkori zsidóság kiemelkedő alakja.

³⁵⁸ Gyászol a lelkem.

³⁵⁹ Ros ha'sana estéje.

Sölómó ben Jöhuda ha-Bávli az itáliai zsidó irodalom egyik jelentős képviselője, számos szölichával szerepel gyűjteményünkben. Panaszkodik a zsidóságot ért fosztogatás és becsmérlés miatt, és haragra gerjed azok ellen, kiknek célja, hogy „népedet örökségedből kizárják”.

Gersom ben Jöhudó (szül. 960 körül) „a diaszpóra világossága” a midrás szavaival kiált föl: Ha függöny zárja el imádságunkat, teremts számára fenséges trónusodhoz odajárulást! Erev-raus-hásónónak zöchaur börisz³⁶⁰ kezdetű szlichája, melyről elnevezését nyerte maga a nap is, szomorúan idézi föl, hogy az egykori díszből, erőből nem maradt meg más, mint a Tóra.

A dél-itáliai neves tudósi körhöz tartozott *Élġja ben Sömjája*, gyűjteményünkben a legtöbb dal tőle való.

Neves szölicha-költő *Méir ben Izsák*, aki Rási wormsi tartózkodása alatt cházán volt ott. (Ő volt szerzője az ákdómusznak³⁶¹ is.) Szölichái általában könyörgő imádságok, és gyakran dolgozzák fel Izsák feláldozását.

A spanyolországi virágzó zsinagógai költészetből *Izsák ben Gájját* és *Salamon ibn Gábirol* műveivel találkozunk. Gábirol szölichái közül a legismertebb a *saufét kol hóórec*³⁶² kezdetű, mely az egész föld bírójától életet és szeretetet kér meggyötört népe számára.

³⁶⁰ Emlékezz a szövetségre!

³⁶¹ „Bevezető”, arámi nyelvű liturgikus költemény. A savuoti liturgia része.

³⁶² Az egész föld bírāja.

Gyűjteményünk legkésőbbi darabja valószínűleg az *el Elanáh doľfó éni*³⁶³ kezdetű elégia, melyet szerzője, Maharsó, a híres varsói talmudista, a varsói mártírok emlékére írt (1596).

Dr. Komlós Ottó

„Véleményem a tekintetben, hogy valójában mi is a megtérés, a következő: A megtérés lényege, hogy az ember újra rendezi Istennel szembeni szolgálatát, miután eltért tőle és vétkezett, és ismét műveli, amit elhanyagolt, akár Istenről és szolgálatáról való helytelen felfogása, akár más okok miatt.”

Bachja: Chauv. Hálv. 7, 1.³⁶⁴

³⁶³ Istenhez könnyezve tekint szemem (Jób 16. 20).

³⁶⁴ Bahja ibn Pakuda (kb. 1050-1120): A szívek kötelességei.

SZEMLE

IRODALMI SZEMLE

1.

Még 1870-ben Silwan (Siloam) faluban – Jeruzsálem közelében – Clermont-Ganneau francia régész felfedezett egy sziklasírt, rajta három sornyi óhéber betűs feliratot. Három szót tudott belőle elolvasni: „áser ál hábájt”³⁶⁵ (miniszter). A feliratos sziklasír később a British Museumba került. Nyolcvanhárom év múltán el tudta olvasni N. Avigad, a Héber Egyetem egyik archeológusa (Israel Exploration Journal. III. 1953. 137–152.). A felirat így hangzik: „Ez ...jáhu miniszter (sírhelye). Nincs itt ezüst és arany, (csak) csupán az ő csontja és ágyasának csontjai vele. Átkozott ember, aki felnyitja ezt.” Írás alapján megállapítható, hogy i. e. 700 körüli időből való. Az eddigi legrégebbi zsidó sírfelirattal van dolgunk a királyok korából, s egyúttal – a Mésa- és Siloa-felirat mellett – a harmadik nagyobb, összefüggő héber nyelvemlékkel. Avigad valószínűvé teszi, hogy a töredékes ...jáhu a Sevnájáhu név maradványa, s ez hebraizált formája annak az arám Sevnának, akinek sírját Jesája látta és támadta (XXII. 15–16.). A most

³⁶⁵ Kb. királyi intéző (lásd pl. 1Királyok 18.3).

kibetűzött sírfelirat meggyarázatát adja a próféta nemes haragjának: Sevna nyilván eltaszította zsidó feleségét, és idegen származású ágyasával kívánt eltemetkezni. A Háárecben³⁶⁶ olvastam, hogy az Izraelben járt Albright professzor osztja mindenben Avigad nézetét.

2.

Az Ashburnham Pentateuchus³⁶⁷ az i. u. VII. századból (ma a párizsi Bibl. Nationale-ban) a leghíresebb, illusztrált, ókeresztény Bibliák közé tartozik. Miniatúráiról Joseph Gutmann kimutatja, hogy zsidó mintára mennek vissza, és kapcsolatot tartanak a Dura-Europos zsinagóga freskóival (JQR. N. S. XLIV. 1953. 55–72.).

3.

Az anya és hét fia történetét a Makkabeusok könyvén kívül elmondják babiloni (Gittin 57b³⁶⁸) és palesztinai (Écha R.³⁶⁹) szövegek. Az utóbbi két forrás az eseményt a II. Szentély pusztulásának idejébe helyezi. Az uralkodó itt már nem Antiochus Epiphanes,³⁷⁰ hanem a császár. G. D. Cohen kimutatja, hogy ezekre a szövegekre hatottak a zsidó és keresztény mártírok

³⁶⁶ A Háérec a mai napig Izrael egyik vezető napilapja.

³⁶⁷ Az Ashburnham Pentateuchus a 6. század végén vagy a 7. század elején készült, latin nyelvű kéziratos kódex, amely Mózes öt könyvét tartalmazza.

³⁶⁸ A Talmud traktátusa (Válólevelek).

³⁶⁹ Écha Rabba: a Siralmak könyvének midrás kommentárja.

³⁷⁰ Antiokhosz Epiphanész (i. e. 215–i. e. 164), ókori hellenisztikus uralkodó, a Szeleukida Birodalom királya. A rómaiak legyőzték, országát birodalmukba integrálták.

kínvallatásának aktái a III. századból. Közli továbbá Jószeéf b. Selómó Carcassone ide vonatkozó költeményének illusztrációját a New York-i Adler-gyűjtemény egy középkori Máchzor-kéziratából (Kaplan Jubilee Volume. New York, 1953. Héber rész: 109–122.). Kár, hogy Bacher tanulmányát nem ismerte és nem értékesítette (IMIT Évkönyve. 1901. 18–35.).

4.

Juda Spiegel héberül megírja az IMIT³⁷¹ történetét, és közli történeti kiadványainak, továbbá évkönyvei történeti tárgyú cikkeinek bibliográfiáját (Szináj. XVII. 1953. No. 1–2. 203–208.).

5.

B. Brillling dolgozatának egy jegyzetéből (Journal of Jewish Studies. III. 1952. 119.) megtudjuk, hogy a boroszlói zsidók 1454-es kiűzetése után az első említés zsidóról 1508-ban történik: Egy boroszlói lakos adósa a budai Mennlein zsidónak (Stadtarchiv Breslau, MS. G. 5. 64. p. 95.). A Mendel család valamelyik tagjáról van itt szó.

6.

J. L. Teicher³⁷² közli a Vádi Murábáát³⁷³ barlangjában talált két papiruszlevelet Bár Kochba szabadságharcára vonatkozóan. Az

³⁷¹ IMIT = Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, a magyarországi zsidóság egyik fő kulturális szervezete, amely könyvkiadással és bibliafordítással foglalkozott.

³⁷² Jacob Leib Teicher (1904–1981) ukrainai születésű, német anyanyelvű zsidó teológus és vallástörténész, 1946 és 1971 között a Cambridge-i Egyetem zsidó teológia professzora. Életéről lásd bővebben:

elsőben Bét Maskó³⁷⁴ előkelői írnak Jésua b. Galgola hadvezérhez és megmagyarázzák, hogy a római hadsereg közeledése miatt nem kereshették fel személyesen. A második Simon b. Koszebától (Bár Kochba) való rendelet Jésua b. Galgolához és embereihez, hogy tartózkodjanak a galileaiaktól (keresztények), különben vasba vereti őket. Nyilván nem bízott a keresztények őszinteségében (Journal of Jewish Studies. IV. 1953. 132–134.). A két levél fényképét hozza a Biblica (XXXIV. 1953. 420–421.).

7.

L. Fuks (Amsterdam) megtalálta a cambridge-i University Library genizái³⁷⁵ között a legrégebbi jiddis kéziratot 1382-ből. Ez többek között a Gudrun-eposz³⁷⁶ jiddis fordítását tartalmazza, és így az eredeti legkorábbi kéziratánál 130 évvel idősebb (Journal of Jewish Studies. IV. 1953. 176–181.).

<https://www.divinity.cam.ac.uk/about-us/historyoffaculty/rabbinics>, letöltés ideje: 2023. március 20.

³⁷³ Héber neve: Nahal Darga, az azonos nevű időszakos patak völgye.

³⁷⁴ A település neve bizonyára ennek a levélnek köszönhetően maradt fenn.

³⁷⁵ A geniza olyan tárolóhelyiség vagy helyszín a zsinagógában vagy annak közelében, ahol a zsidó vallás követői elhelyezik a már nem használható, de vallási okokból meg nem semmisíthető kéziratokat, könyveket.

³⁷⁶ A Gudrun- vagy Kudrun-ének (Gudrunlied) középkori német népköltészeti eposz, amely valószínűleg a 13. században keletkezett. Magyar fordítását lásd: *Kudrun. Középkori német hősi eposz*; ford. Kőrös Endre, szöveggondozás és utószó Lőkös Péter, Budapest, Eötvös Kiadó, 2007.

8.

Lengyelországban felfedezték Eldád Hádáni,³⁷⁷ a legendás hírű utazó (IX. sz.) útleírásának legrégebbi kéziratföredékét. Ez éppen az a halachikus részlet, amely annyit foglalkoztatta a későbbi kutatást. Korábbi híradások után a varsói Zsidó Történeti Intézet megbízásából kiadta jiddis bevezetés kíséretében, jó fényképmásolatokkal St. Streldyn és Fr. Kupfer (Beter far Gesichte. VII. 1954. 131–150.).

9.

Bét Seárimban folytatódtek az ásások 1953-ban. Ennek során újabb katakomba-sírokat tártak fel héber és görög feliratokkal. Közöttük van R. Simoné és R. Gamliélé (az utóbbi héberül is, görögül is). Valószínűnek látszik, hogy I. Juda patriarcha két fia ez (Avigad, Israel Exploration Journal. IV. 1954. 88–107.).

10.

Betleheemtől 5 kilométerre nyugati irányban nyilakat találtak az i. e. XII–XI. századból, tehát a bírák korából. Három darabon a következő felírás volt olvasható: „chicc abd labit”, azaz „Labit (istennő) szolgájának nyila” (Biblica. XXXV. 1954. 407.).

Dr. Scheiber Sándor

³⁷⁷ Eldad ben Mahli ha-Dáni 9. századi zsidó kereskedő, utazó író volt. Születésének pontos ideje nem ismert. Valószínűleg Arábia déli területeiről származhatott.

MAJOR MÁTÉ: *ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNET*. (Ősközösségi és rabszolgatartó társadalmak építészete) Építésügyi Kiadó 1954.

Az ókori kelet művelődése és szorosabban véve a bibliai történetből ismert népek anyagi kultúrájának áttekintése szempontjából felette tanulságos ez a remek kiállítású, gazdagon illusztrált munka. Többek között Egyiptom, Mezopotámia, a hettiták, Palesztina, Asszíria, Ó- és Újbabilon építőművészetét tárgyalja. Minden fejezetet kultúrtörténeti összefoglaló előz meg, amely gazdasági, társadalmi, vallási, irodalmi, zenei és képzőművészeti tájékoztatót ad. A bő képanyagból kiemeljük a gizehi Chufu-piramis³⁷⁸ fényképét és az el-amarnai lakóház-rajzokat, templom-, lakóház- és felleghvár-ábrákat Urból, a bét-seáni palota alaprajzát és a Szentély rekonstrukciójának fényképét a Szentföldről. Az asszír emlékek között látható II. Szargon palotája, a babiloni vallástörténetből pedig [a] Márduk-templom és [az] Istar-kapu fényképei beszélnek a múltból.

A bennünket legközelebből érdeklő bibliai kultúrkörből az Énekek Énekét emeli ki a könyv, mint a világirodalom egyik remekét, a próféták közül pedig az elnyomottak és kizsákmányoltak szenvedéseinek megszólaltatóit, Ámoszt, Michát és Jesáját. Olvasunk az óhéber zenéről is, amelynek ősi dallamai lettek a gregorián énekek alapjává.

A Biblia földjének építészetéről megállapítja a szerző, hogy míg egyrészt számos idegen hatást szívott fel, másfelől

³⁷⁸ A gízai nagy piramisról (Kheopsz-piramis) van szó.

kétségtelenül voltak olyan sajátosságai, amelyeket továbbadott más népeknek.

Dr. Schweitzer József

HOMILETIKA

A JOMKIPPURI PRÉDIKÁCIÓ

(Részlet, Maybaum: Jüdische Homiletik c. művéből ford.)

1. *Kol Nidré*.³⁷⁹ Az esti prédikáció célja, hogy bevezesse az imádkozót a nap gondolatvilágába. Tartalmilag inkább a bűnnel és a megtéréssel foglalkozzék, mint a megbocsájtással és a kiengesztelődéssel. Azonban szigorú elválasztást ne alkalmazzunk. Foglalkozzék prédikációnk túlnyomórészt erkölcsi életünk fogyatékoságaival és eltévelyedéseivel, de csengjen ki szavainkból az a gondolat, amivel a következő napon kívánunk foglalkozni, az engesztelés és bűnbocsánat gondolata is. Ajánlható textusok: Gen 3,8–10 (ájekkó), Num. 16,5, II. Sám. 12,1–7, Jes. 55,7, Jer. 3,22, Ezek. 18,31, Hosea 6,1; 14,2–4, Jóna 1,6, Prov. 28,13, Éché 5,21.

2. *Mázkir*.³⁸⁰ *előtt*. Az engesztelőnapban domborodik ki legteljesebben és legnemesebben a zsidóság vallási alapgondolata. A szabbat azon a gondolaton alapszik, hogy az embernek hetenként egyszer el kell fordulnia a világ forgatagából, és lelki életének

³⁷⁹ Minden fogadalmam. Jom kippur előestéjén ez az ima hangzik el a betartatlan fogadalmak érvénytelenítésére.

³⁸⁰ Más néven jizkor: az elhunyt hozzátartozók emlékére évente négyszer közösségben elmondott ima.

ápolásával kell foglalkoznia, ha nem akar a hétköznapi élet szürkeségében teljesen alamerülni. A jomkippur a szombatok szombatja, azt hirdeti az embernek, hogy egy napra minden földitől megszabadulva a maga igaz lelki valójában vonulhat vissza, szívének igaz hangját meghallhatja és a lelkében már-már kialvó isteni szikrát újra fényes világítóvá élesztheti. Az önsanyargatás, melyet a test ezen elvonulás folytán elszenved, kárpótlást nyer abból az örömből, amit Isten közelsége jelent a tiszta lélek számára, vagy elvesz abban a gyászban, amely eltölti a bűnös lelkét, ha számba veszi bűneit és elveszett ártatlanságára gondol.

A J. böjtnap, de a böjtöt nem szabad áldozatként felfognunk. A böjtölés nem fizetség lelkünk megtisztulásáért, ennek a gondolatnak távol kell maradnia. Hiába böjtöl az, aki lelkével földi dolgokon csüng, aki megjelenik Isten színe előtt anélkül, hogy előbb eltávolítana szívéből minden igaztalant. A régiek hasonlata szarint ez olyan, mintha tisztító fürdőbe lépne kezében egy tisztátalan tárgyat tartva. Erre vonatkozik a próféta feddése: Jes. 58,5. Így a minden világítól való visszahúzódással és önmagunkba fordulással lesz a J. engesztelőnappá Izráel számára. A jeremiási szavakhoz (17,13) fűzött akibai magyarázat szó szerinti igazságot tartalmaz: az isteneszme Izráel tisztító fürdője.

Ebben az engesztelésben nyilvánul meg legtisztábban a zsidó isteneszme. Isten nemcsak igazságos bíró, ahogy Ros Hásónókor mutatkozik meg előttünk, hanem szerető, irgalmas édesatyja, aki eltávolodott gyermekeit kegyelemmel visszafogadja, ha azok önmaguk erkölcsi erejével legyőzik a bűnt, és tiszta lélekkel megtérnek hozzá. Izráelnek Istenhez való viszonya a gyermek viszonya atyjához, sem áldozat, sem közvetítő nem szükséges ahhoz, hogy a bűnözőt Istenéhez visszavezesse. Ezen a

ponton lépnek leginkább előtérbe azok a különbségek, amelyek a zsidó és a keresztény engeszteléstant egymástól elválasztják, és a kínálgató alkalmat sohasem szabad teljesen elkerülni, hogy minden polémikus él nélkül ki ne domborítsuk azokat az egyszerű, könnyen érthető és megkapó, felemelő igazságokat hallgatóink előtt, melyek hitünk hatalmas fölényét bizonyítják más vallás felett.

A szónok használja ki a napot, amikor gyülekezetének legtöbb tagja jelen van az istentiszteleten és amikor Isten szava iránt a legteljesebb megértést és figyelmet tanúsítják, arra, hogy a legfontosabb vallási tárgyakat beszédének körébe bevonja.

Témát és textust találhat:

a.) A liturgiában, mint pl. az unöszáne taukef³⁸¹ imában: a három jel, mely által a bűntől való igaz megtérés felismerhető (tösuvo, töfillu, ucödókó)³⁸², továbbá ódom jöszaudau méófor,³⁸³ a bűn eredete és vége, vagy a mázkirhoz való átmenetként: miként emelkedik az ember a mulandóságból örökkévalóságba. Az ÁVAUDÓBÓL:³⁸⁴ a zsidónak ma döntenie kell, hogy Istennel tart-e vagy Isten ellen. Az Istennel való élet a szentélyben ér véget, az Isten ellen a pusztaságban. Végül a főpap záróimája: Jöhi rócaun-selau jáászu,³⁸⁵ hogy alakítsuk otthonunkat, hogy ne váljon a benne lakók sírhelyévé.

³⁸¹ „Mondjuk hát el”... Ros hasana és jom kippur ünnepi liturgiájának része, szerzőjének a 11. században élt mainzi Amnon rabbi tartják.

³⁸² Megtérés, ima és jótékonykodás.

³⁸³ Az ember a porból jött.

³⁸⁴ Szolgálat.

³⁸⁵ Legyen a Te akaratod... hogy ne tegyék (házaikat sírjukká).

b.) Az ünnepi tóraolvasmányból Lev. 16,30: az engesztelőnap csak megtéréssel és bűnbánattal együtt szerez engesztelést. Vagy Akiba témája: ki előtt tisztultok meg, és ki tisztít meg benneteket? Vagy Lev. 16,31: a J. a szombatgondolat legszebb hajtása.

c.) A haftórából,³⁸⁶ mint pl. Jes, 57,15; 57,19; 58,1-től végig minden témához illő textust választhatunk.

d.) A szentírás más helyeiről, mint pl. Ex. 33,19: az engesztelőnap célkitűzése témához (vö. még Jes. 61,1–2), Lev. 25,10: az ember visszatérése önmagához és családjához. Az Úr napja az ítélet és megtisztulás napja: Hos. 12,7; 14,5–6; Jes. 2,11–12. Aki önmaga megtisztul, Istennél is engesztelést talál: Ezek. 18,31 stb. Ps. 18,27.

*Nöiló*³⁸⁷ *előtti* prédikációjában a szónok ne támasszon már új követelményeket, hanem foglalja össze a nap gondolatait és érzelmeit, és arra törekedjék, hogy a hallgató szívében ünnepélyes fogadalmat váltson ki Isten szavának megszívlelése. A nöiló-prédikáció legyen mindig rövid, kiengesztelő, szívre ható és tette serkentő, akkor célt ér. Ha a prédikációnak egyáltalában van hatása az életre, akkor ez a nöiló-prédikáció, melynek leginkább van eredménye a mindennapi életben. Témák és Textusok:

a.) A nöilót bevezető hitvallomás minden mondata felhasználható textus gyanánt. Sömá: az élet nöilójára utal. A naplemente lezárja a nap szépségeit, a halál az élet szépségeinek

³⁸⁶ A Tóraolvasás után felolvasott prófétai szakasz.

³⁸⁷ A jom kippur záróimája.

befejezője. Hásém hu hoElauhim:³⁸⁸ a hitvalló erőssége (felhasználva I. Reg. 18,21-et is). Boruch sém kövaud:³⁸⁹ hogyan képzei a zsidó Isten országát a földön.

b.) Jóna könyvéből 1,6; 1,8–9; 2,8.

c.) A Sz. Í. más helyeiből: Az engesztelőnap gyümölcse a háromszoros béke: I. Sam. 25,6. Hogyan támadhat Izráel sötétségében ismét világosság: Zech. 1. 14,7. Mich. 7,18. Ps. 103,2–5. stb.

Dr. Morgenstern Benő

³⁸⁸ Az Örökkévaló az Isten!

³⁸⁹ Áldott dicsőséges neve!

BÉSZ TÖFILLÓ³⁹⁰

AZ ÍTELET NAPJA

HIRDESSÜK a mai nap súlyos szentségét, bizony fenséges és megrendítő nap ez. Most magasztosul fel a Te királyságod, Urunk, most lesz szilárddá trónusod szeretet által, és trónolsz igazsággal. Igazság, hogy Te egymagad vagy a bíró, a vádló s a mindenható tanú, ki írásba veszed, pecséttel erősíted, emlékezetbe hozod mindazt, amit mi szeretnénk feldésbe meríteni. De Te megnyitod az emlékezés könyvét, abból mindez fönnhangon olvastatik, s tulajdon kezünk vonása vall ellenünk.

Megszólalnak hatalmas harsonák, utána halk hang suttogása hallik, az égi seregek is megborzonganak, reszketve, remegve szólnak: Íme, itt az ítélet napja! Számonkéred a magasságos sereget is [az] ítélet óráján, mert még ők sem tiszták a Te tekinteted előtt az ítélet napján. A világ minden vándora elvonul előtted, mint a seregszemle idején. Vagy mint ahogy számba veszi a pásztor a nyáját, átbocsátván bárányait pásztorbotja alatt, úgy szólítod, úgy számolod, úgy veszed sorra minden élő lelkét – és megszabod a teremtmény életét, és kimondod sorsuk ítéletét.

³⁹⁰ Imaház.

ÚJESZTENDŐ NAPJÁN ítélet íratik, ENGESZTELO
NAPON megpecsételtetik: hányan vesznek el s hányan születnek.
Ki éljen és ki haljon, ki vénségben, ki ifjú korában, ki víz által és ki
tűz által, ki kard életől és ki vadállat fogától, ki éhen és ki szomjan,
ki fölindulásban és ki ragályban, kinek szakad meg lehellete és kit
dönt le görgeteg, ki lesz földönfutó és ki nyugodhatik, ki lakozhat
békén és kit tépáz az élet, ki lesz majd gondtalan és kit ver
nyomorúság, kit szorongat ínség s kit áraszt el bőség, ki aláztatik
meg és ki emeltetik fel.

DE MEGTÉRÉS, IMÁDSÁG, JÓSÁG SZÉTTÉPI A
BALVÉGZETET.

Dicsőség nevednek, Isten, nagy a Te türelmed és bőséges
bocsánatod – és irgalmas akaratod, hogy megtérjen a bűnös, és
éljen. A megtérőt várod, magadhoz öleled. Te vagy alkotójuk,
ismered hát lelkük alkatát, tudod, hogy merő hús és vér az ember.
Az ember porból lesz és visszatér a porba, addig is küzdve küzd a
létért! Hasonlatos ő a törékeny cseréphez, az elhulló virághoz, az
elaszó levélhez, a tűnő árnyékhoz, a foszló felhőhöz, a suhanó
szellőhöz, a futó porszemhez, a röppenő álmhoz.

DE TE, URAM, ÖRÖKKÉ VAGY, ÖRÖKKÉ ÉLŐ
MARADANDÓ ISTEN!

Határtalan és végtelen, mérhetetlen és fel nem fogható,
titokzatos és örök Úr! Dicsőség Nevednek, Isten, neved
dicsőségéből [a] mi múltó nevünkre hull sugár.

Tedd meg szent nevedért, irgalmas neved szentségét
hullasd azokra, akik szent szeráfi ajkak kardalával a mennyben, itt a
földön is hirdetik folyvást az időkön át:

SZENT, SZENT, SZENT, ADONÁJ CEVAOTH, A
SEREGEK URA, A MINDENSÉGET BETÖLTI AZ Ő
DICSŐSÉGE.

EGYETLEN, MEGVÁLTÓ ISTEN

DICSÉRJÜK a Mindenség Urát, hódoljunk a Világ
Teremtőjének, bár nem olyannak alkotott minket, mint az
országok népeit, és mássá formált a föld nemzetségei közt, más
osztályrészt adott nekünk és másféle sorsot:

Mi meghajlunk, térdet hajtunk, leborulunk a királyok királya,
a legszentebb Úr előtt.

Ő a mi Istenünk egyedül, igaz királyunk, kinek nincsen mása.

Azért reménykedünk benned, Urunk, Istenünk, hogy
megláthatjuk még hatalmad megnyilatkozását, hogy összezúzd e
föld bálványait, és megjavítod e világot mindenható
országslásoddal, hogy magadhoz téríted a föld bűnöseit, és
megtudják, felismerik e világ vándorai, hogy Te vagy az Isten
egyedül, vállukra veszik uralmad igáját, és király léssz felettük
örökkéig, mint ahogy Tanításod hirdeti:

„Az Úr király lesz örökkéig, mert egy vagy te, és a neved is
egyetlen lesz mindörökké.”

ÁVAUDÓ³⁹¹

Megemlékezünk azokról az időkről, amikor még a „Szentély
állott szépségében és dicsőségében, hogy boldog volt az a szem,
amely reá pillanthatott.” Akkor még áldozattal hódoltak eleink
Istennek. Ma nincs többé bűnáldozat, lelkünk töredelmét ajánljuk

³⁹¹ Szolgálat.

Istennek, szívünket emeljük imánkban Atyánkhoz: „add, hogy tiszta szívvel szolgálhassunk Téged!”

Idézzük mégis emlékezetünkbe azt az órát, amikor a főpap a Szentek Szentélyébe lépett – amint a hagyományos szöveg tanítja:

A PAPOK ÉS A NÉP, amint a szentély csarnokában álltak, és meghallották Isten dicsőséges, fenséges Nevét a főpap ajakáról tiszta áhítatban felzengeni, térdre hullottak, arcra borultak, és kiáltották: Bóruch sém kövaud málchuszau löaulom vóed – áldott az Ő fenseges Neve öröktől örökké.

Mi is leborulunk, mi is fejet hajtunk, mi is térdre hullunk előtted, Ádonáj, Urunk, Örökkévaló Istenünk.

(Ezután recitáljuk a héber szöveget.)

Dr. Benoschofsky Imre

TESTÜLETI ÉLET

Rövid, de gondolatot ébresztő ünnepség színhelye volt június 30-án – amint ezt előző Körlevelünkben közöltük – az Országos Rabbiképző Intézet díszterme. Ekkor avatták Farkas László, Gleichmann Emil és Weisz Dávid kartársakat rabbihelyettesekké.

A diploma átvétele előtt, a többiek nevében, Gleichmann Emil a következő, teljes terjedelmében közölt beszédet mondotta, mely igen nagy hatást tett mind az országos vezetőség megjelent tagjaira, mind a megjelent érdeklődőkre.

SZENTÉLYEINK PUSZTULÁSA UTÁN...

„zöchaur jömausz aulom, binu sónausz daur vódaur”³⁹² (Deut. 32,7).

Emlékezz az ősidőkre, tanuld meg olvasni, hogy mit regélnek számodra a letűnt századok. Vallásos kötelessége volt minden kor zsidóságának múltjában meglátni a Gondviselés kezét, régi krónikák elsárgult lapjaiból megérteni az irányító szót, kihallani abból Istenünk folyton szóló szavát, mert a történelem megismétli

³⁹² Emlékezzél ősidőkről, gondoljatok nemzedék meg nemzedék éveire.

önmagát, és a tegnapokból tudjuk megrajzolni a holnapok reményesebb útját.

R. Eliezer hágódaul aumér, mijaum sechórév besz hámikdos sörau chákimájó lömehevé köszáfrájó, vöszáfrájó köcházónó, vöcházónó köámmá döáró, vöámmó döáró ozló vödildöló, én daurés, vöén mövakkés. Ál mi jés lónu löhissóén, al óvinu sebásómájim³⁹³ (Szaúto 9,15).

A második szentély pusztulása után, amikor a szellem erejével igyekeztek együtt tartani a széthullott népet – panaszoja rabbi Eliezer – hogy hanyatlott a szellemi színvonal, lecsökkent nagyon az érdeklődés. A felnőttek tanítója nem több, mint valamikor a gyermekeké volt, nincs, aki tanuljon, nincs, aki tanítson; nincs is nekünk más reménységünk, mint a gondviselő Isten.

Hangulatban, érzésben közel áll hozzánk az elmondott aggáda, megfelelő keret arra, hogy a mai napnak hangulatát, jelentőségét tolmácsoljuk általa.

Mijaum sechórév besz hámikdos.³⁹⁴ A történelem megismétli önmagát. Tíz esztendővel ezelőtt zúdult rajtunk keresztül történelmünk legszörnyűbb vihara, és testvéreink százezzeivel együtt a mi Szentélyeink is elpusztultak, és erre a szörnyűsége

³⁹³ Nagy Eliézer rabbi azt mondja: Attól a naptól kezdve, hogy a szentélyt lerombolták, a nemzedékek leromlottak: a bölcsek olyanokká váltak, mint az írástudók, akik gyermekeket tanítanak, és az írástudók olyanokká váltak, mint a templomszolgák, és a templomszolgák olyanokká váltak, mint a nép tudatlanjai, és a tudatlanok egyre fogynak, és nincs kérdező és nincs kérő. Kire támaszkodhatunk? Csakis a mi Mennyei Atyánkra.

³⁹⁴ Attól a naptól kezdve, hogy a szentélyt lerombolták...

rámert majdnem az egész zsidó szellemi élet. Iskolák tanárokkal, jesivák rabbikkal, templomok, tanházak, intézmények és könyvtárak lettek áldozatai a szörnyű tébolynak. Az eredeti létszám tíz százaléka alá csökkent vidéki zsidóság lelki gondozás nélkül maradt. Bajától Budapestig – több mint kétszáz kilométer – nincs egyetlen hitközség, egyetlen minján;³⁹⁵ rituálé, hitélet megoldhatatlan probléma. Holott, mintha Ámosz szavait látnók megvalósulva: hiné jenin bein ... vöhisláhti roov boorec ... lismauá esz divré háSém³⁹⁶ (Ám. 8,11) – nélkülözik, szomjazzák a vidéki testvérek a tanító szót. Három napot utazott szórványból egyik hívünk, hogy kaddist mondhasson, hogy jahrzeitot tarthasson. A rabbi, ha elvetődik valahová vidékre – sörau chákimájó lömehevé köszáfrájó³⁹⁷ –, a legváltozatosabb hitéleti teendő juthat osztályrészéül. A történelem megismétli önmagát. Valamikor R. Jöhudó Hánászihoz fordultak ilyen kéréssel Szimonjó városából: tén lónu is echod sejöhé lónu dájon vödárson cházán vöszaufér ... vöausze lónu kol corchénu,³⁹⁸ ilyen ausze lónu kol corchénu,³⁹⁹ ilyen hitéleti mindenek kell, hogy legyen a vidéken működő rabbi a vidéki testvérek számára.

³⁹⁵ A közösségi imához szükséges tíz zsidó férfi.

³⁹⁶ Íme napok jönnek... és éhséget bocsátok az országra... hogy hallják az Örökkévalónak igéit.

³⁹⁷ A bölcsek olyanokká váltak, mint az írástudók...

³⁹⁸ Adj nekünk valakit, aki bíró és szónok, kántor és írástudó... és minden igényünket kielégíti.

³⁹⁹ Minden igényünket kielégíti.

Vöen daurés⁴⁰⁰ – de még a kevés számú hitközség ellátására sem volt elegendő ember. Akik a magyar zsidóság tragédiáját kategóriák szerint dolgozzák fel, megdöbbenve kell, hogy konstatálják azt az arányszámon felüli kiesést, amely e téren bekövetkezett. A magyar rabbikar igen nagy része – miután becsülettel kitartott nehéz posztján – követte híveit a megsemmisülés felé. Nincsen már – vagy alig van –, aki egész életén át készült szent hivatására. Nincsenek – vagy alig vannak –, akik a régi klasszikus módon tanítani tudnak, elfogyott az a tudós gárda, akik valaha kerültek ki ennek az intézetnek falai közül.

Vöen mövakkés,⁴⁰¹ de nincsenek olyan hívek sem. A pusztulás vidéken főleg az idősebb korosztályt érintette, a jaudéa széfer-ek⁴⁰² értékes típusát, azokat, akiknek tudása, hozzáértése állandó ösztönzést jelentett a rabbi tudományos munkássága számára. Hiába igyekszik ma a rabbi egy-egy szellemes szófejtéssel, finom dörásával;⁴⁰³ voaumár lau jódati széfer,⁴⁰⁴ nincsen, aki méltányolja, nincsen, aki azt értékeli, lezárt könyv az majd valamennyiük számára.

Vöal mi jés lonu löhisoén ál ovinu sebasomájim.⁴⁰⁵ Ennyi pusztulás, ennyi sivárság se tett bennünket csügedtté. Éreztük, hogy velünk maradt a Gondviselő Isten. Bízunk kegyelmében azokban, akikben az Ő hite él, bízunk azokban, akik életüket az Ő

⁴⁰⁰ És nincs kérdező.

⁴⁰¹ És nincs kérő.

⁴⁰² Tanult ember.

⁴⁰³ Írásmagyarázat, beszéd.

⁴⁰⁴ Ő pedig mondja: nem értek a könyvhöz (Jesája 29.12).

⁴⁰⁵ Kire támaszkodhatunk? Csakis a mi Mennyei Atyánkra.

nevének szentelték. Megmaradt számunkra az Országos Rabbiképző! A 10 év előtti pusztítás ezt az intézetet sem kímélte: tanárok, hallgatók nagy számban vannak az áldozatok között, megsérült, komoly kár érte Európa-híres könyvtárát, de Istenünk kegyelme beteljesítette a prófétai szót: zerá kaudes mácávtó,⁴⁰⁶ volt, amivel elinduljon új élete felé.

Gondviselés műve, hogy maradt egy tudós gárda, akik díszai voltak vagy lehettek volna a régi intézetnek, akik látták még a régi fényt, sechecheziru hoátoro löjausno,⁴⁰⁷ akik állandóan emelik az intézetet régi nívjá felé.

Itt már kapcsolódik a mi szerepünk is, újabb hallgatóké, akik közül egyikünk-másikunk már őszülő hajjal jött, élete delén, de fiatalos lelkesedéssel, szent rajongással, mert megértettük a hívó szót, mert elköteleztük életünket felekezetünk számára.

R. Eliezer még azt panaszolja, hogy sörau chákimájó limöhevé köszáfrájó,⁴⁰⁸ hanyatlak a színvonal, lecsökkent nagyon, a felnőttek tanítója nem több, mint valamikor a gyermeké volt. Mi Istenünk kegyelmét hirdetjük, amiért megfordult a tétel: sörau száfrájó limöhevé köchákimájó,⁴⁰⁹ nekünk olyan országos hírű tudósaink vannak, akik amikor kellett, alapfokon is tanítottak, lehetetlent nem ismertek csak azért, hogy új típusú hallgatóikat a kezdet nehézségein átsegítsék, csak azért, hogy utánpótlásról

⁴⁰⁶ ...szent magzat az ő törzsöke (Jesája 6.13).

⁴⁰⁷ Visszaállították a régi dicsőséget.

⁴⁰⁸ A bölcsek olyanokká váltak, mint az írástudók.

⁴⁰⁹ Az írástudók olyanokká válnak, mint a bölcsek.

gondoskodjanak, csak azért, hogy a megmaradt magyar zsidóság számára legalább száfrájó⁴¹⁰ legyen.

R. Eliezer korában a nép elégedett meg egyszerűbb tudósokkal. A mi korunkban a tudósok emelték magukhoz egyszerűbb hallgatóikat. De a történelem újra megismételte önmagát: egymásra találtak, akik egy célért küzdöttek, egy úton haladtak, akik elkötelezték magukat a holnapok zsidósága felé.

Nem az elért célokat látjuk a mai napon, hanem az elérhető célokat, nem a megvalósult reményeket, hanem a megvalósulás reménységét. Reménységét annak, hogy eredménnyel járhatunk a magunk választotta úton, úgy, ahogyan ezt jelölik számunkra.

Mérhetetlen hálával mondok köszönetet – kartársaim nevében is – azért a szeretetért, amellyel fogadtak itt bennünket, azért a buzgalomért, amellyel foglalkoztak velünk, amiért megadták a lehetőséget céljainkhoz – egyikünk-másikunknak gyermekkori vágya teljesült ezzel –, azért, hogy belénk oltották a zsidó tudományok iránti végtelen szeretetet, mélységes megbecsülést, amiért megmutatták az utat, mely elvezet – majd – egészen odáig.

Szent fogadalmat teszünk ebben az órában, hogy igyekezni fogunk bizalmukra méltónak lenni, elvisszük a tanító szót, mindenfelé, ahol azt hallani kívánják. Az legyen a mi hálánk, az legyen professzoraink jutalma, hogy életünkkel, működésünkkel, példánkkal bizonyítjuk, hogy nem fáradoztak hiába, nem hullott szavuk terméketlen talajba.

Istenünk kegyelmét hirdetjük Államunk megértéséért, mellyel munkánk zavartalanságát biztosítják, köszönetet mondunk

⁴¹⁰ Írástudó.

világi és egyházi hatóságaink, az Országos Iroda felé megértő és jóindulatú támogatásukért.⁴¹¹ S most Igazgató úrhoz fordulok, adja áldását további munkánkhoz, hogy dolgozhassunk, működhessünk felekezetünk javára, és legyen e munkánk eredménye az Írás szavának beteljesítése: Kulom jaudim esz dövár hásém,⁴¹² tudatosítani hitünk szépségét, Istenünk dicsőségét hittestvéreink lelkében,

ámen.

Gleichmann Emil

⁴¹¹ Itt a rabbikar a kommunista kormányszatnak mond formális köszönetet a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája nevében.

⁴¹² Mindenki ismeri az Örökkévaló szavát.

REFORMÁTUS LELKÉSZEK

Beregfürdőn tartott konferenciájára meghívást kapott Dr. Weisz Miksa debreceni kartársunk. A konferencián az Állami Egyházügyi Hivatal⁴¹³ megyei vezetője, a megyei békebizottság titkára is részt vettek. A gyülekezeti élet és annak megújulásával kapcsolatos problémák állottak a tárgysorozat homlokterében.

A konferencia vezetőjének kérésére kartársunk is felszólalt. Vázlatosan a következőket mondta:

Keresztény lelkészek azzal kezdik beszédeiket: kedves Atyámfiak. Zsidó rabbik: kedves testvéreim. A kettő egy fogalmat jelent. Egy Atyának fiai vagyunk, tehát testvérek. Úgy jöttem ide, mint testvér, és úgy fogadtatok, mint Atyánk fiát. Hálau óv echod löchulónu.⁴¹⁴ Egy forrásból, egy kútból merítjük vizeinket, a hit vizét merítjük, csak mindegyikünk más-más edényben. De a víz, az élő víz, ugyanaz. Különböző színek vagyunk Isten palettáján, amellyel Isten maga fest, hogy szivárványhíd legyünk az Ő békéjének hirdetéséül.

Köszönöm, hogy hívtatok, hogy tanulhattam. Mert tanultam ebből. Ézehu ósir hászauméach böchelkau. Ki a gazdag, aki örvend és megörvendeztet a másikat részével.

Mit jelent a megújulás a mi foglmaink szerint. Benne a chaudes⁴¹⁵ szó. A hold mindig az marad. Csak nekünk kell a magunk körülményeiben megújulnunk. Majd szólt a békéről, R.

⁴¹³ Az Állami Egyházügyi Hivatalról, a kommunista korszak egyházigazgatási szervéről lásd forráskiadványunk bevezető tanulmányát.

⁴¹⁴ Nem egy Atyánk van-e mindnyájunknak?

⁴¹⁵ Hónap (új: chadas, hónap: chaudes).

Bunám kocsihasonlata alapján. „Mehr lieben”,⁴¹⁶ és akkor mindannyian fel fogunk férni a szekérre. Ez a titka a világ békéjének. Mi, zsidók tudjuk igazán, hogy ennek a szeretetnek a hiánya mit jelent. Ezt nem értették sokan, papok sem. Ezért volt Auschwitz. –

Ha közösen értünk az írásból, ez sem céltalan!

⁴¹⁶ Magyar fordítása: „több szeretet”.

KÖRLEVELÜNKET

csak elkésve tudtuk elküldeni Dr SCHWARCZ BENJÁMIN főrabbinak, az Országos Rabbitestület elnökének. Körlevelünk elolvasása után a következő levelet intézte hozzánk:

„Kedves Barátaim! Körleveleteknek két számát megkaptam, elolvastam, és kívánságotoknak megfelelően visszaküldöm. De elküldöm egyidejűleg hálámat és köszönetemet is. Az első betűtől az utolsóig végigolvastam és élveztem. Élveztem az írásokat tartalmuknál fogva...

Köszönetem azért késett, mert én előbb jól megnézem, hogy mit kaptam, és csak azután köszönöm meg. Cölách urcháv!⁴¹⁷ Erőt, egészséget és kitartást kívánok!”

Reméljük, hogy a jövőben módunk lesz arra, hogy a mai keretek között megjelenő újabb körleveleinket elküldhessük! Köszönjük a biztatást, és reméljük, hogy a rabbitestület szélesebb közvéleménye is támogatja majd kezdeményezésünket.

⁴¹⁷ Jókívánság a Zsoltár 45.5. alapján.

AZ ORSZÁGOS RABBITESTÜLET

szeptember 13-án és 14-én Budapesten tartandó kétnapos konferenciáját szeretettel köszöntjük. Nagy várakozással nézünk az igen gazdag napirend elé. Azt reméltük, hogy a konferenciára KÖRLEVELÜNK minden példánya elkészül. Sajnos ez nem sikerült. Érdeklődéssel várjuk Benoschofsky, Morgenstern, Roth Ernő,⁴¹⁸ Weisz Miksa, Scheiber és Richtmann, továbbá Rósenblum kollégák előadását és a coreferensek, Schweitzer, Salgó, Kraus kartársak hozzászólását. Reméljük, az előre felkérteken kívül a többi kollégák részéről is értékes hozzászólások fognak elhangzani. Tanulni akarunk, hogy taníthassunk!

A NAGYKANIZSAI RABBISÁGI

kerületben öt helyen tartottak megemlékező istentiszteleteket a deportálás tizedik évfordulóján.

Hévízfürdőn idén is tartottak a nyári hónapokban istentiszteleteket. A látogatottság lényegesen nagyobb volt, mint tavaly.

⁴¹⁸ Róth Ernő (1908–1991), rabbi, hittudós, az Országos Rabbiképző Intézet tanára. Az 1950-es években Németországba emigrált, haláláig ott tevékenykedett rabbiként.

HÉTRŐL HÉTRE

NICCÓVIM⁴¹⁹ Lényegszemlélet

A filozófia az egésznek tudománya, mondja Arisztotelész. Míg a szaktudományok mindent részek gyanánt vizsgálnak, addig a filozófia a részeket is az egész szempontjából teszi kutatás tárgyává. Keresi az ismeretlen viszonyt, amely a részekből egészet alkot, keresi a keretet, a formát, a lényegét, amely összetart mindent, mely nélkül nem lehet érteni a részeket sem (Nagy J.: A filozófia története 7.⁴²⁰).

Végig az egész ötödik könyvön ismétli Mózes Isten sokféle törvényét, s mielőtt befejezné, összefoglalja. Áttekintését adja az egésznek, a formának, amely a sokszínű törvényből „tórát” alakít. Mert az egész szempontjából jobban megértjük a jelentéktelennek látszó részeket is.

⁴¹⁹ „Ti álltok ma mindnyájan...” Hetizakasz 5Mózes 29.9-től 30.20-ig.

⁴²⁰ Nagy József: *A filozófia története*, Budapest, Pantheon Irodalmi Intézet Rt., 1921.

Ki hámicvó házausz ... lau niflész hi ... völaü röchaukó hi. Lau básomájim hi...⁴²¹ (Deut. 30,11-12). Ebben a néhány szóban megtaláljuk a Tóra lényegét, minden micvóra jellemzők e szavak, minden tanítást jelképeznek.

1. Lau niflész hi,⁴²² nem utolérhetetlenül csodálatos értelmünknek, mert nem alapul csodákon. Nem béklyózza a gondolkodást, nem rejtélyekkel hat, hanem tanításainak szépségével és világosságával ragadja meg a lelket. A zsidóságnak nincs merev dogmatizmusa. A bibliai csodákat a legrégibbek is igyekeztek racionálisan megérteni. (Ászóró dövórim nivröu böerev sábbosz⁴²³ stb.) Az érthetetlen események is beleilleszkednek a természet megbonthatatlan rendjébe.

2. Völaü röchaukó hi.⁴²⁴ A Biblia szóhasználatában a röchauk⁴²⁵ szó nemcsak térbeli távolságot jelent, hanem érzelmit, érdekelit is. Minden tanítása közel áll a lélekhez, mert közel áll az élethez, az emberhez. Hammurábbi kódexével szemben az emberi jogok védelme a mózesi törvény célja (Hertz-Biblia II. 288.).

3. Lau básomájim hi.⁴²⁶ Nem égbenjáró, nem is misztikus, s nem kívánja híveitől, hogy elefántcsonttoronyba vonuljanak.

Amikor még világvéget jósolgatott a babonás ember a váratlanul felbukkanó üstökösből, Rabbi Jósua b. Chánánjó már

⁴²¹ Mert ezen parancsolat... nem elérhetetlen... és nem távol eső. Nem az égben van...

⁴²² Nem elérhetetlen...

⁴²³ Tíz tárgy teremtetett szombat előestéjén... (Az atyák bölcs mondásai, 5.9).

⁴²⁴ És nem távol eső.

⁴²⁵ Távol.

⁴²⁶ Nem az égben van.

fontos meteorológiai megfigyeléseket végez (Hórij. 10.). Amikor még úgy hitték, hogy az emberi sors determinálva van attól a bolygótól, melynek pillanatában, uralkodásának jegyében született, a Talmud már tanította, én mázsol löjiszróél.⁴²⁷ Nem kívánja, hogy híve az élettől elvonuljon. A chászidikus irodalom sok szép tanítást jegyzett fel arról, hogy a becsülettel helytálló ember ... talpköve a templomnak, amíg elérkezik a messiás (Buber: Száz chászid történet. 78.).

Ki kórauv élechó hádóvor möaud.⁴²⁸ Aki az egész szempontjából, szemszögéből látja a részeket, aki egyetemes isteni akarat[ot], magasrendű emberi erkölcsöt sejt minden micvó mögött, az előtt kedves lesz mindegyik, közel áll majd szívéhez, lelkéhez, láászauszau,⁴²⁹ meg is tudja valósítani. Sáaré bész hámikdos bimkaumon nignözu⁴³⁰ (Tanch. Böháálausechó 9.). Szíve igaz szándékát, ajka tiszta szavát mindig valóra tudja váltani az Isten útjait kereső ember.

Gleichmann Emil

⁴²⁷ Nincs csillagképe Izraelnek, azaz Izrael népének sorsára nincs hatással az asztrológia. A csillagkép szó (mazal) egyben szerencsét is jelent.

⁴²⁸ Közel van hozzád az ige nagyon.

⁴²⁹ Megteszi.

⁴³⁰ A szentély kapuit a helyükön elrejtették (Síralmak 2.9: Földbe süllyedtek kapui).

ÉLET VAGY HALÁL

a.) Áttem *niccóvim* hájaum kulchem lifné Ádaunój E.⁴³¹

Korách lázadásánál (Num. 16,27) így olvassuk:

b.) Jocu *niccóvim* peszách óholéchem.⁴³²

Amikor nagyünnepeink előtti napokon, szombaton, szölichauszkor Isten színe előtt állunk, érlelődjének meg bennünk nemes elhatározások, melyek a jobb jövőt, az *életet* eredményezik számunkra, és ne legyenek ezen gyülekezések olyanok, amelyek közösségünk *halálát* eredményezhetik, miként Kórachnál láttuk!

A kérdés tehát az: hogyan cselekedjünk az új esztendőben?

2.

a.) Kol Jiszróél jés lóhem *chéleke* löaulom hábó.⁴³³

b.) Uvóchártó báchájjim⁴³⁴ (Deut. 30,19).

Rási hozzáteszi: *böchéleke* háchájjim,⁴³⁵ és folytatja, mint amikor az apa mondja fiának: válaszd birtokom jobbik részét!

A fenti két idézet összevetéséből látszik, hogy minden zsidónak része lehet a jobb jövőben, ha vallási parancsaink, törvényeink legalább egy *részét* megtartja és követi. Hogy melyik részét? Ezt fejtem ki a következőkben:

⁴³¹ 'Ti álltok ma mindnyájan az Örökkévaló, a ti Istenetek színe előtt (5Mózes 29.9).

⁴³² Kimentek, megállva sátraik bejáratánál.

⁴³³ Egész Izraelnek része van a jövődő világban (Az atyák bölcs mondásai).

⁴³⁴ Válaszd tehát az életet.

⁴³⁵ Az élet részét.

Hánisztórausz *láÁdonáj* E.⁴³⁶
vöhániglausz *lónu ulvonénu*⁴³⁷ (Deut. 29,28).

A midrás alapján ezt így értelmezhetjük: Azon parancsokat, amelyek számunkra ma még érthetetlenek, tegyük meg (láÁdonáj) Isten kedvéért. De azokat a micvákat, melyeknek helyességét, értelmét könnyen beláthatjuk, és amelyek vallási életünk, a zsidó közösség fennmaradását, a társadalmi élet tisztaságát, a fejlődést, a békét szolgálják, meg kell tennünk a magunk és utódaink érdekében (lónu ulvónénu).⁴³⁸

És ezt mindenki könnyen megértheti és megteheti (Kol jiszróél jés chélek),⁴³⁹ mert ezeknek megtartása az életet, a fizikai és vallási életet egyaránt (böchélek háchájjim)⁴⁴⁰ biztosítja. Ez közel fekszik szívünkhöz, csak jóérzés kell hozzá (Deut. 30,14): HKBH libbó bóé⁴⁴¹ (Szánh. 10b).

(Itt hozunk példákat a helyi viszonyok és adottságok szerint: templomba járás, káddismondás, mártírok emléke, adófizetés, jótékonyosság, szociális törvények, a demokrácia szellemében való ténykedés, a béke stb.)

Szolgáljon néhány idézet az előbbihez!

1. Au chávruszó, au miszósó (Bóvó b. 16.): vagy közösségi élet, vagy halál! Ahol nem tud kialakulni egy bensőséges társadalmi

⁴³⁶ A rejtett dolgok az Örökkévaló, a mi Istenünké.

⁴³⁷ De a nyilvánvalók a mieink és gyermekeinké.

⁴³⁸ A mieink és gyermekeinké.

⁴³⁹ Egész Izraelnek része van.

⁴⁴⁰ Az élet részét.

⁴⁴¹ Az Örökkévaló a szívet akarja (a szándék is fontos, nem csak a cselekedet).

élet, ott megszűnt minden haladás és fejlődés. Nem lehet azt mondani: „semmi közünk egymáshoz”.

2. Szánhedrin 7a: „Amíg szerettük egymást, még a kard élén is elfértünk egymás mellett. Amióta azonban megszűnt közöttünk a szeretet, egy hatvan öles ág sem elég számunkra.”

3. Reg. I. 20,11. „Ne az dicsekedjék, aki fegyverkezik, hanem az, aki leveti a fegyvert.”

Ha ezek szerint élünk, így és csak így lesz részünk mindannyiunknak az aulom hábóban,⁴⁴² már itt e földön, a boldogabb jövő kimunkálásában, és így lesz béke a földön.

És mindezért milyen jutalmat várhatunk Istentől?

A holnap fogja megkoronázni és megjutalmazni azt a munkát, amelyet ma végeztél (Erub. 22.).

3.

Rócó HKBH. lözákkausz esz jiszróél, löfichoch hərbó lóhem tauró umicvausz.⁴⁴³ Ezek azok a kötélességek, melyek a mi nemzedékünknek osztályrészül jutottak.

Átem niccóvim...⁴⁴⁴ tehát ilyen elhatározásokra kell jutnunk most a fenséges ünnepnapok beköszöntése előtt, erre int, figyelmeztet a sófárkürt hangja napról napra.

⁴⁴² Túlvilág (szó szerint: eljövendő világ).

⁴⁴³ Az Örökkévaló meg akarta tisztítani a bűnöktől Izraelt, ezért sok törvényt és parancsolatot adott nekik.

⁴⁴⁴ Ti álltok...

Kol jisróél jés chélek ... uvóchártó báchájjim!⁴⁴⁵ Az életet válasszuk, az építést, a békét, és ne a rombolást, a halált, mint Kórach és társai tették.

„Így leszel szerencsés és boldog!” (Jós. 1,8.)

Dr. Szirtes László

⁴⁴⁵ Egész Izraelnek része van... és válaszd az életet!

HALADÓ HAGYOMÁNYOK

GEIGER ÁBRAHÁM⁴⁴⁶

Mostanában lesz 80 éve annak – pontosabban október 23-án –, hogy elhunyt az egykori német–zsidó újitó törekvések egyik legnagyobb hatású szószólója, Geiger Ábrahám. Wiesbaden, Boroszló, Majna-Frankfurt, végül Berlin jelzik rabbipályájának állomásait (ez utóbbi helyen szemináriumi tanár is volt), de köztudomású, hogy hatása jóval túlszárnyalta nemcsak hitközségei, hanem hazája határait is.

Neve egy időben világszerte programot is jelentett. A vallásos és tudományos megújhoda követelését. Nagyra értékelte őt Lőw Lipót, aki állandó tudományos kapcsolatot tartott vele. Goldziher Ignác⁴⁴⁷ Zuncz entelecheiájának nevezi, Kecskeméti Lipót azt a személyiséget látja benne, „aki az időnek kellett: a

⁴⁴⁶ Abraham Geiger (1810–1874), német zsidó vallástudós, filozófus, a 19. század egyik legnagyobb hatású európai zsidó gondolkodója.

⁴⁴⁷ Goldziher Ignác (1850–1921), magyar zsidó orientalista, vallástörténész, kora legnagyobb iszlám- és keletkutatója, a modern európai iszlám vallástörténet megteremtője. Munkásságáról lásd bővebben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának tematikus emléoldalát: <https://goldziher.mtak.hu/>, letöltés ideje: 2023. március 20.

filozófus, a teológus és a kritikus.” Geiger jelentőségét odaadó híve, Stern Ábrahám⁴⁴⁸ méltatja behatóbban, és egyenesen korszaknyitónak mondja munkásságát a felekezeti élet és a zsidó tudomány körében. (Népszerű Zsidó Könyvtár 16. szám. G. Á.: Levelek a kitérésről. Bevezette Stern Ábrahám.)

Az Urschrift világhírű szerzőjének Rappaport és Zunz voltak a mesterei, a tőlük tanult történeti-kritikai módszerekkel járta be a zsidóság irodalmának útjait. Célja nem a tudománynak önmagáért való művelése volt, hanem az, „hogyan történeti módszerrel a zsidó tudományokat művelve a zsidóságból magát a zsidóságot új, friss életre keltse és alakítsa.” A vallásos tanítások világában a fejlődés vonalát követve, kereste a korok ráhatásait a művekre, a tudomány és élet kölcsönhatásait egymásra.

Eredményei nem mindenben mentesek a tévedéstől, de az a tétele, hogy a zsidó vallás sohasem merevedett meg, hanem mindenkor folyton ható eleven folyamat volt, nem volt soha betűhöz kötve, hanem a benne élő szellem éltette folyton, és éppen hagyományos tanainak, a rabbinizmus alkotásainak köszönhette, hogy nemcsak a múlt vallása volt, hanem amiként jelenje, azonképpen lesz jövője is – ez a hitvallásszerű megállapítása nyilván ma is helytálló. Nálunk Lőw Lipót szerepét szokták hozzá hasonlítani, de amíg Geiger a zsidó vallás tanaiból mindent ki akart küszöbölni, aminek racionális magyarázata nem adható, addig Lőw minden, a vallásos érzés sugallta szokást szentnek tartott, és csak

⁴⁴⁸ Stern Ábrahám (1855–?), zsidó vallás tanár, tankönyvszerző, a budapesti izraelita hitközségi elemi és polgári fiúiskola igazgatója, a Magyar Zsidó Lexikon egyik lektora.

azt akarta eltávolítani a zsidóság testéből, amit az elnyomatás oltott belé. A gettó kényszer volt és nem a vallásos érzés követelménye, a gettó szokásai tehát nem tradicionális szokások (Frisch Ármin⁴⁴⁹).

Az igazi szertartásokat azonban Geiger sem tartotta a gondolat magvát védelmező buroknak, hanem a szellem megtestesítésének, tartós, habár a változásoknak alávetett formának. Nem veti el a hagyományt, mint sok reformkövetelő, hanem éppen a hagyományban látja a fejlődés erejét, azt a forrást, amely megtermékenyíti az időket és megadja minden kornak megfelelően a változatlan vallásos szellem új formáit.

Leveleiben a zsidóság mélységes humanizmusa kap hangot. A zsidóság – írja – az emberben látja az egyetlen élőlényt a teremtmények között, akiben az Isten az ő szellemét lehelte... akinek megadatott, hogy elmerüljön az ősforrásban, amelyből eredt, és abban sejtse, megértse az Istent... az ember az, aki vágyat érez a magasság felé, a szellem honába, és ugyanakkor az ember az, aki nemcsak az isteni szellemmel való kapcsolatát érzi, hanem az emberiség tagjának is tudja magát.

Tudósaink feladata lenne közkinccsé tenni azt, ami ma is időszerű a 80 éve halott nagy teológus műveiben.

Dr. Schweitzer József

v v
v

⁴⁴⁹ Frisch Ármin (1866–1948), rabbi, irodalomtörténész, a Magyar Zsidó Okmánytár egyik szerkesztője. Életéről lásd bővebben: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929, 298. o.

„Ómár r. Chijó bár Ábó, ómár r. Jauchónon: Kol hánviim kulom
lau nisznábbu elő löbáálé tösuvo, ávol cáddikim gömurim-ájin lau
róászó. E. zulószechó.” Ber. 34.⁴⁵⁰

⁴⁵⁰ Chija Bar-Abba rabbi mondta, hogy rabbi Jochanan mondta: az összes próféta csak megtérteknek prófétált, de a tökéletes igaz emberek szeme nem látott más Istent, mint Téged.

**A SZENT ANNA UTCAI ZSINAGÓGA ÉS A VIHAROK
KÖRÜLÖTTE DEBRECENBEN 1865-BEN**

1.

Debrecenben az első zsidó imaház a Nagyúj (most Bajcsy-Zsilinszky) utca 33. számú épületben volt. Rozoga állapota miatt két év múlva eladták, s helyébe a jelenlegi hitközségi székház ugyanezen utca 26. száma alatti telket vásárolták meg erre a célra. 1856-ban még a szomszédos Kisúj (jelenleg Kápolnás) utcai 21. számú telekkel bővítették ki. Itt akarta megépíteni a hitközség templomát és iskoláját, de a császári hatóságok megalázó feltételei miatt kénytelen volt elhalasztani az építkezéseket. A hatvanas évek elején, amikor az akadály eltűnt már, és a templomépítés szabadon megindulhatott volna, akkor meg a felekezeti belső harcok állottak útjában. (1.)

Az első, és a korabeli zsidó viszonyokhoz képest eléggé komoly zsinagóga 1865-ben nyílt meg, és nem 1875-ben, mint azt a Magyar Zsidó Lexikon tévesen írja. (2.) Zichermann Ignác tulajdonát képező, a Szent Anna utcán lévő – eredetileg fürdőnek

⁴⁵¹ Az első nemzedékek.

és vendéglőnek használt – házában. A nők részére széles emeleti tánctermet karzattal bővítették ki és templommá alakították át. A földszinten volt elhelyezve a hitközség iskolája és tanácsterme. Egy évtizedig bérletként használta a hitközség, míg 1875-ben örök áron megvásárolta. (3.)

2.

A Szent Anna utcai zsinagóga felavatását nagy vihar előzte meg. A vihart a bima elhelyezése indította el. Sajnos a civódások olyan méreteket öltöttek, hogy chilul hásém⁴⁵² lett belőle. De mielőtt rátérnék ennek a kérdésnek ismertetésére, szükségesnek tartom bevezetőként a „bima” fejlődéstörténetét fölvázolni, valamint azokat a 19.-ik századbeli zsidó kortörténeti problémákat, amelyek ha nem is közvetlenül, de közvetve vele kapcsolatosan is felmerültek.

A „bimá”-n ma azt az emelvényt értjük, amely az ortodox rítusú zsinagógáinkban a középen, míg a neológokéban a frigyszekrény előtt van elhelyezve. Erről az emelvényről történik a tórafölolvasás, mázkir,⁴⁵³ löcho daudi,⁴⁵⁴ újhaldhirdetés stb. Számos ortodox hitközségben, bizonyos alkalmakkor, főleg a nagyünnepeken, a hitszónoklatokat is erről a helyről mondják. Valószínűleg azért, hogy az ilyen alkalmakkor népesebb számban megjelenő hívek közül mindenkinek alkalom adódjék jól hallani a

⁴⁵² Istenkáromlás.

⁴⁵³ Más néven jizkor: az elhunyt hozzátartozók emlékére évente négyszer közösségben elmondott ima.

⁴⁵⁴ Szombatfogadó dal, szerzője a 16. században élt Slomo Ha'levi Alkabetz.

dörását.⁴⁵⁵ Az előimádkozás nem ezen a helyen van, hanem [az] erre a célra a frigyszekrény jobb oldalán felállított ámuznál.⁴⁵⁶ A modern zsinagógákban az előimádkozás és a tórafelolvasás stb. egy és ugyanazon helyen van, a bimán.

A szó annyit jelent: emelvény. Eredetét a görög béma szóból veszi. Amely alatt eleinte az ókori bazilikákban fölállított tribünt értették, melyen a bírák hivatalos ülőhelyei is voltak, de egyúttal onnan hangzottak el a politikai és egyéb beszédek is. Amikor a zsinagógák a görög bazilikastílusban épültek, akkor a béma berendezést is átvették. Ezek azt a feladatot kapták, hogy azokról a Tórát felolvassák, és egyéb szertartásokat végezzenek. (4.) A bima formája valószínűleg toronyszerű lehetett. Ezra, az írástudó is ilyen alapzatú faemelvényről (migdálról) olvasta föl a Tórát a száműzetésből hazatérők előtt. (5.) Ennek alapján migdálnak is nevezik. Nevezik még a szentély berendezései közül ismeretes duchánnak⁴⁵⁷ is. Kínában pl. „Mózes székének” is hívják. Az 1400 körül élt Jákob Weil⁴⁵⁸ keresztény mintára oltárnak is mondja. (6.) Rási talmudkommentárjában Álmemmornak⁴⁵⁹ nevezi, amely az arab alimimbrából korrumpálódott, és a mecsetek szószékének az elnevezése. (7.) A Talmud szerint a jeruzsálemi szentély udvarán egy fából készült bimát állítottak föl a király számára, amelyen

⁴⁵⁵ Írásmagyarázat, beszéd.

⁴⁵⁶ Pulpitus az előimádkozó számára a tóraszekrény és a tóraolvasó emelvény (bima) között.

⁴⁵⁷ Jelentése szintén emelvény, innen származik a „düchenolás” (papi áldás) kifejezés.

⁴⁵⁸ Jakob ben Juda Weil, 15. századi német rabbi, a Talmud jeles kommentátora.

⁴⁵⁹ A bima másik neve.

helyet foglalt és a nép előtt részleteket olvasott föl a Tórából Szukkoth ünnepe után, a sömita⁴⁶⁰ év hétesztendős ciklusának befejezésével. (8.)

Az óriás méretű alexandriai nagyzsinagógában a bima a középén foglalt helyet. Erről az emelvényről adta le zászlójelzéseit a Cházzán,⁴⁶¹ hogy mikor kellett a gyülekezetnek áment mondania, vagy fölállania. Számos hitközség később innen véve utalást, hogy a bimát csak a zsinagóga közepén lehet fölállítani (9.), és erre alkalmazta a Szentírás ama versét: „MIDŐN EGÉSZ IZRAEL ELJÖN, HOGY MEGJELENJÉK AZ ÖRÖKKÉVALÓ A TE ISTENED SZÍNE ELŐTT AZON A HELYEN, AMELYET KIVÁLASZT, OLVASD FÖL A TÖRVÉNYT – neged⁴⁶² – EGÉSZ IZRAEL KÖZEPETTE, FÜLEIK HALLATÁRA.” (10.) MÁJMONIDESZ egyenesen vallási parancsnak mondja ki, hogy a bima csak a zsinagóga közepén állhat. (11.)

Egészen a 19-ik század elejéig elhelyezése körül nem is merült föl különösebb probléma, mert általában elhelyezését mindenütt a zsinagógák méreteihez alkalmazták. Vagyis, ha a zsinagóga nagyobb méretű volt, vagy több hajóból állott, magától adódott a helyzet, hogy a középén álljon, azért, hogy az előimádkozót mindenki jól hallhassa. Maga Káro József,⁴⁶³ a

⁴⁶⁰ Más néven szombat-év: „Hat éven át vesd be meződet... de a hetedik évben szombat nyugalma legyen az országnak...” 3Mózes 25.4. A sömita év törvényei között szerepel többek között az adósságok elengedése.

⁴⁶¹ Kántor.

⁴⁶² Jelentése: szemben, ellen, itt: előtt (5Mózes 31.11.).

⁴⁶³ József Káro (1488–1575) spanyol zsidó hittudós, a Sulchán Áruch (Terített asztal), a zsidó vallás törvény- és szertartásgyűjteményének szerzője.

Sulchán Áruach szerzője is számos olyan zsinagógáról tudott, amelyekben ezen emelvény nem középen, hanem a fal mellett állott. (A szefárdok a keleti oldalon a fal mellett helyezik el.) Ezt ő is célszerűnek tartotta, és könyvében nem adott semmiféle utasítást az elhelyezésével kapcsolatban. Mégis Moses Iserles (Römh), a glosszátora⁴⁶⁴ vallásos követelményként hozzácsatolta, hogy a belemmernek⁴⁶⁵ a zsinagóga közepén kell elhelyezve lenni. Német-Lengyel-Ausztriában-Magyarországban nagyrészt ehhez igazodtak. (12.)

Kritikussá csak a reformmozgalmak idején lett kiéleződve a probléma, mikor is az új törekvések révén kibékíthetetlen eltérések mutatkoztak a két zsidó vallásréteg között, és így többek között a bimát nem a közép-re helyezték számos haladó hitközségben, hanem közvetlenül előre a frigyszekrény elé. Erre a konzervatív rabbik, élükön Ezékiel Landau prágai és Moses Szofer pozsonyi rabbikkal, súlyos provokálásnak vették, és chukász hagojnak⁴⁶⁶ minősítették. Ez az álláspont az 1865. december elején Nagymihályban tartott, ortodox rabbikból álló synoduson érte el a csúcspontját, és többek között chérem (egyházi átok) terhe alatt azt is kimondották: „Tilalmas imádkozásra bemenni [olyan] zsinagógába, amelyben a bima nem középütt áll.” (13.)

Nem egyszer súlyos, élet-halálra menő belső felekezeti háborúhoz vezetett egy-egy zsinagóga építésénél ez a probléma.

⁴⁶⁴ A glossza eredetileg tekintélyes szerzők műveihez írott jegyzetet, kommentárt jelent, a glosszátor az ilyen rövid kommentárok szerzője.

⁴⁶⁵ A bima (tóraolvasó emelvény) változata.

⁴⁶⁶ A bálványimádó népek törvényeinek betartását tiltó parancsolat (Ne járjatok azon nemzet törvényei szerint... 3Mózes 20.23).

Egy-egy hitközség belső felekezeti jellegét is az döntötte el: közepen lett-e fölállítva a bima, vagy elől a keleti falnál. Nem egyszer fordult elő, hogy egy-egy rabbi megválasztását csak úgy volt hajlandó elfogadni, ha a hitközség a bimáját középre viteti.

Érthető tehát, hogy 1865 nyarán Debrecenben is a bima elhelyezése körüli vita miatt korbácsoltathatta föl annyira a hitközség idegeit, hiszen a nagymihályi gyűlés előtti időben voltak alig egynéhány hónappal. Valószínűleg Debrecenben is el lettek végeztetve az előáramlatok. Azt sem lehet számításra kívül hagyni, hogy három esztendővel a „kongresszus” előtt voltak, amely idő már akkor méhében hordozta azt a krízist, amely az egy zsidóságon belül különféle „hitfelekezetek” torzszüleményét hozta világra: az izr. ortodoxiát és az izr. neológiát és az izr. statusquót. Amit az egyik helyesnek vélt és hasznosnak a közösség szempontjából, a másik csak azért is ellenezte. Kettő, illetve három vallás-pártra szakadt a magyarországi zsidóság, amelyhez a zsidó vallásnak, mint olyannak csak annyiban lehetett része, hogy a cégérre lett tűzdelve, és akár a túlzott maradiság, akár a túlzott formalizmus túlkapacitálása érdekében azt állították, hogy Izrael Istene is ezt vagy amaszt akarja. „Vallási pártok, de csak annyiban, hogy a vallás világában formálódtak ki: szigorúbb kultúrtörténeti ítélet nem adhatja meg neki azt a jelszót; az tisztára adminisztratív szervezetnek látja őket. Megtűr a vallás tagozódásokat; helyükön valók lehetnek, a maguk idejében, nemcsak az ilyen fajta, de az élesebben vallásos természetű pártszervezetek is – hanem ahogy a magyar zsidóság kettőbe szakadt, az kész történeti csapás. Nem az egységet siratom, az egységben élő történelmi erőt, hanem a vallási őszinteséget...” (14.)

Folyt. köv.

Dr. Weisz Miksa

Jegyzetek: [1.] Zoltai: A zsidók letelepedése Debrecenben. M. Zs. Sz. 1934. 28–29. - - - 2. Ua. 189. - - - 3. Zoltai: u. o., Debreceni Ellenőr. 1875. I. 14., Hortobágy 1865. VII. 23. és 30. szám. - - - 4. Krauss Sámuel: Synagogalen Altertümer. Berlin-Wien. 1922. 384–385., Jakob Lévy: Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim. Berlin-Wien 1924. I. 218. - - - 5. Nech. 8,4. - - - 6. Ismar Elbogen: Der jüdische Gottesdienst in seiner geschichtlichen Entwicklung. F. a. Main. 1924. 473. - - - 7. Szukkoth 51b. - - - 8. Szóta 41a. - - - 9. Szukkoth 51b. - - - 10. Deut. 41,11. - - - 11. J. D. Eisenstein: Ocár Jiszráél. Heb. Verlag. Berlin-Wien 1924. III. 34., Jüd. Lexikon. V. 800. - - - 12. Elbogen: i. m. 474. - - - 13. Idézi: Dr. Kecskeméti Lipót: Egy zsidó vallás van-e, több-e? Nagyvárad. 1913. 184. - - - 14. Kecskeméti Lipót: i. m. 186. - - - folyt. követ.

HÉCHOL VÁÁZÁRÓ⁴⁶⁷

A MAGYAR ZSIDÓSÁG KIVÁLÓ EGYÉNISÉGEIRŐL

előadás-sorozatot terveznek. A javaslatot Dr. Bródy Ernő, felekezetünk veterán harcosa készítette el. Rabbik, professzorok, orvosok, írók, újságírók, jogászok, festők és szobrászok, zenészek és zeneszerzők, építészek és színművészek, és a felekezeti élet harcosai szerepelnek a tervezetben. Az egyes előadások több személyt foglalnának egybe. A tervezet megjelöli a sorozat célját is: „A mai nemzedék jóformán a neveket sem ismeri, még kevésbé azt a munkát, amelyet haladó szellemű, magyar érzésű és az emberiség eszményeit szolgáló magyar zsidók végeztek néhány évtized alatt, amelyet a magyar kultúra szolgálatában tölthettek.” Igen nagy érdeklődéssel várjuk a sorozatot, és reméljük, kartársaink is részt vállalnak a megvalósításban.

⁴⁶⁷ A Szentély és udvara.

KÖRLEVELÜNK

terjedelme az ünnepekre való tekintettel jelentősen megnőtt. Ennek ellenére nem tudtuk az összes beérkezett közleményeket [le]hozni, részben fenti okokból, részben azonban azért, mert későn érkeznek a közlemények. Kérjük a kartársak elnézését. A meg nem jelent közlemény ne csökkentse a munkakedvet!

A rend kedvéért közöljük a beküldött és meg nem jelentetett közlemények címét:

Farkas László: Beszéd Jaum Kipurra,

Dr. Klein Tibor: Beszéd Raus Hásónóra,

Dr. Szirtes László: Főünnepi gondolatok,

Dr. Singer Ödön: Történelmi alakok a szószéken,

Dr. Weisz Miksa–Dr. Ernst Simon: Jóna menekül Isten elől.

Préd. J. K.-ra (ford.)

-O-O-O-

KÖSZÍVÓ VÁCHÁSZIMÓ TAUVÓ⁴⁶⁸

⁴⁶⁸ Jó beíratást és jó bepecsételést!

1954. október

5715 Tisri

– V –

VIDÉKI RABBIKAR KÖRLEVELE

עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה⁴⁶⁹

MÉRLEG

Tisri havának uralkodó csillagképe. A hagyományos érzés mindjárt kapcsolatot talált a jelkép és az ünnepkör eszmei tartalma között... Könnyű volt e kapcsolat megteremtése. Az ember cselekedeteinek megítélésére keresve sem találhattak volna jobb szimbólumot. Ha véletlenül nem ez lenne az uralkodó csillagkép, mesterségesen kellene előteremteni.

Régi folyóirataink, melyek évfolyamaikat nem a zsinagógai naptár szerint számolták, kétszer egy esztendőben ünnepeltek újévet. Ez azután anyagi vonatkozásban gyakran igen kifizető[dő]

⁴⁶⁹ Ászu kitot kitot ve'ászku ba'Torá lefi se'en ha'Torá niknit elá be'chavurá. – Alkossatok csoportokat és tanuljátok a Tórát, mert a Tóra ismeretét csak csoportos tanulással lehet megszerezni.

volt. Míg azonban a polgári újév alkalmával inkább az anyagi mérleget készítették el, a zsinagógai újesztendő a szellemi eredmények számbavételére és mérlegelésére szolgált.

Miután nekünk aligha lesz szükségünk bármilyen anyagi számvetésre, hiszen KÖRLEVELÜNK anyagi alapja csupán a lelkesedés, könnyen rászánhatjuk magunkat másféle mérlegelésre. Ez e pillanatban azért is helyénvaló, mert szeptember 13. és 14-én rég nem látott összejövetelen vettünk részt mindannyian, az Országos Rabbistület ülésén.

Örömmel vártuk ezt az összejövetelt. Nem vártunk tőle csodákat, hisz a történelem nem csodavárásra nevelt bennünket, hanem kemény munkára. Csupán egyet reméltünk tőle: bizonyos problémák létének felismerését; vagy kicsit elméletibben megfogalmazva: a problématudat felébredését. Ez meg is történt legalább is azokban, akik a két délelőtti és két délutáni ülést türelmesen végighallgatták. S azok, akik az utolsó esztendőben már néhány ilyen előadóülést végighallgattak, valóban türelmesen meghallgatták ezt is. Ez is azt bizonyítja, hogy az összejövetelek hasznosak, hiszen nevelőerő rejlik bennük.

Az előadások tárgya érdekes és időszerű volt. Az eredeti program alig változott. Mindez a fegyelmezettség jele. Megvan tehát a további munka alapja: figyelem és fegyelem!

Nincs elég terünk, hogy az egyes előadásokkal részletesen foglalkozzunk, s nem is célunk. Csak néhány jellemző, az egész atmoszférát érzékeltető vonást akarunk kiemelni.

Többen előadásaik bevezetésében, mely gyakran az előadás tartamának és tartalmának nagy részét kitöltötte, a tárggyal való foglalkozás szükségességéről és elméleti alapjairól szóltak, mintha magával a tárggyal sohasem foglalkoztunk volna. S noha nem ezt

vártuk, mégis igazuk volt, mert az utolsó kilenc esztendőben valóban nem volt olyan összejövétel, mely legalább oly tervszerűséggel, mint a 13-i, e kérdésekkel foglalkozott volna. Mindebből természetszerűleg következik, hogy most már a soronlévő feladat a részletekkel való foglalkozás. Egyetlen példa. Két előadó is hangsúlyozta, hogy a lelkipásztori munka alapja a beszélgetés. Az egyik hozzászóló megjegyezte, hogy az ő hitközségükben minden újonnan jött zsidót felkeresnek, elbeszélgetnek velük, és csakhamar rátérnek hitbeli kérdésekre is.

Rendkívül nehéz és bonyolult feladat! Soronlevő feladatunk: halljuk a részleteket! Hogy az említett példánál maradjunk. Akiknek ebben nagy gyakorlatuk van, írják le egy-két érdekesebb esetüket, pontosan, mit mondott a rabbi, mit mondott a kísérő hitközségi vezető, mit mondott a most érkezett hittestvér, hogyan folyt a beszélgetés, hogyan folyt a találkozás az előkészítő kapcsolatkereséstől az eltávozásig. Ebből lehet tanulni!

A második nagy eredmény a Talmud–Tóra oktatás fontosságának tudatosítása. Kitűnt, hogy e téren rengeteg tennivaló van. Ezek között a legelső, hogy önmagunk kisgyermekének nevelésére alkalmas tanítókká alakuljunk. Módszer, anyag kiválasztás, még a pontos célkitűzés meghatározása is csak másodrendű. Miután azonban ez egyik napról a másikra nem következik be, mesterséges módon, a tananyag megfelelő feldolgozásával, a tanítással kapcsolatos kérdések elemzésével és tanulmányozásával segíthetünk magunkon.

Ezt tekintetbe véve a KÖRLEVÉLBEN is nagyobb teret akarunk adni a tanítással kapcsolatos közleményeknek, és számítunk nemcsak a rabbik, hanem az oktatással foglalkozó vagy ahhoz értő kartársak segítségére is.

A harmadik jelenség is új feladatokra ösztönöz. A szeminárium professzorainak előadásai és hozzászólásai bebizonyították, hogy szükséges lenne kiépíteni a rabbikar és a rabbiképző szorosabb kapcsolatát. Egy kis eufemizmustal úgy mondhatnók, „tovább”-képzésre lenne szükségünk. Persze ennek gyakorlati keresztülvitele nagy körültekintést és nem ötletszerű tervezést igényel, de megoldható.

Végül néhány szót az előadások és a hozzászólások kapcsolatáról. Ha eredményekre törekszünk, nem szabad megijednünk a komoly, tárgyilagos, de éles kritikától sem. A tárgyilagos bírálat a közéletben sem ártalmas, de mindenesetre hasznos szakmai kérdésekben. Elismerést adhatunk az előadónak buzgalmaért, az anyaggyűjtés terén végzett fáradozásáért, az előadásra való vállalkozásáért, hiszen oly kevés a vállalkozó. Tárgyi vonatkozásban azonban jöjjön a független építő kritika. Amíg attól kell félnünk, hogy a másik megsértődik, ha egy-egy megállapításával vitába szállunk, addig nem remélhetjük, hogy az érdektelenség megszűnik, és gyakorlati eredmények születnek.

Olvassunk csak el egy – a Szovjetunióban megjelenő – tudományos szakkönyvet, melynek utolsó lapjai az illetékes akadémiai vagy egyéb szakbizottság részletes és nagyon éles vitáját tartalmazzák. Adózzunk elismeréssel, hogy a vállalkozó kedvet élesszük, de nem baj, ha a vita eleven és sokszor késhegyre menő. Halljuk csak a különböző véleményeket, felfogásokat, a másinak ellentmondó tapasztalatokat. Halljuk az irodalomban való jártasságot, a hiányos ismeretek helyreigazítását. S még ha utólag a helyreigazítani akaró nézet bizonyul helytelennek, akkor is volt értelme, hiszen az egyik helytelenség mindenesetre helyesbítve lesz. A kard gyanánt használt könyvet nyugodtan a mérleg serpenyőjébe dobhatjuk!

Talán még a pösátot⁴⁷⁰ kedvelők is megbocsájtják a következő merészséget.

Sólaum sólaum lóróchauk,⁴⁷¹ azok között, akik az ügytől távol állanak, békesség honol, sőt kétszeres e békesség, mely már szinte temetői csend. Pedig a mipné dárké sólaum⁴⁷² elve belviszonyainkra nem vonatkozik. Völákórau⁴⁷³, akik közel állnak az ügyhöz, akik úgy érzik, hogy az a munka, melyet a mindenkori történelmi időben végzünk, énünk egyik része, húsunk és vérünk, akiknek szemét nem tévesztik meg látszateredmények, s akik számára a feladat nem szűnik meg a hivatali helységből való kilépéssel, akik harcolni akarnak az utak kitaposásáért, azok tudják, hogy e harcban sebeket kapunk. Ezek a sebek, az ügyért ejtett vagy kapott sebek, nemcsak meggyógyulnak, hanem elősegítik a szervezet tisztulását is. Hogyne gyógyulnának, amikor – völákórau ómar Ádaunój urfosziv – az ügyhöz közelállók sebeit maga Isten gyógyítja. Meggyógyulnak, mert amiért estek: Isten szolgálata!

Vajon lesz-e alkalmunk máskor is mérlegelésre? Vagy a borúlátóknak lesz igazuk? Lelkesedéssel hinni lehet a mindenkori megújulásban! S ki higgyen benne, ha nem a rabbi, s mikor, ha nem a mérleg havában?!

Sz...r R.f

⁴⁷⁰ A tórai szöveg szó szerinti értelmezése.

⁴⁷¹ Béke, béke a távollevőknek (Jesája 57.19.).

⁴⁷² Békés utak miatt.

⁴⁷³ És a közelieknek.

HÉTRŐL HÉTRE

PILLANATFELVÉTELEK (Börésisz)⁴⁷⁴

Gyakran foglalkoztat bennünket az a probléma, hogy felnőtt híveinket – akik gyakran minimális zsidó tudással sem rendelkeznek – hogyan lehetne legeredményesebben vallási életünkkel megismertetni.

Meggyőződésem szerint a solaus-szoudausz⁴⁷⁵ alkalmából elmondott hetiszidra-magyarázat a legjobb módszerek közé tartozik.

Pillanatfelvételek a heti szidrából – ezt a címet is viselhetné. Kisebb egységeket ragadunk ki, ismertetjük és értelmezzük. Ott nincs olyan távolság a rabbi és a hívei között, mint prédikációk alkalmával – nem térbeli távolságra gondolok –, ott közvetlenebb és töményebb a tanítás, mint kultúrelőadások alkalmából, és van még egy szempont, amely igen lényeges: a közösen eltöltött szöudasz-micve,⁴⁷⁶ a zömirausz,⁴⁷⁷ a bencsolás⁴⁷⁸ stb. olyan vallásos

⁴⁷⁴ Kezdetben – a Tóra első könyvének első szava.

⁴⁷⁵ A szombati három étkezés.

⁴⁷⁶ Kötelező ünnepi étkezés.

⁴⁷⁷ Az ünnepi étkezésnél énekelt asztali dalok.

családi hangulatot , olyan sábbosz-élményt jelent sok hívő számára, amelyben odahaza már nem részesül.

A Bibliát nem ismerők megismerkednek egy kicsit a heti szidrák tartalmával, nem absztrakt tanítást kapnak, hanem előtt, bepillantást nyernek a „bibliai erkölcs” műhelytitkaiba, meggyőződhetnek arról, hogy mindegyiknek megvan a bibliai aranyfedezete, és azok az egyszerű kis elbeszélések valóban kimeríthetetlen forrásai az isteni szónak.

A legváltozatosabb anyag kapcsolható egybe, bircauszau márchiv bircauszau mőkaccér,⁴⁷⁹ ki miről akar, ki mit tart érdekesnek, aktuálisnak, tanulságosnak, és befejezésül néhány szép szóval össze lehet fogni, közös nevezőre hozni.

Érdekes és tanulságos a hallgatók felé, de ugyanakkor komoly stúdium a rabbi számára is, mert állandóan frissíteni kell ismereteit, hogy hallgatóinak a legtöbbet nyújtsa.

Az elmúlt, esztendőben itt Baján, Börésisz szidrájától kezdve, majd minden szidrát sorra vettünk, a példa kedvéért közlöm feljegyzésemből, hogy az első szombaton milyen anyag került egymás mellé.

-O-O-O-

*Börésisz boro Elaubim...*⁴⁸⁰ A világ teremtésétől egészen az özönvízig terjed ez a szidra. A Biblia mélyebb értelmét kutató elme annyi kérdéssel találja magát szemben, hogy belekábul. Mi ez, amit olvastunk? történelem, természettudomány, filozófia? – nem!

⁴⁷⁸ Asztali áldás.

⁴⁷⁹ Ha akarja, bővíti, ha akarja, lerövidíti.

⁴⁸⁰ Kezdetben teremtette Isten.

Költői szépségű vallásos igazság, amely alapja a mi egész erkölcsi világtrendünknek, mert megismerjük általa a Teremtő Isten fogalmát (l. Benoschofszky: Zsidóságunk tanításai 18.).

Ezt a szidrárt mások is fel akarták használni arra, hogy vélt igazságait igazolják vele. Lásd a Talmud leírását (Megilla 9.) a Szeptuaginta keletkezéséről, ahol elsorolja azt a 15 szövegjavítást, amelyet a 72 bölcs egyöntetűen végzett azért, hogy a dualizmus alapot ne találjon. (Felsorolhatjuk az érdekesebbeket, mint pl. Elauhim boro börésisz⁴⁸¹ stb.)

*Vöchöl észev boorec terem jicmoch*⁴⁸² (2,5). Elkészült a nagy mű, de még várakozási állapotban van minden, még nem indult meg a hatalmas organizáció, mert még nincs eső, nincs dolgozó ember. Csak a szorgos munka képes a természet ajándékait az emberiség áldásává változtatni.

*Vájgores esz boodom...*⁴⁸³ (3,24) Az első emberpár, az első törvény, az első bűn és az első bűnhődés. Isten kerubokat állít és a körülforgó kard villogását, hogy elzárja az embert az élet fájától. Nem az Édentől zárja el az embert, mert az édent mindenki önmagának építheti. Isten áldása és az ember szorgalma a kietlen síkságot is édenre változtathatja, vájoszem midboro köéden...⁴⁸⁴ (Jes. 51,3) Attól a „paradicsomtól” zárta el az embert, amely dologtalanságon keresztül bűnbeesésig vezet. Kárpótlás volt a munka az elvesztett Édenért.

⁴⁸¹ Isten teremtette kezdetben.

⁴⁸² A mezőnek semmi füve nem nőtt még.

⁴⁸³ Elűzte az embert.

⁴⁸⁴ Pusztáját olyanná tette, mint az Éden.

*Káin és Ábel, Vájaumer Káin el Hevel ochiv...*⁴⁸⁵ (4,8) Régi kérdése a teológiának, hogy miért nem fogadta szívesen Isten Káin áldozatát, mit beszélhetett testvérével, mielőtt rátámadt? Heller professzor⁴⁸⁶ közöl iszlám legendákat (IMIT, 1931.), s ott közli, hogy Káin és Ábel mint vetélytársak állottak egymással szemben, s Ádám tanácsára történt volna a „perdöntő áldozat”. Dr. Scheiber dolgozatában olvassuk (IMIT, 1942.), hogy 1499-ben vetődött fel ez a probléma először Oxfordban, a kor humanistái előtt, s Erasmus fejtí meg „seholsincs” kódexből.

A zsidó írásmagyarázat mindig a szövegből indul. Káin áldozata nem volt kedves, mert mipöri hoádomo⁴⁸⁷ – a silányból történt, szemben a heveli miböchórász cónó.⁴⁸⁸ Istennek csak a szívből jövő áldozat kedves, ez az elv átszövi egész vallási életünket: ráchmonó libbo boo, micvész cörichósz kávvono, ze éli vöánvéhi⁴⁸⁹ stb. (Elődeink ezért vették a legszebb eszrógot,⁴⁹⁰ díszítették a szukkot,⁴⁹¹ stb. stb.) Mit beszélt Káin Ábelrel? – semmit! A Biblia éppen azzal értékeli le Káin esetleges érveit, hogy említésre sem méltatja. Rási szerint úgy kell értelmezni, hogy

⁴⁸⁵ És beszélt Káin Ábelrel, testvérével.

⁴⁸⁶ Heller Bernát (1871–1943), irodalomtörténész, néprajztudós. Életéről bővebben lásd: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1248.html>, letöltés ideje: 2023. március 20.

⁴⁸⁷ A föld gyümölcséből.

⁴⁸⁸ Juhai elsőszülöttjeiből.

⁴⁸⁹ Az Irgalmas akarja a szívet, a parancsolatokhoz szándék kell, ez Istenem, hadd dicsóítem.

⁴⁹⁰ A szukkot csokor részét képező citrusgyümölcs.

⁴⁹¹ Az ünnepi sátor.

„összeszólalkozott” vele. Íme az alaptalan gyűlölet, az ok nélküli harag, a színász-chinnom⁴⁹² mire képes, az első testvérgyilkosságot ez eredményezte, és az utolsó zsidó államot, a II-ik Szentélyt is ez pusztította el.

*É Hevel ochicho...*⁴⁹³ (4,9) Isten megbánásra akarja bírni Káint, de ő cinikusan felel. Elhangzik az ítélet, és még mindig nem a bűnbánó ember, hanem az ijedt ember áll Isten előtt. Nem a tettét bánja, hanem a büntetést sokallja, de az isteni irgalom még így is felragyog fölötte, égi jelet kap, hogy ne bánthassa senki, hátha megbánja bűnét. Milyen mélyre tud zuhanni az ember, de olyan mélyre soha, hogy ne találhassa meg Istent. Az ember elkerülheti a bűnt, de soha a büntetést... A természet világa alakul ki előttünk, s vele párhuzamosan az erkölcsi világ. De még nem valóságban, hanem megvalósítandó tanításokban. Ez már az ember feladata! Így lesz társa Istennek a teremtés művében.

Gleichmann Emil

⁴⁹² Oktalan gyűlölet.

⁴⁹³ Hol van testvéred, Ábel?

AZ ÖZÖNVÍZ NEMZEDÉKE

Az özönvíz mondáját az ősi hagyományoknak majd mindegyike megőrizte. Lehet, hogy a Földközi-tengermedence neolitikori alámerülésének emléke kísért ebben a mondában. E világ-pusztulás az emberiség ősi lakóhelyein a civilizáció folytonosságában teljes hasadást idézett elő. Más hagyományokkal ellentétben a Biblia vízözön-elbeszélésének nagy erkölcsi és vallási jelentősége van. Az özönvíz isteni ítélet egy kor felett, melyben az erőszak és a züllöttség lealacsonyította és rabságba döntötte az embereket.

Léteztek óriások; és az erőszak meg az élvhajzás volt az uralkodó eszme.

A következő fejezetet L. Ginzberg: *The Legends of the Jews* Vol. I. 151–154. [alapján] fordítottam.

Kain ivadéakai ősatyjuk bűnös és romlott életét, Séth leszármazottjai pedig kegyes és becsületes életet éltek. A két törzs élete lakóhelyük kiválasztásában is visszatükröződött. Séth családjá a Paradicsom közelében levő hegyeken telepedett le, Kain nemzetsége pedig a damaszkuszi mezőkön (1.), melyeket Kain beszennyezett testvére, Ábel meggyilkolásával.

Szerencsétlenségére Metuselách idejében Séth fiai a káini férfiak romlott útjára tértek. Egyforma volt a két törzs mindenféle kegyetlen cselekedet véghezvitelében. Házasságra is léptek egymással, és e frigyekből származtak egyesek szerint a Nefilim. Az ő bűneik miatt hullt az özönvíz a világra. E nemzedék, mint az özönvíz előtti emberiség, uralkodó eszmévé tette a bujaságot. (2.) Sem munkát, sem szükségét nem ismertek semmiben. Ez aztán arcátlanul elbizakodottá tette őket. Gőgösségükben Isten ellen is támadtak. Ha egyszer vetettek, a betakarított termés 40 évig is elég

volt, és olyan mágusaik voltak, akik meg tudták állítani a napot és a holdat, és szolgálatukba állították azokat. A gyermekek sem okoztak nekik gondot. Néhány napi terhesség után szültek asszonyaik, és az újszülöttek azonnal tudtak menni és beszélni, sőt ők maguk segítettek anyjuknak köldökszínóriumuk levágásában. Az újszülötteknek még a démonok sem tudtak ártani. Egyszer egy újszülött elszaladt, hogy anyjának kést hozzon, közben azonban találkozott a démonok fejedelmével, és nagy küzdelem támadt közöttük. Egyszerre azonban kakaskukorékolás hallatszott, és a démonnak abba kellett hagyni a küzdelmet. Mielőtt azonban eltűnt, rákiáltott a gyermekre: „menj, térj vissza anyádhoz, bizony ha nem kukorékol a kakas – megöltelek volna!” Erre a gyermek így válaszolt: „Menj te az anyádhoz vissza – bizony én öltelek volna meg, ha a köldökszínórium el lett volna vágva.” (3.)

De a gondtalan élet módot és sok lehetőséget nyújtott gonoszágaikhoz. Isten azonban az ő végtelen kegyelmében megbocsájtotta az emberiség gonoszságait, de midőn tisztátalan életet kezdtek élni, megszüntette Isten [a] kíméletét, „mert Isten türelmes minden bűnnel szemben, kivéve az immorális életet”. (4.)

A másik bűn, mely e gonosz nemzedék végét siettetete, a rablási vágyuk volt. A rablásaikat azonban oly ravaszul tervezték ki, hogy a törvény nem tudta elérni őket. Ha egy paraszt egy kosár gyümölcsöt vitt a piacra, körülvették, és egyik a másik után éppencsak egy harapásnyi kóstolót vett el tőle, mindaddig, míg semmije sem maradt neki.

Mikor Isten elhatározta a bűnös nemzedék megbüntetését, mégis felülkerekedett irgalma, és Noachot küldte hozzájuk, aki 120 éven át buzdította őket megtérésre, különben Isten özönvizet

bocsát reájuk. De mindenki kinevette. És midőn látták Noachot, hogy bárkát kezd építeni, megkérdezték: „minek ez a bárka?” (5.)

Noach: „Isten özönt hoz reatok!”

A bűnösök: „Miféle özönt? Ha tűzőzönt, tudunk mi az ellen védekezni! Ha vizözönt, ha a vizek a föld mélyéből törnek elő, be fogjuk takarni az egész földet vaslemezekkel, ha pedig felülről hull alá a víz, arra is van gyógyszerünk!”

Noach: „a víz lábatok nyomán fog felfakadni, és képtelenek lesztek védekezni ellene”.

Részben azonban azért maradtak szívük makacosságában, mert Noach tudatta velük, hogy addig nem lesz özönvíz, míg a jámbor Metuselách köztük él. A 120 év azonban, melyet Isten kíméleti időként kijelölt, elmúlt. Metuselách meghalt. De Isten a jámbor férfiú emlékére újabb kíméleti időt adott – gyászheteket érte. (6.) A kegyelemnek eme ideje alatt felfüggesztette a természet rendjét. A nap nyugaton kelt és keleten nyugodott le. Isten megmutatta a bűnösöknek, hogy mit vesztenek el megátalkodottságuk miatt. De mindez nem használt. Mikor Metuselách és nemzedékének többi jámborai megváltak az élettől, Isten a megátalkodott emberek miatt özönvízzel sújtotta az egész szárazföldet.

Dr. Singer Ödön

Jegyzetek: [1.] Damaszkusz a hely, ahol [a] feltevés szerint Káin megölte testvérét, Ábelt. „Isten gyermekei” Káin leszármazottai voltak, mert Káin égi eredetű volt. Később Séth ivadékaival házasodtak össze, ezek a káiniták fizikai erejét és szépségét örökölték, de erkölcstelen természetüket is. - - - 2. A gondtalan és

boldog életre, amelyben az özönvíz előtti generációk éltek, az Aggáda sűrűn céloz, hogy megmutassa: a földi javak túlzott élvezete káros következményeket von maga után (Szan. Hedr. 108a): Tónu Rábbónon: Daur hámbbul lau niszgóu elő bisvil tauvó sehispiá lóhem HKBH. Ómár HKBH bötauvo sehispati lóhen bah máchiszin auszi, uvah áni don auszom.⁴⁹⁴ Különböző forrásokat gyűjt egybe L. Ginzberg idézett műnek Vol. Not. I. 179 old. 15. jegyz.: „Isten mannát adott az özönvíz előtti óriásoknak ízlésüknek megfelelően úgy, hogy nem is vágytak hús után.” - - - 3. A kakas kukorékolása elűzi a démonokat (Jóma 21a): Jól ismert legenda: az újszülöttek születésük után tüstént beszélnek. Malkicedek-fragmentumokban olvassuk, hogy M. Malkicedek születése után rögtön beszélt és Istent dicsérte. - - - 4. A midrás szerint három bűn miatt volt özönvíz: erkölcstelenség, bálványimádás és erőszakosság. - - - 5. Szanhedrin 108b. - - - 6. Szanhedr. 108 b: Ómár Ráv: Heszpédon sel cáddikim möákvín esz háppurónijausz.⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ Mestereink tanították: az özönvíz nemzedéke nem büszkélkedhet, csak azzal a jóval, amelyben az Örökkévaló részesítette őket. Szólt az Örökkévaló: a jóval, amit adtam nekik, feldühítenek, és ez alapján ítélem el őket.

⁴⁹⁵ Igaz emberek gyászbeszédei késleltetik a szerencsétlenséget.

AGGÁDÁK OLVASÁSA KÖZBEN

1. BÖRÉSZ⁴⁹⁶

(Midrás Tanchuma VI.) Éle tauldausz Hassomájim vöhoorec böhiboröön.⁴⁹⁷ Kétszer fordul elő a Tórában a tauldausz⁴⁹⁸ szó „mólé”⁴⁹⁹ írva. Először itt, és másodszor: Éle tauldausz Perec⁵⁰⁰ (Rut IV. 18). Először azért, mert a teremtéskor tökéletes volt minden, aztán az ember romlása miatt hiányoztak nemes tulajdonságai. Ezeket csak a messiási korban nyeri vissza az emberiség. Erre utal a szó két ilyen előfordulása, hiszen a Messiás Perec nemzetségéből fog származni. A mólé írás vav-ja⁵⁰¹ arra utal, hogy hat dolgot vont meg Isten az első embertől, miután vétkezett:

1. Arcának fényessége
2. Termetének magassága
3. Élete
4. A föld önkéntes termése
5. Az édenkerti békesség
6. A hold és a nap fényessége.

Ha az ember bűnözik, nem úgy cselekszik, ahogyan embertársai és saját érdekeinek összeegyeztetése megkíváná,

⁴⁹⁶ Kezdetben.

⁴⁹⁷ Ezek az eredetei az égnek és a földnek, amidőn teremtettek.

⁴⁹⁸ Történet, történelem; az előző mondatban: eredet.

⁴⁹⁹ Teljes írással. A héber nyelvben létezik hiányos írás is, amikor egy betű elmarad (mint jelen esetben az „o” betűt jelölő „vav”).

⁵⁰⁰ Ezek Perec nemzetségei.

⁵⁰¹ A héber ábécé (alef-bét) hatodik betűje számértéke 6. Jelölhet v, o vagy u betűt.

elveszti arcának fényességét, mert lelkiismerete kínozza (Jób 14,20), természetének egyenes, gerinces magassága megtörik (Psalm. 134,5), elveszti létének értelmébe vetett hitét, nem tudja olyan eredményesen végezni munkáját (Gen. 3,17), nem találja földi békességét, melyre teremtdött (uo.), és nem tudja élvezni a természet fényét sem (Jes. 13,10). De ha igaz megtérést mutat, elősegíti egyéni cselekedetével a világ megbékélését és visszanyeri külsőjének és lelkének minden tökéletes formáját.

Tökéletesnek teremtette I. a világot. Ilyen is lenne mindig, ha az ember nem rontaná meg. Éppen az őszi ünnepi sorozat lezárulása után intő példázattal tanít e feladatra a tóra-kezdő szombat midrási példája.

2. NAUÁCH⁵⁰²

(Midrás Tanchuma III. Gen. 9,9-hez Jesaja 49,21 alapján.) Mivel a szövegben nem az áll, hogy az embertől magától, hanem szájából ne távozzék el soha a Tan, I. két jesivát létesített Izr. számára, hol állandóan a Tóra szavain elmélkedtek. Kétszer évente e helyeken gyülekezett az egész nép és a Tóra harcosaivá vált. Ezért e két tanházat nem érte soha pusztulás, fogság, kirablás, és nem uralkodott felette elnyomó hatalom.

-O-O-O-

A tudás, melyet csendes tanházakban, iskolai oktatásban megszerzünk, csak a mi hatalmunk, tőlünk senki nem veheti el. Ha fogságba jutunk, ezt el nem vehetik, ha kirabolnak is, a mi tulajdonunk marad, nem pusztul el még testünk múlása után sem,

⁵⁰² Noé.

mert átadhatjuk az utódoknak, nem uralkodhatik felette senki, mert a gondolat szabad.

I. Izrael számára két tanházat létesített, Izraelnek pedig feladata, hogy a tanházakat fenntartsa, és tudásának megszerzésével biztosítsa fennmaradását.

3. *LECH LÖCHO*⁵⁰³

(Midrás Rabba Gen. 12,2-höz.) Négy ember hírneve terjedt el a világon, és mind a négynek volt egy érme, szimbóluma, mely bejárta a világot.

1. Ábrahám: érme egyik oldalán ifjú és hajadon, másik oldalán öreg ember és öreg nő.

2. Józua: érme egyik oldalán ökör, másik oldalán rőém.⁵⁰⁴

3. Dávid: érme egyik oldalán bot és tarisznya, másik oldalán bástyá.

4. Mordecháj: érme egyik oldalán zsák és hamu, másik oldalán arany korona.

-O-O-O-

A négy zsidó ősz szimbóluma az egész zsidóságnak. Magukban hordozzák minden jellemző tulajdonságát. Ábrahám öreg korában lett naggyá, nem öregedett ki, a hit és bizalom örökifjú hirdetőjévé lehetett. Abel Pann egyik festménye: Salselesz hákábbóló⁵⁰⁵ is ezt hirdeti, hol körben áll kéz a kézben minden nemzedék, és az öreg

⁵⁰³ Menj el... A harmadik hetiszakasz Mózes első könyvében.

⁵⁰⁴ A főnév fordítása vitatott, ezért a bölény vagy bivaly fordítások mellett az IMIT (Izraelita Magyar Irodalmi Társaság) meghagyja az eredeti formában: rőém.

⁵⁰⁵ A kabbala láncolata.

fogja a csecsemő kezét. Együtt haladunk tanunknak útján, ifjú és öreg.

2. *Józsuá* a harcos vezér. Övé Efrájim és Menasse jelképe. Ha kell, harcban is megállja helyét, és a veszedelemben is méltósággal viseli helyzetét.

3. *Dávid*. Több ezer éves vándorútján csak bot és tarisznya [a] kísérője, de bízik az igazság diadalában, hogy a jövő meghozza mindenki és az ő számára is a biztonságot.

4. *Mordecháj*. Ha életére törnek, pusztítani akarják, ha nem marad más meg számára, csak a gyász és fájdalom, I.-be vetett hitét, bizodalmát fel nem adja, Tórájával és tanításaival száll szembe az erőszakkal, ez hozza meg számára a diadalt.

Dr. Klein Tibor

AGGÁDÁK OLVASÁSA KÖZBEN

1.

Egy palotában, melynek sok ajtaja volt, mindenki eltévedt, és nem találták meg a kivezető utat. Végre jött oda egy okos ember, aki a bejáráshoz fonalat kötött, melynek segítségével céljukhoz találtak. (Ariadné fonala és a labirintus mítosza midrási változatának forrása: Sir. Has. Rabba 1,7. Kohelet R. II. 12.)

Aki életének útját valamilyen szilárd ponthoz köti, az nem téved el, bármilyen útvesztőbe kerül, megtalálja a kivezető utat.

2.

„Jó az Örökkévaló mindenkihez” (Ps. 145,9), Écha 3,25 tanítja: „Jó az Örökkévaló a benne reménykedőkhöz”. A két vers között ellentét látszik. Felelet: Ha valakinek egy kertje van, az egészet megöntözi, de fokozott gondozásban, gyomlálásban a nemesebb növényeket részesíti. Így van Isten is. Táplálja a jókat, rosszakat egyaránt (Zon tauvim vöróim), de fokozott védelmet csak a jók nyernek (Szanh. 39b).

Mindenki élvezheti az élet szépségének áldását, de fokozottan élvezhetik ezt, akiknek a szíve hittel van tele.

3.

„Aki szereti az ezüstöt, nem lakik jól vele” (Koh. 5,9). Deut. R. II. 27. e verset arra magyarázza, hogy aki szereti az isteni tant, a micvát, sohse telik be vele. Dávid és Mózes példája bizonyítja ezt. Bár Isten azt mondta Dávidnak, te nem építed fel az én hajlékomat, mégis buzgón mindent előkészített a felépítéshez.

Mózesnek Isten tudtára adta, hogy nem vonul át az Ígélet Földjére, mégis rendelkezéseket hoz, melyek oda érvényesek.

Legyünk mi is a jövő magvetői. A mi zsidó munkánk legyen olyan buzgó és eredményes, hogy belőle értékes örökség szálljon utódainkra is.

4.

„Mindezeket a kezem teremtette” (Jes. 66,2). R. Judán tanítja: Isten a Tóra és a zsidóság (sövótim⁵⁰⁶) érdemében teremtette a világot (Ber. Rabba 12,2).

A mi egyéni világunk építésében tudjunk hivatkozni a Tóra és a zsidóság szeretetének érdemére.

Dr. Komlós Ottó

⁵⁰⁶ Törzsek.

BÉSZ TÖFILLÓ⁵⁰⁷

ÜNNEPI MEGFIGYELÉSEK

Községekünk tagjainak kezében a nagyünnepi istentiszteleteken leginkább a Schön József-féle imakönyvet⁵⁰⁸ láttuk. Sajnos e fordítás a mai ember számára már nem használható. A maga korában tiszteletreméltó kezdeményezés teljesen elavult.

Itt az idő, hogy gondolkodjunk magyar imádságoskönyv megjelentetésén. Nem kell külön hangsúlyozni, hogy mennyire égető szükséglet egy, a ma emberéhez szóló imakönyv. Pécsen, Szegeden, Győrött igen sok templomjáró hívünk van, különösen nők, akik a héber szöveget olvasni sem tudják, s mégis hívő emberek, sőt talán különösen hívő emberek.

A héber szöveget nem kellene újramagyarázni. Inkább valami kalauzfélére gondolunk, amely a legfontosabb imák fordítását tartalmazza. Héberül csupán a kezdő szavakat, esetleg a kezdő mondatot kellene leírni, hogy az istentisztelet menetét követni lehessen. Esetleg egy jellemző mondatot a fordítás megfelelő

⁵⁰⁷ Imaház.

⁵⁰⁸ Feltehetőleg az alábbi zsidó imakönyvről van szó: Schön József: *Ajkaink esedezései. Imádságok az év minden napjára*.

helyén héberül is idézne a kiadvány. A héber szövegeket latin átírásban közölné.

Egy kisebb kötetbe, inkább füzetbe elérne a péntek esti istentisztelet, esetleg egyéb is: gyermekek imája, szombat délelőtti imák, esetleg néhány liturgiai megjegyzés az otthon vallási életével kapcsolatban stb.

Egy nagyobb füzet tartalmazná a jómim nauróim,⁵⁰⁹ egy másik pedig a solaus rögólim⁵¹⁰ hasonló feldolgozását.

Próbaképpen néhány szemelvényt be kellene mutatni az Intézőbizottság ülésén a régi és a készítendő új fordításokból.

A cél az lenne, hogy elsősorban a héberül olvasni nem tudók áhítatigényét kielégítsük, mégpedig úgy, hogy az istentisztelet liturgiai menetét nyomon követhessék.

Nagyon örülnék, ha a kollégák a felvetett problémához hozzászólnának, és e megjegyzések figyelembevételével akadna vállalkozó a fordítások elkészítésére.

Biztosak vagyunk ugyanis, hogy a kiadás nehézségei elől az akadályokat könnyen el lehet hárítani.

Dr. Schweitzer József

v v
v

LÁNG GYULA vésztői hittestvérünk kérdezi, hogy Lőw fordításának: „Örömet szerze az Úr nekem, aki meghallja, vélem

⁵⁰⁹ Félelmetes napok.

⁵¹⁰ Három zarándokünnep.

fog örvesteni”, mi a hagyományos alapja? Lőw értelmezései rendszerint hagyományos alapon nyugszanak. A fenti fordítás alapja a helyhez fűzőő Rási-kommentár, melynek forrása Ber. Rabba 53,12.

JÓZSEF ÉS TESTVÉREI

1. *A tanítás helye:* a Talmud–Tóra I. csoportja. Időtartama ½ óra. Alaki célja: A testvérek szeressék egymást. Tárgyi célja: József és testvérei közti viszony, József álmai, Józsefet eladják testvérei.

2. *Kapcsoló ismételés.* Jákob visszatér Kanaánba, József anyjának halála, ami indokolja Jákob megkülönböztetett szeretetét József iránt. E túlzott szeretet bajt hozott Józsefre.

3. Új anyag.

József anyjának, Ráchelnek csak két fia volt: József és Benjámin. Mikor anyjuk meghalt, a két fiú sokat sírt, szomorkodott. Atyjuk is nagyon búsult, de még jobban, amikor a két nagyon szomorú árvát látta. Sajnálta őket, és még több szeretettel bánt velük, különösen Józseffel, aki már elég nagy volt ahhoz, hogy megértse, mit jelent édesanyja halála, és így mindenkinél jobban siratta anyukáját.

A testvérek azonban nem szerették őt. Mit gondoltok, miért? Megmondom, mert ha valami rosszat tettek, mindjárt elment atyjához és beárulta őket, és ők kikaptak. Szép dolog az árulkodás?

⁵¹¹ Maure terebintusa.

Bizony nem. Haragudtak is rá. De bennök is volt hiba. Irigykedtek rá, mert atyjuk jobban szerette őt, mint bármelyiküket. Az meg különösen bántotta őket, hogy szebb ruhát kapott, mint ők. Vajon mit érzett József, mikor látta, hogy atya őt jobban szereti, mint testvéreit? Ugye büszke lett, sőt ennél is rosszabb: gőgös! Melyitek tudná megmutatni, hogyan jár a gőgös? Hogyan beszél mással? Szeretjük-e a gőgös embereket? Józsefet sem szerették testvérei. Gőgösségében olyanokat álmódott, hogy ezekért már meg is haragudtak rá. Egy reggel így szólt hozzájuk: „Halljatok csak, mit álmódtam az éjjel! Búzát kötöttünk kévében a mezőn. Mikor a kévék készen voltak, felálltak. Az én kévéám állva is maradt, a tieitek pedig leborultak az enyém előtt.”

Amikor a testvérek ezt hallották, egymásra néztek, és szégyenkezve így szóltak egymáshoz: Ni, ő, a legkisebb akkora úrnak képzei magát, hogy mi nagyok le fogunk borulni előtte? Most már meg is gyűlölték.

Máskor megint így szólt hengegve: „Az éjjel álmomban a nap, a hold és 11 csillag leborult előttem!” Ezt már apja is megsokallta, és haragosan rászólt: „Tán csak nem akarod, hogy apád, anyád és testvéreid leboruljanak előtted!” Ki tudja, mi jelentette az álomban az apát, anyát, testvéreket?

Ti csodálkoztok azon, miért haragudtak a testvérek Józsefre álmai miatt. Álmainkkal, gyerekek, mi is úgy vagyunk, hogy gyakran elérjük álmainkban, amit ébren kívántunk. A minap én is este megkívántam a szőlőt, de már nem volt kapható. Álmomban aztán olyan szép kertben szedtem szőlőt, amelyet ébren nem is láttam. József is, mint a majdnem legkisebb a testvérek között, mindig arra gondolhatott, milyen jó volna olyannak lenni, hogy

még a nagy testvéreknek is tudjon parancsolni. Álmában teljesedett is ez a kívánsága.

Telt, múlt az idő, de a testvérek nem feledkeztek meg József álmairól, és tovább is haragudtak rá.

Egyszer a testvérek juhnyájakkal messze jártak otthonról. Már napok óta voltak távol otthonról, atyjuk már aggódott miattuk, hátha valami baj érte őket. Így szólt Józsefhez: „Eredj, keresd meg testvéreidet, és hozz hírt felőlük!”

József el is ment, de csak harmadnapra találta meg őket. Mikor messziről meglátták, így szóltak egymás közt: „Nini, itt jön az álomlátó!” Volt köztük olyan is, aki azt mondta: „Öljük meg, majd meglátjuk, hogyan teljesednek álmai!” Ekkor így szólt Rubén, a legidősebb: „Csak nem fogjuk testvérünket megölni, dobjuk az itteni gödrök egyikébe, hadd pusztuljon ott.” Magában pedig azt gondolta, ha továbbmennek, ő visszajön, kihúzza, és elviszi haza.

Közben odaért József. Nekiestek, lerángatták szép köntösét, és belökték a gödörbe. Helyesen cselekedtek? Nem bizony, még idegennel sem szabad így elbánni, nem még testvérrel.

A csúnya tett után leültek falatozni, amikor megláttak egy tevéken jövő utazó társaságot, úgy mondjuk: karavánt, mely feléjük tartott. Tudjátok, a sivatagban nem szekéren utaztak az emberek, hanem tevéken. Most azonban már vasúton utaznak a sivatagban is. Odaérve látták, hogy kereskedők, kik mindenféle árut vittek más országba. Ekkor így szólt Júda, a középső testvér: „Adjuk el Józsefet ezeknek a kereskedőknek, vérbe mártott köntösét pedig elvisszük haza, hadd higgye apánk, hogy vadállatok tépték szét.” Úgy is tettek. Eladták Józsefet, akit a kereskedők magukkal vittek Egyiptomba. Köntösét kis kecske vérébe mártották, és elküldték haza. Amint Jákob meglátta a véres ruhadarabot, felkiáltott: „Jaj

nekem, vadállatok tépték szét az én drága fiamat!” Hiába vigasztalták, nem szűnt meg siratni Józsefet.

4. Összefoglalás, alkalmazás.

Nos, most lássuk, ki volt a bűnös ebben a történetben? A gyerekek a végből ítélve a testvéreket fogják elmarasztalni. Nem lesz szükség bővebb magyarázatra, hogy rájöjjenek arra, József is hibás volt.

Valamennyien miben voltak hibásak? (Ha nem kapjuk meg a kívánt feleletet, úgy tesszük fel a kisegítő kérdést: Így történt volna akkor is, ha szerették volna egymást?) Bizony ez annak volt a szomorú következménye, hogy nem szerették egymást.

Melyiteknek van otthon kistestvére? Szereted-e, hát te? Úgy is kell, testvérek szeressék egymást, akkor nem történik baj köztük.

Itt kitérhetünk arra is, hogy egymás gyengéit meg kell bocsájtani.

Mit gondoltok, csak a testvérekre kötelező a szeretet? Nem ám, szeretni kell minden jó embert. Hát a rosszat? Azt sajnálni kell.

Ha a felnőttek szeretnék egymást, sok minden másképp lenne. Nem kellene börtön, nem volna háború. Bizony sok minden rossz elmaradna.

József megkapta büntetését, a gőgös nagyravágyásért, a testvéreket is megbünteti Isten azért a kegyetlenségért, mellyel testvérükkel és édesatyjukkal elbántak. Erről majd máskor mesélek nektek.

Székely Afréd
ny. igazgató Szeged

A HANGVERSENY (Midrás modern feldolgozása)

Tavaszi volt. A hajnali kék égmezőkön apró fehér báránnyfelhők kergetőztek. Vidámak, jókedvűek voltak. A kelő nap sugara szomjas ajakkal itta fel a rét harmatját. Az erdő tisztásain reggeli tornagyakorlatukat végezték az apró őzgidák. Anyjuk, a suta vigyázta játékukat. A bokrok virágoktól, rügyező levelektől voltak súlyosak. Az ágak között megkezdtek hangversenyüket az énekesmadarak. Boldogok voltak és önfeledtek. Egyszóval erdőn-mezőn béke volt.

Egyszerre azonban váratlanul felsikoltott a rigó vészjele. A tisztáson mindenki megtorpant. Még a fűszálak is figyelve emelgették fejüket, majd a suta riadója – rövid füttyjele – süvített fel. Gyermekei szemvillanás alatt tűntek el az erdő sűrűjében. Aztán ő maga is utána futott. A madarak is abbahagyták éneküket. Mind figyelt a közeledő veszélyre. Igen, az ember közeledett. Tüzes botkeze a vállán volt, és mellette az örök áruló: a kutya!

Csaholására az erdő énekesei elröptek. Csak két kismadár maradt a helyén. Ők nem vettek észre semmit a történetből. Vitatkoztak. Az egyik a világhíres tenorista volt: a csalogány, és vele szemben hintázott egy ágon fiatalabb kollegája, a nagyreményű fülemüle. Csak akkor vették észre az embert, mikor már az ő bokruk mellett haladt tova, és a nagy némaság körülvette őket. Egy percre ekkor ők is elhallgattak, de aztán még nagyobb erővel folytatták a régi vitát, kinek van jobb hangja közülük.

A csalogány kissé lenézően szólt: igaz, kollegám, valóban jó az alaphangja, ámde a mester, kinél tanult, nem hozta ki önből mindazt, amit lehetett volna. Kár, kár. Én azonban nem vagyok

irigy természet, és ha kissé korrepetálásra szorul, szívesen tanítom, és elkezdett skálázni...

Köszönöm! válaszolt az epés megjegyzésre a fülemüle, mesterem legalább oly kitűnő, mint az öné. Metódusa is elsőrendű. Lehet, hogy az ön technikája jobb, mint az enyém, de meg kell mondanom, hogy az én hangterjedelmem messze felülmúlja az övét, és nem is vitás, hogy a hangom is sokkal jobb. No, no fiatalember, akarom mondani kartárs, felelt a csalogány, talán mégsem kell annyira önhittnek lennie. De ha óhajtja, szívesen kelek versenyre tudásával. Tudja mit, a legközelebbi járókelőt fel fogjuk kérni bírónak, és mindketten énekelünk neki.

Rendben van, válaszolta a fülemüle. S kiültek a faágra, várták a járókelőt. De hiába teltek-múltak az órák, senki sem közeledett. Már rég felszáradt a hajnal harmatja, már lekonyultak a nap tűző hevétől a mező virágai. Eltikkadt a fülemüle, a csalogány is hiába röpött fel a fatetőre, csak nem jött senki. Mindenkit elriasztott az ember. Mindenki biztos rejtekébe bújt.

Egyszer azonban lábdobogást hallanak. A távolban először feltűnik két nagy fül, majd egy szürke hát, és lassú léptekkel közeledik a türelmes számár.

Íme, egy járókelő, kartársam – szólta a csalogány. Felkérjük őt döntőbírónak, de a vesztes egyik szemét kiszúrjuk!

Megrázkódott a fülemüle. De nem akart gyávának látszani – elfogadta a csalogány kegyetlen javaslatát.

Mikor a számár hozzájuk ért, megszólították. Boldogan vállalta a szokatlan tisztelet. Kényelmesen leheveredett az árnyékba, és várta a hangversenyt. Először a fülemüle énekelt. Trillázott, a felső cét úgy kivágta, hogy percekig rezgett még a levegő is. Legszebb áriáját adta elő. Ily szépen még sohasem énekelt. Érezte,

hogy nagy volt. Tudta, hogy kitűnő volt. És mikor elhallgatott, mondta is a számár: gyönyörű volt, és megelégedése jeléül hatalmasat ordított. Azt hitte, ő is fülemüle.

De aztán rákezdett a csalogány. Kicsiny torkán hatalmas hang hömpölygött elő. Csattogott, skálázott. Úgy bánt a hangjával, mint mester az anyaggal. Magabiztosan énekelt. Élete legnagyobb jelenése volt. S mikor elhallgatott, a számár felé fordult és megkérdezte: nos, hogy tetszettem? A számár neki is azt felelte: gyönyörű volt.

De ki volt a jobb? – kérdezték. A számár pislogni kezdett, hátát elöntötte a veríték, és lassan megszólalt: hát mindkettő gyönyörű volt, de nekem valahogy jobban tetszett a csalogány éneke.

És ezzel eldőlt a verseny. Győzött a csalogány. A szegény kis fülemüle szemét irgalom nélkül kiszúrták.

A számár pedig tovaügetett.

Elnémult a fülemüle. Véres szemgödrét szomorúan fordította a nap gyógyító sugarai felé. Csendesen gubbasztott egy kis ágon.

A csalogány pedig egy darabig élvezte diadalát, énekelt, csattogott, skálázott. Ámde egy idő múlva felébredt a lelkiismerete: talán mégse kellett volna a fülemüle szemét kiszúrni... és odaröppent melléje vigasztalni őt. Nézd – szólott a fülemüléhez –, ne légy oly szomorú, hiszen fél szemmel is lehet a világot látni, fél szemmel is lehet az erdő szépségében gyönyörködni, fél szemmel is fogsz tudni énekelni...

Ekkor azonban megszólalt a fülemüle: nem, nem azért hallgattam el, mert kiszúrtátok a fél szememet, nem az fáj nekem, de az fáj nagyon és örökké fog fájni: hogy a számár volt a bíró!

Dr. Singer Ödön

HALADÓ HAGYOMÁNYOK

BACHER VILMOS

kiadatlan beszéde

LŐW LIPÓT

**AUHELJÁNAK⁵¹² FELAVATÁSAKOR A SZEGEDI
TEMETŐBEN**

1876. október 19-én

-O-O-

Dr. Bródy Ernő, felekezetünk veterán harcosa tervezetet készített a magyar zsidóság kiváló egyéniségeiről tartandó előadás-sorozatra. A sorozatnak élén Lőw Lipót hatalmas egyénisége áll. Jellemzését az itt következő sorokban, az egyedül méltótól olvashatjuk.

-O-O-

Tisztelt gyülekezet! Ha nyári eső után a borús égnek sűrű felhőfátyola szétoszlásnak indul, utat nyitva az égi boltozat kék fényének, akkor gyönyörű tüneménynek vagyunk tanúi. Eget és földet mintegy összekötve húzódik láthatártól láthatárig a legszebb színekben ragyogó égi ív, melyről heti szakaszunkban így szól az isteni ige: „Esz kásti nőszátti beónon, vöhojszó löausz bõrisz bényi

⁵¹² Sírsátornak is nevezik: a sír felé épített sírboltot vagy tetőzetet jelent.

uvén hoórec” (Gen. 9,13). Az én ívemet helyeztem a felhőkben, hogy a köztem és a föld között való szövetségnek legyen a jele.

És, tisztelt gyülekezet, az ég és föld, az öröklét és a mulandó földi élet közti szövetségnek hasonló jelét helyezte a Mindenhatónak atyai keze az emberi szívbe is. Valamint sötét felhők közül a szivárvány, úgy tündöklük a mély gyásznak sötétségéből az emlékezetnek boldogító fénye, és mennyei vigasszal, mennyei megnyugvással tölti [el] a szívet.

Igenis, az emlékezet, mely leghathatósabban lép jogaiba, amikor a sötét gyásznak első borúja szétoszlanak kezdett, az emlékezet Isten adta jele azon szövetségnek, mely az eget a földdel, mely az ittmaradt gyászolókat az öröklétbe költözött boldogult szellemmel összeköti. És az emlékezetnek jelen ünnepe, mely e szent helyre – mert szent hely a halottak néma mezeje – összehívott, ezen ünnep nem egyéb, mint ünnepe a szövetségnek, mely egy családot végtelenül szeretett fejével, mely egy községet határtalanul tisztelt vezérével, tanítójával egyesíté, míg élt, mely egyesíti most is, mikor sírjánál hódolunk emlékezetének.

Egy esztendeje immár, hogy a halhatatlan férfiúnak halandó porát adták e földnek, családja, községe, nem, egész országnak gyásza mellett; egy esztendeje, hogy magába zárja e föld a drága tetemet, és íme, újra környezi e sírt egy áhítatos tisztelettől és szeretettől áthatott gyülekezet. De nem gyászolni, nem siratni jöttünk, hanem emlékezve hódolni annak, kit egy évvel ezelőtt földi pályájáról elvitt Isten szent akaratja.

És hálás hódolatnak jele gyanánt emelkedik e sír fölött e síremlék, a szeretet, a tisztelettől emelve; magasan emelkedik a halálnak e komoly helyén, mintegy némán arra mutatva, hogy valamint ezen emlék díszét képezi e sírkertnek, úgy díszé,

dicsősége vala az élők kertjének ő, ki alatta találta [meg] utolsó földi nyughelyét.

De, tisztelt gyülekezet, ha ilyen férfiúnak emlékezete ünnepeltetik, milyen az vala, kinek sírját körülálljuk, kell-e, szabad-e a rideg kőről szólni, bármi dicsőn is díszíti e sírt; nincsen-e igazuk régi bölcsinknek, mikor azt mondják, hogy dicsőült nagy embereknek az emlékezetét nem szabad tulajdonképpen emlékkőhöz kötni, hanem inkább ahhoz, mi halhatatlan szellemök maradványa gyanánt visszamaradt az élők között, az élők lelkében, szívében.

És valóban, tisztelt gyülekezet, mit jelent a síremlék azon élő és kimúlhatatlan emlékhöz képest, melyek Lőw Lipót nevét, dicsőségét fenntartják az élők országában.

Van egy világhírű remek épület, melynek egyik szögletében az épületnek szerzője el van temetve; a sírkövén pedig ezen mondat olvasható: Nézz körül, és csodáld az itt nyugvónak ragyogását! Ugyanazon szavakkal élhetünk most is, a férfiról emlékezve, kinek ezen ünnepélyes órában hódolunk.

Nézzetek körül e községben, a hazai zsidóságban, az irodalomban, és találni fogjátok működésének eltörülhetetlen nyomait. És ha körülnéztetek, nézzétek közelebbről azon kört, mely közvetlenül, mely természetszerűleg életének élő emlékét képezi, nézzétek a családot, mely annyira méltó a névre, melyet visel, melynek minden egyes tagja visszasugározhatja azon igazi szellemi fényt, melyet ő, ki e családnak éltető központja volt, maga körül terjesztett.

Nézzetek körül és nézzetek közelebbről, és akadni fogtok a nagy férfiúnak emlékére, melyek többet érnek, mint a legfényesebb díszemlék, melyek tartósabbak, mint a legszilárdabb gránitkö.

És igazán tisztelt gyülekezet, nem neki, nem dicsőségének emelkedik e díszemlék, hanem a tisztelet, a szeretet, a külső kifejezést kereső hálaérzet emelte ezt, hogy önmagának, hogy saját szívbeli szükségének eleget tegyen.

Ezen órában pedig, melyben e díszemlék felavatására gyülekeztünk, nincsen szentebb kötelességünk, mint a férfinak, kinek neve ragyog ezen épület homlokzatán, életét, jelentőségét, e földön gyakorolt hatását megjeleníteni lelkünkben, és nagyszerű személyiségének, mely oly elfelejtethetetlenül hatott mindenkire, ki vele érintkezett, emlékezésben újra és elevenen éreztetni magunkkal a hatását.

Nincsen szándékom, nem is lehetséges egy rövid beszéd keretében ezen kötelességnek most eleget tenni; de fölösleges is ezen gyülekezet előtt Lőw Lipót életéről, működéséről bővebben szólni. Avagy szükséges a megdicsőültnek családja előtt emlékezni azon házi és a családon belül nyilvánuló erényekről, melyeket oly ritka mértékben egyesíte magában? Szükséges-e ezen község előtt magasztalni lelkipásztorát, ki huszonöt évig nemcsak a szószékről hirdette az isteni ígét, szavának harmatával tanítá, inté, vigasztalá, buzdítá, lelkesíté, ki nemcsak a serdülő ifjúság egymást felváltó nemzedékeit szent buzgalommal beavatá a vallás, az erkölcsiség tanaiba, hanem ki mint valódi lelki vezér és tanító, szóval és tettel, jelleme és személyes hatás által jótékony és messzire kiható befolyást gyakorolt községének egyes tagjaira. Vagy szükséges említenem azon majdnem példátlan tiszteletet, azon köztekintélyt, melyben részesült ezen nagy és nemes városnak egész lakosságánál, hitkülönbség nélkül, melyet kivívott magának összhangzatos személyiségének és jellemének fényes tulajdonai által.

Nézzünk el mindezekről, tisztelt hallgatóim, és tekintsük a hódolatnak ezen ünnepélyes órájában a megdicsőültnek azon jelentőségét, melynél fogva neve azon aránylag kisszámú nevek között ragyog, melyek fényes csillagokként tündökölnék a nemzetek, az emberiség egén; tekintsük azon jelentőségét, melynél fogva ezen síremlék nemcsak a családjának, nemcsak e községnek, hanem egész nagy hitfelekezetének és az egész hazának lesz a tisztelet, a kegyelet tárgya.

Ezen jelentőségét pedig jobban és rövidebben nem fejezhetnők ki, mint azon szavakkal, melyeket e hétnek próféta szakaszában olvasnak: Hén éd löumim nöszáttiv, nógid umcáve löumim⁵¹³ (Jes. 55,4). Íme tanúvá tettem őt nemzetek számára, nemzetségének fejedelmévé és vezérévé.

Mert, tisztelt gyülekezet, azon benyomást mindenkinek kell nyernie, ki a megdicsőültnek életét és életmunkáját ismeri és érti, hogy azon embereknek egyike volt ő, kiket a gondviselés emberének szoktak nevezni, kiknek élete túl az egyes emberi lét szokásos hatáskörén, magasztos és a nagy egésznek szóló feladattal bír, kiket a nemzetek történetében fölléptet a történelem ura, hogy koruknak eszméit szívökből hordozzák, és amennyiben eszméik valósíthatók, valósággá tegyék.

Ilyen gondviselésszerű ember volt Lőw Lipót, áldott legyen az emlékezet!

Hén éd löumim nöszáttiv.⁵¹⁴ Nemzeteknek adta őt bizonyságul az Isten. Valamint Ábrahám ősatyánkat

⁵¹³ Lám, népek tanújává tettem őt, fejedelemmé és népek parancsolójává.

⁵¹⁴ Lám, népek tanújává tettem őt.

születéshelyéből Kanaán földére vitte az ellenállhatatlan isteni szózat, így választotta ő is, követve a keblében főlshzóamló isteni hivatást, e hazát hazájává, és nemsokára állott ő, idegen országnak születtje, neveltje, e honnak legbuzgóbb, leglelkesebb fiai soraiban.

És akkor, mikor zsidónak még nehéz dolog volt hazafi lenni, mert e haza nem ismerte őt el fiának, nem ismerték el a zsidót igazi gyermekének azon földnek, mely őt is életben ápolá, halálban eltakará, akkor, mikor az ébredező új szellemnek, a szabadság és egyenlőség szellemének sugari a hazai zsidóság polgári viszonyait még nem érintették, akkor lépett ő fel, a gondviselésnek küldöttje, és közbenjáróvá, tanúvá lett nemzeteknek, a magyar és zsidó nemzetnek – mert akkor még zsidó nemzetről szólt a törvény, az élet, a szokás –, föllépett, és működése és lelkülete által tanúskodott arról, hogy milyen hévvel szeretheti a zsidó hazáját, milyen odaadással és lelkesültséggel átkarolhatja a hazának érdekeit, jogait, üdvét.

És ő nemcsak saját példája által tanúskodott, hanem szellemének egész erejével, lelkének egész bátorságával buzgólkodott, azon két főcél elérésére, hogy magyarnak tudja és érezze magát e hazának zsidója, és hogy viszont, testének egyenjogú tagjának ismerje el a zsidót a magyar nemzet.

Nem itt a helye felsorolni ezen küzdelemnek viszontagságait, keserűségeit, örömeit és fokenkénti diadalait. A küzdelem el van döntve, és az emlékezetnek ezen ünnepélyes órájában hálásan el kell ismernünk és kimondanunk, hogy a győzelmet elsősorban neki köszönjük, kit az Isten ezen küzdelemben tanúnak és előharcosnak küldött vala, és ki az elégtételnek jogosult érzetében alkalmazhatta

magára a zsoltárnak e szavait: Szöfász lau jódati esmó⁵¹⁵ (Zsolt. 81,6), Hászirauszi miszével sichmau, káppov midur táávaurnó⁵¹⁶ (Zsolt. 81,7), nyelvek, melyet nem ismertem vala, értek; a vállakat nyomó terhet elmozdítám, a kezeket fölszabadítám a bilincsektől.

De, tisztelt gyülekezet, amit eddig tekintettünk, csak egyik oldala volt a megdicsőült nagy életfeladatának. Míg a hazai zsidóságnak egyenjogosítása, szabadítása mellett küzdött, szentelé egyszersemind annak benső megifjításának, erősítésének kifáradhatatlan erejét, szent akaratját: a zsidó tudomány ápolása, a vallásos nézetek felvilágosítása által. És így lett ő – nógid umcávvé löumim – fejedelme és vezére népének, fejedelem a tudomány szent földjén, vezér a vallásos haladás és fejlődésnek útján.

Igenis, fejedelem volt ő, ki kezében tartá a zsidó tudománynak komoly jogarát, erélyesen tartá – lau jószur sévet mijhudo⁵¹⁷ (Gen. 49,10) –, nem engedte senkinek át, míg élt, és mikor a halál kiejtette azt kezéből, nem találkozott senki széles e hazában, ki fölemelte volna, nincsen senki, ki az üresült helyet betöltené, ki a zsidó tudománynak oly buzgó, oly szerencsés, oly sokoldalú ápolója, előmozdítója volna, mint ő vala. De ha nincsen is a tudomány e megdicsőült fejedelmének hozzá hasonló utódja, példája, munkálkodása követőket, nyomaiban járó tanítványokat ébresztett, és ez is lesz életének egyik maradandó eredménye, hogy ezentúl már teljesen ugaron nem heverend Magyarországon a zsidó tudománynak mezeje. Az ő nevét pedig az elsőik közt említik és

⁵¹⁵ Nyelvet, melyet nem ismerek, hallok.

⁵¹⁶ Elvontam a tehertől vállát, kezei megszabadultak a kosártól.

⁵¹⁷ Nem fog távozni a kormányvessző Jehudából.

említeni fogják mindenkor, ha azon szellemhősökről van szó, kik századunkban az új zsidó tudománynak és irodalomnak teremtoi és képviselői voltak.

És említeni fogják mint vezért is, ki magasan tartá a vallásos felvilágosodásnak zászlaját, ki a múltnak történetéből meríté a haladásnak, a fejlődésnek elveit, ki a jelenkornak jogosult szükségait és követelményeit érté és tekintetbe vevé, ki szilárdan hitt a jövőben, a vallásnak, a zsidóság eszméinek jövőjében. De mi éles szellemével a balvélemények, a megrögzött előítéletek hüvelyéből kibontogató a vallásos eszmék tiszta magvát, nem kíméletlen buzgalommal, nem rontólag és lerombolólag járt ő el, hanem személyes nézeteit alá tudta rendelni a béke, az egység szent igényeinek, a jövőtől remélve eszméinek győzelmét. És mint hazánk egyik legnagyobb embere, ki szintén a közélet mezején való nagy hatású munkálkodással egyesíté az irodalomnak elismert fejedelmi méltóságát, és kit szintén nagyon korán elvitt a halál pályájáról, mit az elfelejthetetlen b. Eötvös József⁵¹⁸ végrendeletének mondott, azt teljes joggal mondhatja Lőw Lipót végrendeletének is:

Ha majdan átfutottam
Göröngyös utamat,
S hova fáradtan érek,
A sír nyugalmat ad,
Márvány szobor helyébe,

⁵¹⁸ Eötvös József (1913–1871), író, politikus, Magyarország vallás- és közoktatásügyi minisztere. Életéről lásd bővebben: Devescovi Balázs: *Eötvös József. 1813–1871*, Kalligram, Pozsony, 2007.

Ha fennmarad nevem,
Eszméim győzedelme
Legyen emlékjelem.

Ezen síremlék pedig, melyet jelen órában felavatunk, nem emlékezetének legyen a jele, hanem jele a szeretetnek, a tiszteletnek, a mély hálaérzetnek, mellyel emelék azt azokat, kik életében legközelebb állottak hozzá, kik halála után élő emlékezetét hordják szívökben, családjá és községe, kik egyesülten hódolnak ezen ünnepélyes órában emlékezetének. Álljon e síremlék a legkésőbbi időig, s ne szűnjék meg soha e hely a kegyeletnek, a tiszteletnek helye lenni.

És ő, a megdicsőült, emlékezetében is áldást szerezzen – zécher cáddik livróchó⁵¹⁹ –, neve és dicsősége éljen azoknak a bölcseknek neve közt, kik Dániellel szólva fénylenek, mint az égnek fényessége, és mivel sokakat az igazságra vittek, ragyognak, miként a csillagok örökkön-örökké! Vöhámászkilim jázhiru közauhár horókiá, umácdiké hórábbim köchaukóvim löaulom vóed.⁵²⁰

Ámen!

⁵¹⁹ Az igaz emléke legyen áldott!

⁵²⁰ De a belátók fényleni fognak, mint az égboltozat fénye, s azok, akik sokakat igazságra visznek, mint a csillagok mindörökké. (Dániél 12. 3.)

A MAGYAR ZSIDÓSÁG MÚLTJÁNAK haladó hagyományait könnyebben tudnók felhasználni, ha a történelmi évfordulókat naptárszerűen összeállítanók. E munka egyszerű eszközökkel is megoldható. Pl. az 5715-ös évfordulók összeállítását megoldhatjuk, ha folyóiratok, hetilapok, évkönyvek 25-50-75-100 év előtti évfolyamait átlapozzuk, és az érdekesebb eseményeket számba vesszük. E munkában szeretnénk számítani a Rabbiképző Intézet hallgatóinak közreműködésére.

**A SZENT ANNA UTCAI ZSINAGÓGA ÉS A VIHAROK
KÖRÜLÖTTE DEBRECENBEN 1865-BEN**

3.

Majdnem egy század elmúltával bizonyos történeti távlatból már mi sem annyira az egységet siratjuk, hanem azt az önmagunk által megrontott történelmi erőt, amelynek ha birtokában lehettünk volna, talán a mi rettenetes tragédiánk sem lett volna annyira rettenetes. A vallási őszinteségnek nagy és bűnös hiánya tette még tragikusabbá a huszadik század zsidóságának tragédiáját. Ennek a századnak gyermekei a nagy „miért?” végső értelmére nem találtak önmagukban feleletet, mert nagyrészt már teljesen távol álltak Istentől, hittől, zsidóságtól. Csak tehernek érezték mindezeket. A középkori gettók nemzedékei, azok legalább tudták, hogy miért szenvednek, miért vitték őket máglyákra, miért gyújtották föl alattuk házaikat: az egyetlenegy Istenben való hitükért! Abban a földi világot és annak örömeit és megpróbáltatásait lenéző büszke, hősies reménységben éltek és haltak, hogy Isten akaratából küldettek az ellenséges népek közé, hogy kiválasztott lelki

⁵²¹ Az első nemzedékek.

föladatokat végezzenek a földön. És éppen ezért minden tettüket, az egész életüket Isten és az Ő igéje, a Biblia szent törvényei határozták meg. Hóhéraik bárdjai alatt, inkvizítoraik kínzásai közben is, országról országra hajszoltan, otthonaikból kiűzve mindenüket elrabolhatták – csak a lelkük szent hitét nem, Istenükből kiűzni összes üldözőik képteleneknek bizonyultak! Amíg a vallásosság összetartotta őket, addig a vallásosság erőssé tette őket, és olyan erős közösséget alkottak, amelyet nem lehetett bevenni. De milyen közösségi erővel rendelkezett hitben, lelkiekben a mi nemzedékünk, az a nemzedék, amely közvetlen őseitől csak a megosztódottságot örökölte a vallásosságában, a kettőbeszakadást, a közösségtől való ilyen vagy olyan formában való elszakadást?! Ez a nemzedék nagy része nem örökölhette már „vallási őszinteséget”, mert szüleinek sem lehetett.

Ebből a nemzedékből fokozatosan kinevelődött vagy elhanyagolódott a hívő zsidó lélek vallásosságra, megújulásra való őszinte törekvése és fejlődése, az az erő, amely Istentől adott szellemi hatalomként, mindig újra és újra, új formákban képes volt megújítani a zsidó spirituális érzéseket; az az erő, amely folyton megkívánja, hogy a zsidóság Istennel élő közösségbe kerüljön és abban megmaradjon. Amire ennek a „kongresszusi” áramlatnak elsősorban törekednie kellett volna, hogy mind a zsidó egyénekben, mind pedig a zsidó adminisztratív közösségekben erősödjön a vallásossági folyamat. Arra kellett volna főleg törekednie, hogy ne a formákkal, hanem a zsidóság lényegével, a vallásosság érzéseivel töltsék meg a zsidó lelkeket. Vissza kellett volna adniuk a népnek a bibliai, a prófétai, a hívő zsidóság lüktetését és vérkeringését, hogy a múlt és jelen, a Tóra és a nemzedékek együtt fejlődjenek, és mindkettő együtt megmaradjon

általuk Istenben. A zsidó hívők már akkor is láthatóan lelanyhult vallásos szellemének fölfrissítéséért kellett volna elsősorban harcolniuk, és a vallásos érzést a vallásos értelem fölé, az Istenhez való hívő ragaszkodást az istenismeret száraz tudománya fölé, a szívekben dobbanó Tórát, a Tórát mint élő hitet a Tóra mint betű, mint könyv fölé kellett volna emelni. A sok pártoskodásokban, a sok belső felekezeti harcokban, a sok vitákban és gyűlésekben, nemcsak hogy a lényeg veszett el, de sajnos még a formából is alig maradt meg valami! A nagy cél helyett, sajnos, az eszközök bizonyultak fontosabbaknak...

4.

A debreceni hitközség ebben az időben összetételében semmiben sem különbözött más hasonló hitközségektől zsidóságától. Mindkét árnyalat képviselve volt! 1865-ben már annyira megerősödött a hitközség, hogy elérkezettnek látták az időt, hogy végre az istentiszteletek számára tisztes és méltó hajlékuk legyen. Erejükhöz képest áldozatos följajánlásokat tettek egy nagyobb zsinagóga létrehozására. Ezt tette a hitközség többsége. Meg kell jegyeznem, „ez a többség” – egyáltalán nem törekedett reformokra. Sőt! A hitközség vezetőségével az élen, hosszas tárgyalások és vallási megfontolások vagy döntések kikérései után, hogy, hogy nem, azt határozták, hogy a bimát nem a zsinagóga közepén fogják elhelyezni, hanem a frigyláda előtt. A maguk elgondolásaikban kisebbségben maradt egy része, Perc Weisz és S. József Schwartz 40 hittestvér nevében, 1865. augusztus 11-én durva és agresszív hangú beadványt nyújtottak be a hitközségi elöljárósághoz, és követelték, hogy a bimát azonnal távolítsák el a frigyszekrény mellől, s helyezzék a közepre. Beadványukban hangsúlyozták, hogy

ők nem rituális vagy liturgikus szempontokra hivatkoznak, de még arra sem, hogy a zsidó istentiszteleteken „6000 év óta”(?) a belemmer mindig a zsinagóga közepén volt elhelyezve, hanem egyes egyedül saját érzelmeikre apellálnak csak, mert meggyőződésük szerint összeférhetetlennek tartják és a szent szabályokkal ellentétben levőknek találják „egy ilyen imaházban istentiszteleteket tartani”. Tárgyi meggyőződésük szerint az imaház berendezésének ilyennemű megváltoztatásában az ősoktól átvett parancsolatok és évezredek óta fennálló szokások nyílt arcucsapását látják és törvénytelen eltolódást a szent zsidóságtól. Ezért ők a debreceni zsidóság egy részének megdöbbenő kiáltását hallatják azért, hogy az előjáróság respektálja érzelmeik jogát, mert ha nem, ennek keresztülvitelére a világi hatóságok közbelépését is igénybe fogják venni. (15.)

Klein Ignác elnökkel az élén a hitközség előjárósága a leghatározottabban visszautasította a beadványt átadók által jogtalanul és hivatlanul a hitközséget ért bántalmakat, mintha azzal, hogy az építendő imaházban a belemmert⁵²² a frigyláda mellett állítják föl, „a szent zsidóságtól” való törvénytelen eltolódást idéztek volna föl. Ellenkezőleg, éppen az előjáróság őrködik minden ténykedésével a szent kötelességek fölött. Ennek az elvnek az alapján határozta el, hogy a belemmert nem a templom közepén, hanem a frigyláda előtt állíttatja föl. Határozatukat a legnagyobb talmudi, a rabbinikus kapacitások támasztják alá, mint többek között Májmunidesz (?), és egy sincs, aki a belemmert a közepén vagy más helyen való fölállítására kategorikus előírást

⁵²² Bima (tóraolvasó emelvény).

adott volna. Fölháborodással utasította vissza az előjáróság a kérvényezők kihívó fenyegetését, hogy az előjáróság döntése ellen a világi hatóságok beavatkozását kérik. A kérvényezők nem a sértett vallási öntudatukat akarják ezek szerint megvédeni, hanem széthúzást akarnak és ellentéteket egy olyan hitközségben, amely amúgy is ezerféle nehézségekkel küzd. A hitközség évek óta azon fáradozik, hogy templomot építsen, és most, amikor a megvalósítás előtt állanak, éppen akkor akarják a kérvényezők minden áron eme törekvést elgáncsolni. És nevetséges – folytatja az előjáróság válasza –, hogy éppen ugyanazok aggályoskodnak, akik még egy évvel ezelőtt saját maguk gyűjtöttek pénzt egy olyan zsinagóga fölépítésére, amelyben a belemmer nem a középén lett volna, hanem fent elhelyezve. Kijelenti tehát az előjáróság, hogy visszautasítja a kérvényezők kérését, és a belemmert a már elhatározott módon fogja fölállítani. (16.)

Folyt. köv.

Dr. Weisz Miksa

Jegyzetek: 15. Megjegyzendő, hogy Perec Weisz és S. József Schwartz aláírásaik kivételével a többi negyven aláírás egy kézírástól származik. - - - 16. Schwartz Ernő jelenlegi hitközségi jegyzőnk birtokában levő eredeti okmányok alapján.

KÖRLEVELÜNK

legközelebbi számát november 20-a körül szeretnők elküldeni a kartársaknak. Reméljük, hogy az ünnepek elmúltával új erővel látunk hozzá mindannyian a munkához.

Felhívjuk a kollégák figyelmét a különböző rovatokra, és kérjük közleményeiket ennek megfelelően szerkeszteni. A közlemények beküldésének határideje november 12. A körlevél a tauldausz-vájése⁵²³ időkorre szól.

Rovatok: HÉTRŐL HÉTRE, aggáda-értelmezések, beszédvázlatok; ÉLAUN MAURE,⁵²⁴ tanügy; HALADÓ HAGYOMÁNYOK; DAURAUSZ HÓRISAUNIM,⁵²⁵ hitközségek még nem közölt története; SZEMLE; HOMILETIKA; BÉSZ TÖFILLÓ;⁵²⁶ MESTEREINK GONDOLATAI, idézetek a homiletikai irodalomból; HÉCHOL VÁÁZÓRÓ,⁵²⁷ a hitközségi életben előforduló problémák felvetése és megtárgyalása; TESTÜLETI ÉLET.

⁵²³ A 6. és 9. tórai szakasza felolvasása közötti időszak.

⁵²⁴ Maure terebintusa.

⁵²⁵ Az első nemzedékek.

⁵²⁶ Imaház.

⁵²⁷ A szentély és udvara.

1954. november

5715 Chesván

– VI –

VIDÉKI RABBIKAR KÖRLEVELE

עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה⁵²⁸

FŐTISZTELENDŐ KARTÁRSAIM!

Készséggel és örömmel teszek eleget megtisztelő kérésüknek, hogy a Hazafias Népfront Kongresszusán szerzett benyomásaimról a KÖRLEVELÜNKBEN rabbi-kartársaimnak beszámoljak.

Nem könnyű feladatot jelent számomra, mert ezek a benyomások olyan lenyűgözőek voltak, hogy azokat még a magam számára sem tudtam kiértékelni, annal kevésbé tudom másokkal érzékeltetni. Mégis megkísérlem, mert tartozom ezzel rabbitársaimnak. E megtiszteltetés és több irányú kitüntetés – jól tudom – nem az én személyemnek szólt, hanem azoknak, akiket

⁵²⁸ Ászu kitot kitot ve'ászku ba'Torá lefi se'en ha'Torá niknit elá be'chavurá. – Alkossatok csoportokat és tanuljátok a Tórát, mert a Tóra ismeretét csak csoportos tanulással lehet megszerezni.

ott képviseltem. A magyar rabbikart tisztelte meg a kongresszus, amikor az Elnökségbe és a Hazafias Népfront Országos Tanácsába beválasztottak.

Még fokozta örömömet az, hogy ez volt az első alkalom, ahol felekezetünk első ízben a többi egyházzal egyenlő elbánásban részesült. Meg kell ez alkalommal említenem, hogy ez az Állami Egyházügyi Hivatal és Országos Irodánk elnökének érdeme.

Már ez a tény egymagában is bizonyítja, hogy a Hazafias Népfront megalakulása történelmi fordulópontot jelent a magyar nemzet számára, mert célja szent és magasztos: a nemzeti egység megteremtése. Összefogni, egységbe tömöríteni minden szellemi, erkölcsi és fizikai erőt, hogy szolgáljuk a békét, a nemzet gazdasági, politikai, szellemi és erkölcsi emelkedését.

A Hazafias Népfront kongresszusa már külső formájában is lélekemelő és felejthetetlen látványosság volt. Több mint 2000 ember jelent ott meg, miniszterek, tudósok, művészek, írók, szellemi és fizikai munkások. Ott volt az egész nép legjobbjainak képviselőitében. És nemcsak az elhangzott beszédek, de az átszellemült arcok és az örömtől sugárzó szemek is elárulták, hogy valamennyien egy nagy célt szolgálnak: Magyarországot, melyet a 25 esztendő fasiszta kormányzat tönkretett, az országot pusztulásba vitte, reánk, zsidókra a legnagyobb megpróbáltatásokat zúdította, kezdte a numerus claususon, és eljutott a deportáláshoz. Ezt az országot akarják most erőssé, naggyá, széppé és boldoggá varázsolni. Ebben a munkában nekünk is részt kell vennünk, mert annak áldásait mi is élvezni fogjuk.

A kongresszus befejezésével a Parlamentben tartott fogadáson, ahol alkalmam volt a legilletékesebbekkel fesztelenül eszmét cserélni, még erősebbé vált az a benyomásom, hogy a

magyar zsidóság kötelessége, hogy a Hazafias Népfront célkitűzéseit minden erejével szolgálja.

Kérem igen t. Kartársaimat, hogy kapcsolódjanak be a Hazafias Népfront munkájába, és buzdítsák erre híveiket is.

Dr. Schwarcz Benjámín
főrabbi
a Hazafias Népfront
Országos Tanácsának tagja

PIRULÁS NÉLKÜL...

Ha kimondott ítéleteket nem cáfolunk meg, nagyon valószínű, hogy igazak. E sorokban már megpróbáltunk néhány olyan gondolatot felvetni, melyek – érzésünk szerint – nemcsak egyéni látásból erednek, hanem a közérzés kifejezői. Így látják sokan, akkor is, ha nem mondják ki, akkor is, ha leplezik. Ez a hallgatóságos, sőt sokszor nem is hallgatóságos, hanem magánlevelekben kifejezésre jutó együttérzés lehetővé teszi, hogy ne csupán tárgyi vonatkozásban vessük fel életünk nagy problémáit, hanem legyen bátorságunk a személyi kérdésekhez is hozzányúlni.

Megvallom, kicsit bátortalanul írtam le: személyi kérdések. Ha valaki ezt olvassa, bizonyára arra gondol, hogy érdekes, egyes körök idejét kitöltő ügyek kerülnek terítékre. Szinte hallom a biztatást is: most végre lelepleződnek majd bizonyos egyéni ambíciók. Türelmet kérek! Lehetne ilyenféle személyi kérdésekről is tárgyilagosan írni és beszélni.

Most azonban nem erről lesz szó. Másfajta személyi kérdéseket szeretnénk felvetni. Megvilágítására valahogyan idekíváncozik a jaumkiphuri engesztelés rendje: önmagáért, házáért, majd Izráel egész gyülekezetéért. A sorrend nem változtatható meg, mert nem véletlen, az előzők előfeltételei a következőknek. Ilyen személyi kérdésekről lenne szó. Önmagunk bizonyosfajta ügyei a komoly gyülekezeti munka előfeltételei.

A gyakorlati munka malmában őrldik erőnk nagy része és időnk java. Mégis nemcsak kötelességből, de belső érdeklődésből is mindannyian tanulunk. Ha nem tanulnánk, lemaradnánk, szellemileg kimerülnénk, lassanként csupán önmagunkat

ismételnénk. A szellemi munkában a haladás nemcsak azt jelenti, ha az új eredményekkel együtt halad az ember, hanem e haladás egyik része a múltba való beásás, a régi ismeretek állandó felfrissítése. A mi tanulásunk nehézkes, bukdácsoló, sokszor kedvet szegő. E sorokban már panaszkodtunk könyvtáraink és segédkönyveink hiányossága miatt. Egyéb kedvezőtlen körülmények is garmadával vannak. Sokan éveken keresztül csupán gyakorlati munkával foglalkoztak, és így a rabbiképzőben szerzett tudásanyag is elmosódott, elszíntelenedett. R. Jöhausuá ben Korchó mondása illik rá: „Aki Tórát tanul, de nem ismétli, olyanhoz hasonló, aki vet, de nem arat” (Szanh. 99a. utolsó előtti sor).

Ezen kellene valahogyan segíteni!

A segítség egyik módja az egyéni tanulás kollektív munkává való átalakítása. A budapesti kartársak a tekintetben összehasonlíthatatlan előnyben vannak. Hetenkinti összejöveteleiket hasznos tevékenységre, gyakorlati problémák megbeszélésére és elméleti továbbképzésükre fordíthatják. A két-három havonta összeülő vidéki rabbik a szokásos konferenciát e célra nem aknázhadják ki.

A VIDÉKI RABBIKAR számára, tekintetbe véve a lehetőségeket, másféle megoldást kell keresnünk. S nem vitás, hogy van megoldás! Ennek alapjául a következő tervezetet ajánljuk.

A vidéki rabbikar tanulmányi munkaközösséget alkot. Kijelöljük az anyagot, mely fél év alatt elvégezhető, egyelőre a következő tárgyakból: 1. Biblia, 2. Talmud, 3. általános zsidó történelem, 4. magyar zsidók története. Később más tárgyak is bevonhatók vagy kapcsolhatók. Nézzük a tárgyakat közelebbről! Bibliából olyan szentírási könyvet kell választanunk, melyet a

szemináriumban nem végeztünk el. Talmudból egyelőre egy maszichta⁵²⁹ aggádikus részét dolgozzuk fel az Én, Jákob és kommentárainak segítségével. Ez kisebb gépezetet kíván, mint a halácha. Az általános zsidó történet oly szakaszát kell kiválasztani, mely a magyar zsidók történetével konfrontálható.

A kijelölt anyaghoz a segédkönyveket az Országos Könyvtártól megkapjuk. A segédkönyvek úgy osztandók szét, hogy mindenki bizonyos irányú munkát kap, tehát az anyagot mindenki sajátosan dolgozza fel. Mindenki jegyzetet készít, s a jegyzeteket kollokvium előtt körözzük.

A félév megindulása előtt a Rabbiképző Intézet tanárai az illető területről bevezető előadást tartanak, mely megkönnyítené az anyagban való tájékozódást, rámutatnának a problémákra, nagyobb összefüggésekre és a feldolgozás módszerére. A félév végén összejönnek, egymás előtt referálnak. A professzorok most már összefoglalnák az anyagot, rámutatnának a kutatás jelenlegi álláspontjára, a vitatott kérdésekre, gyakorlati alkalmazhatóságra stb. stb.

Persze úgy kell mindezt felépíteni, hogy kb. napi 1 ½, heti 10 óra elfoglaltságnál többet ne jelentsen, a könyvek rendelkezésünkre álljanak, s ha közben segítségre van szükségünk, legyen hová fordulni. Ezek azonban már részletek.

Fennmarad még néhány kérdés. Mit várhatunk e munkától a gyakorlat számára, hiszen sokunkat – joggal – mindig e kérdés foglalkoztatja?! Azt hiszem, erre már feleltünk: saját munkánk belső elmélyítése a gyülekezeti munka belső megerősödését

⁵²⁹ Traktátus.

szolgálja. A másik kérdés: zavarja-e a tervezett közös munka a mindennapi gyakorlathoz szükséges vagy egyéni ambícióból folytatott egyéb tanulmányokat? Erre egyszerű a felelet. Nem! Sőt, ez a tanulmányi mód indítékokat fog adni egyéni munkánkhoz, új érdeklődési területeket fog felfedni...

Természetes, hogy e kis idevetett vázlat nem meríti ki az összes lehetőségeket. Sőt, lehetséges, hogy teljesen hibás úton jár. KÖRLEVELÜNK hasábjai nyitva állnak a merőben ellentétes vélemény számára is. Igen termékeny lenne, ha hozzászólásokkal előkészítenénk a talajt. Az is valószínű, hogy egyesek idegenkedni fognak a legkülönbözőbb okokból. Mindezeket az aggályokat meg kell mondani. Kár lenne, sőt talán bűnös mulasztás, ha álszeméremből nem beszélénk a magunk bajairól és nem próbálnók gyógyítani.

Igaz, hogy ez az ügy személyi kérdés. Személyes ügyekben az emberek általában szemérmesebbek. Legalábbis a szellemiek terén. Heller professzorunknak⁵³⁰ volt egy igen finom megfogalmazása bizonyos személyi ügyekről: közügyet érintő személyi ügy. Önmagáért és Izrael egész gyülekezetéért, ez az a bizonyos közügyet érintő személyi ügy.

Szóljunk kérdéseinkről pirulás nélkül, mert tudjuk, hogy a rabbi felkészültségének olyannak kell lennie, hogy pirulás nélkül működhessék.

Sz...r R.f

⁵³⁰ Feltehetőleg Heller Bernátról van szó.

A VÁGY, AZ INDULAT ÉS A RÉSZVÉT

Sömini ácereszi⁵³¹ beszéd

Írta és a buda-újlaki zsinagógában

1954. október 19-én elmondotta:

Dr. Benoschofsky Imre

budai főrabbi

Rábbi Jöhudó aumér: ál sölausó dövírim hóaulom auméd: ál há-kinó, vöál há-táávó, vöál hó-ráchámim.⁵³²

Három fenntartója van a világnak: a vágy, az indulat és a részvét.

Ünnepsorozat végén, záróünnepen össze kell még egyszer foglalnunk ünnepeink tanításait, hogy megvalósítsuk az ünnepi főimádság szavát: vöhászienu...⁵³³ magunkkal visszük [az] induló év hétköznapijaira az ünnepek áldását. R. Jehuda megkapó, merész állítása a vágyról, az indulatról és a részvétről megfelelő vezérfonalnak tűnik az áldástanítások egybefűzésére.

1.

A teremtés történetében olvassuk többször: vöhinné tau – „és íme jó” – látta a Teremtő, hogy a mindenség részei betöltik céljukat, rendeltetésüket. A végén pedig összefoglalólag ez áll: „látta Isten, hogy íme *nagyon jó*”. Egy talmudi mester azt tanította: *vöhinné tauv* –

⁵³¹ „A gyülekezés nyolcadik napja”, szukkotot lezáró egynapos ünnep.

⁵³² Rabbi Jehúda mondta: három dolog áll a világ: az irigységen, a vágyon és az irgalmon.

⁵³³ Vigyél magaddal...

íme jó – az a jóra törekvő hajlamot jelenti, *vöbinné tauw möaud* – és *íme nagyon jó* – ez a vágy. *Vöchi jécer boró tauw möauda?* – hát a vágyat, amely annyi teremtményt bűnre visz – nagyon jónak nevezi az Isten?

Eló lölámedchó, seilulé jécer boró, lau vónó ódom bajisz, völan nószó issó. Arra tanít minket ez, hogy – ha a vágy nem lenne – az ember nem építene házat, nem alapítana családot, nem dolgoznék és nem küzdene.

Valóban már az újszülött első életjelei és lélek-jelei elárulják, hogy az emberfajta sötét múltjából első örökségként a vágyakozást hozta e világra magával. Az alvó csecsemő arcának földöntúli boldogsága ajkának édes mozgásával tükrözi első álmát, hogy anyjával szeretne összeforrni és az első táplálék örömeire sóvárog. Az első tipegő lépések a szülő ölelő karjai felé indulnak – az öröm, a szeretet szomjúságát beszéli minden ügyetlen-kedves mozdulat. És amikor a serdülő ifjú, a növendék leány tájékozódó gondolatai első eszményei és eszményképei felé indulnak, és amikor a küzdő ember világszemléletét megalkotja, élettartalmát meghatározza – és amikor az aggastyán még sütkérezni akar a kis örömök bágyadt, őszi napfényében – kezdettől végig, születéstől mindhalálig a vágyakozás mozgatja, lendíti, irányítja, élteti az embert. A sóvárgás szeretetre, hogy őt szeressék, és hogy ő szerethessen. A sóvárgás emberi melegségre, s hogy legyen kiért s hogy legyen miért élni. S hogy öröm sugározza be arasznyi létünk minden ízét.

De milyen különös ellentmondása az emberi életnek: abban a pillanatban, amikor szakasztottál a jó és a rossz ismeretének fájáról – már nem élhetsz a vágyak sima teljesülésének Édenében. Jön a társadalom, és tilalomfákat állít elébed. Egyesek azt mondják

neked: öld meg a vágyaidat, mert bűnbe visznek. Lépj ki az élet meleg áramából, menj a cellába, gyötörd és öld meg testedet a lélek kedvéért. Tedd nyomorúságos siralom-völgyévé földi életedet, hogy tied legyen az üdvösség a másvilágon. Egy másik vallás meg azt mondja: a vágyakozás eleve hiábavaló, sohasem teljesül, soha be nem telik. Csak gyötörődés, csak szenvedés, öld meg vágyadat, hogy a megsemmisülés, a nirvána gyönyörét, a vágytalanság bölcs és fájdalom nélkül való boldogságát élhesd e földön is.

Mit tanít a zsidóság, mit mond a Talmud bölcse erről a kérdésről? *Röu im tábargu esz zeh, jecheráv boaulom.* „Bizony ha megölitek a vágyat, sivataggá leszzen a világ.”

Igen, de mi lenne a világból, ha minden vágy teljesülni akarna korlátlanul és gáttalanul? Egyik ember vágyakozása beléütközne a másikéba, a család, a nemzet kötelékei felbomlanának, a nagy közösségi alkotások lehetetlenné válnának, a kultúra épülete csonkán maradó Babel-tornyává változnék, mindenki harcra indulna mindenki ellen, csak néhány erősnek és hatalmasnak a vágyai teljesülnének, azok is végül egymásba ütköznének – a vágy önmagát emésztene meg, és csak boldogtalanság tanyája lenne földünk.

Nincs más út: vágyaink egy részéről le kell mondanunk. Le kell mondani a másik ember kedvéért – végső elemzésben önmagunk kedvéért: hogy *némely* vágyunk teljesedjék, hogy *némi* öröm megmaradjon, hogy az élethez szükséges boldogságrészt biztosítsuk: le kell mondani sóvárgásaink egy részének teljesüléséről. Nem megölni a vágyat, az istenadta motorát, életlendületét egyéniségünknek, csak lemondani.

Hevesi Simon, a nagy hitszónok beszélt egy híres prédikációjában a vágyról. Idézi bölcseink mondását:

„...ha reád talál ez a torzképű szörnyeteg” (a bűnös vágy torzképe a nemes vágnak) „vond őt az ideálok tanházába!

Mert van – Szenvedő Testvérem –, van egy mindenkinél magasabb vágy, mely magasabb régiókba készíti lelked, és megment minden földi salaktól... a lángoló erő találjon utat nemesebb, fennkölt megvalósításban és alkotásban. Oh, vannak magasabb rendű vágyak... tanulni, fejlődni, szellemi kincsekben gazdagodni, az ideálok szent birodalmában emelkedni, az emberiség céljait szolgálni!... Az emberi vágyak megnevelése és az egyetemes érdekekkel összhangzásba hozatala minden erkölcsi törekvés célja és feladata...”

Nem hiába mondtál akkor le vágyaid egy részéről: kárpótlást kapsz. Nemcsak gyönyörű illúziókban, nem csupán „als-ob”-okban,⁵³⁴ nem merő szép fikciókban, de igaz, valós kultúr-értékekben, olyan értékekben, amelyeket a magános ember vágyai édenkertjében nem tudna megteremteni, csak együtt alkothatjuk meg szárnyas lelkek vágyai, tündéri álmai, a magunk vágyakozásának sodró lendülete és az emberek összefogásának csodája által: tudomány, poézis, képek, szobrok, zene, irodalom, társadalmi alkotások, egészség, szebb, jobb élet virágai nyílnak fölfelé törő útjaink nyomán.

2.

*Vööl há-kinó.*⁵³⁵ De ezen az úton az emberi léleknek egy ellentétes erejével is számolnunk kell. ...*Ki jécer lév hoódom* – az ember

⁵³⁴ Als ob = mintha (német).

⁵³⁵ És az irigységen.

szívében ifjúkorától ott a harag, a másik ember kárára törő indulat. József Attila „*furfangosnak*” [mondja] a csecsemőt, aki mosolyogva néz anyjára, de közben „*növeszti körmét és fogát*”. A gyűlölködés, a *színász chinom*,⁵³⁶ az ok nélkül való gyűlölet iszonyú voltáról kell-e szólnom zsidó gyülekezetben, hiszen van-e közössége a világnak, amely annyit szenvedett alatta, mint mi. Kell-e emlékezetbe idéznem a „fegyveres pártszolgálatosokat”, amint gyermekotthonokban kutattak egy-egy 4-5 éves, ártatlan szemű gyermek után, vagy betegágyon ölték meg a skarlátos kisfiúkat? Vagy beszélnem kell-e a rombadőlt városról, a felrobbantott hidakról, amelyek vesztét a vak gyűlöletnek még egy-két hétig való szabad tombolásáért akarta az őrült, gyilkoló harag?

És mégis, arra tanított alapigénk, hogy az indulat is fenntartó ereje a világnak.

Igen, a szabadjára eresztett indulat pusztulás, pestis, halál. De ha azt mondják neked: öld meg lelkedben az indulatot – megölték benned az életet. Akik azt hirdették: szeresd a te ellenségedet, mint tenmagadat, és akik azt mondták: ne állj ellent a gonosznak – vajon megvalósították csak egyszer is a történelem folyamán szépen hangzó ígéjüket? Nemcsak az *ellenségeiket* nem szerették, de az *ellenfeleiket* is máglyára küldték – egy „i” betűért!⁵³⁷

⁵³⁶ Oktalan gyűlölet.

⁵³⁷ A forrás itt a homousion=egylényegű, illetve a homoiusion=hasonló lényegű görög kifejezésekre, és az e tárgyban lezajlott középkori vallási vitára utal. Az áriánus eretnekek szerint Jézus hasonló (homoiusion) volt Istenhez, míg az egyház szerint Isten és Jézus egylényegű (homousion) volt. Madách Imre is felidézi a vitát *Az ember tragédiájában*.

Egy hasonlat világítaná meg a kérdést. Ha áradó hatalmas folyamot szabadjára engedsz, ha nem építesz gátat: előnti, elpusztítja a termőföldeket, városokat, falvakat. Ha azonban az áradattal szembe építenéd a gátat, ha meg akarnád állítani a folyót: még rettenetesebb lenne a felduzzasztott áradat pusztítása. De ha bölcsen, okosan védőgátak közé szorítod a folyamot, biztosan lakhatol mellette, sőt gépeket hajt, fényt, hőt, energiát termel számodra, az életet szolgálja, nem a halált.

Mind a vágyat, mind az indulatot így kell gátak közé szorítani, lemondani a természetes harag egy részéről, de erejét felhasználni arra, hogy az életben helyedet megálljad, hogy nemes versengésben nagyot s egyre nagyobb teremts, alkoss, gyarapíts, hogy különbséget tégy *bén cádik lorósó, bén auvéd Elaubim lááser lau ávódau*, a jó és a rossz között, Istent, embert, életet szolgáló és ellenük szegülő között. Mert tudni kell gyűlölni is. Nem Isten teremtményét, nem az embert. De gyűlölni kell magát a rosszat. *Színú ro vöhevu tauv.*⁵³⁸

„Gyűöljétek a rosszat és szeressétek a jót, hogy veletek legyen az Úr”... Nézzétek Mózeset, hogy tudott haragudni, haragjától a barbár héberek Isten szent népévé, Izráellé nemesültek. Nézzétek a prófétákat, hogy tudtak lángolni hazugság, elnyomás, rontás ellen, és indulatuk nyomán Izráel harcias, bálványozó, gőgös népéből kinőtt a jámborság gyülekezete, a zsidóság.

Kol segódaul méchávérau, jicrau gódaul himenu. Mennél nagyobb az ember, annál nagyobb a gerjedelme és az indulata, de áll a másik

⁵³⁸ Gyűöljétek s rosszat és szeressétek a jót (Ámosz 5.15).

tanítás is: *Ásrov löödom sebu godaul mipesá selau*, boldog az, aki nagyobb a tulajdon vétkenél, s nem a vétke erősebb önála.

Legyünk nagyobbak, erősebbek ösztöneinknél! És hogyan? – legyünk nagyobbak, magasabb rendűek *ösztöneink ereje által*. Fogjuk igába a vágyat, az indulatot, tegyük a magasabb rendű élet vágyává és a jóakarat indulatává. Az élet folyamának gyönyörű árja, ellenállhatatlan sodra hajtja életünk motorjait, teremtsen izzó áramot, tegye világossá életünket.

3.

És mi végett cselekedjük ezt? És mi által tudjuk megtenni?

A kisgyerek harmadik személyben beszél magáról. De aztán megtanulja azt a végzetes szót, amelyet – ha egyszer kimondott –, élete végéig ismétél: *én*. Egy *cáddik*⁵³⁹ elküldte legkiválóbb tanítványát megismerni az életet, hogy mester válhassék a tanítványból. Évek múlva este érkezett vissza a tanítvány. Megzörgeti az ablakot. „Ki az?” – kérdi a rabbi. „Én” – feleli a növendék. „Ki meri magát ezzel a szóval jelölni, amellyel az Isten a Tízparancsolatban nyilatkoztatta ki önmagát?” – kérdezi a mester. „Értem – mondja a tanítvány –, még vándorolnom kell, még nem tanultam eleget.” – Az emberiség fejlődésének útján a zsidó tanítás törte át az *én* rettentő ostromgyűrűjét – felfedezte ezt a szót: *te. A másik emberre tekintettel lenni: ez a zsidóság*. Ezért fékezzük vágyainkat, indulatainkat, ezért élünk lelki életet, erkölcsi életet, imádkozó

⁵³⁹ Igaz ember.

életet. Vöál horáchámim⁵⁴⁰ – a részvét az élet igazi fenntartója, az irgalom harmatja élteti életünk búzamezejét.

4.

A megtisztult vágy, a megnemesedett indulat, az emberséges részvét: együtt az, amit – egy elkoptatott, értékét veszített, pedig igaz szóval erénynek neveztek a régiek. Ez az élet, a magasabb rendű élet erkölcsi tartalma. Enélkül a kultúra üres, a civilizáció méreg, a tudomány atombombagyártás. Erre tanítottak régi mestereink, mondván: Ha az ember bármily sokat tanult, de nincs jelleme és nincs erénye – semmije sincs. Hasonlatos ez ahhoz, hogy valaki büszkélkedik: van ezer mérő búzám, olajom, borom – feleli a másik: ha van csűröd, pajtád, pincéd, mind a tied, ha nincs hol tárolnod, semmid sincsen. Aki sokat tanult, dolgozott, alkotott, azt mondhatjuk neki: *im jés löchó jírász chét...* ha erkölcsöd van, küzdelmeid minden eredménye a tied, mert meg van írva: *Chachmász vodáász jírász básém hi aucórau*, bölcsességnek, haladásnak, élet-eredménynek megőrző kincstára: istenfélelem, erkölcsös élet, jellemerő, nagy lemondások és nagy kárpótlások képessége.

Ünnepsorozat végén foglaljuk össze az ünnepek tanítását, hogy útmutatónk legyen egész esztendőre. Három dolgon maradt fenn emberi világunk: a vágy, az indulat, a részvét erején. Áldott, aki szívünkbe plántálta azt, ami jó, azt, ami szép, azt, ami szent.

Isten, fogj kézen minket, vezess, emelj föl, adj hősi erőt, bátorságot magunkkal szemben is, add, hogy szép álmaink, tiszta vágyaink, emberséges indulatunk, cselekvő irgalmasságunk

⁵⁴⁰ Az irgalomról.

életünkbe és lelkünkbe jó békességet plántáljon – Neved dicsőségére.

Ámen.

*Jegyzetek.*⁵⁴¹

145. old. 27. sor. Aboth dörábbi Náthán. Ed. Schechter nuszách
b/4.

146. " 3. " Ki tauv. Gen 1,4. 10. 12. 18. 21. 25.

5. " Gen. 1,30.

6. " Ber. Rabb. 9.

147. " 11. " Jóma 69b.

32. " Hevesi Simon: A vágy. Izráel eszmevilága 131 skk.

148. " 22. " Gen. 8,21.

149. " 23. " Mal. 3,18.

36. " Szukkó 52a.

38. " Ber. Rabb. 62.

151. " 2. " Jes. 33,6.

⁵⁴¹ Az eredeti oldalszámokat változatlanul közöljük.

HÉCHOL VÁÁZORÓ⁵⁴²

AZ ORSZÁGOS INTÉZŐBIZOTTSÁG legutolsó ülésén szóba került az Országos Szabályzat elavult részeinek átdolgozása. Helyes lenne, ha a kartársak foglalkoznának az Országos Szabályzat rendelkezéseivel, és a gyakorlatban be nem vált pontok megváltoztatására javaslatokat tennének a községkerületeken keresztül.

⁵⁴² A szentély és udvara.

HÉTRŐL HÉTRE

HOGYAN KÉSZÜLÖK AZ IGEHIRDETÉSRE?

Fenti címmel figyelemre méltó kis dolgozatot olvastunk Schweitzer kolléga tollából KÖRLEVELÜNK második számában. Igen hasznos kezdeményezés, s noha csupán egy másik nemzsidó irányú cikk reflexiója volt, mindennapi munkánkhoz szükséges módszereket érintett. Kár, hogy ezt a kérdést azóta senki sem érintette. Üdvös lenne, ha a kartársak fenti címmel elmondanák, szóban vagy írásban, e téren szerzett tapasztalataikat. Nem húszmondatos, nagy komoly citátumokra gondolok, tudós könyvek idézésére, mert ez nem volna célravezető. Bennünket érdekelne az az őszinte, emberi beszámoló, amelyben mindenki elmondja, hogy ő hogyan készül azon a területen, mely az általános közfelfogás szerint a rabbi munkájának főtevékenysége. Feltehető ugyanis, hogy olyanok is, akik tudományos munkával nem foglalkoznak, e területen állandóan kutatnak. Különösen érdekes egy ilyen beszámoló, ha az ismertető kolléga egyéni módszerekkel dolgozik, de nem közömbös akkor sem, ha rég kitaposott ösvényeken halad. A régi, ismert módszerekbe bizonyára mindenki kever valami egyénit, valami újat. Talán még akkor is tanulságos, ha nem értünk vele egyet, hiszen a negatívumok is mondanak valamit.

A problémák e téren garmadával találhatók. Hagyományos írásmagyarázat, egyéni biblialátás, napi események tükröztetése, textikus beszéd, tematikus beszéd, mind gondolkodásra érdemes témák.

Schweitzer dolgozatában olvassuk, hogy Hevesi Simon szerint retorocentrikusan kell olvasni. Példákkal illusztrálva érdekelne bennünket, hogy a valahol meglátott, önmagában szép, de nem egészen odaillő gondolatokat hogyan alakítja ki valaki prédikációvá. Mindannyian tudjuk, hogy a régi midrások színes feldolgozása rendkívül hálás feladat, de érdekes lenne, ha látnók a rátalálás és a feldolgozás genetikus útját, azt, ami az író lelkében végbemegy a tárgyra való rátalálástól az új köntösben való feldolgozásig.

Érdemes lenne egyszer részletesebben beszélni az érdeklődést felkeltő bevezetés szükségességéről és szerkezetéről. Lényegében ennek eredete már a Talmudban is megtalálható. Rábbó kaudem sepószách lóhem lácháchóim ómár dóvor sel bödichusz⁵⁴³ (Sább. 30). Íme, a tudósok felé is szükségesnek látták a figyelmet felkelteni, mit mondjunk akkor mi a mi közönségünknek?!

[A] Scheiber igazgató úr⁵⁴⁴ által ajánlott téma gyűjtő füzet nekem is megvan. Busásan megtéríti a ráfordított fáradságot. Ha jó beosztása van és szorgalmasan forgatjuk, mindig kíségeti az embert, sohasem érezzük magunkat készületlennek. Ebben mindig akad egy-egy szép gondolat, használható, alkalmas téma. Olyan ez, mint

⁵⁴³ Rabba, mielőtt bölcselkedésekbe kezdett, vicces dolgokat mondott.

⁵⁴⁴ Scheiber Sándor.

egy takarékkönyv, mindig számíthatunk rá. S abban is hasonlít a takarékkönyvhöz, hogy ha csak kivétet eszközünk, egykettőre elfogy.

Befejezésül közlök néhány gondolatfoslányt témagyűjtő füzetemből a soron lévő szidrákhoz.

-O-O-O-

*Tauldaus*⁵⁴⁵

Gen. 27,28. Vájittén löchó Elauhim...⁵⁴⁶ hullott az áldás a megrendült gyermek lelkére... vájisztaum Észov,⁵⁴⁷ és máris gyűlöletet keltett Ézsau szívében. E gyűlölet nem szűnt meg soha. Probléma! Beteljesült-e az atyai áldás? Érdemes volt-e vállalni Ézsau gyűlöletét miatta? A történelmünk szerint nem! Nem sok jutott népünknek sem az ég harmatából, sem a föld kövérjéből, de Ézsau gyűlölete beteljesült felette. Mégis azt mondjuk, hogy beteljesedett az áldás, hiszen ez tartotta fenn népünket, míg Ézsau gyűlölete bekövetkezett volna úgyis (Rási 33,4), Omár rábbi Simon ben Jaucháj: hálóchó hu böjodénu seÉszov szauné löjááka⁵⁴⁸. Éppen ezért kellett az áldás, hogy védje ellene. Vöjitten löchó-sejácháza⁵⁴⁸ur vöjitten (Rási), adjon, újra adjon. Erőt az elfáradtnak, reménységet a csüggedtnek, hitet a jövőhöz, reményt az újrakezdéshez. Ez beteljesült, ezt már történelmünk igazolja.

⁵⁴⁵ A Tóra első könyvének 6. hetiszakasza.

⁵⁴⁶ Adjon neked az Isten...

⁵⁴⁷ És meggyűlölte Ézsau.

⁵⁴⁸ Rabbi Simon Ben-Jocháj mondta: vajon nem tudott-e, hogy Ézsau gyűlöli Jákobot?

2.

28,5. Ém Jáákaup vöÉszov.⁵⁴⁹ Rási megjegyzi: éni jaudéa má mölámdénu.⁵⁵⁰ Eldöntötte ez a néhány szó annak a néhány szónak sorsát. Ha Rási azt mondja: éni jaudéa,⁵⁵¹ ki mondhatja: áni jaudéa.⁵⁵² Azt lehetne mondani, hogy az anyai szeretet van glorifikálva benne azzal a páratlan tömörséggel, amellyel csak a Biblia tud stilizálni. Ém Jáákaup vöÉszov⁵⁵³ jelentheti, hogy édesanya volt, egyformán mindkettőnek édesanyja, annak is, aki akkor készült halálos sebet adni anyai szívének. Jákobé legyen az atyai áldás, mert ez nem tud élni nélküle, mit is kezdjen azzal, aki kardja után él... De vele érzett azzal is, féltette mindkettőt: 27,45, lómó eskaul gám sönéhem jaum echod.⁵⁵⁴

3.

*Vájécé*⁵⁵⁵

Gen. 31,42. Lullé Elauhé óvi ... ki áttó rékom siláchtóni ... esz jögia káppáj róó Elauhim vájauchách ómes.⁵⁵⁶ Immár másodszor életében menekül Jákob üldözői elől. Most még nehezebb a sorsa, mert övéiért is aggódik. Amikor Lábán eléri, [egy] példátlanul éles

⁵⁴⁹ Jákob és Ézsau anyja.

⁵⁵⁰ Nem tudom, mire taníthat minket.

⁵⁵¹ Nem tudom.

⁵⁵² Én tudom.

⁵⁵³ Jákob és Ézsau anyja.

⁵⁵⁴ Miért lennék megfosztva mindkettőtöktől egy napon?

⁵⁵⁵ A soron következő hetiszakas: És elment...

⁵⁵⁶ Ha atyám istene... most bizony üresen bocsátottál volna el... Kezeim fáradozását látta Isten és döntött tegnap éjjel.

jelenetben szembefordul vele. Ilyen döbbenetes ereje csak az igazságnak lehet. Húsz becsületesen eltöltött, kemény esztendő minden tisztességét vetette harcba Lábán ellen.

Gódaul hánehene mijögíá káppau jauszér mijirász sommájim⁵⁵⁷ (Ber. 8). Csak az ősök érdeme (lullé Elauhé óvi)⁵⁵⁸ mulandó sikert eredményez, míg jögíá káppáj,⁵⁵⁹ örökre eldöntötte, előre eldöntötte a jákobok és lábánok harcát. Róó Elauhim vájauchách *ómes*.⁵⁶⁰

Gleichmann Emil

⁵⁵⁷ Aki a kezei munkáját élvez, nagyobb az istenfélőnél.

⁵⁵⁸ Ha atyám istene.

⁵⁵⁹ Kezem fáradozását.

⁵⁶⁰ Láta Isten, és döntött tegnap éjjel.

ISTEN KIOLTJA A FÉNYT

Vázlat „Vájécé”⁵⁶¹ hetiszakaszhoz

Ki vó hássemes, Rábbónon omré: Chibbó hássemes, hiskiá HKBH gálgál chámó selau böaunószau. Mósol löauhávau sel melech sebó eclau liprókim, ómár hámelech: kibbu esz hánérausz, kibbu esz hápánnószim, seáni mövakkés lödábbér im auhávi böcinó (Ber. Ráb.).

„Eljutott egy helyig, ott tért éjszakai nyugalomra, mert lement a nap.” A mesterek így értelmezik: „Eloltotta Isten a napot –” Olyan ez, mintha a király kedveltje eljön a királyhoz időnként, és a király így szól: oltsatok el minden világosságot, oltsatok ki minden fáklját, bizalmas beszédem van az én kedveltemmel.

A modern ember életének – a hívő életnek is – nagy hiányossága, hogy kevés alkalom kerül benne az Istennel való csendes, bizalmas együttlétre.

Nagy időközben – lipörókim⁵⁶² – jutunk el csak testben a királyhoz: templomba, vagy zsidó szellemi élményhez. Ez a kevés alkalom is sokszor csak a szó fizikai értelmében jelenti a Vele való együttlétet, lelkünk tovább barangol a hétköznapi útján. Viszont, amikor testben is távol vagyunk Tőle, aligha jut eszünkbe, hogy megálljunk földi utunkban egy percre, hogy betérjünk hozzá legalább gondolatban, hogy érzelemben, erkölcsi önvizsgálatban Vele töltsünk naponta egy kis időt.

⁵⁶¹ És elment...

⁵⁶² Időnként.

Isten pedig figyeli az ember útját és irányítja lépteit. Megyünk, és nem gondolunk, csak a kitűzött emberi célra, de íme, megtorpanunk – vājifgá bāmókaum⁵⁶³ –, mert Isten akarta, hogy betérjünk hozzá.

Megkíséreljük, hogy mégis elmellőzzük Őt. Erre hirtelen kioltja a napfényt – hiskiá gálgál chámó selau böaunósza⁵⁶⁴ –, váratlanul súlyos helyzetbe kerülünk.

Van, aki hiába ütközik akadályba emberek között vezető útján, hiába alszik ki feje fölött a siker napja, nem gondol Istenre, vagy csak annyira gondol Vele, hogy Reá hárítsa önnön boldogságának felelősségét. De akit a megtorpanás a fény kihunyása után Istenhez térít, annak is ki kell állnia még a harmadik megpróbáltatást, talán a legnagyobbat: a türelem, a szerénység, a hűség és önzetlen állhatatosság próbáját.

Jó volna, ha a sötét veszedelemben Isten fényárban úszó palota kapujában fogadná az Ő „kedveltjét”, és nem tenne említést arról, hogy ezt a látogatást annak köszönheti, hogy sötét lett és minden másfelé vezető út bezárult... Jó volna, ha Nála egyszeriben véget érne minden baj, megoldódnék minden fájdó kérdés...

Ám Isten bölcs tanító: elolt az Ő palotájában minden fényt, kézen fogja az elcsigázottat, leülteti egy sarokba, és mint megértő lélekorvos szól: Hát lássuk, mondd el, mi fáj, mit tehetnék érted? Bizalmas meghitt beszélgetés ez, alig hull fény a késve érkezettre, Isten nem akarja látni orcája pirulását.

⁵⁶³ Elérkezett egy helyre.

⁵⁶⁴ Nyugodni küldte Isten a Napot, de nem a szokott idejében.

Testvéreim, korán visszatértek, késlekedve hazaosonók, bízzatok Isten bölcs jóságában, értő szeretetében. Zsidó életünk megfogyatkozott fényű háza ne csüggedjen senkit, de ösztönözzön egyént és közösséget csöndes beszélgetésre örök házigazdánkkal, indítson önvizsgálatra; akarjunk hűséggel, bátran, zsidó cselekedettel válaszolni az Ő szeretve fürkésző kérdéseire a meghitt félhomályban. – „Mikor kárpótolta Isten Jákobot azokért a sötét órákért, amikor kihunyt fölötte a nap? Akkor, amikor visszatért atyja házához!” Legyen ez a szó ösztönzés, célkitűzés, bátorítás, ígéret és beteljesedés!

Dr. Teichman Jakab

75 ÉVE HALT MEG A MÁLBIM

Méir Lób be Jöchiél korának egyik legérdekesebb egyénisége volt. 1809-ben született Woloczyskben. Nyugtalan és szókimondó természete sok ellenséget szerzett számára. Nem egyszer kellett vándorbotot ragadnia és új állomáshelyre költöznie. Wreschen, Kempen, Leczica, Bukarest, Mohilew, Königsberg voltak vándorlásának állomássorai. De ezzel még nem is ért véget. Kempenben hosszú ideig tartó kultúrharc dúlt megválasztása körül, mely a hitközséget két részre osztotta. Bukarestben a kormányzatnál jelentik fel, és csak Sir Mozes Montefiore⁵⁶⁵ közbenjárására engedték ki, de az országot azonnal el kellett hagynia. Leczicát is viharos körülmények között hagyta el 1865-ben. Mohilewből szintén a hatóságok utasították ki. Königsbergből Wilnába választották, de a hatóságok nem erősítették meg állásában. Az Egyesült Államok zsidósága is meg akarta nyerni, de barátai nem engedték a már idős rabbit a tengeri útra. Ezért inkább a krementschugi meghívást fogadta el. Útközben azonban Kiewben meghalt.

A Sulchán Áruchoz⁵⁶⁶ – Árcausz háchájjim⁵⁶⁷ Breslau 1837 – írt kommentárt. Prédikációgyűjteménye az Árcausz hásólaum.⁵⁶⁸

⁵⁶⁵ Moses Montefiore (1784–1885), olasz származású brit zsidó bankár, filantróp, a 19. századi európai zsidóság ikonikus alakja.

⁵⁶⁶ „Terített asztal”, szerzője Joszef Káró. A zsidó életvitel gyakorlására összeállított szertartáskönyv.

⁵⁶⁷ Az élet földjei.

⁵⁶⁸ A béke földjei.

Kiadta a háláchikus midrásokat, és kommentárt írt az egész szentíráshoz. Legjelentősebb és legismertebb munkája a Pentateuchoshoz írt kommentár: Hatauró Vöhámicvó.⁵⁶⁹

Végtelen finom analízis jellemzi ezt a kommentárt. Alapelve, hogy egyetlen szó sem véletlenül került az írásba. A rokon értelmű szavak szükségszerűen jelennek meg egy-egy szövegrészben, és ezek nemcsak stiláris díszítmények, hanem a tárgyi lényegből fakadnak. Belehatol a nyelv és a stílus finomságaiba, és azt erkölcsi motivációval értékesíti. S. R. Hirschnél sokkal reálisabb, és amíg Hirsch inkább a háláchára van tekintettel, addig a Málbim az aggádát figyelő magyarázatai közben. Egy szakasz élén rendszerint néhány kérdésben összefoglalja az adódó problémákat, és ezekre a felvetett kérdésekre igyekszik feleletet adni. Filozófiai meglátások és finom lélektani analízisek kísérik a szövegmagyarázatot.

Az alantikban a soron lévő Vájésev hetiszakaszának néhány mondatához fűződő kommentárjának gondolatmenetét közöljük.

Vájésev

1. Vájésev Jáákauv.⁵⁷⁰ Nem kellene megismételni a megtelepedést jelző szót. Gen. 35,27-ből tudjuk, hogy Jákob megérkezett Izsákhhoz és ott megtelepedett. A végleges megtelepedés újabb megjelölésének két oka is van: a.) mögüré óviv,⁵⁷¹ az ország, mely atyja számára még idegen volt, neki azonban már szülőföldje,

⁵⁶⁹ A Tóra és a parancsolat.

⁵⁷⁰ És lakott Jákob...

⁵⁷¹ Apja tartózkodásának országában.

immár „hazává” lesz; b.) Erec Könáán,⁵⁷² a szentség már hozzákapcsolódott e földhöz. Jákob tehát már nem hagyta volna el külső okok következtében, mint Ábrahám és Izsák, amikor az éhség elől lementek Egyiptomba. Ha Isten terve az volt, hogy Jákob családjának le kell mennie Egyiptomba, akkor más, döntőbb, belső okot kellett létrehoznia. Ez a belső ok a második versben található meg.

2. A testvérek azt hitték, hogy József gonosz egyéniség, és erkölcsileg igazolható, ha ők igyekeznek őt elnémítani. Hiszen ben sövő eszré sónó hójó raue esz echov,⁵⁷³ annak ellenére, hogy csak 17 éves volt, már ő vezette testvéreit a pásztorkodásban. Vagy pedig, amikor a testvérek a nyáj körül foglalatostkodtak, ő Isten megismerésére oktatta őket. Ez pedig azt mutatta, hogy gőgös egyéniség. Pedig ő éppen alázatosnak mutatta magát. Sehu náár esz böné Bilhó,⁵⁷⁴ szolgálta a szolgálólányok gyermekeit, ugyanakkor, amikor a többi testvér a szolgálólányok gyermekeit csekélyebb értékűnek tekintette. Ezt hangoztatják is egymás előtt Persze ez azután kiváltotta, hogy a szolgálók gyermekei is ellenségesen néztek a testvérekre. E kétoldalú rosszindulatot mondotta el József atyjának, hogy apja megfeddje őket és békét teremtsen közöttük.

Ezután egy lélektani elemzést találunk arról, aki nem meggondoltságból és szilárd világnézetből cselekszi a jót, hanem csupán természetéből, az nem olyan értékes, mint aki a benne lévő indulatokat igyekszik legyőzni, és a meglévő poláris indulatok

⁵⁷² Kánaán országában.

⁵⁷³ Tizenhét éves korában legeltetni szokta testvéreivel a juhokat.

⁵⁷⁴ Bilha fiait szolgálta.

közül választás és értelmi belátás alapján a jobbat engedi diadalra jutni.

3. A szeretet indítéka Jákobban ki ben zökunim hu lau,⁵⁷⁵ vagy mert az öregkorban született gyermeket jobban szeretik, vagy mert a fiatalabbat a házban szolgálatra rendelik, és így azt jobban megszokja az apa, tehát szeretete előbb ébred fel iránta. Ezért csináltatott számára díszesebb köntöst, hogy a házi szolgálatban rajta legyen. A pásztorkodó testvéreknek nem volt erre szükségük.

4. Az öregség vágyódó szeretete nem a tárgyat nézi, hanem csupán önmagát akarja kiélni. Tehát nem egyénesít. Hiszen csupán az a célja, hogy a benne lévő szeretetvágyat napvilágra hozza. A testvéreknek nem fájt, hogy apjukból ilyen szeretet árad. Ki auszau óháv ávihem,⁵⁷⁶ ők azonban azt látták, hogy e szeretetnek igenis van tárgya, mégpedig kizárólagos tárgya. Pedig közülük akármelyiket érhetne volna az öregség szeretete. Miután pedig azt látták, hogy e szeretet, a vágyódáson túl, Józsefben kizárólagosan tárgyiasul, meggyűlölték őt.

Előttük volt az Izsák–Ismáel, Jákob–Ézsau kettős elágazások útja. Félték, hogy az atyai kiválasztás itt is érvényesülni fog, és a törzsi hagyományok csupán Józsefben folytatódnak. A díszes köntös is már talán a törzs papi ruháját jelentené?!

Völau jóchlu dábrau lösólaum,⁵⁷⁷ tehát, amikor József látszólag békésen beszélt velük, nem bírták ezt el, mert ők éppen nem békés cselekedeteket láttak tőle.

Dr. Schindler József

⁵⁷⁵ Mert öregségének gyermeke volt.

⁵⁷⁶ Hogy őt szereti jobban atyjuk.

⁵⁷⁷ És nem tudtak vele békésen beszélni.

ÁBRAHÁM GYEREKKORA

Ábrahámról fogok mesélni.

Amikor ez az Ábrahám kisfiú volt, egy Ur nevű városban lakott a szüleivel. Az édesapját úgy hívták, hogy Terách. Terách kereskedő volt. Furcsa dolgokat árult az üzletében: bálványokat. A bálványok szobrok, olyanok, mint az emberek, csak fából vagy kőből készülnek és nem élnek. De ebben az időben, amiről a mesénk szól, ezekhez a bálványokhoz imádkozni szoktak. Mert ez a mese nagyon-nagyon régen történt, akkor az emberek még nem voltak olyan okosak, mint most, és azt hitték, hogy ezek a bálványok tudnak rajtuk segíteni, ha hozzájuk imádkoznak és segítséget kérnek tőlük. Ábrahám azonban okos kisfiú volt, nem hitt ezekben a bálvány-mesékben. – Hogyan tudna ez a bálvány rajtam segíteni – törte a fejét –, amikor kőből készült, mozdulni sem tud, sem gondolkodni. Aki rajtunk segíteni tud és akihez én imádkozni szeretnék, az biztosan nagyobb minden szobornál és hatalmasabb minden embernél. De ki lehet az? Akiiket ismerünk, mind csak emberek, nem lehetnek az emberek életének az igazítói.

⁵⁷⁸ Maure terebintusa.

És ahogy így gondolkodott és törte a fejét nap nap után, végül rájött, hogy imádkozni csak Istenhez lehet, aki olyan nagy, hogy már látni sem lehet, olyan hatalmas, hogy a leghatalmasabb királynál is sokkal hatalmasabb, és olyan jó, hogy minden embert egyformán szeret. Ezért lehet benne bízni.

Ábrahám úgy érezte magát, mintha egy nagy titkot tudott volna meg. És valóban titok is volt ez, mert az emberek akkor – ahogy hallottátok az előbb – mindenféle bálványokat tiszteltek.

– Én vagyok a földön az egyetlen, aki Istenről tudok – gondolta Ábrahám büszkén –, de meg fogom a többieket is tanítani, akármilyen nehéz is lesz, mert nem tetszik nekem ez a bálvány-tisztelet.

Nézzük csak, hogy mi történt. Egy napon Ábrahám apjának valami dolga akadt, és mielőtt elment hazulról, azt mondta a fiának:

– Ide figyelj, Ábrahám, nekem most el kell mennem itthonról, de nem szeretném bezárni a boltot. Te már elég nagy fiú vagy, én rád szeretném bízni egy kicsit az egész üzletet. Ha vevő jön és bálványt akar venni, szolgáld ki tisztességesen, alkudd ki jól az árát és vigyázz, hogy be ne csapjanak. Ezzel már el is ment, és otthagyta Ábrahámot a bálványokkal.

Ábrahám szíve pedig hirtelen hevesen kezdett dobogni. Nemcsak azért, mert büszke volt az apja bizalmára, hanem azért is, mert valami nagyon jó dolog jutott az eszébe, és alig várta, hogy az első vevő bejöjjön a boltjukba.

Egyszer csak jön is egy nagyon öreg asszony.

– Terachot keresem – mondja –, mert új bálványt szeretnék vásárolni.

– Nincsen itthon az apám – válaszolja Ábrahám –, de kiszolgálak én is, nagyon szívesen. Milyen bálványt parancsolsz?

– Csak egy egészen kis bálványra volna szükségem – sóhajt nagyot az öregasszony –, nincsen nagyobbra pénzem. Ezzel már meg is indult a boltnak abba a sarkába, ahol az egészen kis bálványok voltak felhalmozva.

– Miért vásárolsz magadnak új bálványt, ha nincsen pénzed, mi történt a régivel? – érdeklődött Ábrahám, és egyre jobban érezte, hogy most ez az öregasszony lesz az első, akit megtaníthat Istenhez imádkozni.

– Jaj, képzeld – sóhajtozott tovább az öregasszony –, ellopták a régi bálványomat. Ott állt szegénykém a kapumélyedésben, hogy jól tudjon vigyázni a házamra és elkergetse a rablókat, ha jönnének, és most valaki éppen őt rabolta el.

– Tolvajok ellen védett téged ez a bálvány?

– Igen, fiacskám, azért is sietek gyorsan újat venni, nehogy még az egész házamat kirabolják, míg nincs tolvaj-űző bálvány a kapum mellett.

– Én csak arra vagyok kíváncsi, mit csinál egy ilyen bálvány, ha mégis tolvaj jön a házadhoz – tetette tudatlannak magát Ábrahám –, talán kiabál és felébreszt titeket, ha alusztok?

– Hogyan mondhat ilyet egy ilyen nagy fiú – méltatlankodott a néni –, hogyan tudna egy bálvány kiabálni, mikor nincs is hangja.

– Akkor talán botot ragad, és elkergeti a tolvajokat? – Ábrahám még mindig úgy tett, mintha semmit sem tudna a bálványok tehetetlenségéről a világon.

– Ez-e? Hogy tudna ez botot ragadni és rablót kergetni, hát nem tudod, hogy kőből véste ki az apád? Nem él ez.

– Szóval ezt mondod: nem él, hangja nincs, kergetni sem tud, de még saját magára sem tudott vigyázni, mert hiszen őt magát is ellopták, én csak azt nem értem akkor, hogyan tud téged és az egész házadat megvédeni, ha még magára sem tudott vigyázni?

Az öregasszony egészen összezavarodott.

– Hát, magára nem tudott, annyi tény, és amit mondasz, az úgy látszik, mind igaz, de hát akkor mit tegyek – tépelődött szomorúan a néni –, kiből bízhatom, ki hoz nekem segítséget?

– Nem a bálvány, hanem Isten egyedül, aki az égben lakik és mindannyiunkat lát. Olyan hatalmas ő, hogy minden emberre egyszerre tud vigyázni. Őt szeretem én is. Menj haza, és imádkozz őhozzá, meglátod, milyen nyugodt leszel, mert megvéd ő téged minden bálványnál sokkal jobban.

Az öregasszony megértette, amit Ábrahám mondott neki, és ettől a perctől kezdve csak Istenben bízott.

B.

ÁBRAHÁM ÖSSZETÖRI A BÁLVÁNYOKAT

Egy másik alkalommal Ábrahám édesapjának újra valami dolga akadt, és megint a fiára bízta az üzletet. Ábrahám akkor már régen azon törte a fejét, hogy hogyan tudná az édesapját is megtanítani az Isten tiszteletére. Tudta jól, hogy nem lesz könnyű feladat. De tudta azt is, hogy akármilyen nehéz is, meg fogja próbálni bátran, Isten meg fogja segíteni.

Mielőtt belépett a boltba, megkereste az udvaron a legeslegnagyobb baltájukat, amivel az apja a köveket szokta összetörni. Bevitte a baltát a boltba, megragadta keményen, és az összes bálványokat apró darabokra törte. Olyan tett volt ez, mintha ma valakinek az édesapja mondjuk meséskönyv-boltban dolgozna, és a gyereke az összes könyveket összetépné, vagy mondjuk cukrosboltban, és a gyerek az egész raktár cukrot kidobná az utcára. Nem jó dolog sülné ki ebből, az bizonyos, nem is szeretnénk ott lenni, amikor az az apa visszajön a boltjába. De úgy látszik, Ábrahám nem félt, mert megtette, összetörte a bálványokat. Csak egynek kegyelmezett meg, a legnagyobbiknak. Ezt épségben hagyta, és összekulcsolt keze közé belehelyezte a baltát. Ő tudta, hogy miért. De mi is megtudjuk azonnal.

Amikor hazaért Terách és belépett a boltjába, szólni sem tudott a kétségbeeséstől. Csak összecsapta némán a kezét, s kidülledt szemmel bámulta a pusztulást.

– Ábrahám – szólalt meg végre elfulladva –, mi történt itt? Földrengés volt, vagy jégeső, óriások törtek be, vagy talán te nem vigyáztál elég jól a boltunkra?

– Nem volt itt, apám, sem földrengés, sem jégeső, sem óriások nem jártak erre, hanem – képzelj – összevesztek

egymással a bálványok. Magam sem tudom, hogy kezdődött a veszekedés. Csak azt tudom, hogy egyszer csak kiabálni kezdtek valamennyien, hadonásztak, veszekedtek, azután az egyik megtalálta a sarokban ezt a baltát, megfogta, és addig ütötte a többieket, amíg valamennyien összetörtek, csak ő maradt meg épségben, úgy látszik, ő volt a legerősebb.

Ábrahám apja megint csak összecsapta a kezét. De most már nem a meglepetéstől, hanem a bosszúságtól.

– Miféle meséket beszélsz te itt, buta gyerek, azt hinném, hogy álmodtál, ha nem látnám itt összetörve a drága bálványaimat. Hogyan veszekedtek volna ezek egymással, amikor nem tudnak beszélni, hogyan verték volna agyon egymást, mikor tehetetlen bábuk. Én csak tudom, hogy nem tudnak mozogni, hiszen én faragtam őket. Buta kő ez, semmi más.

– Ezt hiszem én is. – De ha tudod, hogy buta kő ez és semmi más, akkor miért imádkozol hozzá? Mit várhatsz tőle?

– Valamiben csak bízni kell az embernek. A gyerekek a felnőttek erejében bíznak, a felnőttek a vezérekben. De a vezér is csak ember, nem vigyázhat mindenkire egyszerre. Nincsen ahhoz ideje sem.

– De mindenkire egyszerre tud vigyázni az Isten.

– Isten, ki az? Sosem hallottam felőle.

Erre Ábrahám az édesapjának is megmagyarázta, hogy hogyan képzei ő el Istent. Nagynak, hatalmasnak, erősnek, igaznak, aki mindenkinek gondját viseli.

Terach megértette. És ő is, akárcsak az öregasszony, attól a perctől fogva csak a jó Istenben bízott, és nem is készített több bálványt.

B.

ÉSZ BÉSZ HÁSÉM⁵⁷⁹

EGY HÁROMSZÁZ ÉVES CHANUKAI DÖRÓSÓ⁵⁸⁰

A zsidóságnak nem volt közép-kora – szokták mondani. Miután a mi írástudó őseink korukat meghaladva, évszázadokkal előre láttak, valóban illik történelmünkre a fenti meghatározás. Talán bizonyítéka lesz ennek a kissé merész állításnak az a dörósógyűjtemény, melyet mostanában forgattam. Modern gondolkodása egészen meglepő. Logikus okfejtés, szellemes szófejtés s gördülékeny nyelvezet is jellemzi. Apró kis formai változtatás mellett korunkba is beleillik.

Címe: Binó löittim,⁵⁸¹ szerzője: Azarjó Figó, a velencei szefárd hitközség főabbija (1579–1647). A könyv Velencében jelent meg 1653-ban. Címének megfelelően 16 „észre”⁵⁸² oszlik és összesen 75 dörósót tartalmaz. A chanukával foglalkozó szakasz két dörósóból [áll] és az „ÉSZ BÉSZ HÁSÉM”⁵⁸³ igen találó címét viseli. Az egyik chanukai dörósót szeretném ismertetni.

⁵⁷⁹ Az Örökkévaló házát.

⁵⁸⁰ Írásismertetés, beszéd.

⁵⁸¹ Az idők megértése.

⁵⁸² Időre.

⁵⁸³ Az Örökkévaló házát.

A szerző majdnem mindenütt két textussal dolgozik, az egyik a Bibliából, a másik a Talmudból. A bibliai textust mindig a hetiszakaszból veszi, a szerző szavaival élve: porosász hájaum,⁵⁸⁴ míg a talmudi textus nem kötött. Az ismertetendő esetben a textusok a következők:

Gen. 41,28. ...áser Hóelauhim ausze heró...⁵⁸⁵

Ber. 3a. ...r. E. aumér: Sólaus mismórausz hávé hálájló...⁵⁸⁶

A beszéd kétrészes, mint a textus. A kapcsolat nem több, mint két gyertya között, melyet egy lángnál gyújtottak, mégsem hull szét. Együtt tartja a közös alkalom és a gondolatpárhuzam, mely mindkettőn átvonul.

Témája a következő: áser Hóelauhim ausze heró,⁵⁸⁷ Isten az ő szándékát mindig közli az emberrel. A közlés módja: a Tóra és a tudomány, az ő szavaival: chochmó⁵⁸⁸ és máddó.⁵⁸⁹

I. rész. Chanukakor hálát adunk, amiért megmentette nekünk a Tórát.

II. rész. Ez kútforrása minden bölcsességnek, a legnagyobb érték az ember számára.

⁵⁸⁴ Napi magyarázat.

⁵⁸⁵ Amit az Isten tenni akart, megmutatta (Fáraónak).

⁵⁸⁶ Három őrség alkotta az éjszakát.

⁵⁸⁷ Amit az Isten tenni akart, megmutatta.

⁵⁸⁸ Bölcsesség.

⁵⁸⁹ Tudomány.

I.

Öt córótól⁵⁹⁰ mentett meg bennünket Isten annak idején. 1. Fizikai elnyomás. 2. Olajhiány. 3. Megmentette a betiltott szombatot. 4. Megmentette a milót.⁵⁹¹ 5. A betiltott Chaudest.⁵⁹²

Miért emlékezünk csak az olajra? – Mert az olaj csodája mindegyiket tartalmazza! A felsorolt öt córó bármelyike háromféle sötétséget okoz: szellemi, fizikai és a halált. Erre utal a Talmud: sólaus mismórausz hávé hálájló⁵⁹³ – háromféle lehet a sötétség – córó –, mely elborítja az embert. A szellemi sötétség (chámaur nauér⁵⁹⁴), a fizikai córó (kölóvim cauákim⁵⁹⁵), a harmadik a halál (tinauk jaunék misde imau⁵⁹⁶): a test visszatér az anyaföldbe, hóissó möszápperesz im bááló,⁵⁹⁷ a lélek beszámol viszontagságos földi útjáról Istennek. Vőál kullom HKBH sauég kóári⁵⁹⁸ – Isten végtelen irgalmában sajnálja az embert, aki botorkál az önmaga választotta sötétségben, s nem akarja a világosságot.

Egyetlen ellenszere a sokféle sötétségnek a Tóra fénye. Amikor meggyújtjuk a chanukai fényeket, emlékezzünk Isten kegyelmére, aki megmentett bennünket a fizikai elnyomástól,

⁵⁹⁰ Baj.

⁵⁹¹ Körülmetelés.

⁵⁹² Újhold ünneplése.

⁵⁹³ Három őrség alkotta az éjszakát.

⁵⁹⁴ Üvöltő számár.

⁵⁹⁵ Vonító kutyák.

⁵⁹⁶ Anyja emlőjéből szopó csecsemő.

⁵⁹⁷ Az asszony beszélget a férjével.

⁵⁹⁸ És mindenkéül föllött az Örökkévaló ordít, mint az oroszlán.

megmentette számunkra a micvákat, s megmentette a mindenféle sötétség egyetlen ellenszerét, a Tórát.

Kapcsolat a második részhez: Mert az élet egyetlen értelme a Tóra, a tudomány és a bölcsesség. Ezáltal jutott József is hatalomhoz, ezáltal érdemelte ki Fáraótól az elismerő szavakat: én chóchom vónóvaun kómauhu.⁵⁹⁹

II.

Milyen bölcs is volt József! Azért mondta: Gen. 40,12. 18. ze pizsraunau...⁶⁰⁰ mert bölcsességében meglátta, hogy a megfejtés a felszínen úszik. Világosan szólott az álom, nem kellett megfejtés. Ő csak a hármas számot fejtette meg, hogy az három napot jelent. Jámborságában nem kért kegyet a szár hámaskimtól,⁶⁰¹ éppen ezért mondta neki, léLauhim pizsraunim,⁶⁰² Istené a megfejtés, nehogy neki tulajdonítsák a kedvező fordulatot a „kol háchálaumausz haulchim áhár hápe”⁶⁰³ elve alapján. Ő csak panaszkolt – gunauv gunávti⁶⁰⁴ –, bűnei miatt eltávolította őt Isten övéi közül, gám pau lau ósziszi möumó⁶⁰⁵ – itt sem gyűjtöttem érdemeket. Sőt, az a bizonyos rátöltött két esztendő is azt a célt szolgálta (Rási 40,23), hogy ne emberi jósnak tulajdonítsák az ő szabadulását.

⁵⁹⁹ Nincs oly bölcs és értelmes, mint ő.

⁶⁰⁰ Ez a megfejtése.

⁶⁰¹ Főpohárnok.

⁶⁰² Istennél vannak a megfejtések.

⁶⁰³ Minden álom a száját követi.

⁶⁰⁴ Mert elloptak engem.

⁶⁰⁵ Itt sem tettem semmit.

Fáraó tanácsosai azért nem boldogultak az álom megfejtésével, mert misztikumot kerestek. Csak József látta világosan, hogy az álom maga a megfejtés. Azért vett bátorságot magának, hogy tanácsot adjon Fáraónak, holott nem kérdezték. Gen. 41,33–34. Vöáttó jére Párau,⁶⁰⁶ mert a védekezés módja is benne volt a megfejtésben. A megfejtés és a védekezés józsefi meglátása így hangzott: Az első álom – kövér és sovány tehenek – jelentik a bőséget. Bőség lesz hét évig, mert terem, de legyen soványság is, mert takarékoskodni kell, elraktározni a fölös készleteket a szűkebb évekre. A második álom – telt és vékony kalászkok – jelenti a szűkebb esztendőket. Takarékosan kell élni, mert hiszen nem terem, de nélkülözni nem fognak, hiszen ott vannak a begyűjtött készletek. Erre utal az írás szava: sevá sibbolim aulasz bókóne echod,⁶⁰⁷ együtt lesz a hét telt kalász, mert az előző években együvé gyűjtötték őket.

Befejezés. Íme, milyen kincs a bölcsesség, milyen értéke az emberi életnek a tudomány! De József azt is tudta, hogy mit jelent az álom megkettőzése. Szemben Fáraó tanácsosaival megmondta, hogy azt jelenti, hogy Isten az ő tervét megvalósítani igyekszik. Igyekeztek tehát megsegíteni bennünket is.

-O-O-

Szellemes, frappáns végig az egész. Minden szó a helyén, minden pösát⁶⁰⁸ mintha ott nőtt volna a betű tövében. Minden állítása bőven értelmezve, az idézetek tömegével bizonyítva – Bibliából,

⁶⁰⁶ És most szemeljen ki Fáraó.

⁶⁰⁷ Hét kalász terem egy szálon.

⁶⁰⁸ A szöveg szó szerinti értelmezése.

Talmudból, sőt a kortársaktól is – anélkül, hogy az adattömeg nehézkessé, vontatottá tenné az előadást. Egyik kezével biztosan tör a cél felé, míg a másikkal, szinte menet közben, elsimítja a nehézségeket, a bizonyítékok és idézetek egymás közti vagy témák egymás közti ellentétét. Teszi ezt biztos kézzel, bámulatos bravúrral, emlékeztetve az írás szavára: Nech. 4,11.

Őszinte vallásosság, igazi áhítat mellett sehol sem fajul pietizmussá, sehol a régi írások ódon hangulata. Modern gondolkodás csendül ki minden sorából, tiszta látása méltó az Isten útjait kereső emberhez. Chanuka teológiáját azóta sem határozták meg szebben: az eszme diadala, a szellemi és fizikai sötétséget megszüntető isteni kegyelem örökszép napja!

Elgondolni is óriási. Azokban a századokban, amikor a „szent inkvizíció” halálra kereste az embereket, amikor kevéssel előtte Brunót és Galileit üldözték, akkor ez az egyszerű velencei rabbi, a Tóra mellett, még a tudomány és bölcsélet, chochmó és máddó, szépségéről, szükségességéről is prédikál híveinek. Ez jellemző nemcsak az előadókra, hanem a hallgatókra is. Akik így írtak, s akiknek így írtak, azoknak valóban nemigen volt középkoruk.

Úgy érezzük, erre is vonatkozik az írás szava: ki hi chochmászhem uvinászhem löéné hóámim.⁶⁰⁹ D. 4,6.

Gleichmann Emil

⁶⁰⁹ Mert az a ti bölcsességeitek és értelmességeitek a népek szemeiben.

KISTELEKEN Lech-löchó⁶¹⁰ szombatján avatták barmicvóvá Greif Tamást. A kis gyülekezet lélekszáma 54. A 14 éven aluli gyermekek száma: 13. A község Auschwitz borzalmait elkerülte, nagy része Ausztriában volt. Így maradt meg néhány gyermek. 8, 14 éven felüli fiatal tanul Szegeden, illetve Pesten. 1944 év előtt Schweitzer József kollégánk járt lent ünnepi legációban. Szombat napján délben egy órákor tartottunk istentiszteletet. Természetesen mindenki ott volt. Péntek este is volt istentisztelet. A 13 gyermek közül 13 jár Talmud–Tórába.

⁶¹⁰ Menj el (országodból) – a harmadik hetiszakasz a Tórában.

DAURAUSZ HÓRISAUNIM⁶¹¹

A SZENT ANNA UTCAI ZSINAGÓGA ÉS A VIHAROK KÖRÜLÖTTE DEBRECENBEN 1865-BEN

5.

Sajnos az ügy ezzel még egyáltalán nem fejeződött be. A „kérvényezők” beváltották fenyegetéseiket: a hatóságokhoz fordultak! Tetézte még a bajokat az is, hogy ez időben nem volt rabbija a debreceni hitközségnek. Ehrlich Ede⁶¹² ekkor már két éve Pécsen működött, akinek talán-talán sikerült volna békét teremtenie és megakadályozhatta volna ezt a chilul-hasémt?!⁶¹³ Vagy talán ki tudja, éppen ez a szellem miatt látta jónak évekkel ezelőtt otthagyni Debrecen? A hitközség szégyenpírral az arcán erre Lőw Lipóthoz fordult, akinek óriási tekintélye volt az országban, és kívül-belül egyaránt nagy súllyal bírt. Tőle kértek szakvéleményt és útbaigazítást. Roshásono előtt voltak, és éppen a zsinagóga fölavatása előtt állottak. Kérték tehát, hogy sürgősen adjon szakvéleményt magyar nyelven megírva, annál is inkább, mert az ügy olyan stádiumban van már, hogy a hatóságok fogják a

⁶¹¹ Az első nemzedékek.

⁶¹² Ehrlich Ede, rabbi, 1863 és 1874 között Pécs főrabbiaként szolgált.

⁶¹³ Istenkáromlás.

döntő szót kimondani. A levél szövegét teljesen megőrizte és közli a Ben Chananja alapján Lőw Immánuel: (17.)

„A debreceni izr. hitközség levele a »Ben Chananja« szerkesztőjéhez.

Főtisztelendő Úr! Alulírott Vallásügyi Elöljáróság bátorkodik alanti kérelmét előterjeszteni.

A közelgő újévre az újonan épült imaház rendeltetésének fog átadatni. Ez imaház a szokásos orth. zsinagógák stylusában épült. Elhatároztatott, hogy az istentisztelet a régi rítus szerint minden kulturális újítás, még az énekkar teljes kizárásával is tartassék meg; csak a Bima nem a templom közepén, hanem közvetlenül a szent frigyláda előtt helyezendő el. De még az ilyen elrendezés is elegendő volt ahhoz, hogy a mindeddig békességes hitközségünk kebelében szenvedélyes pártharcot váltson ki – pártharcot, mely percről percre nagyobb méreteket ölt, és amelyben minden valószínűség szerint az utolsó szót a világi hatóság fogja kimondani. Ezen sajnálatos körülményre való tekintettel bátorkodunk méltóságodhoz fordulni, ha kegyeskednék lehetőleg mielőbb hivatalos formában ezen tárgyról magyar nyelven megfogalmazott szakvéleményt adni, mely arra is kiterjeszkedne, vajon egy olyan imaház, mint a fent vázolt, csupán azért, mert a bima nem a közepén áll, megszűnt-e orthodox lenni, és a kórusos reformtemplomok soraiba számíthatódnék-e. Nagy hálára kötelezne Méltóságod, ha a kért szakvéleményt ismert éleslátásával és nagy tudásával mielőbb hozzánk juttatni szíves volna.

Debrecen, 1865. szeptember 16.

Alázatos szolgálja:
Klein Ignác hitközségi
elnök helyett: Dr. Popper.”

Lőw Lipót 1865. szeptember 19-én, két nappal roshásono előtt, hosszabb, alapos, szakavatott, tudományos válaszában részletesen kimutatja, hogy a bimára sem a Bibliában, de még a Talmudban sincs utalás. Egyedül csak az alexandriai zsinagógában volt középen a bima, de ott az istentiszteletek nem a Biblia szent nyelvén folytak, hanem a pogány görögök nyelvén, és éppen ezért sem lehet ebből a szempontból, főleg az ortodoxoknak mintaképül venniük. Majmonidesz volt az első, aki normának állította föl, hogy a középen kell a bimát elhelyezni, de mások, és így különösen glosszátora, József Káro egyáltalán nem tartotta szükségesnek kimondani ezt. A magyarországi ortodox rabbik, „alexandriánusok” bizonyos belső zsidó felekezeti érdekük szempontjából mondták ki követendő tételként, de még maguk között is nagy nézeteltérések vannak ebben a tekintetben. Számos nagy tekintélynek örvendő ortodox rabbi is olyan zsinagógában imádkozik, ahol a bima a frigyszekrény előtt áll és nem a zsinagóga közepén. És a következő eklatáns példákat hozza fel: „Egyes kiváló kapacitások egészen közömbösnek találták, hogy a bima, mint az Önök új templomában, a frigyszekrény előtt állítatott fel. Ezt néhány példával támasztotta alá:

A néhai temesvári rabbi Hirsch Oppenheim a leghíresebb magyar orthodox rabbik közé tartozott. Ő nem csupán a saját körzetében őrködött az orthodox szabályok betartására, hanem a szomszéd Aradon működő Chorin Áron rabbinak 1829-ben Budán megjelent vitairatában táplált reformtörekvéseivel szemben

a legnagyobb határozottsággal foglalt állást. Mégis a temesvári zsinagógában a bima közvetlenül a szent frigyláda előtt volt elhelyezve, és ugyancsak Temesvárott a szefárd zsinagógában nyugaton állott anélkül, hogy az orthodox Hirsch Oppenheimnak eszébe jutott volna a bima központosítását követelni vagy ajánlani. A szegedi zsinagógában, amelynek fölavatásán személyesen részt vett 1843. május 19-én, úgyszintén a bima keleten van elhelyezve.

A bajai rabbi Goetz Schwerin híre bizonyára Önökhöz is eljutott, hosszú éveken át Délmagyarország leghíresebb rabbija volt. Az 1844-ben épült bajai zsinagóga az ő utasításai alapján épült, és haláláig ebbe járt. A bima a szent frigyláda előtt áll, és a boldogult Schwerin sohasem emelt ellene kifogást.

Talán magukhoz is eljutott azon viszálykodásoknak híre, melyek néhány évvel ezelőtt Makón, Csanád megyében előfordultak. Ullmann Salamon makói rabbi, kit tisztelői chárifnak (éleseszűnek) neveztek, szigorú orthodox világnézetei alapján ellene volt az énekkarnak a zsinagógába való bevezetése ellen, dacára, hogy sok orthodox rabbi ebbe belenyugodott. De a bimát ő is a frigyszekrény előtt hagyta, anélkül, hogy a legkisebb kifogást is emelte volna ellene.

A legorthodoxabb hitközség Pápa volt, amelyet személyes tapasztalatokból volt alkalmam megismerni, ahol én 1846. augusztus 6. – 1850. november 19-ig rabbi voltam. Mélyen meg vagyok győződve, ha ezen időpontban – két nappal a szent újév ünnepe előtt – időm engedte volna, hogy tapasztalataimat Önökkel közöljem, az Önök orthodoxai is szívesen vették volna a pápai orthodoxokkal való közösségként való üdvözlöztetésként. Az ottani 1846. szeptember 11-én épült pompás zsinagóga a pápai rabbinátság tagjai, Izrael Epstein és Lipmann Schoszberger rabbik

felügyelete alatt épült. Mindkettő a legszélsőségesebb kaliberű orthodox volt. Távozásom után az orthodoxok kerültek a hitközségben hatalomra. Határozott befolyásuk birtokában senkinek sem jutott eszébe, hogy almemmort⁶¹⁴ a templom közepére helyeztesse, mint ahogyan mindenképpen megakadályoznák, hogy a templomban kottákból énekeljenek.” (18.)

Hogy mi történt ezek után? Nem tudjuk! Hova fejlődtek a viszálykodások? Hogyan avatkozott bele a hatóság? Forrásaink megszakadnak. Kétségtelen, a Szent Anna utcai zsinagógában főnnállásáig a bima a frigyszekrény előtt maradt. De kétségtelen az is, hogy az ügy országosan nagy port vert fel. Kitűnik ez Dr. Blau Lajos,⁶¹⁵ Rabbiképzőnk boldogult rektorának „A debreceni zsinagóga építése történetének” című cikkéből is, mely közel 35 évvel az eset után íródott. Leírja többek között, hogy Klein Ignác, aki ebben az időben volt a debreceni hitközség elnöke s a Talmudban és biblikus irodalomban jártas, tudós férfiú volt, a kérdéses ügyben több rabbi véleményét kérte ki. Egyúttal közli és kiértékeli a válaszleveleket, melyek Klein Ignác halála után, hagyatékában megmaradtak. (19.)

A „kérvényezők” pártjának harci kedélye valószínűleg még évek múltán is forrásban volt. Az előjáráságnak még 1868-ban is foglalkoznia kellett a problémával. A töredékpárt egyik megbízottja ekkor azzal fordult az előjárásához: „miszerint engedtessek meg

⁶¹⁴ Tóraolvasó emelvény.

⁶¹⁵ Blau Lajos (1861–1936), rabbi, hittudós, a Talmud magyar nyelvű, részleges kiadásának szerkesztője, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója.

imaházunkban a bima elébe még 1-2 sor ülőhelyet berendezni. Oly heves vita keletkezett, és oly tűzzel ment az egyik és másik párt a diskussio csatározásába, hogy az elnöki csengettyű csendet kérő hangocskáját a tüzet jelentő visszhang félreverésével kellett fölcserélni...” Ezt a kérésüket sem teljesítették. (20.)

Jegyzet: 17. Leopold Löw: Gesammelte Schriften, Szeged, 1889. IV. 93–94. p. (Herausgegeben von Immanuel Löw) - - - 18. uo. 94–103. p. - - - 19. Magyar Zsidó Szemle, 1894. XI. évf. 22–26. p. - - - 20. „Alföldi Hírlap” 1868. III. 19.

Dr. Weisz Miksa

A FORRÁS TUDOMÁNYOS FELDOLGOZÁSÁHOZ FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Jacob Allerhand: *A zsidóság története. Ókor – Az első szentély pusztulásától a Talmud lezárásáig bibliai bevezetéssel*, ford. Lichtmann Tamás. Budapest, Magyar Izraeliták Országos Képviselte, 1988.

Jean-Christophe Attias – Esther Benbassa: *A zsidó kultúra lexikona*, Budapest, Balassi Kiadó, 2003.

Az Atyák tanításai, ford. Darvas István, a kommentárokat írta Bedő Viktória – Darvas István – Fináli Gábor – Fritz Zsuzsa – Toronyi Zsuzsanna – Verő Tamás, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 2019.

Bacher Vilmos – Bánóczi József (szerk.): *Magyar–Zsidó Szemle*. Athenaeum. Budapest, 1884, 1885, 1886, 1888, 1889.

Békés A. Vera: *Trauma és narratíva – A Holokauszt trauma reprezentációja*, Budapest, Ad Librum Kiadó, 2012.

ח. נ. ביאליק וי. ח. רבניצקי: ספר האגדה
Dvir Publishing House. Tel-Aviv, 2000.

Borsi-Kálmán Béla: *Változatok az „aba-élményre”. Írások a magyar–zsidó együttélés (és a magyar–magyar kapcsolatok) tárgyköréből*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2022.

A Budapesti Országos Rabbiképző-Intézet Értesítője az 1886-86-iki tanévről. Athenaeum. Budapest, 1886.

- A budapesti Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve az 1942/43. tanévről.* Kiadja az intézet igazgatósága. Budapest, 1943.
- Moshe Carmilly-Weinberger: *The Rabbinical Seminary of Budapest 1877–1977.* Sepher-Hermon Press. New York, 1986.
- Cseh Viktor: *Zsidó örökség. Vidéki zsidó hitközségek Magyarországon.* Magyar Zsidó Kulturális Egyesület. Budapest, 2021.
- Csász László – Kádár Gábor – Vági Zoltán: *The Holocaust in Hungary. Evolution of a Genocide,* Lanham, AltaMira Press, 2013.
- Domán István: *Talmud. Részletek, kommentárok magyarul,* Budapest, Ulpius-ház Könyvkiadó, 2007.
- Eötvös József: *A zsidók emancipációja.* Magvető. Budapest, 1981.
- Enclipedia Judaica* CD-ROM.
- Josephus Flavius: *A zsidó háború* (ford. Révay József). Gondolat. Budapest, 1958.
- Gazda Anikó: *Magyarországi zsinagógák.* Műszaki. Budapest, 1989.
- Gazda Anikó: *Zsinagógák és zsidó közösségek Magyarországon. Térképek, rajzok, adatok.* MTA Judaisztikai Kutatócsoport. Budapest, 1991.
- Glatz Ferenc: *Polgári fejlődés, nacionalizmus és asszimiláció Magyarországon a XIX. században.* In: Történelmi Szemle, 1974/1–2.

- Gonda László: *A zsidóság Magyarországon 1526–1945. Századvég.* Budapest, 1992.
- Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon.* Osiris. Budapest, 2001.
- Hanák Péter: *Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus.* Gondolat. Budapest, 1984.
- Hornyik János: *A kecskeméti zsidók története.* Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Gyula, 1988.
- Ifj. Gyergyádesz László: *Kecskemét: a főter és környékének művészeti emlékei és gyűjteményei.* Kecskeméti Lapok Kft. Kecskemét, 2005.
- Jankovics Marcell – Hoppál Mihály – Nagy András – Szemadám György: *Jelképtár.* Helikon. Budapest, 1990.
- Karády Viktor: *A zsidóság polgárosodásának és modernizációjának főbb tényezői a magyar társadalom-történetben.* In: *A zsidókérdésről.* Fűzfa Balázs – Szabó Gábor (szerk.). Szombathely, 1989.
- Karsai László: *Holokauszt.* Pannonica. Budapest, 2001.
- Karvalics László (szerk.): *Magyarország városai.* Égisz. Budapest, 1996- 2006.
- Kasza Sándor (szerk.): *Bács-Kiskun megye kézikönyve.* CEBA. Budapest, 1997.
- Jakov Katz: *Végzetes szakadás.* Múlt és Jövő. Budapest, 1999.
- Joszeif Káro: *Sulchán Áruch.* Izrael. Jeruzsálem, 2000.

- Kicur Sulchan Aruch – A Sulchan Aruch kivonata.* Franklin. Budapest, 1988.
- Kovács András: *Zsidóság a II. világháború utáni Magyarországon*, in *A magyarországi zsidóság története*, szerk. Róna Tamás – Mezei Mónika, Budapest, Szent István Társulat, 2018, p. 95–113.
- Kovács M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus.* Helikon kiadó, Budapest, 2001.
- Kubinszky Judit: *A politikai antiszemitizmus Magyarországon: 1875–1890.* Kossuth. Budapest, 1976.
- Rabbi Israel Méir Lau: *A zsidó élet törvényei.* Machon Massoret Yeshivat Chaje Moshe. Tel- Aviv, 2000.
- Lebovits József (szerk.): *Magyar Zsinagóga.* Baranya-Mágocs, 1906.
- Léon, Abram: *Zsidókérdés Kelet- és Közép Európában.* Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1985.
- Lőw Lipót: *A zsidó eskü múltja, jelene és jövője.* Aigner és Rautmann. Pest, 1868.
- A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*, főszerk. Randolph L. Braham, Budapest, Park Kiadó, 2007.
- A magyarországi zsidóság története*, szerk. Róna Tamás – Mezei Mónika, Budapest, Szent István Társulat, 2018.
- Marton Ernő: *A magyar zsidóság családfája. Vázlat a magyarországi zsidók településtörténetéhez.* Fraternitas. Kolozsvár, 1941.
- Dr. Molnár Ernő (összeáll.): *A Talmud könyvei.* IKVA. Eger, 1989.

- Nagy Czirok László: *Száraz és szélmolnárok élete a Kiskunságban*. Múzeumok Központi Propaganda Irodája. Budapest, 1959.
- Nagy Ferenc: *A nyíregyházi zsidóság pusztulása*. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai 33. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár. Nyíregyháza, 2004.
- Dr. Neumann Ede (szerk.): *Az Országos Rabbiegyesület havi közlönye. Első évfolyam*. Fischel Fülöp Fia Könyvnyomdája. Nagykanizsa, 1908.
- Dr. Neumann Ede (szerk.): *Magyar Izrael. Az országos rabbiegyesület közlönye*. Zala Hírlapkiadó és Nyomda Részvénytársaság. Nagykanizsa, 1910.
- Oláh János: *Judaiztika*, Budapest, Bookmaker Kiadó, 2005.
- Orosz László: *Kecskemét irodalmi öröksége*. Kecskeméti Lapok Kft. Kecskemét, 1990.
- Ö. Kovács József: *Zsidók a Duna- Tisza közén: Társadalomtörténeti esettanulmányok, XVIII–XIX. század*. Kecskeméti füzetek 6. Kecskeméti Lapok Kft. Kecskemét, 1996.
- Ö. Kovács József: *A kecskeméti zsidók polgárosodása 1790–1848*. In: Levéltári Szemle 1987/4.
- Perls Ármin emlékezete. Pécsi Izraelita Hitközség Elüljárósága. Pécs, 1915.
- Dr. Perls Ármin: *Prédikációk*. Traub B. és Társa. Szeged, 1884.
- Dr. Perls Ármin: *Jámborság és feddhetetlenség*. In: Lebovits József (szerk.): Magyar Zsinagóga. Baranya-Mágocs, 1911.

- Dr. Perls Ármin: *Ősök és próféták*. In: Lebovits József (szerk.): Magyar Zsinagóga. Baranya-Mágocs, 1908.
- Péterné Fehér Mária – Szabó Tamás – Székelyné Kőrösi Ilona: *Kecskeméti életrajzi lexikon*. Kecskeméti Füzetek 4. Kecskeméti Lapok Kft. Kecskemét, 1992.
- Raj Tamás (felelős szerk.): *Biblia = T' nach*. Makkabi. Budapest, 2004.
- Remény – Zsidó társadalmi, közéleti, kulturális folyóirat. Rectus. Budapest, 2009.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris. Budapest, 2003.
- H. H. Ben-Sasson: *A History of the Jewish People*. Harvard University. Massachusetts, 2002.
- Schindler József: *Egy régi arab anyagelmélet – Az okkasionista atomizmus rendszere, forrásai és kritikája Májmuni alapján*. Arany János irodalmi és nyomdai műintézet rt, Budapest, 1941.
- Schindler József (szerk.): *Vidéki rabbikar körlevele*. Szeged, 1954.
- Schindler József (szerk.): *Vidéki rabbikar körlevele*. Szeged, 1955.
- Simon László: *Zsidókérdés a magyar reformkorban (1790–1848). Különös tekintettel a nemzetiségre*. A debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem Magyar Történelmi Szemináriumának közleményei. Debrecen, 1936.
- Simon Róbert (szerk.): *Zsidókérdés Kelet- és Közép-Európában*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Tudományos Szocializmus Tanszék. Budapest, 1985.

- Somodi Henrietta: *A kecskeméti ortodox zsidók és zsinagógájuk története*. Aura. Budapest, 1999.
- Somodi Henrietta: *Zsidók Bács-Kiskun megyében*. Makkabi. Budapest, 2001.
- Szenes Sándor: *Befejezetlen múlt. Keresztények és zsidók, sorsok*. Szerzői kiadás. Budapest, 1986.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Hornyánszky Viktor császári és királyi udvar Könyvnyomda. Budapest, 1891–1914.
- Talmud. Válogatott fejezetek 1–2.*, szerk. Oberlander Báruch – Köves Slomó, EMIH–Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány, Budapest, 2017.
- Újvári Péter: *Zsidó Lexikon*. Makkabi. Budapest, 2000.
- Varga János: A forradalom és a parasztság. In: *A negyvennyolcas forradalom kérdései*. Akadémiai. Budapest, 1976.
- Venetianer Lajos: *A magyar zsidóság története*. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1986.
- Zsoldos Jenő: *1848–49 a magyar zsidóság életében*. A pesti izr. hitközség leánygimnáziumának és ipari leányközépiskolájának 48- as ifjúsági bizottsága. Budapest, 1948.
- Zsoldos Jenő: *Kazinczy Ferenc és a zsidóság*. Különlenyomat a Magyar Zsidó Szemle 1932. és 1933. évfolyamából. Budapest, 1934.

Dr. Schindler József 1918. június 4-én, Budapesten született. 1942-ben szerezte meg a bölcsészdoktori végzettséget, rabbinikus diplomáját pedig 1943-ban kapta meg, s még ugyanabban az évben Kecskemétre került. Mivel fiatalemberként lett a helyi zsidó közösség vezetője, rengeteget foglalkozott az ifjúság nevelésével, zsidó tanuló napközit, zenei és irodalmi képzést, ipari és sportszakosztályt szervezett. A közösség építése mellett tudományos ismereteit is mélyítette. Ennek egyik ismert példája az 1941-ben elkészült doktori dolgozata, Egy régi arab anyagelmélet – Az okkasionalista atomizmus rendszere, forrásai és kritikája Májmuni alapján című munkája. 1944 tavaszától elkezdődött a vidéki zsidóság deportálása. Ez a dermesztő sötétség telepedett rá Kecskemét városára, és a tavasz helyett az elmúlás szele érintette meg az egész kecskeméti közösséget. Ő volt az egyetlen ember, aki lélekben és szellemen megtartotta a zsidó gettóba összegyűjtött hittestvéreiben a túlélés lángját. Schindler főrabbi volt az, aki 25 évesen a zsidótörvények által sújtott kecskeméti zsidó közösség élére állt, s aki ezekben a borzalmas pillanatokban is korát meghazudtoló éleslátással, erkölcsi tartással és a tanító szó mindenkori erejével tartotta össze és vigyázta a közösséget. Mikor 1944 tavasza a vége felé közeledett, a kecskeméti zsidó hitközség több mint 1400 tagját már Auschwitzba deportálták. Köztük a főrabbit is, aki tudta, hogy az embertelen kegyetlenséget is túl kell, hogy élje, vissza kell, hogy térjen, mert érezte, hogy arra hivatott, hogy a haláltáborok poklából visszatérő keveseknek legyen pásztora és lelki támasza. Schindler rabbi végül valóban a Holokauszt borzalmainak kisszámú túlélője között volt, és a második világháború után újra a hitközség élére állt. A főrabbit végül Szegedre szőlította a kötelesség, ahol 1950. június 23-án Scheiber Sándor, a 20. század egyik legnagyobb zsidó tudósa, főrabbi, az Országos Rabbiképző Intézet rektora iktatta be, ahol 1963-ig, haláláig látta el a feladatait a legnagyobb lelkiismerettel. A második világháború borzalmait után tudta, hogy a zsidó közösség megmaradt tagjaira nehéz évek várnak. Ezért kezdte el szerkeszteni 1954-ben a Vidéki Rabbikar Körlevele című időszaki kiadványt, amely szamizdat jellegű folyóirat volt, és az volt a célja, hogy segítse és támogassa vidéki rabbiktársait a lelkipásztori feladatokban. A folyóirat két évfolyamot ért meg. A jelen forráskiadvány, amely a vészkorszak utáni meghatározó szerepet betöltő magyar zsidó egyházi vezető által szerkesztett folyóirat 1954-es évfolyamát adja közre kommentált szövegkiadás formájában, megkísérel emléket állítani a mára szinte elfeledett főrabbinak amellelt, hogy széles körben, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátva tesz hozzáférhetővé egy igen értékes, 20. századi magyar judaisztikatörténeti forrást.